

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ

На правах рукопису

УДК 330.341.12: 65.011.4: 338.45

ЯСІНЕЦЬКА ІРИНА АНАТОЛІЇВНА

ПОСТКОНФЛІКТНІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ
ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕСУРСООЩАДНОЮ
РОБОТОЮ В УМОВАХ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Дисертація на здобуття наукового ступення
доктора економічних наук

Науковий консультант:
доктор економічних наук, професор
Кирич Наталія Богданівна

Тернопіль – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ВСТУП.....	6
 РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ РЕСУРСООЩАДНОЮ РОБОТОЮ В УМОВАХ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	16
1.1. Наукові засади організації ощадного використання ресурсів.....	16
1.2. Теоретичні основи визначення деструктивних явищ ресурсокористування.....	40
1.3. Особливості трансформації зарубіжних та вітчизняних поглядів на формування організаційно-економічних механізмів використання ресурсів переробними підприємствами в постконфліктний період	53
Висновки до розділу 1	78
 РОЗДІЛ 2	
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ РЕСУРСООЩАДНОЮ РОБОТОЮ НА СУБ'ЄКТАХ ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	81
2.1. Передумови, чинники та принципи ощадного використання ресурсів. Методологія дослідження проблеми	81
2.2. Особливості моніторингу та аналізу використання ресурсів в умовах переробних підприємств	119
2.3. Виявлення критеріїв ефективності використання ресурсного потенціалу	141
Висновки до розділу 2.....	165

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНУ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ НА ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....167

3.1. Аналізування стану ресурсокористування та оцінка збитків від моральних і фізичних чинників.....167

3.2. Організація нормативно-правового забезпечення використання ресурсів у виробничих умовах199

3.3. Характеристика реалізації інноваційних технології у контексті підвищення ефективності використання ресурсної бази225

3.4. Вплив диспаритету цін на ресурсне забезпечення підприємства та оцінка впливу галузевих чинників на ефективне їх використання ...250

Висновки до розділу 3278

РОЗДІЛ 4

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РАЦІОНАЛЬНИМ ВИКОРИСТАННЯМ РЕСУРСІВ281

4.1. Важелі фінансово-економічного забезпечення ощадного використання ресурсів281

4.2. Роль інформаційних ресурсів у забезпеченні розширеного відтворення виробничо-ресурсного потенціалу304

4.3. Засоби матеріальної та моральної мотивації раціонального використання основних виробничих фондів як ресурсу в постконфліктних умовах.....326

Висновки до розділу 4344

РОЗДІЛ 5

НАЙВАЖЛИВІШІ КОМПОНЕНТИ СУСПІЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕСУРСООЩАДНИХ МЕХАНІЗМІВ В УМОВАХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ	346
5.1. Екологічні, соціальні та економічні ефекти організації ресурсоощадної діяльності. Вторинна переробка відходів виробництва як чинник ефективності господарювання.....	346
5.2. Еколого-економічна ефективність раціонального використання ресурсів.....	368
5.3. Моделювання процесу підвищення ефективності виробництва від впровадження інноваційних ресурсоощадних заходів відповідно до Європейських вимог.....	389
Висновки до розділу 5	413
ВИСНОВКИ	417
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	422
ДОДАТКИ.....	474

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АПК	– агропромисловий комплекс;
ВВП	– валовий внутрішній продукт;
ВОЗ	– власні оборотні засоби;
ГЕС	– гідроелектростанції;
ДП	– дочірні підприємства;
ЕОПР	– економічна оцінка природних ресурсів;
ІСЦ	– індекс споживчих цін;
ІЦВ	– індекс цін виробника;
МЕСІ	– Міністерство економіки та євроінтеграції;
НАН	– Національна академія наук;
НДЕІ	– науково-дослідний економічний інститут;
НДІ	– науково-дослідний інститут;
НДР	– науково-дослідні роботи;
НТП	– науково-технічний прогрес;
НТР	– науково-технічна революція;
НТТ	– науково-технічне товариство;
ОВФ	– основні виробничі фонди;
ПДЕ	– поновлювані джерела енергії;
ПЕР	– паливно-енергетичні ресурси;
ПНДЕ	– поновлювальні нетрадиційні джерела енергії;
РК	– ресурсокористування;
СВП	– сукупний валовий продукт;
СГН	– санітарно гігієнічні нормативи;
СГФС	– стратегія господарсько-фінансової стабільності;
СЕС	– санітарна епідеміологічна станція;
СОТ	– Світова організація торгівлі;
ТЕС	– теплова електростанція;
УААН	– Українська академія аграрних наук.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток переробних підприємств України в пострадянський період, як відомо, базувався на використанні наявних ресурсовитратних технологій, які посилювали техногенне навантаження на виробництво. Збалансований економічний розвиток України, входження її до глобальної економіки на правах паритетного партнера вимагає визначення та своєчасної реалізації потенціалу зростання соціальної, економічної та екологічної ефективності національного переробного виробництва. Неодмінна вимога переходу до вищого рівня ресурсокористування виступає об'єктивною і безперечною умовою підвищення ефективності суспільного виробництва. Незбалансована структура виробництва, супроводжується значними ресурсними втратами, що призводить до погіршення показників економічного розвитку підприємств, зниження їх інвестиційної привабливості. Ця проблема є надзвичайно складною, оскільки потребує комплексного вирішення на всіх рівнях господарювання. Обґрунтованість економічних змін передбачає інвестування ресурсоощадної діяльності виробництва. Ціллю використання інвестиційного потенціалу повинно стати насамперед створення нових інноваційно-технологічних систем, які в змозі забезпечити високу віддачу при їх входженні у відтворювальний процес. Отже, ресурсоощадність та раціональне використання виробничого потенціалу переробних підприємств створює основу для залучення інвестиційних ресурсів з подальшим їх спрямуванням на забезпечення конкурентоспроможності виробництва.

Ефективність використання ресурсного потенціалу висвітлено у працях В. Г. Андрійчука, П. Ф. Веденічева, О. О. Веклич, В. Г. В'юна, В. В. Горлачука, Б. М. Данилишина, О. Ю. Єрмакова, Я. В. Коваля, Д. Ф. Крисанова, О. В. Мороза, Т. Л. Мостенської, В. О. Паламарчука, Б. Й. Пасхавера, О. Ф. Савченко, І. Н. Топіхи, М. А. Хвесика, Є. В. Хлобистова, В. М. Яценка.

Питання аналізу господарської діяльності суб'єктів господарювання в умовах економічної кризи на основі ресурсоощадності залишаються у полі зору

багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Вагомий внесок у розробку теоретичних та методичних положень щодо проблеми оцінювання ефективності ресурсозберігаючих проектів зробили такі закордонні вчені: М. А. Байков, П. П. Безруких, В. В. Войтов, Л. Л. Каменік, Н. Н. Семенов та ін. Серед вітчизняних науковців, які займалися проблемами ресурсозбереження, слід відмітити таких, як: Н. Н. Андрєєва, Р. І. Балашова, А. М. Близнюк, А. В. Бреславцев, С. І. Дорогунцов, М. І. Іванов, Н. Й. Конищева, О. В. Мірошніченко, Н. Ю. Подольчак, І. М. Сотник, Л. Т. Хижняк та ін.

Проблеми ефективного ресурсовикористання переробних підприємств України досліджували: Б. М. Андрушків, О. М. Анісімова, З. Ф. Бриндзя, Д. І. Гнаткович, Н. Х. Грабак, Д. С. Добряк, М. В. Зубець, М. В. Калінчик, О. І. Котикова, В. М. Кривов, Т. М. Кулаковська, О. Б. Кузьменко, Л. Г. Мельник, Л. Я. Новаковський, О. В. Панухник, В. В. Підлесецький, І. Д. Примак, О. М. Петухова, П. Т. Саблук, В. Ф. Сайко, А. Я. Сохнич, А. Г. Тихонов, Г. М. Тарасюк, В. М. Трегобчук, О. В. Ульяновченко, М. К. Шикуча, А. Е. Юзефович та ін.

Незважаючи на вагомі напрацювання, досі залишається нерозв'язаною проблема формування механізму управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств у постконфліктний період (як у теоретичному, так і в практичному контексті) відповідно до вимог ЄС.

Необхідність та науково-практична значимість управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств в постконфліктних умовах обумовили вибір теми, її мету та основні завдання дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження відповідає науковому напрямку кафедр менеджменту у виробничій сфері й менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, а також є складовою науково-дослідних робіт Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, зокрема теми: ВК 24-08

«Розроблення територіальних стратегій формування кластерних структур в умовах міжрегіональних інтеграцій» (номер державної реєстрації 0108U004123), у межах якої автор розкрила економічну сутність організації ресурсоощадної діяльності в умовах переробних підприємств з позиції активізації Євроінтеграційних процесів у постконфліктний період та підготувала рекомендації з формування системи управління та інструментарій організації ресурсоощадною роботою в умовах переробних підприємств у контексті підвищення рівня ефективності та конкурентоспроможності виробництва; у рамках науково-дослідної теми ВК 38-12 «Організаційно-економічний механізм управління ресурсним потенціалом підприємств сфери послуг в умовах трансформаційної економіки» (номер державної реєстрації 0112U002208), у контексті якої автором здійснено моделювання процесу підвищення ефективності виробництва від впровадження інноваційних ресурсоощадних технологій відповідно до Європейських вимог в умовах конкурентного середовища переробних підприємств.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних засад управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств і впровадження практичних рекомендацій щодо ефективного використання їх ресурсів у постконфліктний період в умовах адаптації до Європейських вимог.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення наступних завдань:

- конкретизувати наукові погляди стосовно організації та розвитку ресурсоощадної діяльності переробних підприємств у постконфліктний період;
- провести класифікацію теоретико-методологічних підходів до розгляду деструктивних явищ, викликаних конфліктною ситуацією, у ресурсовикористанні переробних підприємств;
- провести аналіз передумов та розглянути принципи управління й організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств;

- аргументувати застосування методологічних прийомів аналізу використання ресурсів переробних підприємств;
- виробити методичні та практичні підходи щодо оцінювання збитків, обумовлених деградацією ресурсного потенціалу переробних підприємств;
- надати пропозиції з поліпшення нормативно-правової бази щодо раціонального використання ресурсів переробних підприємств в постконфліктних умовах;
- удосконалити методичний підхід до визначення амортизаційних відрахувань на капітальні вкладення;
- обґрунтувати застосування методологічних підходів до страхування ресурсів та основних засобів переробних підприємств;
- виробити концептуальні засади управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств у постконфліктний період;
- розробити організаційно-економічний механізм управління та інструментарій організації ресурсоощадною роботою переробних підприємств у постконфліктний період;
- розробити модель функціонування ресурсоощадного організаційно-економічного механізму в умовах різногалузевої належності переробних підприємств.

Об'єктом дослідження є процеси управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств у постконфліктних умовах адаптації до Європейських вимог.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади та практичні аспекти управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою наукового дослідження стали фундаментальні положення економіки переробних

підприємств у постконфліктних умовах, загальнотеоретичні положення концепції сталого розвитку, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з проблем управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств.

Для вирішення поставлених у роботі завдань використовувались загальнонаукові та специфічні методи: *історичний* (при дослідженні еволюції ресурсоощадності – розділ 1, підрозділи 1.1, 1.2, 1.3); *монографічний* (при вивченні наукових праць з проблем управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств, дослідження історичних, соціально-економічних, екологічних передумов розвитку ощадного використання ресурсів переробних підприємств – розділ 1, підрозділи 1.1, 1.3.); *системного аналізу* (з метою виявлення взаємозв'язків та наслідків екологічних, правових та соціальних чинників у ході проведення ресурсоощадної роботи в умовах переробних підприємств – розділи 2, 3, 4, підрозділи 2.1, 3.1, 3.4, 4.1); *абстрактно-логічний* (при формуванні теоретичних узагальнень та висновків – розділи 1, 2); *теоретичного аналізу та синтезу* (для визначення передумов ощадного використання ресурсів переробних підприємств – розділ 2, підрозділ 2.1); *аналізу і синтезу* (з метою аналізу нормативно-правового забезпечення щодо використання ресурсів переробних підприємств України – розділ 3, підрозділ 3.2); *порівняння* (під час вивчення закономірності підвищення ресурсоощадності і системи її оцінок – розділ 3); *розрахунковий* (при визначенні грошової оцінки ресурсів переробних підприємств – розділи 4, 5, підрозділи 4.1, 4.3, 5.2); *економіко-статистичний і порівняльний* (при аналізі ресурсного забезпечення переробних підприємств – розділ 4, підрозділи 4.1, 4.2); *метод групування* (з метою відбору показників-індикаторів оцінювання рівня ресурсоощадності – розділ 5, підрозділи 5.2, 5.3); *факторний аналіз та моделювання* (при розробці моделі оптимізації ресурсовитрат – розділ 5, підрозділ 5.3); *графічний* (для наочного представлення теоретичного, методичного і статистичного матеріалу – розділи 2, 3, 4). Також у процесі дослідження використовувались статистичні методи: *ряди динаміки, порівняння*

середніх і відносних величин, індексний метод (під час аналізу екологічного, економічного і соціального стану ресурсовикористання переробних підприємств – розділ 5, підрозділи 5.1, 5.2).

Інформаційну базу досліджень складають законодавчі та нормативно-правові акти Верховної Ради України, Укази Президента і Постанови Кабінету Міністрів України, а також наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені проблемам ресурсоощадності, економічна, соціальна література та періодичні видання, статистичні матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Тернопільській області, показники функціонування переробних галузей, дані соціологічного опитування, мережа Інтернет, а також результати досліджень, які виконані автором особисто.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертаційній роботі вирішено теоретико-прикладну проблему формування системи управління та організації ресурсоощадною діяльністю в умовах переробних підприємств. До найвагоміших результатів, які визначають наукову новизну, належать наступні:

вперше:

- сформовано методологічні підходи до формування організаційно-економічного механізму управління ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств, що ґрунтуються на синтезі соціально-економічної та екологічної ефективності переробних підприємств, забезпечуючи цим самим сталий розвиток переробної галузі в умовах глобалізаційних процесів та адаптації переробного виробництва до Європейських вимог у постконфліктних умовах;
- обґрунтовано науково-методичні засади та практичні рекомендації щодо оцінювання збитків переробних підприємств від зносу основних засобів при їх незбалансованому використанні, в основі якої є визначення енергомісткості та вартості еквівалентної кількості відновлення основних засобів, а також величини збитків, зумовлених погіршенням їх продуктивних властивостей;
- розроблено модель функціонування ресурсоощадного організаційно-економічного механізму в умовах різногалузевої належності переробних

підприємств, що дозволяє оптимізувати використання ресурсів і є основою впровадження інноваційних, ресурсоощадних технологій у системі переробних підприємств;

удосконалено:

– методологію визначення втрат від неефективного використання ресурсів, в основі яких, на відміну від загальноприйнятих, лежать заходи з попередження деструктивних явищ у життєдіяльності переробних підприємств й недопущення подальшого розвитку кризових явищ виробництва та їх деградації;

– механізм моніторингу та аналізу використання ресурсів переробних підприємств, який, на відміну від існуючих, доповнено з метою удосконалення процесу показниками ресурсоємності та коефіцієнтом ефективності використання ресурсного потенціалу;

– концептуальні підходи щодо страхування переробних підприємств від збитків та впливу надзвичайних ситуацій природного і техногенного походження та ін., які, на відміну від існуючих, враховують вітчизняний та зарубіжний досвід, інтереси інвесторів при вкладанні коштів в інвестиційні проекти лише за умови отримання належного страхового захисту;

набули подальшого розвитку:

– підходи до визначення напрямів та пріоритетів організації ресурсоощадної діяльності переробних підприємств у постконфліктних умовах, в основі яких, на відміну від інших, є принципи системності, комплексності, цілісності, довгострокової перспективи, нормативності, взаємовідповідальності, інформаційності, врахування вартості упущених можливостей, платності, економічного стимулювання, відшкодування збитків, «забруднювач сплачує»;

– методичні підходи щодо визначення амортизаційних відрахувань на капітальні вкладення з метою акумулювання коштів на поліпшення функціонування переробних підприємств;

– методи визначення шляхів досягнення еквівалентності обміну між продукцією сільського господарства і промисловості, що активізує надходження коштів в аграрний сектор;

– механізм управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств, що, на відміну від існуючих, забезпечує регулювання відповідальності й адекватності відшкодування заподіяних збитків;

– концептуальні засади розвитку управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств у постконфліктний період з використанням інноваційних технологій, які відрізняються тим, що дозволяють підвищувати продуктивність виробництва і якість продукції.

Практичне значення одержаних результатів полягає у широких можливостях використання розробок в процесі управління та організації ресурсоощадною роботою в умовах переробних підприємств та підвищення ефективності переробного виробництва. Практична реалізація сформульованих пропозицій створює умови розвитку ресурсоощадної діяльності переробних підприємств та підвищення соціально-економічної та екологічної ефективності рішень, пов'язаних із сталим розвитком національної економіки. Прикладний аспект підтверджується практичним застосуванням окремих положень та результатів дослідження у державних установах та на підприємствах переробної галузі і підтверджується відповідними довідками, виданими: Департаментом економічного розвитку і торгівлі Хмельницької обласної державної адміністрації при підготовці Стратегії регіонального розвитку Хмельницької області на 2011-2020 рр. та проектів Плану реалізації Стратегії регіонального розвитку Хмельницької області на 2015-2017 рр. і Програми соціально-економічного розвитку Хмельницької області на 2015 р. (довідка від 08.07.2015 № 02-01-1351/15); Департаментом агропромислового розвитку Хмельницької обласної державної адміністрації (довідка від 16.07.2015 № 01-01/1381); Управлінням агропромислового розвитку Кам'янець-Подільської районної державної адміністрації (довідка від 17.09.2015 № 828/01-09); Управлінням агропромислового розвитку Дунаєвецької районної державної

адміністрації Хмельницької області (довідка від 17.09.2015 № 01-28/391); ТзОВ «М'ясопереробний завод «Поділля» (довідка від 17.07.2015 № 207 «д»); ТзОВ «Міамакс-імпорт» (довідка від 21.08.2015 № 57).

Основні результати дослідження використовуються у навчальному процесі у Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя при викладанні дисциплін: «Інноваційний менеджмент», «Управління потенціалом підприємства», «Стратегічний менеджмент», «Підприємництво» (довідка від 30.09.2015 № 2/28-2805).

Особистий внесок здобувача. Наукова робота, як теоретико-методологічний вклад у розвиток управління та організації ресурсоощадною роботою в умовах переробних підприємств, є результатом особистого дослідження автора, в якому викладено підхід до вирішення важливої науково-практичної проблеми в умовах раціонального використання ресурсів й адаптації їх до Європейських вимог. Результати досліджень містять положення, висновки і пропозиції, отримані автором самостійно, відображають його внесок у розвиток управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств як напрям економічної науки і представлені в списку публікацій. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї, положення та розрахунки, які є результатом власних досліджень. Особистий внесок автора у працях, опублікованих у співавторстві, наведено в переліку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати досліджень доповідались, обговорювались і були схвалені на Міжнародних, Всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми інноваційної діяльності в Україні» (Київ, 18-19 січня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Економічні механізми стимулювання соціально-економічного розвитку» (Ужгород, 22-23 листопада 2013 р.); II Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Формування стратегії науково-технічного, екологічного і соціально-економічного розвитку суспільства»

(Тернопіль, 5-6 грудня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні засади сталого розвитку національного господарства» (Кам'янець-Подільський, 21-22 листопада 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Нормативні, управлінські та міжнародні аспекти соціально-економічного розвитку» (Львів, 24-25 жовтня 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Бухгалтерський облік, аналіз і аудит та управління економічними процесами в світовій і національній економіці: історія, сучасність, перспективи» (Кам'янець-Подільський, 23 жовтня 2014 р.); Міжнародна науково-технічна конференція «Стан і перспективи харчової науки та промисловості» (Тернопіль, 8-9 жовтня 2015 р.); Міжнародний інвестиційний форум-виставка з енергоефективності та енергоощадності (Тернопіль, 8-9 жовтня 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні наукові погляди на економічний розвиток країни: теорії та пропозиції» (Ужгород, 11-12 грудня 2015 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковано у 40 наукових працях загальним обсягом 168,2 д. а., з яких особисто автору належить 48,3 д. а., зокрема: 4 монографії, серед яких 1 одноособова, 35 статей у наукових виданнях, з них 5 у наукових періодичних виданнях іноземних держав, 4 у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз, 9 тез доповідей на Міжнародних, Всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, 17 публікацій у наукових фахових виданнях, 1 з яких у електронному науковому фаховому виданні.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 480 найменувань, викладених на 52 сторінках, 15 додатків на 15 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 417 сторінок комп'ютерного тексту, з них 395 сторінок займає основний текст. Робота містить 24 таблиці, 57 рисунків, (32 сторінки – рисунки і таблиці, які повністю займають площу аркушу).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ РЕСУРСООЩАДНОЮ РОБОТОЮ В УМОВАХ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Наукові засади організації ощадного використання ресурсів

Постконфліктне ринкове середовище України за останні роки стрімко впливає на погіршення ефективного функціонування переробних підприємств. Дестабілізація економічної ситуації відбувається не лише за рахунок погіршення ресурсокористування, послаблення ресурсощадної роботи, які суттєво вплинули на зниження економічних показників та призвели до знецінення національної валюти, зниження довіри населення банківській системі, зниження купівельної спроможності населення, і як наслідок зменшення обсягів виробництва в промисловості та сільському господарстві, погіршення життєвого рівня населення.

В Україні здійснюються глибокі економічні, політичні, виробничі, промислові перетворення, які спричиняють реформування механізму функціонування фінансових суб'єктів господарювання в напрямку їх адаптації до динамічних умов ринкових відносин. У майбутній перспективі ми маємо бути готовими до виникнення нових криз в силу циклічності розвитку економіки країни. Таким чином, ми маємо зробити усе можливе, щоб уникнути або мінімізувати такий хід розвитку подій застосовуючи ресурсощадну політику у всіх сферах суспільного життя [249].

Поряд із зазначеними чинниками, за визначений період (вересень 2014 року – січень 2015 року) відбуваються активні коригування, оновлення та зміни законодавчо-нормативної бази, які регулюють функціонування та змінюють у цьому зв'язку податкове навантаження на підприємства. Дані чинники впливають на систему господарювання переробних підприємств та потребують змін в процесі планування відповідно до наявного стабільного замовлення на відповідну перспективу. У зв'язку з

цим, вважається доцільним впровадження процесу ресурсощадної політики переробних підприємств та удосконалення існуючих класичних підходів (стратегічного, оперативного та тактичного планування) в умовах економічної кризи задля ефективного фінансового розвитку країни та її інвестиційної привабливості.

Функціонування вітчизняної економіки в умовах кризових явищ впливає на систему господарювання та потребує змін в процесі планування, яке в першу чергу залежить від стабільності замовлень на відповідну перспективу. Вивчаючи питання економічної нестабільності доречно розглянути такі показники, як індекс споживчих цін (ІСЦ) – у січні 2015 року становив 103,1% (рис.1.1) та індекс цін виробників промислової продукції (ІЦВ) – у січні 2015 року становив 102,3% (рис.1.2).

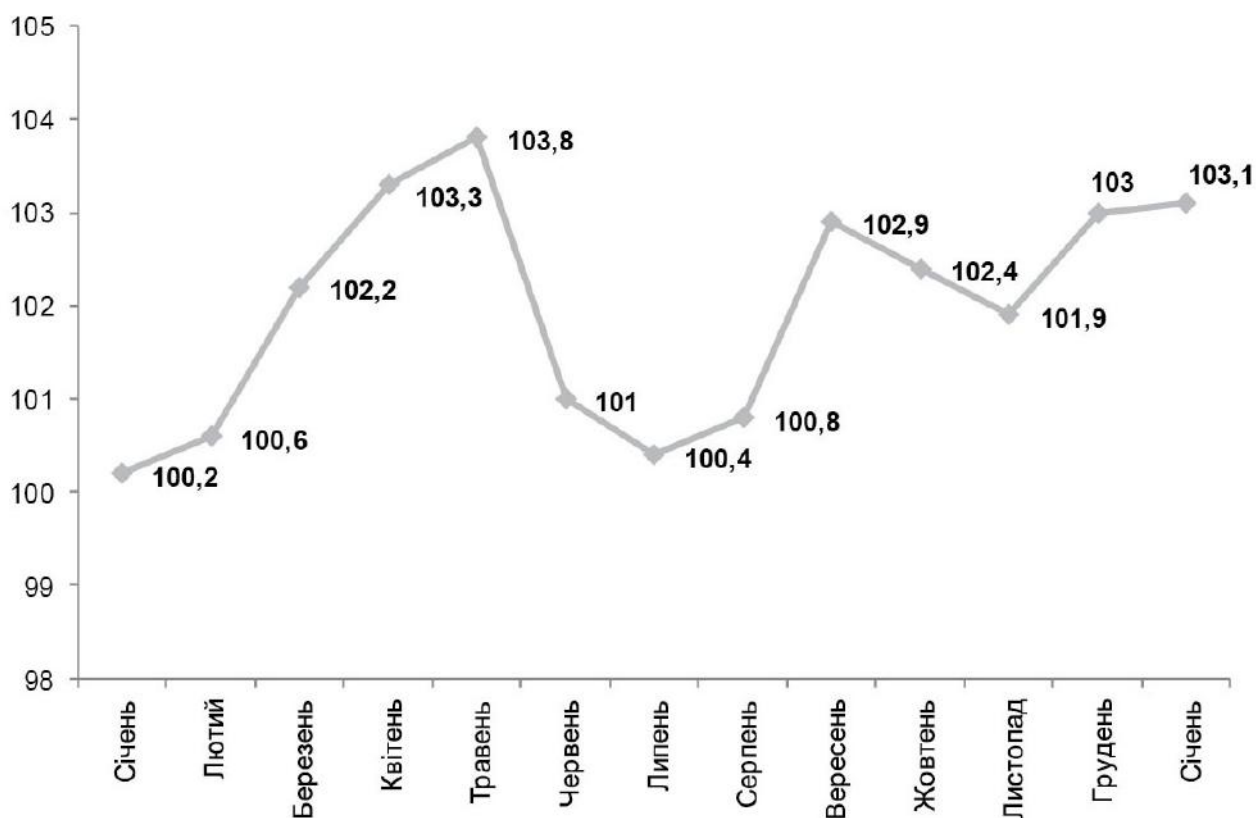

Рис. 1.1. Індекс споживчих цін у 2014–2015 роках у відсотках до попереднього місяця [90]

У поточній період, постійних змін економічних показників (рівень інфляції за 2014 рік склав 124,9%; індекс цін виробників – 131,8%) та негативних прогнозів (очікуваний рівень інфляції за 2015 рік – 26%), виникає

необхідність впровадження комбінованих методів планування у системі господарювання на підприємстві і впровадження ресурсоощадної політики.

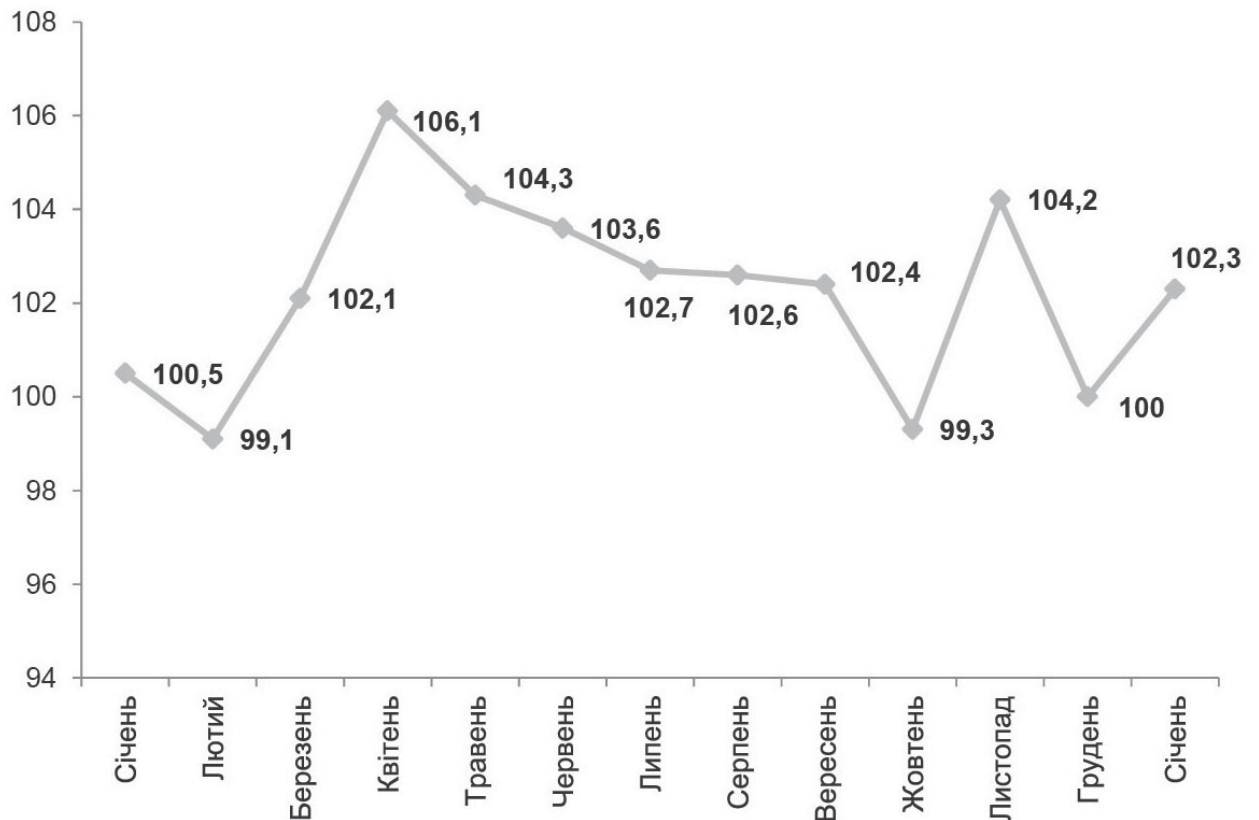

Рис. 1.2. Індекс цін виробників у 2014–2015 роках у відсотках до попереднього місяця [90]

Як наслідок, у постконфліктний період ефективність виробничої діяльності переробних підприємств стає можливим лише за умови розробки плану розвитку виробничої програми і прогнозу соціально-економічного розвитку підприємства на перспективу з урахуванням обсягів залучених ресурсів.

Слід зауважити, що прогнозування та планування є домінантною функцією розвитку й управління підприємством. За часів стабільної економіки підприємства використовували класичні методи планування, які передбачали прогнозування фінансово-економічних показників під конкретний портфель замовлень на конкретний випуск продукції з урахуванням стабільної ціни на ресурси, асортимент, кількісних та якісних показників. Але залежно від

вищезазначених економічних змін, підприємства повинні обирати конкретні методи не довгострокової (5,10,15 років), середньострокової (1-5 років) перспективи, а тільки оперативно-короткострокової, яка в свою чергу враховує своєчасні потреби ринку в ресурсах та попит на продукцію конкретного підприємства.

В даних умовах виникає актуальне питання планування фінансової діяльності переробних підприємств з урахуванням змін, які повинні коригувати даний процес на основі ресурсоощадності та використання ресурсоощадної політики. Підприємство задля посилення конкурентних позицій самостійно визначає мету діяльності і формує відповідні плани створюючи передумови формування процесу ресурсоощадності, враховуючи всі види задіяних ресурсів, як матеріальних, енергетичних, трудових, фінансових, так і технічних, інформаційних, природних та ін.

Можна виділити укрупнено три ознаки, сукупність яких дозволяє класифікувати в системі управління суспільства організацію процесу ресурсоощадності як політику:

- за місцем ресурсоощадності в історично сформованій системі суспільного виробництва;
- за роллю ресурсоощадності в системі промислового виробництва;
- за роллю ресурсоощадності в громадській організації праці.

З цього видно, що організація ресурсоощадності вже сформувалася як політика і економічні зміни потребують її врахування в плануванні діяльності підприємств. Основними напрямками впровадження ресурсної політики є їх направленість на покращення фінансових результатів переробних підприємств, передумовами, яких є:

- наявність матеріальних ресурсів, що є одним з основоположних елементів у системі суспільного виробництва;
- наявність дефіциту сировини призводить до унеможливлення виробництва високоякісної продукції, що, в свою чергу, призводить до зниження конкурентоспроможності, втрати покупців і, як наслідок – закриття

виробництв;

– монополюно високі ціни на сировину здійснюють вплив на собівартість продукції і, відповідно – на фінансові результати.

Останнє означає, що ресурсоощадність у процесі планування та прогнозування діяльності підприємств під час кризи має глибокі зв'язки і вплив. Природно виникають спільні інтереси і з іншими сферами. Це створило основу для вирішення питань ресурсоощадності методом формування політики. Політика у сфері ресурсоощадності здійснює один з вирішальних впливів на розвиток суспільства, його господарської системи, на обстановку загальної соціально-політичної стабільності, наголошуючи, насамперед, на масштаби споживання сировини, а також на загальні ключові тенденції соціально-політичного, національно-державного, соціально-економічного розвитку країни і, звичайно ж, на безпосередні економічні інтереси основної маси населення [285].

Одночасно має місце і багатосторонній зворотний зв'язок, що здійснює сильний вплив на стан і перспективи розвитку ресурсоощадної політики, що виявляється через дію конкретних соціально-економічних політик. Масштаб майбутніх перетворень у сфері ресурсоощадності потребують залучення великих інвестицій – довгострокових вкладень капіталу в область ресурсоощадності. Можуть бути залучені інвестиції як внутрішні, всередині країни, так і зовнішні – іноземний капітал [106].

Від наявності або відсутності інвестицій безпосередньо залежать обсяги, масштаби і термін реалізації ресурсоощадної політики, здійснення конкретних її заходів. Але в той же час ресурсоощадність є одним із джерел поповнення доходу. Процес економії матеріальних ресурсів не закінчив своєї повної стадії розвитку, може і повинен мати еволюційні перетворення. Він ще не вичерпав своїх можливостей [104, 106, 107].

Враховуючи ситуацію, що склалася у сфері ресурсозабезпечення і наявну практику на порядок денний повинно бути поставлено питання про перехід від екстенсивного типу ресурсозабезпечення до інтенсивного типу, заснованого на

великомасштабному промислового відтворенні сировини з вторинних ресурсів.

Переробка вторинних ресурсів здійснювалася і раніше, однак освоєння їх запасів як альтернативного джерела ресурсозабезпечення не було актуальним завданням. У багатій сировиною країні були відсутні як потреба в нарощуванні виробництва сировини з вторинних ресурсів, так і можливості для цього, що можна розцінити, з позиції сьогоdnішнього дня, як результат недалекоглядної політики. Закладається нова сировинна база, розвиток її пов'язаний з великими структурними перетвореннями. Повинна формуватися досить потужна промисловість, що переробляє вторинну сировину. Проте багато підприємств сьогодні не ефективні, вони вимагають технічного переоснащення [203, 311].

Подальший розвиток економіки диктує необхідність розглядати комплекс переробних підприємств як зародок самостійної нової галузі.

Значимість і масштаби майбутніх робіт у сфері повторної переробки ресурсів ставлять питання про необхідність створення нової галузі, що безумовно спричинить великі структурні перетворення. Зокрема:

- необхідна розробка нових технологій;
- потрібне створення нових машин;
- має місце додаткова потреба в трудових ресурсах;
- підготовка кадрів за новими спеціальностями;
- необхідне будівництво нових інноваційно-модернізованих підприємств.

Все це можливо завдяки створенню привабливих умов інвестування, але в умовах фінансового дисбалансу національної валюти, все відкладається до повного стабілізування ситуації, тобто до періоду її повного зміцнення [249].

Формування та впровадження політики ресурсоощадності неможливо без налагодження цих складних, багатоаспектних зв'язків у різних сферах економіки. Має самостійне значення і ряд інших взаємозв'язків: ресурсоощадна і науково-технічна політика, ресурсоощадна та екологічна політика, які вимагають свого конкретного розгляду.

Система виробничих відносин, що складається при формуванні ресурсоощадної політики як більш високого рівня управління, повинна враховувати їх взаємозв'язок з об'єктивними економічними законами. Ігнорування даних взаємозв'язків призводить до порушення об'єктивних економічних законів, а це, в свою чергу, призводить до збоїв в господарській діяльності. У традиційній практиці господарювання ресурсоощадність уособлює окремі, розрізнені заходи, спрямовані на організацію окремих елементів економії матеріальних ресурсів. Тут немає системи управління ресурсоощадністю, як цільним процесом. Є тільки окремі заходи [175, с.81].

У сучасних умовах для ефективного управління процесом ресурсоощадності необхідна система управлінських рішень, орієнтована на перспективу, а не система заходів. Можна констатувати, що наразі існують окремі елементи економії матеріальних ресурсів, а потрібна система управління, політика прийняття рішень, що охоплює весь спектр проблем ресурсоощадної роботи від зниження питомої матеріаломісткості до промислового відтворення сировини.

Ресурсоощадна політика спрямована не на процес ресурсоощадності, як такого, а на управління цим процесом, на вироблення ідеології управління процесом ресурсоощадності, на перетворення існуючих виробничих відносин у сфері ресурсоощадності та створення умов розвитку процесу ресурсоощадності.

Візуально спостерігаємо на основі вищезазначених умов, що ресурсоощадна політика розглядається, як система управлінських рішень, спрямована на постановку і вирішення великих ресурсоощадних проблем, що мають стратегічне народногосподарське значення, націлена на досягнення світового рівня ресурсоощадності, орієнтована на стабілізацію ресурсозабезпечення та підвищення конкурентоспроможності національної економіки серед яких підприємства переробної промисловості в умовах аграрної України мають неабияке значення [249].

Цільовим системоутворюючим завданням тут виступає триєдність завдань:

- 1) досягнення світового рівня ресурсоощадності;
- 2) стабілізація ресурсозабезпечення;
- 3) підвищення ефективності переробних підприємств, забезпечене діями ресурсоощадної політики [129, с.81].

Цим зумовлюються і функції ресурсоощадної політики, істотно відмінні від процесу ресурсоощадності в традиційному розумінні. Цим зумовлюється і необхідність розробки наукових основ формування та реалізації ресурсоощадної політики. Нові цільові завдання у сфері ресурсоощадності вимагають наукового забезпечення досягнення їх вирішення. Перехід, перетворення простої форми ресурсоощадності в нову, більш складну модель, ресурсоощадну політику, повинен здійснюватися на наукових засадах [107, с.82].

Раніше процес заощадження ресурсів базувався на технічній і внутрішньовиробничій основі. Тепер ресурсоощадність необхідно розглядати як результат певних виробничих відносин, приведення яких в ефективну ресурсоощадну систему можливо тільки методом політики.

У цьому принципова відмінність нового підходу від традиційно прийнятого розуміння організації ресурсоощадності. Якщо раніше результати ресурсоощадності в основному залежали від технологічних рішень, то тепер, на етапі зміни типів ресурсозабезпечення, на перше місце виходить чинник управління, який повинен швидко адаптуватись до кризових умов, бути більш гнучким щодо ціноутворюючої ланки та короткостроковим, як в системі реалізації так і в системі виробництва. Це необхідно для того, щоб створити нові умови, нову технічну базу для формування нового типу ресурсоощадності та ресурсозабезпечення. Крім того, тепер в умовах розвитку ринкових відносин, підприємці самі регулюють економію ресурсів в своєму виробництві. У той же час, наразі змінилися взагалі умови соціально-економічного розвитку в країні,

розширився горизонт впливу ресурсощадності, що вимагає перенесення центру ваги в організації ресурсощадності на рівень країни (рис.1.3).

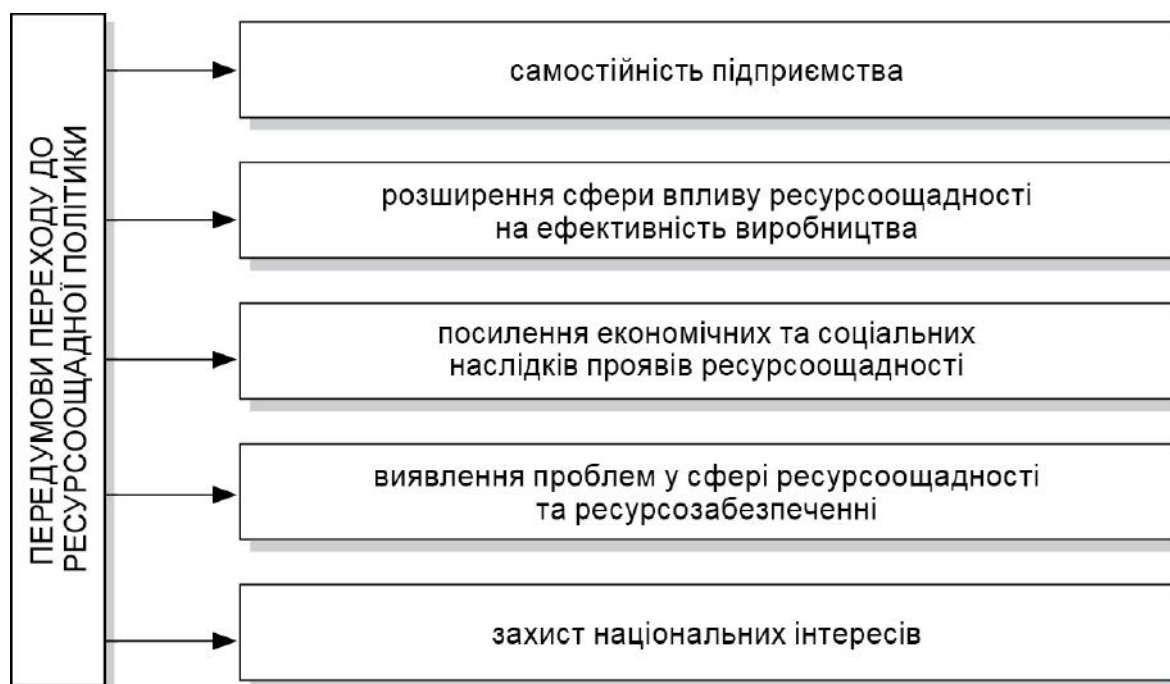

Рис. 1.3. Передумови переходу до реалізації ресурсощадної політики

**Примітка: адаптовано автором на основі [249].*

Дані умови і диктують необхідність переходу до нової моделі – ресурсощадної політики. Ми пропонуємо новий підхід до сутності процесу формування нової моделі – ресурсощадної політики, ресурсощадності на підприємстві, яку зображено на рис.1.4.

На основі інноваційного впровадження процесу формування ресурсощадної політики в залежності від організаційно-правових форм діяльності фінансових суб'єктів господарювання, пропонуємо розглядати її сутність, як систему виробництва і прийняття управлінських рішень у сфері ресурсощадності на державному рівні, орієнтовану на стабілізацію ресурсощадності національної економіки (додаток 3), що реалізується на основі узгодження інтересів підприємців і суспільства [262, с.125].

Провідним у даному запропонованому процесі є два моменти. По-перше ресурсощадна політика, як система управління, несе в собі дві функції: формування та реалізацію управлінських рішень на макrorівні підприємства (рис.1.5).

Рис. 1.4. Сутність процесу формування ресурсоощадної політики на переробних підприємствах

*Примітка: адаптовано автором на основі [249].

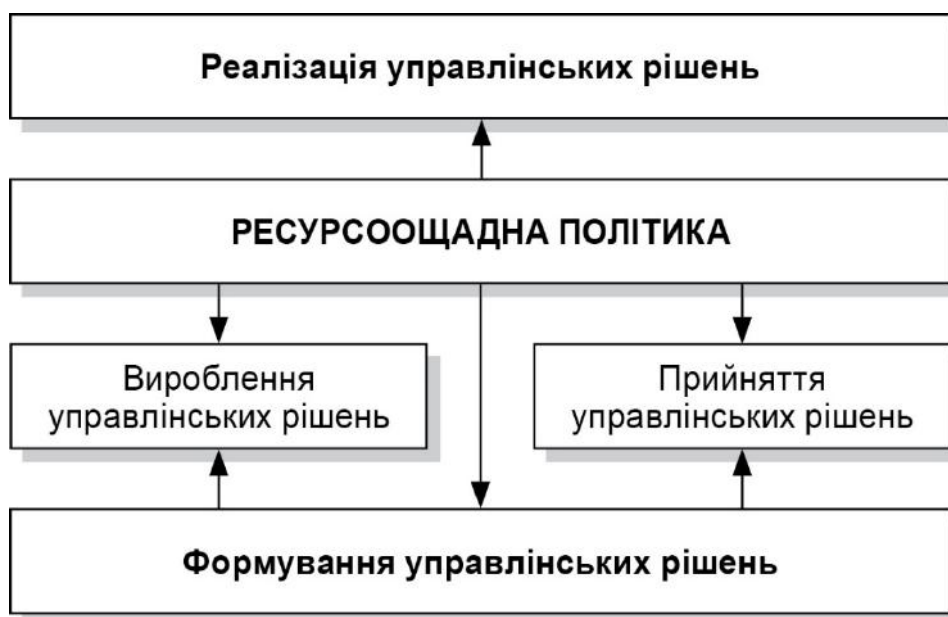

Рис. 1.5. Функціональна модель ресурсоощадної політики

*Примітка: адаптовано автором на основі [249].

А по-друге, крім специфічної, для окремо взятої країни, повинна бути і модель ресурсоощадної політики, що відображає загальні тенденції і задає загальний тон у вирішенні проблеми, загальна модель ресурсоощадної політики на макрорівні.

На основі здійснення аналізу змін економічного стану і його впливу на ефективність діяльності підприємств, можна виділити два основних напрямки в концепціях утворення та вибору процесу ресурсоощадної політики на переробному підприємстві. Перший напрямок – це моделі, які функціонують на традиційній основі:

- а) зниження питомої матеріаломісткості;
- б) зниження утворення відходів;
- в) посилення використання вторинних ресурсів.

До другого напрямку належать нові моделі, основою яких є:

- а) скорочення споживання окремих видів ресурсів;
- б) саморесурсоощадність на основі переходу до промислового відтворення сировини [217, с.147].

У найближчій перспективі повинна відбутися оптимізація всього процесу і всіх форм ресурсоощадності та ресурсозабезпечення на переробних підприємствах, результатом якої стане створення єдиної системи «ресурсоощадність – ресурсозабезпечення», націленої на перехід до промислового відтворення сировини (додаток 4).

Для удосконалення цієї методики управління на підприємствах пропонується здійснювати постійний моніторинг інформаційного простору на можливість появи новаторських методів оцінки та аналізу ресурсоощадності.

Дослідження дозволило зробити висновок: традиційні моделі ресурсоощадної політики перестали бути стійкими, проблема вимагає нового підходу. Нова концепція запровадження процесу, це коли в якості однієї з генеральних тенденцій висувається нова ідея, яка орієнтована на ресурсоощадність, висунута рядом розвинених країн про скорочення споживання.

Отже, нами визначено класифікаційні ознаки ресурсної політики в процесі управління діяльністю переробних підприємств; досліджено і виявлено основні напрямки впровадження політики ресурсоощадності; розглянуто і визначено передумови переходу від стратегічного, оперативного планування до прогнозування на основі ресурсоощадної політики (тактичне планування); обґрунтовано на основі нестабільності економічних показників необхідність переходу від екстенсивного типу ресурсозабезпечення до інтенсивного типу (відтворення вторинних ресурсів); визначено основні системоутворюючі завдання ресурсоощадної політики; схематично відображено процес формування ресурсоощадної політики на основі ресурсоощадності в постконфліктних умовах.

Таким чином, сучасна економічна ситуація української економічної системи обумовлює не тільки доцільність, але й необхідність її руху до ресурсоощадності, до такого типу виробництва, який потребує підвищення ефективності використання всіх без виключення видів ресурсів: матеріальних, енергетичних, техніко-технологічних, фінансових, інформаційних, трудових, інтелектуальних. Все це повинно працювати одночасно, оскільки поступове чотирьохступеневе здорожчення на протязі 2015 року забезпечуючих ресурсів (паливо, електроенергія, газ, вода) стає невід'ємною економічною складовою, і про збільшення прибутку говорити не приходиться. Ресурсоощадна політика повинна спрацювати ефективно і дозволити підприємству «справитися» із складною економічною ситуацією та вивести підприємство на рівний прогнозований стан. Застосування ресурсоощадної політики повинно зробити ринковий потенціал підприємства цікавим реальним кредитним інвесторам, не дивлячись на ринковий курс національної валюти та стрімке його щоденне зростання. Процес формування ресурсоощадної політики стає одним з ключових чинників ринкового успіху, що є вагомим конкуруючою перевагою в системі пошуку нових можливостей розвитку фінансових суб'єктів господарювання в постконфліктних умовах.

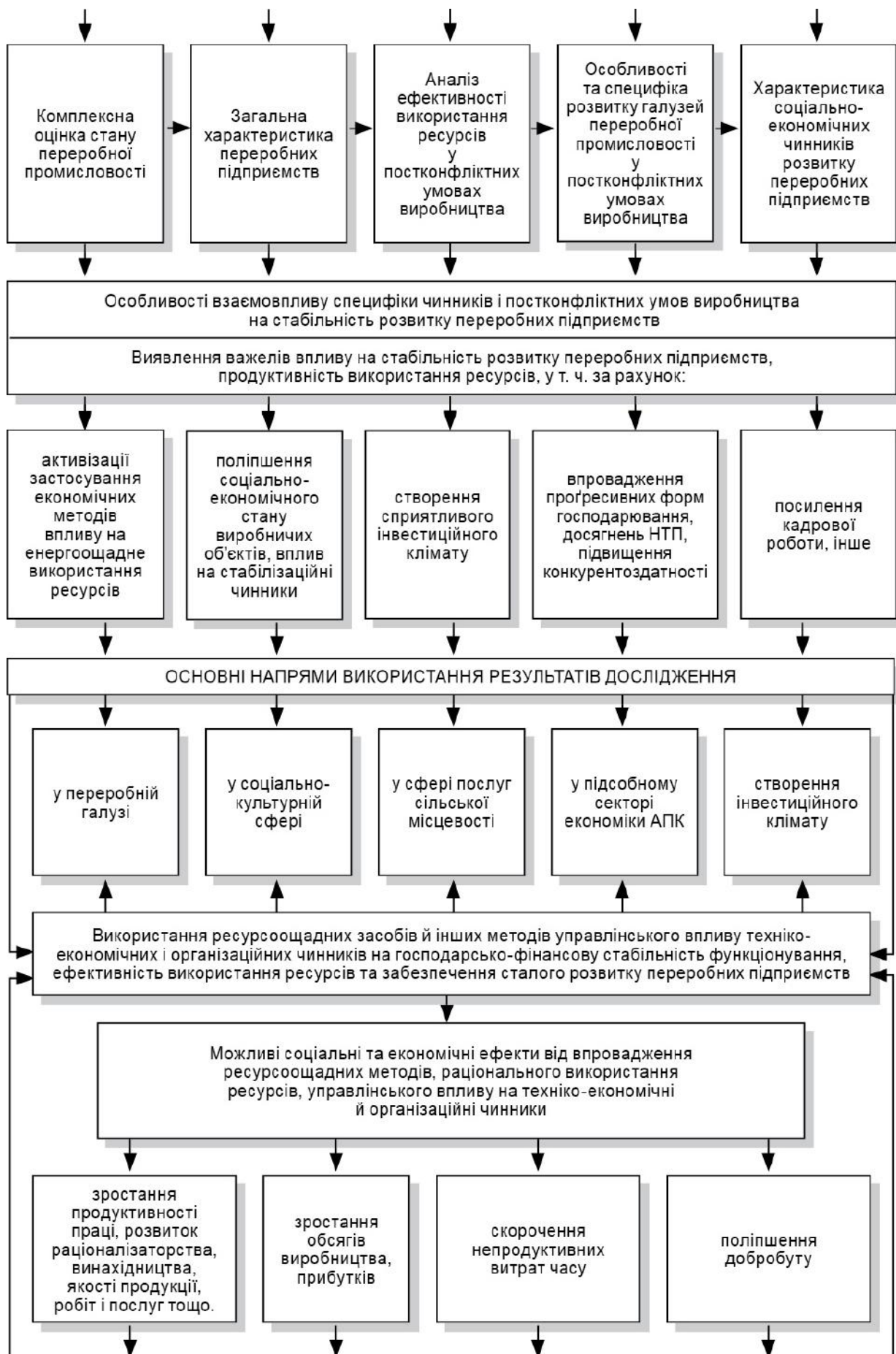
В останні роки економічних реформ в аграрному секторі економіки

динаміка розвитку агропромислового комплексу характеризується несталістю, що призвело до поглиблення диспаритету цін, зниження ефективності використання ресурсів аграрних підприємств, скорочення аграрного виробництва і розвитку негативних соціальних тенденцій на селі. У цьому зв'язку перед економічною наукою і господарською практикою виникають проблеми принципово нового характеру, що вимагають розробки концептуальної моделі і механізмів інтенсифікації використання ресурсів переробних підприємств АПК на основі активізації ресурсоощадної діяльності в галузі енергетики, ПЕР [378].

Принципова схема формування організаційно-економічного механізму підвищення ефективності виробництва за рахунок активізації ресурсоощадної роботи в умовах переробних підприємств основні концепти адаптації ресурсоощадної роботи до Європейських вимог представлені на рис.1.6.

Рис. 1.6. Принципова схема формування організаційно-економічного механізму та інструментарію активізації ресурсоощадної роботи в умовах переробних підприємств

Продовження рис. 1.6.

*Примітка: адаптовано автором на основі [139].

Споживання, взаємодія і трансформація ресурсів у процесі виробництва формують продукцію з притаманними споживчими властивостями для задоволення суспільних потреб, забезпечують конкурентоспроможність виробництва, зниження витрат, інтенсивне і ощадливе використання ресурсів.

Якість використання ресурсів переробних підприємств тісно пов'язана з соціально-економічним розвитком аграрного сектору економіки, екологізацією та інтенсифікацією виробництва, продовольчою безпекою країни (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Характеристика соціально-економічного розвитку переробних підприємств на основі інтенсивного і ощадливого використання ресурсів
*Примітка: адаптовано автором на основі [197].

Використання ресурсів може йти двома напрямками (формами): інтенсивним (від латинського *intensio* – напруженість, посилення), коли збільшення обсягу продукції і підвищення її якості базується на застосуванні більш ефективних засобів, предметів праці, кваліфікованої робочої сили, зростання інформованості про найновіші досягнення науково-технічного прогресу та екстенсивним (від латинського *extesivus* – розширювальний, подовжуючий) шляхом кількісного приросту всіх чинників виробництва (ресурсів) при незмінному технічному рівні [394] (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Основні напрямки використання ресурсів в умовах
переробних підприємств**

Вид ресурсу	Використання ресурсів		
	Екстенсивне	Інтенсивне	Ощадне
Енергетичні	Збільшення обсягів використання не традиційних джерел енергії	Розширення діапазону використання	Збереження і відновлення якісних характеристик
Трудові	Збільшення кількості працівників	Зниження затрат праці на одиницю продукції	Економія фонду робочого часу
Матеріально-технічні	Залучення у виробництво додаткових виробничих площ, обладнання, матеріалів	Зниження витрат матеріалів і енергії на одиницю продукції, використання техніки більш продуктивно	Економія матеріалів, енергії, збереження і відновлення якісних характеристик обладнання
Фінансові	Залучення фінансових ресурсів (кредит, акціонування та ін.)	Збільшення доходів на одиницю фінансових ресурсів	Економія фінансових ресурсів

**Примітка: складено автором.*

Ощадне використання ресурсів забезпечується більш ефективним обладнанням, технологічними процесами, методами і формами організації виробництва як при екстенсивній так і при інтенсивній формах, але збереження і відновлення якісних характеристик обладнання і засобів праці при економії трудових, матеріальних і фінансових ресурсів дає змогу отримувати додаткову продукцію без кількісного розширення ресурсів і залучення в виробництво додаткових основних фондів.

Таким чином можна стверджувати, що ощадне використання ресурсів є підставою інтенсифікації виробництва. Зазначимо, що екстенсивний розвиток переробного виробництва стримується обмеженими ресурсами, і в Україні він практично вичерпав себе. Інтенсифікація використання ресурсів має антизатратну спрямованість, фондозберігаючу, працезберігаючу природу.

Переробний сектор України не має альтернативи переходу виробництва на ресурсощадну модель розвитку на основі біологізації й екологізації

інтенсифікаційних процесів. Воно має здійснюватися за принципом поєднання законів розвитку природи та людської цивілізації. Закони економіки не повинні вступати в протиріччя із законами природи та її ресурсів, а зобов'язані гармонічно інтегруватися в них.

Інтенсивні методи розвитку переробного виробництва вимагають переходу до освоєння принципово нових технологічних рішень на базі досягнення науки, впровадження винаходів, що підвищують ефективність діяльності господарюючих суб'єктів і дозволяють їм перейти на більш високий щабель розвитку економіки.

Існуюча в Україні система господарювання поки що не забезпечує інтенсифікацію виробництва на основі ресурсоощадної діяльності і раціонального використання ресурсів.

Наступною причиною кризового стану переробного виробництва є застаріла (морально і фізично) матеріально-технічна база, у зв'язку з цим постійне зростання витрат на виробництво продукції при багатоопераційних технологіях, зростання цін на енергоносії, техніку, послуги побічних організацій, що надаються підприємствам при порівняно низьких цінах на продукцію, що виробляється. Диспаритет цін між сільськогосподарською продукцією і товарами та послугами, що споживаються зумовлює скорочення його фондозабезпечення та технічного переоснащення, зниження вартості основних засобів, понад амортизаційний термін їх використання. Диспаритет цін стримує впровадження нових технологій виробництва.

У цих складних умовах переробні підприємства мають врахувати: зменшення виробничих витрат і зниження собівартості продукції; зростання урожайності і підвищення якості продукції, що виробляється; трозширене відтворення родючості ґрунту; збереження природного стану навколишнього середовища.

Загальний потенціал енергоощадності в Україні становить близько 45% від обсягу спожитих паливно-енергетичних ресурсів.

Вирішення цих енергоощадних завдань можливо лише при переході на

ресурсоощадну систему виробництва, яка включає комплекс технічних, технологічних, організаційних, економічних засобів і заходів та передбачає:

1. Впровадження новітніх технологій та інноваційних підходів організації виробництва;
2. Інтегрований підхід до їх впровадження;
3. Використання матеріалу адаптованого до даних технологій;
4. Забезпечення переробних підприємств ресурсоощадною технікою;
5. Впровадження технологій переробки відходів виробництва.

Широке впровадження ресурсоощадної системи в ринкових умовах залежить, перш за все, від економічної ефективності технології. Економічна ефективність підприємств залежить в основному від модернізації виробництва, технологій, які використовуються, організації виробництва, рівня підготовки кадрів, фінансового та інформаційного забезпечення.

Нині в світі зростає попит на продукцію високої якості, яку переробні підприємства мають забезпечувати в умовах обмежених ресурсів, з мінімальними виробничими витратами, без шкоди навколишньому природному середовищу.

У світовій практиці успішний розвиток переробного виробництва на 80% залежить від менеджменту і сучасних технологій і лише на 20% від погодних умов. В Україні на жаль суттєві коливання урожайності кожні 3-4 роки посилюються особливостями ризикованого виробництва. Виправити цю ситуацію можливо лише переходом на ресурсоощадне виробництво та вмінням управляти витратною частиною бізнесу, забезпечивши його конкурентоспроможність.

Актуальність впровадження ресурсоощадних технологій набуває ще більшого значення в зв'язку з тим, що ціни на енергоносії в Україні перевищують світові. Тому максимізація економічного ефекту при використанні ресурсоощадного виробництва бере свій початок з ресурсних витрат. На кожному з цих технологічних етапів важливим є збереження та економія трудових, матеріально-технічних, енергетичних, фінансових та ін. ресурсів.

Результатом розвитку ресурсощадних систем переробки є інноваційні технології та ін. Ці технології передбачають виконання декількох технологічних операцій в одному робочому процесі.

Беззаперечними аргументами даних ресурсощадних технологій є значне підвищення в 3-5 разів продуктивності праці, скорочення витрат на оплату праці в 1,6 рази, пальне у 2,2 рази, економія прямих сукупних витрат складає 12%. При традиційних багатоопераційних технологіях 1 кг насіння дає 10-12 кг зерна, а при ощадливих – 40-60 кг; витрати 1 кг палива при традиційному машиновикористанні забезпечує збирання – 2-3 кг зерна, а при ощадливому – 7-9 кг; віддача від 1 кг діючої речовини мінеральних добрив складає відповідно 2-3 та 10-12 кг. Ощадливе використання земельних ресурсів проявляється і в захисті ґрунтів від ерозії, дефляції, антропогенного переущільнення, значного підвищення вмісту в ґрунті органічної речовини і гумусу.

Разом з тим, ресурсощадна діяльність як в АПК загалом так і в переробній галузі щодо мінімізації ресурсовитрат в Україні має свої особливості і застереження. Як відзначають відомі українські вчені В. Ф. Сайко та А. М. Малієнко розвиток і впровадження ресурсощадних технологій має йти на підставі комплексного підходу до господарського виробництва з урахуванням соціальних, економічних, політичних, енергетичних, матеріально-технічних і екологічних умов [323]. Ними досліджено переваги і недоліки no-till системи і виявлено позитивні сторони та застереження. Однією з основних загроз є збільшення обсягів використання матеріалів складників хімічного походження, які вдвічі підвищують хімічне забруднення продукції, що характеризується громадськістю США та вченими як «новітній Чорнобиль США».

У високорозвиненій країні з рівнем розораності території лише 20%, (в Україні за цим показником, де розораність складає 54,5%) таке хімічне навантаження призведе до екологічної катастрофи. Крім того швидкий розвиток працеощадних технологій на значних територіях в Україні, де в сільській місцевості мешкає 31,7% населення, може супроводжуватись загостренням проблеми сільського безробіття.

Неможливо заощаджувати трудові, енергетичні, матеріальні ресурси в процесі виробництва, погіршуючи екологічний стан ресурсів і створюючи соціальну напруженість у регіонах. Треба враховувати в ресурсоощадній діяльності якісні, природнокліматичні, соціальні, історичні та інші передумови.

Загалом ресурсоощадна діяльність переробних підприємств забезпечується системою адміністративних, економічних, організаційних і правових методів.

Негативні тенденції інтенсивних новітніх технологій сприяли розвитку альтернативних систем в країнах з розвинутою економікою. Ставлячи за мету виробництво екологічно чистої продукції за допомогою повної відмови від консервантів, разом з цим ці системи запобігають погіршенню якісних характеристик продукції і дають змогу відновлювати їх первісні властивості.

Вивченням матеріалів зарубіжних джерел встановлено, що при «органічних» технологіях висока продуктивність має місце лише на високотехнологічних виробництвах. Автори першої в Україні системної, наукової монографії: Федорейко В. С. – завідувач кафедри машинознавства та комп'ютерної інженерії Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, д.т.н., професор, експерт в галузі енергетики та енергозбереження Міністерства освіти та науки України, академік АЕНУ України нині покійний Корчемний М. О. – завідувач кафедри комп'ютерних технологій Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, д.т.н., професор в своїй книзі: «Енергозбереження в агропромисловому комплексі», частково розкрили проблеми енергоощадливості. Мазина Ю. А. «Экономико-управленческие аспекты реализации ресурсосберегающей политики на государственном и микроэкономическом уровнях» та «Застосування математичного апарата для постановки задач щодо комплексного управління ресурсозбереженням та вартістю життєвого циклу машинобудівного виробу» частково розкрито характер залежності витрат та результатів ресурсозбереження на

підприємствах, сформовано стратегії інвестування підприємства в інноваційні ресурсозберігаючі заходи в коротко- та довгостроковому періодах [211].

Для визначення причин високого рівня ресурсоемності суб'єктів господарювання в Україні та систематизації чинників впливу на вибір цільових галузей національної економіки для інвестування в ресурсоощадність видано працю Мазіна Ю. О. «Макроекономічні механізми формування ресурсозберіжних стратегій ...». та Мазіна Ю. О. і Сотника І. М. «Стратегічні аспекти інвестування в ресурсозберігаючі проекти». Автором при визначенні складу переваг, при реалізації інноваційних ресурсозберігаючих заходів знову ж використано працю Мазіна Ю. О., та Сотника І. М. «Ресурсоощадність як напрямок забезпечення економічного зростання України», яку адаптовано до соціогуманітарних умов.

При перегляді цих та інших літературних джерел з означеної тематики ніша енергоощадливості в умовах переробної промисловості залишилася за полем зору вітчизняних та зарубіжних учених [210].

За підрахунками вчених, наша держава вже через 10-15 років змогла б вирощувати близько 100 млн. т біосировини. Переробляючи частину її в біопаливо ми можемо звести до мінімуму потреби в нафті, газі, вугіллі тощо, на закупку яких витрачається лєвова частка бюджету держави. Схема енергетичного виживання, звісно, дещо спрощена, але світові запаси традиційної енергії катастрофічно скорочуються і нам необхідно шукати оптимальний вихід із ситуації.

За підрахунками вчених у 2009 році світове споживання енергоресурсів складало 11,2 млрд. т. н. е., з яких на долю нафти приходилось – 35%, вугілля – 25%, природного газу – 21%, атомної енергії – 6%, поновлюваної енергії – 13%. Основною складовою поновлюваної енергії є біомаса – 81% і гідроенергія – 17%. За прогнозами споживання енергоресурсів у 2030 році зросте в 1,5 рази і складе 17,1 млрд. т. н. е., при цьому його структура практично не зміниться. Доля поновлюваних джерел зросте на 1%.

Заради справедливості слід відзначити, що в Україні останніми роками почали предметніше займатися проблемами раціонального використання енергії. Підвищені нормативи до величини теплового опору будівельних конструкцій, реалізують деякі проекти використання енергії Сонця і вітру на промисловій основі, розроблені котли для опалення на брикетах соломи, стебел кукурудзи, лузги насіння соняшнику, дерева, реалізуються пілотні проекти біогазових установок.

Але це є мізерною частиною того, що втрачається в місцях теплової генерації та транспортування тепла, яке не ефективно використовується на підприємствах, і тому ми вперто займаємо перше місце по витратах в цій галузі.

Проводяться загально державні та регіональні конференції, семінари, виставки. Прийнято низку законодавчих актів. Але кардинальних змін, адекватних європейським чи навіть російським, на жаль, не відбулося.

Виникає логічне запитання: чому багаті європейці щорічно знижують енерговитрати, збільшуючи ВВП, як і енергодостатні росіяни динамічно реалізують у себе масштабні федеральні та регіональні проекти енергозбереження в базових галузях промисловості та побуті, а ми все ще з ентузіазмом декларуємо готовність наслідувати їх приклад, продовжуючи тупцювати на місці? Хто або що змушує нас бути носіями низької культури енергоспоживання? Чому ми так уперто гріємо атмосферу, обкрадаючи своїх дітей та онуків? Які є шляхи виходу з цього принизливого становища?

Зимом 2009-2010 років продовжувалась чергова україно-російська газова війна, чиновники організували виставки «енергозберігаючих» унітазів, телевізійники демонстрували вітростанції, сонячні батареї, теплові насоси, вартість яких в більшості випадків перевищує вартість житла пересічного українця.

Журналіст Мирослава Гонгадзе аналізувала інавгураційну промову Президента США Обама, ключовим положенням якої було енергозбереження та пошук нових альтернатив в енергетичній галузі. Новий очільник світової науково-технічної потуги твердо заявив, що без нових напрацювань в цій галузі

його країну чекає сумна перспектива. Цікаво, яка перспектива чекає в таких умовах Україну.

Світова енергетична криза середини 70-х років минулого сторіччя раз і назавжди похоронила міф про дешеві енергоресурси. Країни Західної Європи, США і Японії були вимушені прийняти надзвичайні заходи. Основна ставка була зроблена на енергозбереження, яке розглядалось вже в якості додаткового енергоресурсу.

Така стратегія призвела до росту ВВП при зниженні енергоємності виробництва. Світові ціни на нафту наприкінці 80-х років зменшились майже в 3 рази, що призвело до стагнації економіки Радянського Союзу. Без сумніву, що однією з основних причин утворення незалежної України є вищенаведені факти.

З іншого боку частка енергії в кінцевому продукті розвинутих країн значно зменшилась. Це спричинило значне збільшення експорту продукції та ріст заробітної плати. Відповідно, країни, які проігнорували енергоощадну компоненту розвитку мали зовсім інший результат і поступово почали набирати «бананового» вигляду. Але, на жаль, Україна не обрала енергоощадного шляху свого розвитку. Ми стали енергетичними вампірами в світовому масштабі. Енергоємність нашої економіки в 5 раз перевищує європейську. Залежність промисловості від дешевих енергоносіїв призвела до деградації сотень підприємств.

Всі заходи з енергозбереження в нас носять чисто декларативний, спонтанно-сезонний характер. Прийняті закони відверто ігноруються при пасивному відношенні до них законодавців. Зниження енерговитрат в Україні пов'язане в основному з кризовими явищами в економіці. Інвестиції в енергозбереження в 2-4 рази ефективніші ніж в енерговидобуток.

За даними науковців, світовий енергетичний баланс у 2030 році буде виглядати наступним чином: газ – 22%, нафта – 33%, поновлювана енергія – 22%, атомна енергія – 5%, вугілля – 26%.

Враховуючи, що собівартість вироблення одиниці енергії значно

відрізняється, наприклад, сонячної – 22; біомаси – 6,5; природного газу – 5,7; вітрової – 4,5; атомної – 3,5; гідро – 2,7 цента/кВт.год необхідно зробити стратегічні висновки для України та для кожного регіону окремо.

До речі на урядовому рівні нещодавно прийнято програму розвитку української енергетики. Задекларовано будівництво нових енергоблоків АЕС.

В даний час розроблені системи обладнання пов'язаних з використанням біопалива. До речі вказані технології почали культивуватися на території як Тернопільської області так і Поділля та Західної України. Одні відновлюють мініГЕС, інші встановлюють геліопристрої, ще інші впроваджують вітрові електростанції. Наприклад, на Тернопільщині ситуація характеризується наступним чином: пресують біомасу (Підволочиський та Борщівський р-н), інші займаються біодизелем (Гусятинський р-н), в Тернопільському районі розробляють біотеплогенератори. У Тернополі реалізовано ряд проектів в теплоенергетичному секторі, розпочалися роботи з утилізації (додаток 10).

В умовах переробних підприємств збільшення обсягів продукції переробного виробництва при раціональному використанні і відтворенні ресурсного потенціалу зумовлює успішність його розвитку за інноваційними напрямками.

Ресурсоощадна діяльність переробних підприємств передбачає: створення систем що забезпечують заощадження всіх ресурсів, в тому числі і їх збереження і відтворення; перехід на новітні технології; ведення моніторингу використання і якісних характеристик ресурсів; екологічну експертизу нової техніки і технології; еколого-економічну оцінку комплексу заходів щодо їх подолання; розробку заходів щодо відповідальності і матеріальної зацікавленості переробних підприємств в ресурсоощадній діяльності.

Таким чином ресурсоощадна діяльність переробного виробництва розвивається у напрямку економії ресурсів штучно створених людиною (машин, пального, мінеральних добрив і засобів захисту рослин) та збереженню і відтворенню якісних характеристик природних ресурсів (трудових, земельних, водних).

1.2. Теоретичні основи визначення деструктивних явищ ресурсокористування

Рушійними силами виникнення і поглиблення фінансово-економічних криз виступають найрізноманітніші явища і процеси екзо- і ендогенного характеру. При цьому діяти вони можуть як поодиночі, так і спільно, змінюючи вектор економічної динаміки у той чи інший бік залежно від свого складу, потужності, взаємного посилення чи послаблення тощо. Формування сукупності чинників залежить від збігу багатьох зовнішніх та внутрішніх обставин, випадкових і непередбачуваних, що і робить кожну кризу по-суті унікальною і неповторною. У процесі дослідження встановлено, що чинники мають макроекономічне, галузеве, регіональне та внутрішньогосподарське походження та з точки зору антикризового управління можуть бути керованими, умовно керованими і некерованими [291].

Нині виділяється надзвичайно багато макроекономічних чинників, що спричиняють виникнення і поширення фінансово-економічних криз у реальному секторі економіки та переробних підприємствах у тому числі. Ми згрупували основні з них та виділили лише найвагоміші, зокрема (рис. 1.8).

1. Загальна макроекономічна дестабілізація, що періодично виникає в національному господарстві країни. Цей чинник призводить до погіршення умов і результатів діяльності усіх або значної частки учасників ринку. Зокрема порушується ритмічність роботи основних постачальників ресурсів для переробного виробництва – техніки, добрив, засобів захисту рослин і тварин, насіння, кормів тощо, зростають ціни, подеколи погіршується якість товарів і послуг, що постачаються. Водночас, скорочуються обсяги споживання продукції внаслідок стагнації переробних підприємств, зниження платоспроможного попиту населення, скорочення обсягів імпорту сировини і продовольства. Відбуваються й інші деструктивні процеси.

2. Відкритість економічних систем країн та регіонів світу. Поширення світових і міжрегіональних інтеграційних процесів у сучасному світі утворює

багато можливостей розширення ринків, налагодження нових економічних зв'язків, поширення новітніх технологій і інших рушійних сил розвитку. Водночас, вона вимагає відкритості економічних систем різних країн і регіонів світу, що сприяє розповсюдженню не лише позитивних, а й руйнівних процесів та тенденцій. Так, у періоди фінансово-економічних криз зазначена відкритість призводить до лавиноподібного розповсюдження дестабілізаційних процесів, так званого трансферту криз [429, с.16; 18–19], що беззаперечно знижує напругу в економічних системах, де вони виникли, проте водночас погіршує економічну ситуацію у пов'язаних системах.

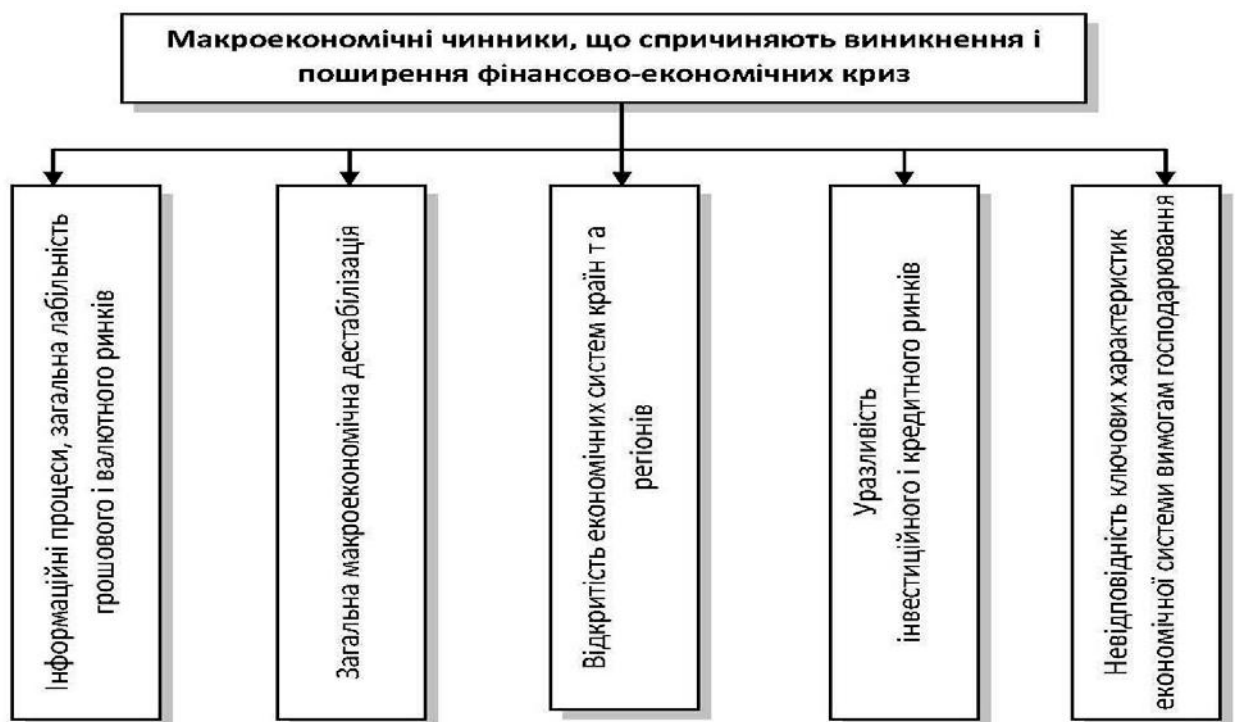

Рис. 1.8. Макроекономічні чинники, що спричиняють виникнення і поширення фінансово-економічних криз переробних підприємств

*Примітка: адаптовано автором на основі [291].

3. Інфляційні процеси, загальна лабільність грошового і валютного ринків. У прихованій або уповільненій формі інфляція та дестабілізація валютних курсів почасти передують кризі і певним чином підготовлюють ґрунт для зламу економічної тенденції. Проте їх пік, у тому числі виникнення гіперінфляції, внаслідок детермінованості інфляційних процесів у часі зазвичай спостерігається із певним лагом запізнення. Вони супроводжують посткризову економічну депресію і стають чи не найпотужнішим каталізатором

дестабілізації. У свою чергу подолання наслідків кризи і депресії та започаткування висхідної тенденції економічної динаміки можливе лише за умови припинення інфляції та стабілізації національної валюти.

4. Уразливість інвестиційного і кредитного ринків. Внаслідок дії чисельних ризиків інвестиційний і кредитний ринки найбільш чутливі до будь-яких соціально-економічних, політичних чи інших потрясінь. Такі катаклізми обумовлюють скорочення інвестиційних та кредитних пропозицій або погіршення умов надання коштів, що одразу відбивається на діяльності аграрних суб'єктів господарювання, які в силу особливостей своєї діяльності значно залежать від ритмічності та насиченості фінансових потоків.

5. Невідповідність ключових характеристик економічної системи вимогам господарювання в умовах виникнення і поширення фінансово-економічних криз та потребам утворення механізмів опору їх негативним наслідкам. Зокрема це стосується недосконалості та нестабільності законодавчо-правового простору, нестачі кадрів, підготовлених до роботи в умовах криз, не накопичення достатнього обсягу резервних фондів на подолання наслідків криз та почасти нерационального використання наявних резервів, розбалансованості системи управління тощо [291].

Концептуальною ланкою економічних перетворень, що відбуваються в Україні, є широке впровадження і використання ринкового механізму господарювання, переваги якого полягають в постійному стимулюванні ефективності виробництва, ощадливого використання всіх видів ресурсів, найповнішого задоволення потреб споживачів. Ринкова система господарювання передбачає складну систему взаємодії різних економічних структур, господарської практики, правового забезпечення, економічної політики та ін. Важливим елементом ринкового механізму є наявність відокремлених виробників, що несуть матеріальний ризик за результати своєї діяльності. Тому цілком виправданим першим кроком на шляху його побудови було створення умов для виникнення самостійних виробників як

найважливішої ознаки функціонування ринкових відносин на основі роздержавлення, приватизації і децентралізації управління.

Вихідним пунктом децентралізації управління є перенесення центру ваги управління з галузевого рівня на рівень підприємства. Воно стає головною ланкою управління. Це означає, що підприємства після виходу з безпосереднього підпорядкування міністерствам та відомствам повинні отримати такі права, владу і відповідальність, які б дозволяли в повній мірі реалізувати їх технічні, технологічні, організаційні та інші можливості, повинні самостійно налагоджувати горизонтальні зв'язки зі своїми партнерами. Однак вирішення цього питання непросте справа, оскільки перехід до ринкових умов господарювання за відсутності відповідного досвіду і науково обґрунтованих рекомендацій щодо вибору раціональних форм господарювання для підприємств є складним і суперечливим процесом.

Так, практично безсистемний перехід до стихійного ринку підприємств переробної промисловості призвів до значних деструктивних процесів в таких стратегічно важливих переробних підкомплексах, як буряко-цукровий, зерновий, м'ясо-молочний та інші. Крім того, загострились протиріччя у взаємовідносинах між партнерами зазначених підкомплексів, що призвело до падіння обсягів виробництва, зростання собівартості продукції, зниження її якості та конкурентоспроможності.

Аналіз сучасного розвитку переробної промисловості переконливо свідчить про існування цілого комплексу проблем, які не можуть бути ефективно вирішені на рівні окремого підприємства, і нагальну потребу в створенні таких нових організаційних утворень, які б захищали інтереси підприємств всіх форм власності та господарювання, сприяли б налагодженню взаємовигідних міжгалузевих зв'язків та виходу на зовнішні ринки, але, на відміну від міністерств та відомств планово-адміністративної системи, не обмежували б економічну свободу підприємств.

Необхідність створення таких інституцій зумовлена, зокрема, такими чинниками. По-перше, колишня командно-адміністративна система управління

була зруйнована, а нова, яка б належним чином враховувала ринкові умови і могла ефективно співпрацювати в цих умовах, створена не була. Так, наприклад, на сьогодні управління і регулювання буряко-цукрового підкомплексу з боку держави знаходиться на рівні епізодичного втручання.

По-друге, переробна промисловість є міжгалузевою системою. І тому існує ціла низка якраз міжгалузевих проблем, які потребують своєчасного та скоординованого вирішення. Як свідчать наукові дослідження та практика, основні резерви розвитку зосереджені саме на перетині галузей.

По-третє, глибока економічна криза в промисловості призвела практично до втрати зовнішніх ринків збуту і без спільних зусиль підприємств галузі різних форм власності та господарювання відновити втрачені позиції і розширити ринки збуту практично неможливо [332].

У процесі виробництва ресурси переробних підприємств, перетворюючись в готову продукцію повністю або частково втрачають свої властивості: фізичні характеристики, хімічний склад, форму, споживчі якості та ін. Причому, предмети праці повністю трансформуються в готову продукцію за один виробничий цикл, а засоби праці поступово втрачають свої продуктивні якості в міру спрацювання в процесі виробництва продукції за багато виробничих циклів.

Оскільки виробництво має циклічний, повторюваний процес, то для забезпечення його безперервності необхідне постійне відновлення ресурсного забезпечення. Характер відновлення ресурсної основи визначає скорочення, просте або розширене відтворення виробництва. Виходячи з цього, нами сформульовано наступне визначення: деструктивні явища ресурсокористування підприємств – це будь-які події і процеси, що порушують раціональне використання і відтворення ресурсної бази господарства.

У зв'язку з різним походженням ресурсів і відповідно деструктивні явища для кожного виду ресурсів мають свої особливості, які нами виділено у дві групи – зовнішні і внутрішні. Так зовнішні – це ті деструктивні явища ресурсокористування, на які підприємство не може вплинути і має передбачити

наявність небезпеки та компенсацію наслідків (стихійні лиха, диспаритет цін, інфляція, соціально-економічна криза та ін.). Внутрішні – які залежать від діяльності підприємства (незбалансована технологічна і технічна політика, погіршення організації виробництва і якості управління господарством та ін.). Відповідно і мінімізуватись та ліквідуватись зовнішні деструктивні явища мають на державному та регіональному рівні, а внутрішні на рівні підприємства.

За походженням деструктивні явища ресурсокористування складно узагальнити, оскільки події і процеси різних груп тісно пов'язані між собою, по різному впливають на різні ресурси, особливо це торкається соціальних і економічних явищ. Тому в подальшому розглянемо класифікацію деструктивних явищ для кожного ресурсу окремо.

У світлі збереження природних ресурсів в червні 1992 року історична конференція ООН з питань охорони навколишнього середовища і розвитку людства в Ріо-де-Жанейро прийняла декларацію щодо принципів сталого розвитку. Її головна ідея – необхідність узгодження екологічних та соціально-економічних чинників розвитку.

В Україні в процесі економічної реформи не були враховані положення концепції сталого розвитку. Це відображене у якісному стані використання ресурсів. Їх стан за останні роки зазнав суттєвих негативних змін як по Україні, так і у всіх її регіонах.

Така екологічна ситуація характеризується як небезпечна не лише для аграрного, а й переробного виробництва і зумовлює її «деструктивні явища».

Поняття «деструктивні явища» широко використовується в науках про безпеку людини [132, 418]. Проте розглянуто воно з точки зору впливу на людину та середовище його життєдіяльності. У переробному виробництві, на нашу думку, деструктивні явища це події і процеси, які прямо чи опосередковано призводять до погіршення якісних характеристик продукції, зростання виробничих втрат та характеристик головного засобу виробництва в

господарстві. Класифікація деструктивних явищ обмежена сферою застосування і потребує уточнення.

Всі деструктивні явища в переробному виробництві можна розподілити за такими ознаками (рис.1.9).

Рис. 1.9. Класифікація деструктивних явищ в господарському ресурсокористуванні переробних підприємств

*Примітка: адаптовано автором на основі [199].

За часом прояву:

- випадкові, непередбачені, раптові (землетруси, аварії та ін.);
- постійні, такі що еволюційно розвиваються.

За територіальним масштабом прояву:

- локальні (в межах одного господарства);
- регіональні (декілька районів або область);
- національні (дві та більше областей).

За тенденціями розвитку:

- погіршення ситуації;

- стабілізація;
- покращення ситуації.

За напрямом впливу:

- прямого впливу, безпосередньо погіршують якісний стан ресурсів;
- непрямого впливу, побічний вплив діяльності на ресурси.

За джерелами походження деструктивні явища на підставі аналізу можна поділити на три групи: природні; техногенні; комбіновані.

Деструктивні явища природні в переробному виробництві це події техногенного та природного походження або результат діяльності природних процесів, які за своєю інтенсивністю, масштабом поширення і тривалістю можуть погіршувати якісний стан ґрунтів та загалом довкілля. При цьому, вони за об'єктом походження поділяються на такі групи:

- геологічні (землетруси, вулканізм, лавини, провалювання земної поверхні, зсуви, обвали, осипи, абразія та ін.);
- гідрологічні (повені, підвищення рівня ґрунтових вод та ін.);
- метеорологічні (зливи, град, сильна спека, суховії, посуха, урагани, вихрові бурі, циклони, шквали, смерчі, пилові бурі, сильні снігопади, морози, ожеледь та ін.);
- природні пожежі (лісові, торф'яні та ін.).

До другої групи належать деструктивні явища викликані антропогенною діяльністю у виробництві. Вони пов'язані з технологічними процесами, відрізняються фізичними, хімічними, біологічними та іншими перетвореннями.

Техногенні деструктивні явища можуть бути спричинені не лише безпосередньо виробництвом, але й іншими галузями, що впливають на стан виробництва.

Техногенні деструктивні явища призводять до втрати властивостей ресурсів як природного тіла, зниження їх родючості, тобто до деградації. Тому за наслідками і видом деградації їх можна поділити на такі групи: механічна

деградація; фізична degradaція; хімічна degradaція; фізико-хімічна degradaція; біологічна degradaція; радіаційне забруднення та ін [199].

Реабілітація передбачає вилучення з обороту не продуктивних технологій на час, необхідний для локалізації і припинення degradaції та відновлення втрачених властивостей. Трансформація зумовлює перетворення одного виду за характеристиками використання в інші.

Регенерація є самовідновлення, природними процесами, екосистем на виведених із економічного обороту degradованих і малопродуктивних засобів.

Залежно від ступеня degradaції і оцінки малопродуктивності можуть застосовуватись різні технічні, хімічні, фізико-хімічні і, організаційні заходи, аж до такого радикального заходу, як консервація. Узагальненням літературних джерел встановлено показники властивостей ресурсу, що зумовлюють певний вид degradaції та малопродуктивність [132, 418].

Розвиток економічних систем як глобалізованого світу, так і окремих країн створює зростаючий тиск на навколишнє середовище – атмосферу, водні ресурси, рослинний і тваринний світ, що, в свою чергу, негативно впливає на якість життя і здоров'я людей.

Екологічний стан навколишнього середовища постійно погіршується, що впливає на якість переробної продукції та викликає занепокоєння суспільства. Перш за все це відноситься до ресурсів, у т.ч. і до земельних, головного елемента екосистем та основи економічного розвитку цивілізації. Вони мають визначальний вплив як на виробничі процеси, так і якість природного середовища і здоров'я людей.

Методи господарювання мають створювати умови раціонального і екологічно-безпечного використання ресурсів, за яких вони не будуть втрачати свої властивості.

Поширення техногенних деструктивних явищ у ресурсокористуванні в багатьох випадках залежить від природних чинників (температури і вологості повітря, частоти і сили вітру та дощових опадів та ін.). Ці явища мають назву комбінованих і вони впливають на їх властивості. Наведені приклади

деструктивних явищ виникають внаслідок складної взаємодії господарської діяльності людини і природних чинників: забруднюючих викидів в атмосферу, її відносної вологості, вмісту органічної величини ґрунту, кліматичних параметрів).

Підсумовуючи вищезазначене можна зробити висновок, що запропонована класифікація деструктивних явищ в господарському ресурсокористуванні має складну, ієрархічну структуру.

Наявність деструктивних явищ зумовлює екологічний стан ресурсів, який визначає масштаб негативних змін (деградація та втрата характеристик цільового призначення ресурсів), що знижує ефективність, обмежує або виключає його ресурсокористування (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Типи екологічного стану ресурсів в господарському ресурсокористуванні

Етапність екологічного стану ресурсів	Основні характеристики екологічного стану ресурсів
Природний	Антропогенний вплив на ресурсний потенціал відсутній або не перевищує фонових рівнів. Всі процеси природно збалансовані.
Рівноважний	Швидкість відновних процесів дорівнює темпу порушення якісних характеристик. Баланс складових речовин.
Кризовий	Антропогенні порушення перевищують швидкість відновлювальних процесів. Погіршення якісних характеристик ресурсу обмежує їх господарське використання.
Критичний	Інтенсивна деградація. Якісні характеристики наближуються до граничних значень, поза межами яких втрачаються природні типологічні властивості.
Катастрофічний	Деградація ресурсів набуває незворотного характеру (втрата придатності ресурсу до їх основного цільового призначення), що призводить до втрати їх господарської та екологічної цінності.

**Примітка: складено автором на основі [199].*

Деструктивні явища зумовлюють необхідність визначення сталості ресурсокористування як умову довготривалого і безперервного процесу його розвитку. Він має встановлювати високу якість і рівень життя як теперішнього так і наступних поколінь, гармонізуючи економічний розвиток і якість природного середовища.

Такою гармонізацією в Україні нехтують, що вимагає розробки і впровадження концепції ресурсощадної діяльності як в цілому на національному рівні, так і на рівні кожного підприємства.

Деструктивні явища в ресурсокористуванні зумовлюються комплексом чинників і в першу чергу характером соціально-економічних відносин. Вони зумовлюють організаційно-правові форми переробних підприємств, напрями і структуру використання ресурсів. На підставі такої взаємозалежності, деструктивні явища в ресурсокористуванні мають чинники соціально-економічного характеру. Тому питання їх попередження, усунення наслідків мають вирішуватись на всіх рівнях державного управління. Зокрема, на національному і регіональному рівнях шляхом розробки концепцій і програм ресурсощадної діяльності. Регіональна програма розробляється на 10-15 років, оскільки відчутні зміни показників якісного стану ресурсів проявляються саме за цей проміжок часу.

На місцевому рівні для всіх переробних підприємств мають бути впроваджені інноваційні проекти та окремі програми.

Суспільний характер деструктивних явищ зумовлюють необхідність фінансування розробки вказаних програм за рахунок державного і місцевих бюджетів.

Деструктивні явища мають бути обґрунтовані з точки зору економічної теорії, як зміна характеристик головного засобу виробництва [199].

У переробних підприємствах земля виступає одночасно як предмет і засіб праці, набуваючи при цьому якості головного засобу виробництва.

Звернемо увагу, що такі вчені, як В. Г. Андрійчук, В. В. Горлачук, С. Л. Дусановський, В. І. Мацибора, В. П. Мертенс, І. Н. Топіха та інші, у своїх працях [60, 84, 86, 222, 380], обґрунтовували ці питання з точки зору класичного змісту землі як ресурсу і як засобу виробництва і об'єкта, на який спрямована праця. Але існує ще і речовий елемент, який визначає сільськогосподарські угіддя як засіб виробництва. Власне, цей аспект недостатньо теоретично обґрунтований в сучасних наукових працях.

Властивість ресурсу як предмета праці полягає в тому, що отримання господарської продукції є результатом праці, дії людини на землю. Ця властивість ресурсу відзначена ще в працях Уїльяма Петті, відомого вченого класичної школи економічної теорії [268].

Будь-який предмет праці частково або повністю за допомогою праці перетворюється у готову продукцію. Аналогічну роль відіграє ґрунт у процесі створення продукції переробки рослинництва. У процесі переробного виробництва ресурс одночасно виступає і як засіб праці. Враховуючи цю властивість ресурсу, людина з метою отримання продукції впливає на механічні, фізичні, хімічні і біологічні властивості, які визначають його якість [198].

Для основних фондів деструктивні явища природного і техногенного походження проявляються у вигляді надзвичайних ситуацій (стихійні лиха, аварії, катастрофи та ін.). Але на переробних підприємствах, де немає значної концентрації технічних систем і небезпечних процесів, порівняно з промисловістю, належна система збереження та експлуатації машинно-тракторного парку, будівель та споруд в значній мірі запобігає цим явищам. Система технічного обслуговування та планово-попереджувальних ремонтів дозволяє уникати аварій під час експлуатації. Запобігання аварій обумовлених людським чинником здійснюється системою охорони праці на виробництві. Хоча треба відзначити, що продуктивна худоба і багаторічні насадження знаходяться під більш значним впливом природних надзвичайних ситуацій. Проте втрати від їх настання можливо компенсувати страхуванням.

Порушення процесу відтворення основних засобів зумовлене як макроекономічними чинниками – економічна криза, спад виробництва, диспаритет цін, посилення конкуренції на продовольчому ринку при вступі України в світову організацію торгівлі (СОТ), так і чинниками на рівні підприємства – неефективне управління, застарілі технології та ін., які сприяють погіршенню виробничої діяльності підприємства.

Аналогічно розглянемо деструктивні явища для оборотних засобів. Збереження якісних характеристик матеріально-речових елементів – виробничих запасів, незавершеного виробництва, готової продукції, товарів та ін. забезпечується складським господарством, а раціональне використання – системою обліку, нормами витрат та технологічним процесом. Відтворення ресурсного потенціалу пов'язане як з зовнішніми так і внутрішніми чинниками зазначеними вище.

Трудові ресурси переробних підприємств найбільш складний, біосоціальний елемент виробництва. І в процесах їх використання та відтворення виникають певні протиріччя. З одного боку впровадження інтенсивних, ресурсощадних технологій зменшує частку ручної, низькомеханізованої праці, підвищує кваліфікаційний рівень працівників і їх добробут. А з іншого в сільській місцевості України мешкає 31,7% населення країни і скорочується воно повільними темпами. Швидке вивільнення трудових ресурсів призведе до тяжких соціальних наслідків. Тому ресурсощадна діяльність має враховувати цей аспект, йти в русі соціальної політики держави.

Потрібний рівень освіти та кваліфікації, професіоналізм персоналу забезпечується закладами освіти, підвищення кваліфікації які є в Україні в достатньої кількості і у цілому він зростає. У переробному секторі великий запас трудового потенціалу, тому дефіциту трудових ресурсів у довготривалій перспективі не передбачається.

Погіршення соціально економічного стану (добробуту) трудових ресурсів також пов'язане з макроекономічними чинниками визначеними вище та ефективністю діяльності самого підприємства.

Таким чином, деструктивні явища ресурсокористування переробних підприємств зумовлені природними, економічними, соціальними процесами, що відбуваються у виробничому середовищі.

Дослідження цих процесів обумовлюється тією чи іншою методологією, що буде темою наступного розділу. Тим часом у силу згаданих обставин є доцільним вивчення зарубіжного досвіду у цій специфіці.

1.3. Особливості трансформації зарубіжних та вітчизняних поглядів на формування організаційно-економічних механізмів використання ресурсів переробними підприємствами в постконфліктний період

Складність процесу управління ресурсоощадністю на переробному підприємстві визначається наступними особливостями:

- по-перше, процес управління протікає тут в межах динамічної системи без врахування зарубіжного досвіду;
- по-друге, суб'єкт управління впливає на складний об'єкт, що складається з різноманітних ресурсів (матеріально-сировинних, фінансових, інформаційних, трудових тощо);
- по-третє, процес управління ресурсоощадністю складається з численних функціональних операцій, що виконуються різними структурними підрозділами підприємства, які взаємодіють між собою і зовнішнім середовищем.

Управління ресурсоощадністю в постконфліктних умовах соціально-економічної трансформації підприємств носить комплексний, системний характер, тобто управлінські взаємовідносини мають різноманітні сторони (політичні, соціальні, економічні, організаційні, технічні) відповідно до функцій, виконуваних в процесі управління процесом ресурсоощадності з врахуванням зарубіжного досвіду.

Ресурсоощадність, в контексті даного дослідження, розглядається як процес зниження матеріалоємності та енергоємності одиниці продукції, скорочення витрат у виробництві, збільшення виходу кінцевої продукції шляхом впровадження науково-технічних досягнень та застосування організаційно-економічних механізмів управління запропонованих ресурсономікою, як наукою.

Наукові дослідження стосовно доцільності використання різноманітних методів управління з метою підвищення ресурсоефективності в умовах соціально-економічної трансформації підприємств свідчать, що в умовах

ринкової економіки найбільш дієвим для стимулювання ресурсоощадності на мікрорівні є економічні методи управління.

Визначальною стратегією перспективного розвитку переробної галузі України повинна стати реалізація ресурсоощадної політики, яка передбачає подолання існуючих організаційно-економічних проблем – недосконалості законодавчої бази і системи органів державного управління ресурсоощадністю; відсутності правової відповідальності за перевитрати ресурсів; дефіциту спеціалістів щодо ресурсоощадності; відсутності розвинутої інфраструктури по ресурсоощадності; недостатнього економічного стимулювання ресурсоощадності; неефективного використання цінових інструментів, що обумовлюється збільшенням матеріально-ресурсної складової собівартості продукції; несприятливого інвестиційного клімату; дефіциту фінансових коштів для виділення ефективних ресурсоощадних технологій; неефективного захисту від недобросовісної конкуренції з боку закордонних виробників.

Для реалізації основних завдань ресурсоощадної політики в постконфліктних умовах соціально-економічної трансформації підприємств необхідне удосконалення організаційно-економічного механізму ресурсоощадності, оптимальне використання наявних у виробництві ресурсів і охорони довкілля. Нині немає єдиного методологічного підходу до визначення, формування і функціонування механізму управління ресурсоощадністю, заснованого на оптимізації споживання сукупних ресурсів і спрямованого на підвищення ефективності їх використання. Тому розробка такого механізму має не лише теоретичне, але важливе практичне значення [48].

З динамічним розвитком економіки (додаток 1) перед управлінням лежить одне завдання – розроблення такого організаційно-економічного механізму управління виробничо-господарською діяльністю підприємства, який дозволив би зберігати та зміцнювати стійку позицію підприємства на ринку, задовольняти потреби споживачів, адекватно та оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища та стабільно розвиватися. Зміни оточення, висока конкуренція, розвиток маркетингу стимулюють керівників

перебудувати та покращувати організаційно-економічний механізм управління підприємством таким чином, щоб забезпечити збалансовану виробничо-господарську діяльність.

Термін «механізм» для характеристики процесів функціонування виробничої системи вперше застосував К. Маркс [216]. Наука активно досліджувала процеси, які безпосередньо пов'язані з формуванням економічного (господарського) та організаційно-економічного механізму в 60-х роках минулого століття. Вагомий внесок у розвиток теорії «механізму» зробили І. Лукінов, О. Онищенко, Б. Пасхавер. Формуванню механізму внутрішньогосподарських відносин присвятили свої напрацювання М. Малік, В. Олійник, П. Саблук. Слід зауважити, що формування дієвого організаційно-економічного механізму пов'язане з такими аспектами макро- та мікроекономіки, як фінансування, оподаткування, страхування, управління та регулювання. Значний внесок у розробку цього питання зробили В. Алексійчук, Д. Демяненко, В. Іонов, В. Кишин, П. Стецюк [215]. Вивченню сутності організаційно-економічного механізму присвячено велику кількість досліджень, які відображені у працях науковців Я. В. Гуменюка, В. Ю. Овсюченка, В. Т. Полозова, М. Г. Шевченка, В. О. Шкурупія.

В умовах ринкової економіки актуальним для керівників підприємства є формування дієвого організаційно-економічного механізму управління підприємством, який здатний забезпечити ефективність управління і конкурентоспроможність підприємства. Визначальним чинником для розвитку й ефективного функціонування переробних підприємств є успішна діяльність усіх його складових. На роботу будь-якого підприємства значно впливає чинна система управління виробничо-господарською діяльністю. Виробничо-господарська діяльність є комплексом науково обґрунтованих дій, його налагодження й удосконалення з використанням нових технологій, що максимально задовольняє потреби ринку і забезпечує прибутковість суб'єктів господарської діяльності [425].

Поняття «механізм» в економічному словнику окреслене як «послідовність станів, процесів, що визначають собою будь-яку дію, явище», або ж «система, пристрій, що визначає порядок будь-якого виду діяльності». Механізм управління містить цілі управління, елементи об'єкта та їх зв'язки, на які здійснюється вплив заради досягнення цілей [89].

Єдиного підходу щодо тлумачення поняття «організаційно-економічний механізм» ще не сформовано, тому ця проблема не втратила своєї актуальності й на сьогодні потребує дослідження та узагальнення існуючих підходів щодо дефініції поняття «організаційно-економічний механізм». Фахівцями трактується різного роду визначення цього поняття, деякі з них подано в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

**Визначення поняття «організаційно-економічний механізм»
у трактуванні окремих фахівців**

Автор	Визначення поняття «організаційно-економічного механізму»
Гуменюк В.Я.	У процесі дослідження сутності та галузевих особливостей господарювання розглядає економічний та господарський механізм як синоніми і виділяє складові економічного механізму: ціноутворення, оподаткування, залучення та використання виробничих ресурсів.
Шкурупій В.О.	Акцентує увагу на тому, що «... з огляду на функціонування господарського механізму в ринкових умовах, є підхід, який враховує характерні ознаки способу виробництва і динаміку продуктивних сил в суспільстві». Відповідно до цього виділяють дві підсистеми відносин: організаційно-економічні та соціально-економічні. Доцільно за таких умов вживати термін «організаційно-економічний механізм».
Полозова В.Т. Овсюченко В.Ю.	Організаційно-економічний механізм розглядають як складову економічного і визначають його як «... частину господарського механізму, яка відображає сукупність організаційних, фінансових та економічних методів, способів, форм, інструментів та важелів за допомогою яких здійснюється регулювання організаційно-технічних, фінансово-економічних та виробничо-технологічних процесів з метою впливу на результат діяльності підприємства».
Шевченко М.Г.	організаційно-економічний механізм полягає в єдності державного регулювання та ринкової саморегуляції, до елементів цього механізму належать: методи інструменти, форми, важелі державного регулювання та ринкової саморегуляції.
Кирич Н.Б. Кінаш І.А.	Організаційно-економічний механізм представлено у сукупності організаційних та економічних важелів, що діють на організаційні та економічні параметри системи управління та сприяють отриманню конкурентних переваг, формуванню та посиленню організаційно-економічного потенціалу та ефективності діяльності підприємства загалом.

**Примітка: складено автором на основі [215].*

Враховуючи відсутність однозначності у тлумаченні поняття «організаційно-господарський механізм» як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі, що встановлено на основі даних табл. 1.3, запропоновано тлумачення цього поняття, як сукупності організаційних та економічних важелів, що діють на організаційні та економічні параметри системи управління та сприяють отриманню конкурентних переваг, формуванню та посиленню організаційно-економічного потенціалу та ефективності діяльності підприємства загалом.

Поняття «організаційно-економічний механізм управління» стосовно різноманітних економічних об'єктів досить часто зустрічається в сучасній науковій економічній літературі [13, 33, 92, 122, 176, 200, 207]. На жаль, загальноприйнятого розгорнутого визначення цього терміну, який повністю розкриває його сутність, поки не дано, що викликає певні труднощі при розробці концепції організаційно-економічного механізму управління ресурсоощадністю.

На думку Ю. Лисенка і П. Єгорова «організаційно-економічний механізм – це система формування цілей і стимулів, які дозволяють перетворити у процесі трудової діяльності рух (динаміку) матеріальних і духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва і його кінцевих результатів, спрямованих на задоволення платоспроможного попиту споживачів» [207]. Даного трактування організаційно-економічного механізму дотримується й А. Козаченко [176]. Механізм у даному випадку розглядається як система, тобто сукупність елементів, які знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним та утворюють певну цілісність, єдність. Проте, процес управління не обмежується тільки питаннями формування цілей і стимулів, але і припускає реалізацію, як мінімум, трьох основних функцій управління – планування, організації та контролю. До того ж, не знайшли відображення у пропонованому авторами формулюванні ще такі найважливіші елементи механізму управління, як методи і структура управління. При цьому Ю. Лисенко і П. Єгоров справедливо відзначають, що «ядром організаційно-економічного механізму є

система стимулів, які формують спонукальні мотиви до підвищення ефективності функціонування виробничих систем».

Заслуговує на увагу визначення, запропоноване Г. Астаповою [13]. Тут автор розглядає організаційно-економічний механізм управління як систему елементів організаційного й економічного впливу на управлінський процес. У даному випадку системний підхід до формулювання самого механізму розкривається і конкретизується за допомогою організаційної та економічної складових.

Відзначимо визначення, подане О. Єрмоєнко-Григоренко [92], яке багато в чому збігається з думкою дослідника Б. Іваненка [122]. В інтерпретації О. Єрмоєнко-Григоренко «організаційно-економічний механізм управління підприємством являє собою систему технологічного, економічного, організаційного і соціального блоків, які включають у себе їхні елементи». Дослідник дає ще одне визначення організаційно-економічному механізму управління підприємством як «сукупності соціально-економічних і організаційно-економічних відносин» [92].

Більш аргументованої позиції дотримується І. Булеєв, який розглядає організаційно-економічний механізм управління як сукупність форм, методів та інструментів управління [33]. Тут ми вже бачимо відображення процесу управління і засобів здійснення цього процесу, у той же час залишається не розкритим термін «механізм», тому що сама по собі «сукупність форм, методів і інструментів» не припускає перетворення впливу одних елементів сукупності на необхідну зміну інших.

Поняття «механізм» було запозичене економістами з механіки й у загальному випадку означає систему ланок, які перетворюють рух одних ланок на необхідний рух інших, причому наявні вхідна і вихідна ланки [200]. Грунтуючись на даному базовому посиленні, французький дослідник А. Кульман, розглядаючи економічний механізм у макроекономічному аспекті, відзначає, що його можна визначити як необхідний взаємозв'язок, який виникає між різними економічними явищами.

Механізм містить у собі певну послідовність економічних явищ: його складовими елементами одночасно виступають вхідне, вихідне явище і весь процес, який відбувається в інтервалах між ними. Дослідник також відзначає, що механізми – це системи взаємозв'язків економічних явищ, які виникають за певних умов під впливом первісного імпульсу [200]. Таким чином, організаційно-економічний механізм ресурсощадності в постконфліктних умовах соціально-економічної трансформації підприємств можна розглядати як систему елементів управління ресурсощадністю (цілей, функцій, методів, структури, суб'єктів управління) й об'єктів управління ресурсощадністю, в якій відбувається цілеспрямоване перетворення впливу елементів ресурсощадності на необхідний стан або реакцію об'єктів управління і яка має вхідні посилки і результуючу реакцію. Так, А. Кульман стверджує, що «економічний механізм визначається або природою початкового явища, або кінцевим результатом серії явищ», і уточнює, що «складовими елементами механізму завжди одночасно виступають і початкове явище, і кінцеві явища, і увесь процес, який відбувається в інтервалі між ними» [200].

Скупар Г. М. [339] зазначає, що розробка організаційно-економічного механізму потребує застосування методології системно-цільового підходу. Визначає організаційно-економічний механізм, як специфічну багатофункціональну та багатокомпонентну систему, що складається з комплексу взаємопов'язаних елементів, сприятливих до впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, і утворюють визначальну цілісність. Ці елементи пов'язані єдиним принципом – забезпечення результативного здійснення управлінських рішень [48].

Невирішеним питанням є проблема визначення структури господарського та організаційно-господарського механізму як складової господарського механізму. Організаційно-господарський механізм лежить в основі функціонування господарського механізму і відбиває сукупність економічних та організаційно-адміністративних важелів та методів, за допомогою яких здійснюється регулювання фінансово-економічних,

виробничо-технологічних та організаційно-технічних процесів та відносин з метою впливу на кінцевий результат підприємства.

Складовими частинами господарського механізму підприємства є організаційно-економічний, соціальний та правовий механізми, які між собою є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими.

Соціальний механізм функціонування підприємства містить сукупність методів та прийомів, за допомогою яких підвищуються професійні та особистісні відносини працівників підприємства. Щодо правового механізму, то він перебуває в тісній взаємодії з організаційно-економічним та соціальним механізмом, визначає правила діяльності суб'єктів господарювання, їх обов'язки, права та відповідальність перед суб'єктами економічної системи. Саме рушій розвитку й удосконалення господарського механізму підприємства загалом та його складових зокрема полягає у взаємодії усіх трьох механізмів [340].

Механізм управління містить взаємопов'язані принципи, методи, важелі, які спрямовані на досягнення місії і цілей підприємства. Система управління переробним підприємством становить сутність механізмів управління, тобто систему більш низького рівня відносно системи управління як комплексної категорії. Систему управління розглядають у сукупності двох блоків (рис.1.10). Один складає механізм управління виробничо-господарською діяльністю, основною метою якого є досягнення встановлених цілей підприємства. Другий елемент системи управління містить механізми: інструментальний апарат, організаційний механізм, процесний та механізм цільового управління.

Інструментальний апарат містить методи управління і створює ядро управлінської діяльності. Методи управління полягають у цілеспрямованому впливі суб'єкта на об'єкт для досягнення поставленої мети. Управління підприємством здійснюється всією системою методів, адже організаційні методи створюють передумови використання економічних, а соціально-психологічні доповнюють їх і утворюють необхідний взаємозв'язок засобів управління підприємством. Правильне володіння усіма методами управління

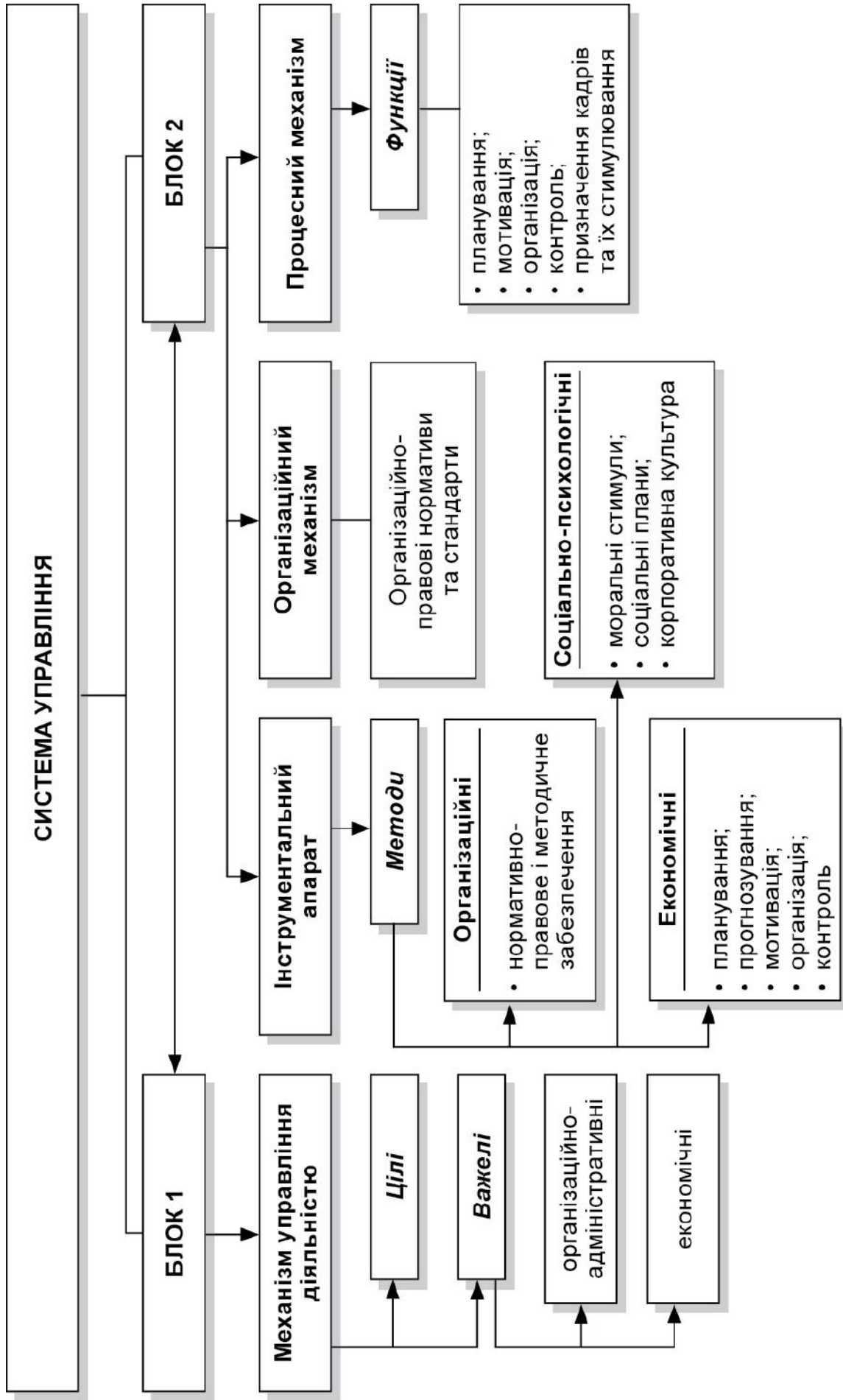

Рис. 1.10. Система управління ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств
 *Примітка: розробка автора.

дає змогу покращити продуктивність праці і рентабельність виробництва.

Організаційний механізм господарювання передбачає: організаційно-правові нормативи і стандарти, які регулюють і визначають структуру управління, чисельність працівників, моральне і матеріальне стимулювання, оснащення управлінської праці засобами оргтехніки, розподілу робіт, обов'язків, прав і відповідальності органів управління і управлінських працівників. Організаційний механізм полягає у використанні владних відносин, охоплює організацію процесу функціонування системи, якою управляють, і організацію структури управляючої системи. Структура управління організаційно закріплює функції за структурними підрозділами й працівниками і регламентує потоки інформації у системі. Знаходить втілення у параметрах системи управління, положенні про відділи і служби, у системі підпорядкування і функціональних зв'язків між персоналом управління, співвідношенні структурних підрозділів і працівників апарату. Структуру управління по горизонталі поділяють на окремі ланки, а по вертикалі – на ступені управління. Ланки взаємопов'язані прямими і зворотними зв'язками по вертикалі і горизонталі. Чим раціональніша структура управління, то ефективніше функціонує вся система [239, с. 8-9].

Процесний механізм розглядає систему в динаміці, містить у собі функції управління, які відображають суть та зміст управлінської діяльності на всіх рівнях. Основними функціями управління є: планування, мотивація, організація, контроль, призначення кадрів та їх стимулювання. З точки зору відносин власності, ще однією функцією є реалізація власниками засобів виробництва своїх прав на різні об'єкти власності, своїх цілей. Функції тісно пов'язані між собою у єдиному процесі.

Механізм цільового управління містить у собі цілі і основні результати діяльності підприємства, а також критерії вибору і оцінки досягнення певних цілей і результатів діяльності підприємства.

Формування цілей є функцією самого управління, а їх реалізація здійснюється як у межах функціонування управління, так і керованого об'єкта [82].

У процесі розвитку суспільства, удосконалення технічних можливостей та системи виробничих відносин, кількість важелів і методів, що впливають на ефективність організаційно-економічного механізму, зростає. Важіль є засобом, за допомогою якого забезпечується поєднання складових механізму в єдину систему та цілісність його функціонування. Функціонування важелів організаційно-економічного механізму здійснюється на основі системи правових норм, що відповідають чинному законодавству. До важелів організаційно-економічного механізму належать: організаційно-адміністративні та економічні. Організаційно-економічні містять: кадрове забезпечення, інформаційне забезпечення та захист інформації, організаційно-правову форму та структуру управління. До економічних важелів зараховують амортизаційну політику та політику ціноутворення, оподаткування, кредитування та страхування. Організаційні й економічні важелі відрізняються від адміністративних тим, що безпосередньо не примушують економічних агентів діяти певним чином, але роблять іншу поведінку для них не вигідною; допускають лише можливість вибору рішення для оптимізації витрат та покращення своєї діяльності. Застосування організаційних та економічних важелів механізму полягає в поєднанні об'єктивних та суб'єктивних аспектів людської діяльності в контексті постійного розвитку на основі впровадження технологічних інновацій і підвищення ефективності використання виробничого потенціалу [205, с.13].

Ефективність функціонування підприємства залежить від правильності застосування методів організаційно-господарського механізму, до яких відносять законодавчу і нормативну базу, а також методичне забезпечення діяльності підприємства. Привести в дію організовану систему та здійснювати регулювання нею можливо лише за допомогою наявних елементів. Використання методів організаційно-економічного механізму забезпечує

дотримання правових норм і повноважень, а також застосування заходів примусу і дисциплінарної відповідальності у вирішенні питань щодо ефективності господарської діяльності. Для ефективного функціонування підприємство повинно організувати численні взаємопов'язані види діяльності, адже підприємство може досягти очікуваних результатів за умови ефективного використання ресурсів та взаємодії функціональних систем у процесі виробничо-господарської діяльності, яка пов'язана з використанням основних засобів оборотних коштів, фінансових ресурсів, забезпечення реалізації продукції та отримання прибутку, що є визначальним у підвищенні рівня економічної ефективності підприємства.

Управління, як і будь-який інший вид діяльності, вимагає конкретної оцінки – визначення ефективності. Ефективність управління полягає у досягненні найвигіднішого співвідношення між результатами діяльності апарату управління і використаними для одержання цих результатів фінансовими та матеріальними ресурсами. Ефективна система управління підприємством створює сприятливі умови, які забезпечують досягнення виробничим колективом поставлених цілей і містять соціальні, економічні та психологічні елементи.

Економічна ефективність може визначатися за критерієм сукупного суспільного продукту, зокрема за такими формулами:

- 1) $E = \frac{POB}{ПМВ}$, якість управління (E) відображає сукупність процесів і ресурсів, структури і процедур, необхідних для реалізації усього процесу;
- 2) $P_y = \frac{POB}{ПОВ}$, результативність управління (P_y) є ступенем точності управління, який характеризується досягненням очікуваного стану об'єкта управління, можливостей і фактичних результатів їх реалізації;
- 3) $E_y = \frac{T_n}{T_p}$, економічна ефективність управління (E_y) характеризує динаміку зростання продуктивності праці і ресурсів, саме вони забезпечують це

зростання;

де *POB* – реалізований обсяг виробництва; *ПМВ* – потенційні можливості підприємства; *ПОВ* – потрібний обсяг виробництва; *Tn* – темп приросту продуктивності праці; *Tr* – темп приросту фондоозброєності.

Оскільки завданням управління є безпосередній вплив на керований об'єкт заради досягнення поставлених цілей, ефективність управління в такому випадку може бути оцінена за ступенем досягнення цих цілей, якістю планування, ефективністю вкладень та кінцевим результатом виробничої діяльності. Найчастіше при розгляді оцінки ефективності управління використовують показники рівня прибутковості, за тенденцією збільшення або зменшення цього показника. Критерії ефективності управління перебувають у тісному зв'язку із інформацією та цілями підприємства. Оскільки інформація також є результатом дії, то вона є «виходом» системи управління підприємством. Отже, ефективність системи управління підприємством залежить від функціонування і використання кожного елемента системи управління – застосування науково обґрунтованих та передових методів управління, повнотою інформаційного обслуговування, раціональністю організаційної структури, кваліфікацією управлінських кадрів та їх умінням, щодо вирішення конкретних проблем управління.

Успішна виробничо-господарська діяльність значною мірою залежить від виробничої, організаційно-господарської і управлінської структур. Незначні зміни у виробничій структурі, якщо вони не знайшли відображення в організаційно-господарській, вносять диспозиції в систему управління переробним підприємством і призводять до певних проблем. Тому для узгодженості усіх складових виробничо-господарської діяльності потрібне розроблення дієвого організаційно-економічного механізму управління підприємством. Враховуючи відсутність однозначності у тлумаченні поняття «організаційно-економічний механізм» як у зарубіжній, так і вітчизняній фаховій літературі, встановлено його розуміння як сукупності важелів, ефективність функціонування яких залежить від методів управління, що в

кінцевому результату визначає стан підприємства та досягнення ним поставлених цілей.

Процес управління ресурсоощадністю здійснюється, як і будь яка інша управлінська діяльність, у певній послідовності операцій та процедур, які в цілому складають технологію управлінських робіт. У процесі управління ресурсоощадністю використовуються різноманітні способи, прийоми для реалізації поставлених цілей та завдань, які складають системи методів управління виробництвом. Під організаційно-економічним механізмом ефективного управління ресурсоощадністю, в контексті ресурсономіки [307], на наш погляд, слід розуміти систему організації й управління, що включає певну сукупність взаємопов'язаних організаційно-економічних, соціально-психологічних, нормативно-правових, техніко-технологічних методів, які мають специфічні особливості у конкретних умовах суспільного виробництва враховуючи ці особливості, суб'єкт управління, спираючись на економічні закони та застосовуючи економічні методи управління, узгоджує особисті інтереси з інтересами об'єкта управління (підприємства, цеху, бригади, окремого робітника). Останні в свою чергу, керуючись цими методами планують, організують та здійснюють свою діяльність з метою досягнення визначених цілей [382].

Організаційно-економічний механізм управління на переробному підприємстві, це сукупності процесів та дій щодо створення, забезпечення, функціонування й удосконалення системи економічних відносин між суб'єктами і об'єктами виробничого процесу, яка здійснюється з метою підвищення ефективності діяльності підприємства та ресурсоощадності, зокрема. Дієвим таке управління може бути за рахунок використання соціальних, а і організаційних та економічних важелів ресурсоощадності, кожному з яких властиві власні форми управлінського впливу (рис.1.11).

У структурі організаційно-економічного механізму ресурсоощадності слід виділяти три системи: систему забезпечення, функціональну систему, цільову систему.

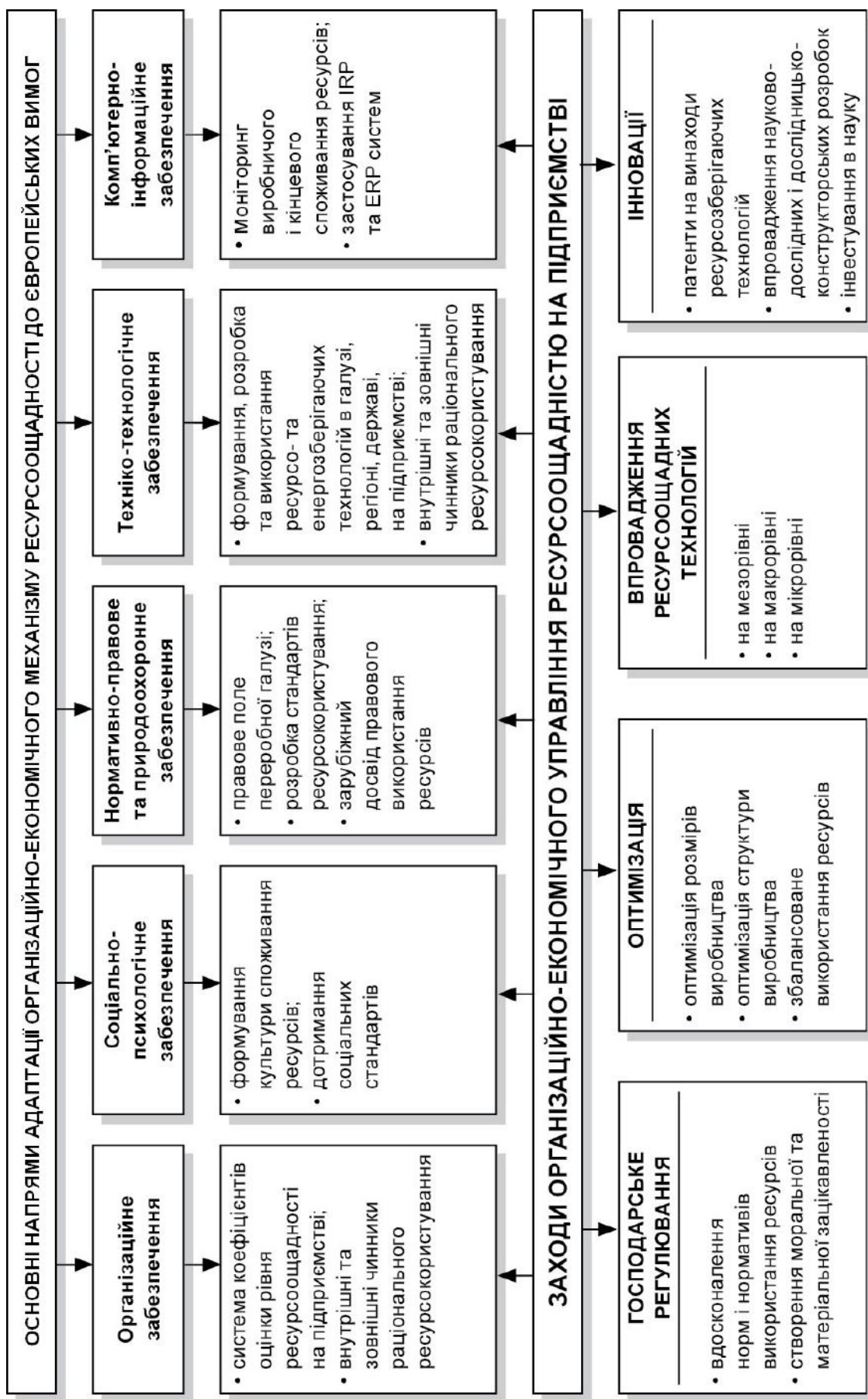

Рис. 1.11. Напрями адаптації організаційно-економічного механізму ресурсоощадності на переробному підприємстві до Європейських вимог [48].

*Примітка: адаптовано автором на основі [48].

Система забезпечення організаційно-економічного механізму складається з підсистем правового, нормативно-методичного, науково-технічного, інформаційного забезпечення управління ресурсоощадністю. Організаційно-економічний механізм управління ресурсоощадністю складається з наступних функціональних підсистем: планування, організації, мотивації, контролю та регулювання. Цільова система організаційно-економічного механізму ресурсоощадності складається з цілей і результатів діяльності підприємства, а також критерії вибору і оцінки досягнення певних цілей і результатів з ресурсоощадності. В якості організаційно-економічного механізму ресурсоощадності слід розглядати комплексну систему, що складається з системи забезпечення, функціональної та цільової систем, які містять певну сукупність організаційних і економічних важелів і впливають на економічні та організаційні параметри управління ресурсоощадністю з метою отримання конкурентних переваг.

У виробничо-економічних системах розвитком всіх елементів є перехід з одного стану в інший, якій відбувається в результаті свідомої, цілеспрямованої управлінської діяльності [48].

Що стосується конкретного переробного підприємства, загальним завданням тут є перехід цієї системи із одного стану в інший (оптимізація системи). Це означає удосконалення і зміна всіх елементів виробництва, всіх компонентів об'єкта управління.

Переведення системи з одного стану в інший може мати дві сторони: кількісну та якісну [70]. Якісний аналіз ресурсоощадності складається з дослідження перспектив економії ресурсів, обумовленої розвитком науково-технічного прогресу, вивчення ринків ресурсів, прогноз попиту і пропозиції, визначення ресурсного потенціалу підприємства, а кількісний аналіз стосується переходу на виробництво більш складної продукції, підвищення якості та надійності машин і устаткування тощо і є складовою частиною економічного потенціалу підприємства. Методологія системного підходу, яка сприяє адекватній постановці проблем дослідження та виробленню ефективної

стратегії її вивчення, визначається тим, що вона орієнтується на розкриття цілісності об'єкту і механізмів, що її забезпечують, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкту і зведення їх в єдиний теоретичний комплекс.

Системний підхід до процесу управління впливає зі специфіки складного об'єкта управління, не обмежується особливостями елементів з яких він складається, а виявляється, перш за все, в характері зв'язків та відносин між певними елементами [27]. Це дозволяє не тільки більш детально вивчити структуру об'єкта дослідження, але й забезпечити аналіз процесів, що протікають в ньому, визначивши причини низької ефективності функціонування. Механізм управління ресурсоощадністю – це, з одного боку, комплекс різноманітних понять, що не зводяться одне з одним; з іншого боку, сукупність різноманітних елементів, тісно пов'язаних між собою, які в цілому утворюють систему.

Базою для прийняття управлінських рішень з ресурсоощадності повинні слугувати показники ефективності управління ресурсоощадністю, а саме: показники, що відображають міру використання ресурсів підприємства. Традиційно ефективність діяльності підприємства оцінюється системою економічних показників, що комплексно характеризують абсолютні та відносні результати його діяльності, серед яких виділяють прибуток, обсяг валової продукції, обсяг реалізованої продукції, показники ефективності використання всіх видів ресурсів підприємства, показники рентабельності, розмір економії певного виду ресурсу, або загальна економія від зниження собівартості продукції, що випускається [99].

Більшість авторів визначають такі групи показників, які характеризують ефективність використання ресурсів підприємства [231]:

- узагальнюючі показники ефективності діяльності підприємства;
- показники ефективності використання трудових ресурсів;
- показники ефективності використання виробничих фондів;
- показники використання фінансових ресурсів.

Орлов П. А. додає до цього переліку показники ефективності використання матеріальних ресурсів, обігових коштів та капітальних вкладень підприємства [436].

Крім часткових показників ефективності використання ресурсів, необхідно використання показника, що зможе узагальнити інформацію про рівень ресурсоощадності на підприємстві та допоможе прийняти відповідне його значенню управлінське рішення з ресурсоощадності.

В економічній літературі [99] визначається, що показником, який дає таку інформацію виступає прибуток підприємства. Безумовно, що прибуток є узагальнюючим показником, який характеризує фінансові результати діяльності. Проте рівень прибутку залежить, в першу чергу, від того, наскільки продукція, що випускається, задовольняє попит споживача, а також від її собівартості та кількості, продуктивності праці, ступеню використання виробничих фондів.

Тому, прибуток не завжди може виступати узагальнюючим показником, бо зростання прибутку може відбуватися не тільки за рахунок більш ефективного використання ресурсів підприємства, а якщо підприємство є монополістом на певному ринку. Як наслідок, для найбільш об'єктивної оцінки ресурсоощадності, доцільно прийняти таку економічну категорію як ефективність заходів з ресурсоощадності.

Ефективність роботи підприємства – це комплексне відображення кінцевих результатів використання до оцінки ефективності заходів з ресурсоощадності на переробному підприємстві, тому варто виходити з розуміння ефективності як досягнення поставлених цілей у найкоротші строки й з мінімальними витратами виробничих ресурсів [48].

Для вибору оптимального варіанту організаційно-економічного механізму ресурсоощадності необхідне обґрунтування ефективності здійснюваних заходів (F):

$$F = (X_1, X_2, X_3, \dots, X_n; Y_1, Y_2, Y_3, \dots, Y_m; C_1, C_2, C_3, \dots, C_t) \rightarrow \max, \quad (1.1)$$

де $X_1, X_2, X_3, \dots, X_n$ – показники ресурсоощадності;
 $Y_1, Y_2, Y_3, \dots, Y_m$ – чинники, що впливають на організаційно-економічний
 механізм ресурсоощадності; $C_1, C_2, C_3, \dots, C_n$ – важелі ресурсоощадності з
 врахуванням постконфліктних умов діяльності переробних підприємств.

Можливості вибору X_j завжди обмежені зовнішніми щодо системи
 умовами, параметрами.

Система обмежень:

$$qr(X_1, X_2, X_3, \dots, X_n; Y_1, Y_2, Y_3, \dots, Y_m; C_1, C_2, C_3, \dots, C_t) \{ \leq \} 0, \quad (1.2)$$

$$r = (1, 2, \dots, 5)$$

Вона описує внутрішні технологічні та економічні процеси
 функціонування й розвитку виробничо-економічної системи, а також процеси
 зовнішнього середовища, які впливають на результат діяльності системи.

$$X_j > 0, X_j = 1, 2, \dots, n, \quad (1.3)$$

Системний аналіз передбачає використання методу дерева цілей з метою
 перевірки ефективності запропонованих заходів. Побудова дерева цілей полягає
 в структуризації проблеми (рис.1.12) [48].

Таким чином, основою стратегії успішної діяльності з ресурсоощадності
 на переробних підприємствах в постконфліктних умовах є оптимальне
 використання наявних ресурсів відповідно вимогам, що ставляться до
 виробництва продукції, робіт і послуг. Нами запропоновано найбільш
 оптимальні шляхи формування організаційно-економічного механізму
 ресурсоощадності на основі якісних і кількісних показників використання
 ресурсів, керуючись важелями ресурсоощадності та враховуючи
 постконфліктні умови діяльності переробних підприємств, їх забезпечення
 обладнанням, технологіями, персоналом, системою управління, а також з
 врахуванням впливу чинників зовнішнього і внутрішнього середовища
 підприємства в інноваційному ланцюзі: «освіта – наука – ресурсоощадність –
 виробництво».

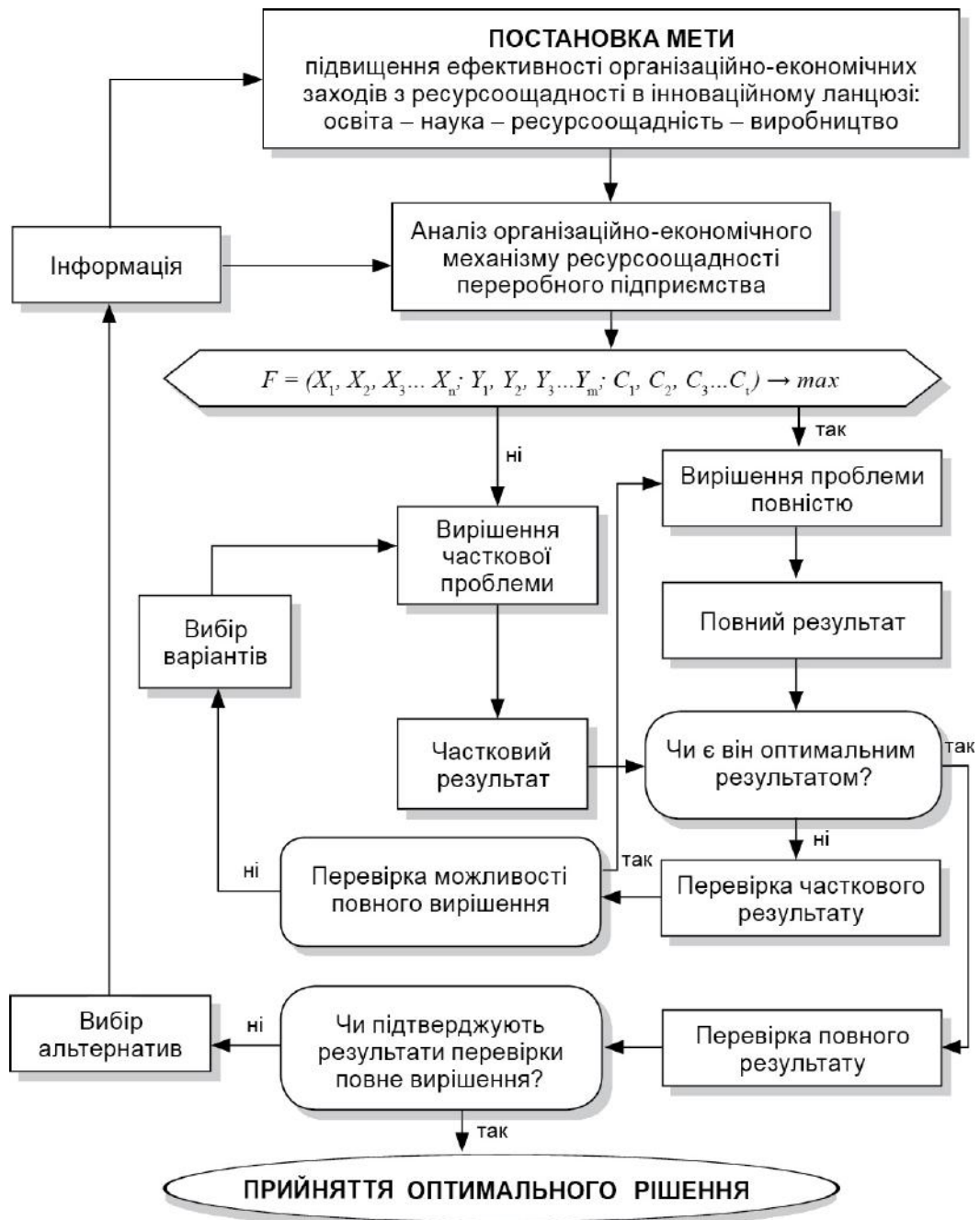

Рис. 1.12. Алгоритм удосконалення організаційно-економічного механізму ресурсоощадності переробних підприємств в постконфліктних умовах[48]

Основні причини неефективної ресурсоощадної діяльності на переробному підприємстві, можливі шляхи усунення та очікувані результати поліпшення політики ресурсоощадності, на нашу думку, наведені в таблиці 1.4.

Ощадне використання ресурсів переробних підприємств є частиною системи раціонального, сталого користування ними, яке, в свою чергу, являє собою систему суспільно-виробничих відносин, за якої досягається оптимальне співвідношення між економічно доцільними і екологічно безпечними видами

життєдіяльності і забезпечується економічне зростання матеріальних і духовних потреб населення.

Таблиця 1.4

Причини неефективного процесу ресурсощадності та шляхи його усунення

Причини неефективної ресурсощадної діяльності	Шляхи усунення неефективного процесу ресурсощадності	Очікувані результати ефективної політики ресурсощадності
<p>відсутність фінансових коштів для придбання дорогих технологій і устаткування;</p> <p>***</p>	<p>комплексний розгляд економіки ресурсів на підприємстві, а не як частину питань удосконалення технологічних процесів;</p> <p>***</p>	<p>ліквідація явних джерел втрат ресурсів у виробництві;</p> <p>***</p>
<p>відсутність реалізації оперативних резервів ресурсощадності, які не вимагають значних витрат і можуть бути приведені в дію за короткий термін часу;</p> <p>***</p>	<p>орієнтація стратегії підприємства і його практичної діяльності на ресурсощадність;</p> <p>***</p> <p>планові методи організації контролю за економією ресурсів;</p> <p>***</p>	<p>досягнення максимального ефекту економії при застосуванні оперативного комплексу заходів, який враховує різні сторони діяльності підприємства;</p> <p>***</p>
<p>неефективне державне регулювання процесу ресурсощадності за допомогою економічних заходів;</p> <p>***</p>	<p>реалізація оперативного комплексу заходів ресурсощадності, який охоплює різні сторони його діяльності;</p> <p>***</p>	<p>вивільнення і заощадження окремих видів ресурсів для використання в подальших виробничих циклах при застосуванні стратегічної оптимізаційної структури ресурсовикористання;</p> <p>***</p>
<p>виявлення резервів ресурсощадності та їх використання лише на рівні безпосередніх споживчих ресурсів.</p>	<p>процес оптимізації структури ресурсовикористання, що забезпечує довготривалу, а не короткострокову ефективність;</p> <p>***</p> <p>виявлення прогнозних резервів конкретних видів ресурсів та можливого приросту їх об'єму.</p>	<p>удосконалення технологічних схем виробництва і порядку їх використання завдяки прогнозованому значенню об'єму конкретних видів ресурсів.</p>

*Примітка: складено автором на основі [431].

Необхідно відзначити, що нинішній досвід розвитку, наприклад, енергоощадної справи будується з врахуванням досвіду та особливостей організації енергоощадності в посттоталітарному періоді.

У 50-70-ті роки була розроблена теоретична база для вирішення завдань енергоощадності (хоч сам термін «енергоощадність» з'явився значно пізніше). Однак, вже в середині 70-х років у Радянському Союзі почався спад як теоретичної, так і практичної діяльності в галузі раціонального енерговикористання. Практична робота в цій області набувала все більш формального характеру, а наукові розробки в цьому напрямі стали значно менш інтенсивними.

Раціональне використання ресурсів переробних підприємств – це специфічна галузь економічної науки, що вивчає виробничі відносини в сфері переробки продуктів землекористування, розробляє принципи та методи економічної і економіко-екологічної оцінки комплексу інноваційних технологій, інших заходів.

Раціональне використання ресурсів переробних підприємств є результатом історичного розвитку економічної думки, яка віддзеркалює стан виробничих відносин і вплив господарської діяльності суспільства на ресурси. Згідно з економічною теорією продуктивні сили – це єдність особистого і матеріально-речового чинників виробництва. Це поняття вміщує в собі систему суб'єктивних (людина) і речових (засоби виробництва) елементів, що виражає активне ставлення людей до природних ресурсів. Земля як головний природний ресурс є найпершою передумовою і основою суспільного переробного виробництва, універсальним чинником будь-якої діяльності людини. Вона є предметом праці у переробній галузі, просторовим базисом для промисловості, одночасно предметом і засобом праці у сільському господарстві. Тому від того, наскільки правильно та науково обґрунтовано використовуються ресурси, залежить і стан засобів виробництва. Йдеться про те, що ресурси слід характеризувати не тільки економічно, але й екологічно.

На сучасному етапі розвитку економічної науки з'явилося багато інноваційних біотехнологій, які дозволяють посилити еколого-економічний ефект, надати новий поштовх ресурсощадним та екологічним технологіям використання ресурсів переробними підприємствами. У цьому відношенні заслуговує досвід Японії та США.

З часу нафтової кризи 1973 року, енергоефективність (енергоощадність) для Японії залишається важливим питанням. Країна імпортує всі нафтопродукти, тому приділяє особливу увагу розвитку власної сталої енергії. Японський Центр енергоефективності заохочує енергоефективність у всіх аспектах економіки Японії.

В США на державному рівні прийнято низку документів, спрямованих на заохочення енергозбереження:

Акт енергетичної політики і збереження запровадив Програму енергозбереження для споживчих товарів, крім автомобілів, яка дозволяє Департаменту енергетики США «розробляти, переглядати та впроваджувати мінімальні вимоги щодо стандартів енергоефективності приладів та обладнання.» На поточний час, цей Департамент впроваджує тестові процедури та мінімальні стандарти для більш ніж 50 товарів житлово-комунального призначення.

Акт енергетичної політики 2005 року включав ініціативу щодо надання податкового кредиту в розмірі 30% від вартості нового товару, але не більше 500\$ сукупного ліміту; спочатку ця програма була розрахована на період до кінця 2010 року, але була продовжена до 2018 зі збільшенням сукупного ліміту до 1 500\$.

Своїм наказом Барак Обама встановив, що до 2015 року 15% наявних великих федеральних будівель мають відповідати новим енергоефективним стандартам, заохочується створення зелених дахів, а до 2030 року всі (100%) нові федеральні будівлі мають будуватися як будинки з нульовим нетто використанням енергії.

Влади штатів та місцева влада (міста та округи) мають різні власні ініціативи, і Департамент енергетики створив базу даних DSIRE, яка надає інформацію щодо них. Наприклад штат Меріленд має на меті знизити споживання електроенергії на 15% з 2008 до 2015 року.

Одним з перших в Україні вказав на необхідність ресурсоощадного використання ресурсів, А. Г. Тихонов [376], який ввів термін «тип відтворення», що передбачає реалізацію збереження і відтворення якісного стану природних ресурсів. На підставі екологізації всіх елементів виробничого процесу забезпечується розширене відтворення. Будь-яке виробництво має відтворювати природні ресурси, що використовуються у технологічних процесах у природному стані [376].

Аналіз сучасного якісного стану використання ресурсів свідчить, що досягти умови відтворення природних чинників, що використовуються у стані, даному природою, повністю практично неможливо, хоча наближатися до нього можна за допомогою певних систем.

Стратегія ресурсоощадного використання ресурсів, яка передбачає збереження і відновлення якісних характеристик ресурсу, удосконалення нормативно-правової бази з підвищення відповідальності за погіршення стану ресурсів та оцінки збитків від цього, розвиток орендних відносин у напрямку ресурсоощадності, прямування досягнення еквівалентності обміну між продукцією господарства і промисловості, фінансове забезпечення ресурсоощадної діяльності, впровадження інноваційних технологій – має забезпечити стійкий розвиток господарств.

Вищенаведене зумовлює необхідність розробки теоретичних основ подальшого розвитку ресурсоощадної діяльності переробних підприємств в ринкових умовах.

Нами пропонується здійснити галузеву класифікацію переробних підприємств – перший етап впорядкування понятійно-категоріального апарату, класифікація чинників, визначення мети, завдань комплексної моделі

функціонування ресурсоощадного організаційного механізму переробних підприємств (рис.1.13).

Рис. 1.13. Галузева класифікація переробних підприємств – перша ланка впорядкування понятійно-категоріального апарату комплексної моделі функціонування ресурсоощадного організаційно-економічного механізму переробних підприємств

**Примітка: розробка автора.*

Вказане зумовлює один із основних напрямків у функціонуванні переробних підприємств заснований на ресурсоощадній діяльності. Сутність його у пріоритеті екологічних засад діяльності підприємств над економічними

результатами виробництва. Особливо це стосується переробних підприємств в зоні Поділля, оскільки тут переплітаються дії різних чинників. Усі ці дії спричиняють формування деструктивних явищ у ресурсокористуванні. Для отримання інформації про стан ресурсної бази переробних підприємств необхідний моніторинг. А робота переробних підприємств в ринкових умовах в напруженій екологічній ситуації потребує теоретичного обґрунтування сутності цих явищ, розробки та впровадження відповідних механізмів і методів щодо активізації ресурсоощадної діяльності. Вказане і визначило пріоритетні напрями наукового дослідження, зміст яких полягає у формуванні методологічних підходів до ресурсоощадної діяльності переробних підприємств, теоретичному обґрунтуванні сутності деструктивних явищ у ресурсокористуванні, методології моніторингу та аналізу використання ресурсів та оцінки збитків від неефективного використання ресурсів, аналізі стану використання ресурсів переробних підприємств Подільського регіону, удосконалення нормативно-правового забезпечення використання ресурсів, розроблення пропозицій з питань ціноутворення в переробному секторі економіки, формуванні механізмів фінансового забезпечення ресурсоощадної діяльності на підставі іпотечного кредитування, амортизаційних відрахувань, розробці та вдосконаленні методичного забезпечення ресурсоощадної діяльності, наданні практичних рекомендацій по впровадженню інноваційних технологій ресурсоощадності.

Висновки до розділу 1

1. В умовах зростання попиту на продукти харчування в світі, Україна має використовувати всю сукупність ресурсів переробних підприємств для забезпечення власної продовольчої безпеки і утвердження країни на світовому ринку сільськогосподарської продукції. Тим часом динаміка розвитку переробного комплексу характеризується нестабільністю, зниженням ефективності використання ресурсів переробних підприємств, розвитком негативних соціальних тенденцій на селі. В цих умовах необхідна розробка

концептуальної моделі і механізмів інтенсифікації використання ресурсів переробних підприємств на основі активізації ресурсоощадної діяльності.

Виходячи із аналізу існуючих ресурсоощадних технологій переробного сектору економіки, негативних тенденцій розвитку якісного стану ресурсів та особливостей трудових ресурсів в Україні перспективним напрямком є стратегія ресурсоощадної діяльності переробних підприємств, яка синтезує позитивні сторони системи, знижує деградаційні процеси ресурсів, розвивається у напрямку мінімізації врат, заощаджує ресурси переробних підприємств. У контексті реалізації цієї стратегії в Україні необхідно розробити її концепцію, створити економічні механізми ресурсоощадної діяльності переробних підприємств.

2. Визначено, що деструктивні явища ресурсокористування підприємств – це будь-які події і процеси, що порушують раціональне використання і відтворення ресурсної бази господарства. У контексті ресурсів вони призводять до погіршення показників виробництва переробних підприємств. Їх класифікація має складну ієрархічну структуру і поділяється на групи за ознаками: часом прояву, територіальним масштабом, тенденціями розвитку, напрямом впливу, джерелами походження. Наявність деструктивних явищ зумовлює екологічний ресурс, такий як природний, рівноважний, кризовий, критичний і катастрофічний, що визначає масштаб негативних змін і комплекс заходів ресурсоощадної діяльності.

3. Посилення антропогенного навантаження на ресурси призвело до комплексних взаємопов'язаних процесів, що зумовило втрату їх властивостей як природного тіла, тобто деградацію різного виду: механічну, фізичну, хімічну, фізико-хімічну, біологічну, радіаційне забруднення та інші. Одним із напрямків збереження ресурсів є обґрунтування обмеженого режиму їх використання, аж до повного їх вилучення з інтенсивного господарського обороту шляхом консервації та реабілітації ресурсів.

4. Деструктивні явища ресурсокористування в умовах переробних підприємств зумовлені природними, економічними і соціальними процесами.

Тому їх запобігання і ліквідація повинна вирішуватися на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях, а фінансування забезпечуватись відповідно, за рахунок державного бюджету, місцевого бюджету, коштів переробних підприємств тощо.

5. Історичний розвиток економічної науки віддзеркалює той факт, що використання ресурсів тривалий час носило антропоцентричний характер, розглядаючи ресурс як елемент природної системи для отримання максимального прибутку. Екстенсивне використання ресурсів в умовах адміністративно-командної системи було обґрунтовано існуючою на той час доктриною радянської науки, орієнтованою на зростання обсягів виробництва завдяки розширенню інтенсивних чинників. Тому цілком закономірно, що суспільство усвідомило необхідність гармонізації відносин з природою і зокрема в ресурсокористуванні. Здійснені в переробних підприємствах ринкові трансформації і негативні тенденції розвитку зумовили необхідність розробки концептуальних основ та механізмів розвитку ресурсоощадної діяльності переробних підприємств в умовах інтенсифікації використання ресурсів.

Основні положення розділу висвітлено у таких джерелах [116, 117, 142, 153, 154, 155, 156, 157, 160, 164, 167, 168, 169].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ РЕСУРСООЩАДНОЮ РОБОТОЮ НА СУБ'ЄКТАХ ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

2.1. Передумови, чинники та принципи ощадного використання ресурсів. Методологія дослідження проблеми

Соціально-економічні перетворення в агропромисловому комплексі України загалом та у переробному секторі зокрема, як частина економічної реформи в цілому в національному господарстві країни насамперед змінили форми власності і форми організації виробництва. Цей процес відбився в корінних змінах суспільних відносин, володінні майном і засобами виробництва, управлінні реорганізованими підприємствами і внутрішньогосподарськими підрозділами. У всіх сферах промислового комплексу утвердилась багатукладна система соціально-економічної організації господарства і виробництва. В сільському господарстві поряд з великими агропромисловими формуваннями (агрохолдингами) ринкової спеціалізації сформувалися переробні підприємства, сектор фермерських господарств, колективних сільськогосподарських підприємств, парцелярне господарство присадибних ділянок населених пунктів і садових товариств. Все це зажадало нових підходів до управління виробництвом і нових науково обґрунтованих методів господарювання, створення нової нормативно-правової бази, особливо для трансформаційного процесу перехідного періоду, коли створювались і формувались нові інституціональні структури і механізми функціонування, скрізь широко установлювалась підприємницька і комерційна діяльність, перетворювалась на нових принципах фінансово-кредитна система. В галузі становлення нових соціально-економічних відносин ключове значення мають відносини у сфері переробної промисловості. Тому ресурси та переробка сільгоспсировини є чинниками економічного зростання і життєзабезпечення населення, сферою створювання стійкої продовольчої бази.

Для розвитку організаційно-правових форм господарювання на землі, відповідно до Земельного Кодексу, треба було збільшити площі особистих підсобних господарств, надати громадянам землі для створення селянських (фермерських) господарств, для ведення садівництва і городництва, розвитку переробних підприємств.

Розвиток організаційно-правових форм переробних підприємств значно довго йшов у напрямку формування фермерських господарств. Організовані на початку реформи ці господарства, поки що, не стали основною формою господарювання. Кількість фермерських та підприємницьких формувань тривалий час не змінюється (рис.2.1). Певна частина їх припиняє діяльність, натомість з'являються нові прихильники фермерського руху, що у перспективі створює умови для розвитку переробних підприємств.

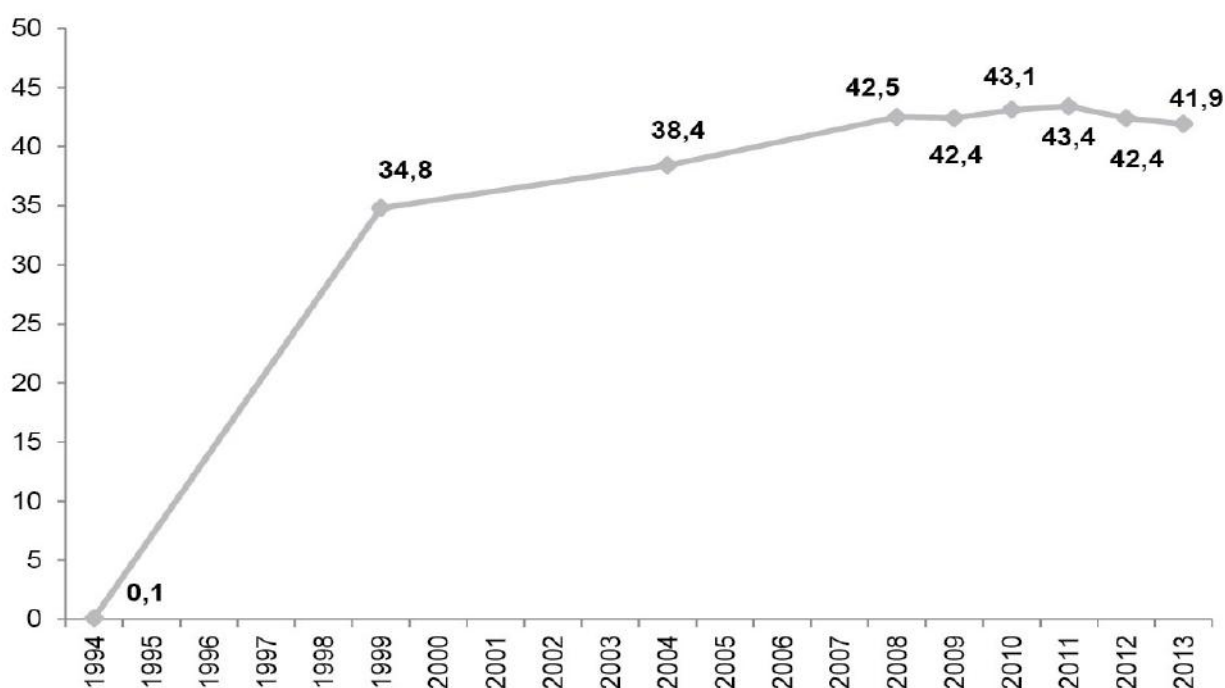

Рис. 2.1. Кількість підприємницьких формувань [90]

На кінець 2010 року кількість підприємницьких формувань в Україні становила 43,1 тис. юридичних осіб.

Середня площа сільськогосподарських угідь на одне фермерське чи переробне господарство (рис.2.2) зростає повільними темпами і за такими розмірами складно забезпечувати товарне виробництво і переробку.

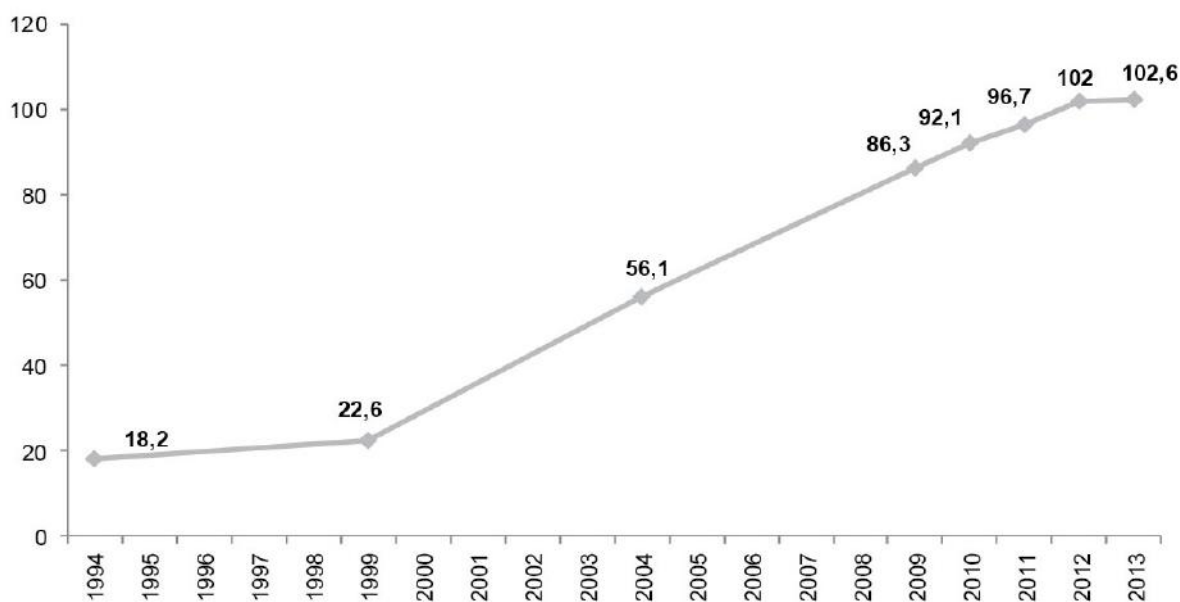

Рис. 2.2. Середня площа сільськогосподарських угідь на один суб'єкт господарювання, га [90]

В результаті реформування організаційно-правових форм переробних підприємств в Україні утворився широкий ряд ринкових організацій (рис.2.3).

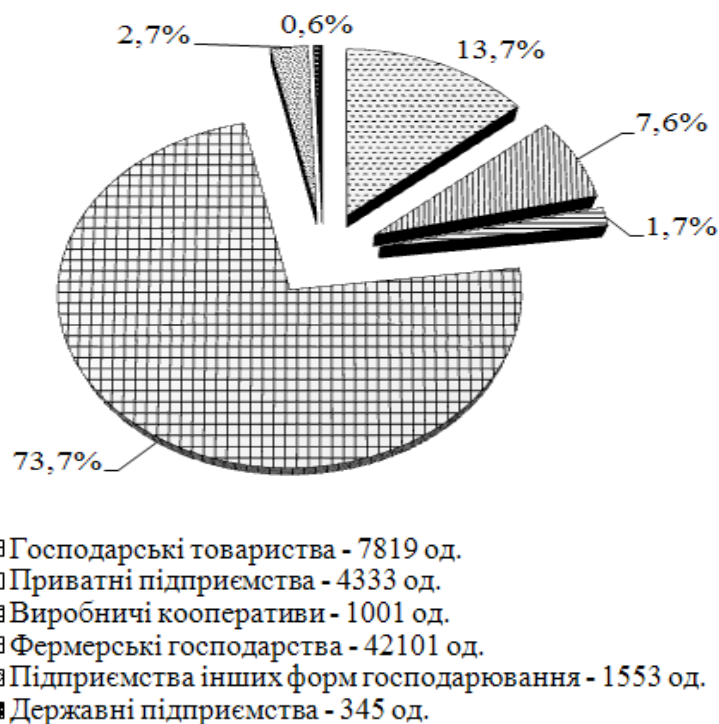

Рис. 2.3. Структура аграрних переробних підприємств за організаційно-правовими формами господарювання у 2013 році [90]

Економічні показники переробних підприємств поки що не відрізняються стабільністю. Якщо у 2009 році підприємства ринкового спрямування отримали

прибуток у розмірі 2,2 млрд. грн. при рівні рентабельності 18,3%, то у 2010 – відповідно 0,6 млрд. грн. і 4,9%; у 2011 – 1,5 і 12,6%; у 2012– 1,3 і 8,1%; у 2013 – 1,25 і 6,8% і у 2014 році 0,6 млрд. грн. і 2,8% [227].

Отже, здійснені в аграрній сфері зміни в формах власності на землю, визначення грошової оцінки земель, паювання земель і майна, розвиток організаційно-правових форм підприємств, включаючи фермерські і переробні господарства, розповсюдження оренди земель, розробка, прийняття і введення в дію основоположних нормативно-правових актів, а також негативні тенденції розвитку ресурсної бази переробних підприємств стали важливими соціально-економічними та екологічними передумовами для активізації ресурсоощадної діяльності переробних підприємств в ринкових умовах.

В умовах, коли господарюючі суб'єкти різних форм власності і організаційно правових форм, які діють в середовищі вільної конкуренції і змушені з одного боку підвищувати якість продукції, а з іншого – зменшувати витрати на її виробництво, що в кінцевому рахунку веде до постійного підвищення рівня ресурсоощадної діяльності.

Ресурсоощадна діяльність переробних підприємств – це система технічних, технологічних, організаційних, економічних, соціальних заходів і засобів спрямованих на раціональне використання усіх видів ресурсів, виходячи з існуючого рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин з екологічно безпечним впливом на навколишнє середовище.

Ефективність використання паливно-енергетичних ресурсів у нашій країні дуже низька, а енергоємність нашого внутрішнього продукту в три-п'ять разів вища, ніж у розвинених країнах світу. Особливо гостро ця проблема існує в галузях АПК, зокрема на переробних підприємствах, яке є не лише споживачем енергії, а й її генератором. Застаріла виробнича база переробного виробництва разом з установленими суспільними стереотипами становить реальну перешкоду для формування ефективної економіки.

Прогнозований потенціал енергозбереження за рахунок ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР), відповідно до розрахунків

і висновків Енергетичної стратегії країни до 2030 року та на подальшу перспективу, складає 51,3% [91]. Реалізація зазначеного потенціалу може суттєво зменшити обсяги споживання ПЕР, що дозволить послабити зовнішню енергозалежність країни. Саме тому проблеми енергозбереження є дуже актуальні для України і вимагають скоординованих дій на всіх рівнях. У рамках реалізації енергозбереження переробними підприємствами однією з ключових проблем є удосконалення економічного механізму і фінансування заходів з енергозбереження.

Вперше необхідність енергоощадності, як однієї з умов існування сучасної цивілізації, країни Заходу усвідомили з початком першої енергетичної кризи у 1972 році. На сьогодні важливість енергоощадності підтверджується статусом державної політики всіх високорозвинених країн світу.

Функціонування механізму реалізації державної політики у сфері енергозбереження забезпечується певними методами (використання нормативно-правових актів, державної програми енергозбереження, галузевих і регіональних програм та ін.), важелями – економічними і фінансовими (система цін і тарифів, податкові і кредитні пільги, економічне стимулювання і фінансування енергоощадних заходів та ін.) інструментами (встановлення нормативів витрат ПЕР, енергетична експертиза проектів, стандарт енергоспоживання та ін.).

З 1995 по 2011 рр. державну політику у сфері енергоощадності проводив Державний комітет Україна з енергозбереження. Діяльність комітету дала змогу створити структуру державного управління, яка охоплювала всі рівні керівництва, зуміла зупинити негативну тенденцію збільшення енергоємності ВВП та забезпечити зниження цього показника на 40% / (з 1,2 кг у. п./грн. у 1995 році до 0,77 кг у. п./грн. у 2004 році). Ліквідація у 2005 році цього органу Указом Президента України і передання його функцій Міністерству палива та енергетики практично зруйнували державний і регіональні рівні управління енергоощадністю.

У 2006 році створено Національне агентство з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів, головним завданням якого є забезпечення дієвого стратегічного управління у сфері ефективного використання енергоресурсів і налагодження співпраці з місцевими органами виконавчої влади з питань енергоефективності та енергоощадності.

У процесі реалізації державної політики енергоощадності можна відмітити як негативні так і позитивні тенденції.

Позитивними тенденціями політики енергоощадності є: орієнтація на збільшення видобутку енергоресурсів; зростання частини використання нетрадиційних і відновлювальних джерел енергії; впровадження високоефективних технологій; максимальне залучення потенціалу енергоощадності; адаптація національного законодавства до норм і стандартів ЄС.

До негативних тенденцій політики енергоощадності відноситься: продовження використання морально та фізично застарілих основних засобів; поглиблення залежності вітчизняної енергетики від імпорту енергоносіїв; повільні темпи зниження енергоємності економіки.

Енергоефективність та енергоощадність є взаємозв'язаними, оскільки в більшості випадків енергоощадність є головним чинником підвищення рівня ефективності використання ПЕР. Поняття енергоефективності є дещо ширшим та містить не лише напрями безпосередньої енергоощадності, а й непрямі заходи, які призводять до зниження споживання паливно-енергетичних ресурсів.

Енергоощадність – це діяльність (організація, наукова, практична, інформаційна), яка спрямована на раціональне використання та економне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів в національному господарстві і яка реалізується з використанням технічних, економічних та правових методів.

Енергоефективність – характеризує міру використання енергії на одиницю кінцевого продукту. Проблеми енергоощадності та енергоефективності стають наріжним каменем для вітчизняної економіки.

Енергоощадність є процесом, під час якого зменшується потреба в паливно-енергетичних ресурсах на одиницю кінцевого корисного ефекту при їхньому використанні. Оскільки в процесі виробництва матеріальних благ і послуг споживається тільки та частина енергії, що спроможна виконувати роботу, то енергоощадність зводиться до заощадження паливно-енергетичних ресурсів. Однак поняття «енергоощадності» є економічно обмеженим, воно недостатньо для формування енергетики господарської системи на макrorівні. Енергоощадність правомірно віднести до інтенсифікації процесів виробництва та споживання енергії. Тому, на нашу думку, на сучасному етапі вирішення проблеми економії, більш раціонального та ефективного використання енергії доцільно вживати поняття «енергоефективність», яке описує також і якісні процеси в енерговикористанні [14].

Аналіз закордонного досвіду застосування механізмів фінансування заходів з енергоощадності та енергоефективності дозволяє дійти таких висновків:

- для заохочення енергоощадності або для боротьби з неефективним чи надмірним споживанням енергії використовують різні схеми оподаткування, які підвищують відносну вартість спожитих енергоресурсів або зменшують відносну вартість застосування нових технологій;
- фінансові стимули використовують: у комплексних програмах, які поєднують інтереси державних установ, населення та підприємницьких кіл і виконують функцію розподілу доходів з урахуванням рівня ефективності використання енергоресурсів; для заохочення реалізації політики енергоощадності через підвищення економічної привабливості відповідних інвестицій та закупівель або зниження експлуатаційних витрат. Джерелами пільгових кредитів або субсидій є кошти, які надійшли від запроваджених податків і зборів;

– проводиться постійна пропаганда результатів науково-дослідних робіт у сфері ресурсо- і енергоощадного виробництва.

Необхідність серйозного підходу до енергоощадності в Україні обумовлена критичним рівнем енергоємності, максимальні значення якого спостерігалися у 1996-1997 рр. (рис.2.4).

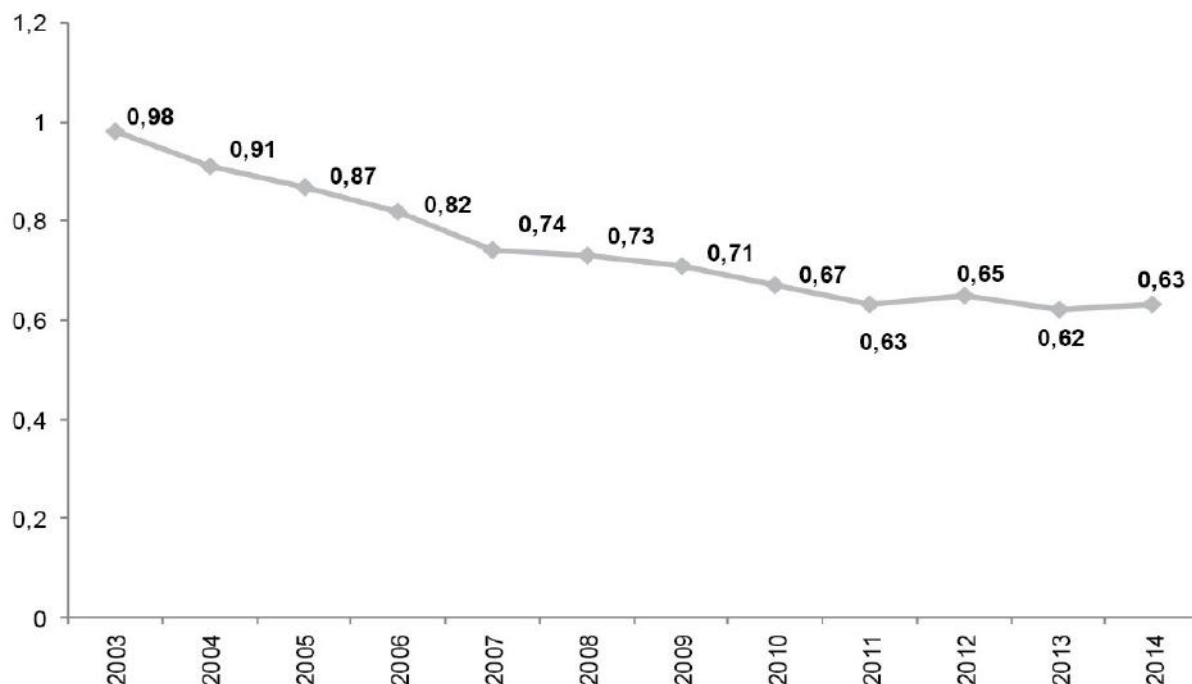

Рис. 2.4. Динаміка енергоємності ВВП України, кг. у. п./грн [236]

Після 1997 року намітилися тенденція до скорочення енергоємності ВВП України. Однак показник енергоємності ВВП в Україні сьогодні є найвищим серед країн Європи (рис.2.5).

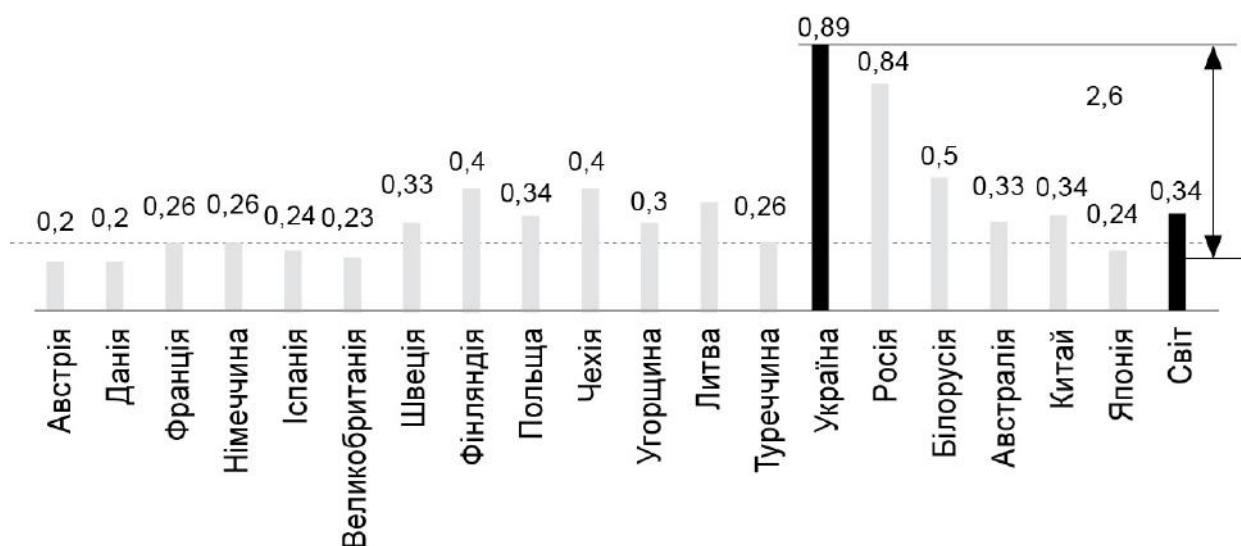

Рис. 2.5. Енергоємність ВВП країн світу, кг у. п./дол. США [91]

Це негативно впливає на баланс імпорту і власного виробництва, знижує конкурентоспроможність українських товарів, потребує чинних зусиль держави щодо забезпечення потреб в паливно-енергетичних ресурсах (ПЕР)

Одним з найбільших споживачів енергії є АПК, зокрема переробні підприємства. Великі витрати енергії та низька її окупність в агропромисловому виробництві пояснюється цілим рядом причин: недосконалістю технологічних рішень, поганим технічним забезпеченням та невисокою якістю технічних засобів, відсутністю необхідної матеріально-технічної бази, неякісним та несвоєчасним виконанням технологічних операцій, недосконалістю грошово-кредитної системи, системи оподаткування, цінового механізму, можливості та характеристики людських, матеріальних і фінансових ресурсів підприємства, організаційно-економічними параметрами та системою управління підприємством [14].

В умовах економічної та енергетичної кризи найважливішим напрямком виходу переробного виробництва з кризового стану є впровадження в практику переробних підприємств економічного механізму енергоощадності, який передбачає виконання комплексу заходів (рис.2.6).

Економічний механізм енергоощадності – це сукупність заходів, що забезпечують максимально ефективно використання енергетичного потенціалу при мінімальних питомих витратах енергії на виробництво одиниці продукції. Він повинен мати яскраво виражений стимулюючий характер, з використанням економії коштів, яка досягається у результаті підвищення енергоефективності виробництва продукції переробних підприємств.

Виходячи з визначення механізму енергоощадності розглянемо питання оцінки його ефективності, як важливого завдання виявлення резервів енергоощадності. Особливу роль в дослідженні механізму енергоощадності відіграє потенціал енергоощадності, який, з одного боку, є матеріальною основою для реалізації енергоощадних заходів, а з іншого – рівень використання потенціалу енергоощадності свідчить про ефективність функціонування механізму.

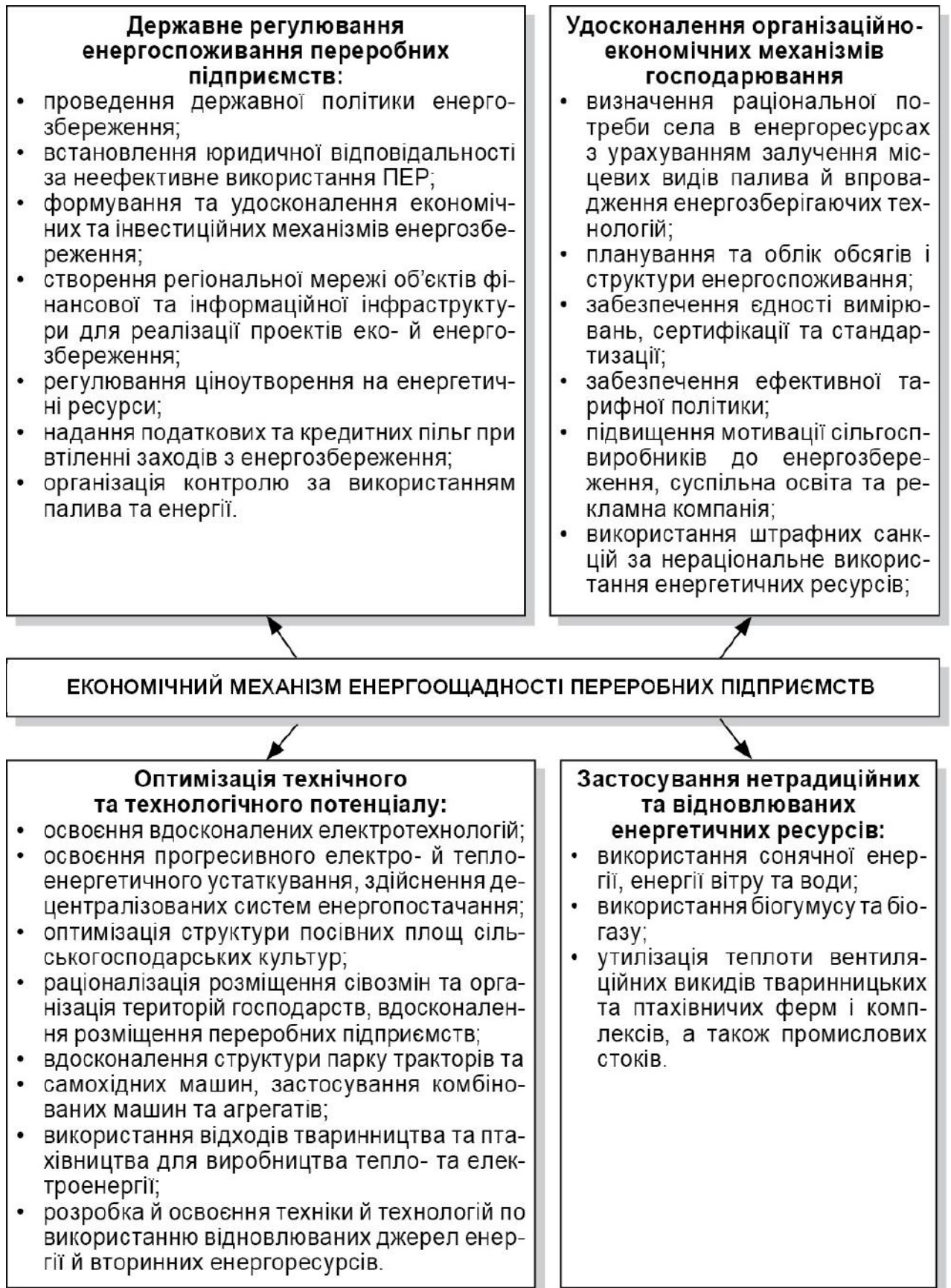

Рис. 2.6. Напрями використання економічного механізму енергоощадності переробних підприємств

*Примітка: адаптовано автором на основі [14].

Узагальнюючи наявний досвід у практиці діагностики потенціалу підприємства, пропонуємо оцінити рівень використання потенціалу енергоощадності переробних підприємств на основі методу порівняльної комплексної рейтингової оцінки за допомогою наступних груп показників:

- до першої групи показників віднесено ті, що характеризують техніко-технологічну складову потенціалу енергоощадності переробного підприємства;
- до другої групи віднесено показник, що характеризують рівень управління енергоощадності на підприємстві;
- третя група показників характеризує інтелектуальну складову кадрового потенціалу підприємства;
- четверта група показників призначена для аналізу рівня фінансового забезпечення реалізації енергоощадних заходів;
- п'ята група – показники, які характеризують екологічну складову потенціалу енергоощадності.

Для розрахунку кінцевої рейтингової оцінки за кожним критерієм груп показників пропонуємо порівнювати з показниками найкращого переробного підприємства даної зони. Таким чином, базу для одержання рейтингової оцінки, стану і рівня використання потенціалу енергоощадності переробного підприємства пропонуємо орієнтувати на реальні об'єктивні результати.

Енергоощадність є складним процесом, який впливає як на проміжні, так і на кінцеві результати виробничо-господарської діяльності. Тому, необхідно зробити оцінку ефективності функціонування механізму енергоощадності на основі формування системи результативних показників з врахуванням особливостей діяльності переробного підприємства [329].

Величина енергетичного потенціалу переробних підприємств та ефективності його використання залежить від цілого ряду чинників, найбільш впливовими серед яких є: грошово-кредитна система, система оподаткування, ціновий механізм, можливості та характеристики людських матеріальних та фінансових ресурсів підприємства, організаційно-економічні параметри та системи управління підприємством (рис. 2.7).

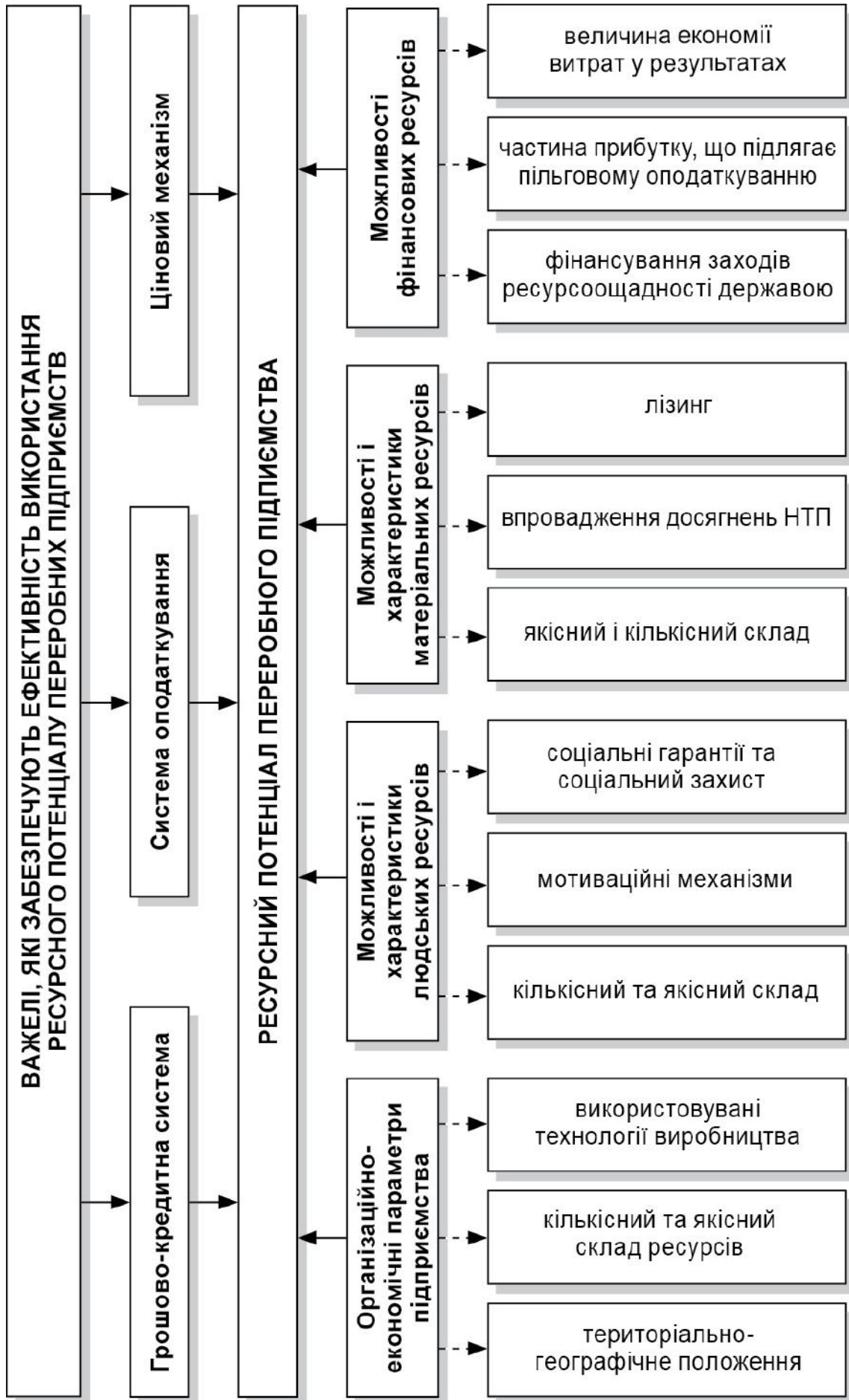

Рис. 2.7. Важелі, які визначають ефективність використання ресурсного потенціалу переробного підприємства
 *Примітка: адаптовано автором на основі [329].

Звернемо увагу, що ресурсоощадна діяльність – як безперервний процес, характеризується комплексом чинників, що можна класифікувати у три групи (рис.2.8).

Рис. 2.8. Групи чинників ресурсоощадної діяльності переробних підприємств
*Примітка: адаптовано автором на основі [197].

Треба відзначити, що всі чинники ресурсоощадної діяльності діють в комплексі і лише об'єднання в оптимальному співвідношенні техніко-технологічних, організаційних і соціально-економічних чинників дозволяє суттєво підвищити результат. При цьому важливо враховувати, що головний резерв і результат ресурсоощадної діяльності в широкому розумінні не лише в економії ресурсів, а в задоволенні реальних суспільних потреб їх меншою кількістю. Тим самим забезпечується зменшення навантаження на навколишнє середовище агроландшафту шляхом скорочення об'єму ресурсів, залучених в господарський обіг. Досліджуючи проблему ресурсоощадності, необхідно мати на увазі наступне. Насамперед ресурси являють собою сукупність різного роду засобів і можливостей, що використовуються в різних сферах виробництва для реалізації різних конкретних цілей і задач, програм і стратегій розвитку підприємства на певному етапі часу і простору. Ресурси включають в себе як

традиційні (матеріальні, трудові, природні і фінансові), так і новітні, що виникають в результаті науково-технічної революції.

З точки зору національної економіки України чинником ресурсоощадності є нові концепції добробуту і розвитку переробної галузі, засновані на сучасних знаннях, які дозволяють забезпечувати високий рівень життя і одночасно залежать в меншій мірі від обмеження ресурсів. Політика розвитку, яка орієнтована головним чином на збільшення виробництва продукції, не забезпечуючи стійкість природних ресурсів, що використовуються, рано чи пізно призведе до падіння продуктивності та економічного занепаду.

Сьогодні на основі проведених досліджень ученими наводяться дані щодо оптимальної величини енерговитрат при виробництві продукції переробних підприємств. І хоча ці показники дещо різняться, однак можливість їх підрахунку може в перспективі забезпечити використання у якості ще одного інструменту стимулювання ощадливого використання наявного енергопотенціалу переробними підприємствами, мається на увазі використання енергосанкцій – законодавчо встановлених відрахувань з прибутку відповідно до коефіцієнта перевищення фактичних енерговитрат щодо нормативних, які вилучаються щорічно до державного бюджету по закінченню календарного року. В разі економії енергоресурсів у виробничому процесі потрібно для переробних підприємств використовувати державне дотування податків (скорочення загального розміру нарахованих податків пропорційно відсотку енергозаощадження).

Оптимальним з позиції енергоощадності та енергетичної, а відтак і економічної ефективності виробництва, для господарства буде обсяг продукції, при якому граничні витрати енергоресурсів на його виробництво дорівнюють граничній енергоцінності виробленої продукції. Це означає, що у виробничому процесі збільшення енерговитрат є виправданим до тих пір, поки вони не перевищать величину енергоцінності продукції, отриманої від їх використання, що забезпечить конкурентоспроможність продукції підприємства.

Тобто, комплексне вирішення проблеми енергоощадності – один із найбільш вірогідних для України шляхів успішного подолання економічної та енергетичної криз, входження в сім'ю високо розвинутих країн світу.

Вирішення цієї проблеми дозволить нашій державі різко зменшити залежність її економіки від імпорту енергоресурсів, провести структурну перебудову господарських комплексів, сформувати оптимальні рівні самоенергозабезпечення регіонів та галузей, забезпечити соціально-побутові потреби людини.

Досвід розвинутих країн і власний досвід України вказує на необхідність державного регулювання процесів енергоощадності та проведення цілеспрямованої державної політики.

Запропонована методика оцінювання ефективності функціонування механізму енергоощадності підприємств дозволять об'єктивно та комплексно проаналізувати ефективність енергоощадності з врахуванням специфіки діяльності переробних підприємств та виявити резерви його удосконалення.

Врахування показника оптимального використання енерговитрат при виробництві продукції переробних підприємств в перспективі може служити в якості ще одного інструмента стимулювання ощадного використання наявного енергопотенціалу переробного підприємства.

Діяльність переробних підприємств орієнтована на ресурсоощадний шлях розвитку повинна ґрунтуватися на таких принципах:

- системності – залучення до ресурсоощадних процесів усіх елементів виробничої системи підприємства: матеріально-технічного забезпечення, підготовки і організації виробництва, реалізації продукції, використання нетоварної частини продукції;

- комплексності – врахування технічних, технологічних, організаційних, соціальних, економічних, технологічних аспектів ресурсоощадної діяльності та їх взаємозв'язок;

- цілісності – дотримання єдності системи управління ресурсоощадною діяльністю на підприємстві, заснованої на взаємозв'язку та

взаємообумовленості процесів проектування, технічної і технологічної підготовки виробництва, виробництва продукції, використання та переробки нетоварної частини продукції та узгодженні їх показників;

- довгострокової перспективи – врахування ефектів довгострокових наслідків, що виникають за рахунок акумулювання екологічних результатів;

- нормативності – застосування та удосконалення норм та якісних параметрів ресурсів у всіх підрозділах підприємства з урахуванням рівня розвитку техніки і технології, досягнень науково-технічного прогресу;

- взаємовідповідальності – встановлення системної відповідальності усіх працюючих на підприємстві за функціональними обов'язками за ефективність використання ресурсів, посилення особистої відповідальності, стимулювання ініціативи у застосуванні ресурсоощадних технологій;

- інформаційності – встановлення адекватного, оперативного моніторингу та аналізу використання ресурсів, оптимізація комплексу використання виробничих ресурсів та підвищення ефективності витрат на раціоналізацію їх використання;

- врахування вартості упущених можливостей – оцінка альтернативних варіантів використання ресурсів та пошук шляхів оптимізації ресурсокористування;

- економічного стимулювання – матеріальне заохочення працівників за результатами раціоналізації використання ресурсів, забезпечення стабільної зацікавленості персоналу у інтенсифікації виробництва, підвищення якості продукції, що випускається;

- підтримання балансу – відтворення природних ресурсів, зокрема земельних, для відновлення якісних характеристик, дотримання рівноваги між надходженням і витратами ресурсів;

- «користувач сплачує» – користувач відповідного природного ресурсу має повністю сплачувати його використання і відновлення, коли сам він окремо не в змозі відновлювати суспільно необхідний ресурс;

– «забруднювач сплачує» – забруднювач повинен компенсувати проведення заходів екологічного оздоровлення, коли існують, але не мають бути використані окремим підприємством екологічно досконалі технології відновлення ресурсу.

Реалізація ресурсоощадної діяльності вимагає фінансових коштів, але у довгостроковій перспективі при впровадженні ресурсозберігаючих заходів підприємство отримує конкурентні переваги:

- поліпшення якості продукції та розширення ринків збуту;
- зменшення рівня виробничого та фінансового ризику;
- зростання загального рівня ефективності виробництва;
- зменшення ставок страхових платежів;
- поліпшення взаємовідносин з органами влади і громадськістю [335].

Крім того, підприємства, які ведуть розширене відтворення за рахунок власних засобів, в основу своєї виробничої діяльності прагнуть покласти принцип раціонального використання та споживання ресурсів виробництва – землі, фондів, праці. Конкурентоспроможні і ефективно працюючі підприємства в ринкових умовах здійснюють за рахунок своїх доходів виробничі капіталовкладення, придбання техніки, відтворення елітного насінництва і якісного поліпшення порід худоби в тваринництві, проводять програми модернізації і капітального будівництва. Тому у кожному переробному підприємстві має здійснюватися пошук більш досконалих методів і форм внутрігосподарських економічних відносин з використанням науково-технічного прогресу та інтенсифікації виробництва. Але для ресурсоощадної діяльності необхідно також, щоб ринкові методи господарювання супроводжувались постійним моніторингом нормативних показників витрат та якісного стану ресурсів з фактичними. Такий постійний моніторинг реальних результатів виробництва дозволить здійснювати на практиці ефективні моделі і варіанти сполучення чинників виробництва, визначати і використовувати резерви, формувати оптимальну структуру основних і оборотних виробничих

фондів, встановлювати раціональний склад транспортних засобів, знаходити додаткові фінансові джерела ресурсів для впровадження ресурсоощадних технологій, здійснювати у відповідності з вимогами ринку необхідні заходи по виробництву якісної, екологічно чистої продукції.

Методологія дослідження ефективності функціонування підприємств переробної промисловості, у тому числі і підприємств ДАК «Хліб України», в останні роки вивчалась багатьма вченими. Зокрема М. К. Пархоμεць та Н. Б. Кирич у своїй монографії [263] розглянули цю тему для підприємницьких структур АПК.

Нами розроблена ця тема з урахуванням загальних закономірностей і принципів розвитку економіки України, переробних галузей, базуючись на таких теоретичних положеннях:

- переробний комплекс є цілісною системою, структура якої складається з елементів, які функціонують за допомогою різних типів зв'язків. Як цілісна система він функціонує під впливом чинників внутрішнього і зовнішнього середовища;

- внутрішнє середовище обумовлює функціонально-галузеву структуру, рівень ефективності розвитку та організацію системи;

- зовнішнє – впливає на інтеграційні зв'язки даної системи із системами інших регіонів та держави в цілому і створює умови для функціонування їх складових;

- взаємообумовлена дія чинників внутрішнього та зовнішнього середовищ створюють умови для функціонування як окремих господарських структур, так і системи в цілому;

- ефективність функціонування залежить від збалансованого розвитку всіх елементів її структури та необхідного правового забезпечення інтеграційних процесів у цій системі.

Поняття методології, методики і методу дослідження економічних явищ у процесі формування, функціонування та розвитку переробних підприємств тісно взаємопов'язані.

Як загальновідомо, метод наукового дослідження – це система теоретичних і практичних операцій, спрямованих на розв’язання конкретних економічних завдань з урахуванням пізнавальної мети та специфічних особливостей економіки [263]. Мету і завдання економічного дослідження з цієї тематики постійно спонукають матеріальні потреби суспільства.

Функція методу спрямовується на отримання нової інформації про розкриття сутності економічних явищ і процесів, закономірності формування, функціонування та розвитку як переробних галузей в цілому, так і переробних підприємств зокрема. Вибір певного методу, їх сукупність й правильність застосування дають змогу отримати об’єктивні результати проведеного дослідження.

Методологія, як свідчить література, це наука про концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, що забезпечують отримання максимально об’єктивної, точної, систематизованої інформації для пізнання процесів, явищ і систем та поведінку суб’єктів управління підприємств переробної галузі у наперед заданих умовах.

Методика – конкретизація методу у формі інструкцій, правил чіткого опису прийомів і способів дослідження, включаючи техніку та різноманітні операції з фактичним матеріалом. Методика включає системну сукупність прийомів і способів дослідження, процесів, явищ, що в нашому випадку має місце на прикладі переробних підприємств.

Методологія синтезує специфічні методи та способи пізнання економічних процесів, є їх базою. Вона має два найважливіших елементи – діалектику (діалектичний метод дослідження) та логіку [263, с.165].

Кожний науковий метод, що застосовують у дослідженні, повинен відповідати таким вимогам: чіткість, тобто загальнозрозумілість і доступність методу; спрямованість – підпорядкованість методу досягненню певної мети, розв’язанню конкретних завдань; детермінованість – сувора послідовність використання методу; результативність – здатність методу забезпечувати плідне досягнення поставленої мети; надійність – здатність методу з великою

ймовірністю забезпечувати отримання бажаного результату; економічність – вибір такого методу, який забезпечує вирішення економічних завдань (проблем) із найменшими витратами засобів і часу.

Виходячи з того, що економічна наука є емпірично-теоретичною і базується на достовірних фактах, економічні дослідження необхідно проводити поетапно. На першому етапі дослідження ми пропонуємо використовувати індуктивний метод, який передбачає збір, систематизацію і узагальнення фактів, що причетні до завдання, яке необхідно вирішити. При цьому, спираючись на масові типові й достовірні явища, діючи практику, нам представляється можливим зробити правильні узагальнення, сформулювати економічні принципи, вивчити закономірності та на цій основі розробити конкретні організаційно-економічні механізми стабілізації економіки переробних підприємств. Тут практика виступає критерієм істини, правильності й обґрунтованості здійснення економічної політики в переробних галузях загалом.

На завершальній стадії індуктивного методу, на основі систематизованих явищ виводимо певні економічні принципи, теорії, узагальнення.

Таким чином, індукція спрямовується від часткового до загального, в результаті обґрунтовуються спільні аспекти, які характерні для окремих явищ, їх економічної поведінки, закономірностей розвитку.

Крім індуктивного, дослідники, як відомо, використовують дедуктивний метод, коли вирішення завдання починають не із систематизації явища, а з теоретичного, абстрактного осмислення, спираючись при цьому на логіку мислення, інтуїцію. В результаті формулюють гіпотезу, що надає дослідженню цілеспрямованості й логіки здійснення через пошук, вивчення та систематизацію явищ, які підтверджують чи навпаки, спростовують її. У процесі такого пошуку висунуті гіпотези уточняють на практиці, вони стають економічними теоріями, що виявляють загальні принципи економічної поведінки.

Методологія – як наука про систему наукових принципів, форм і методів дослідження – має чотирирівневу структуру, зокрема: фундаментальні та загальнонаукові принципи, що становлять власне методологію; конкретно-наукові принципи, що лежать в основі тієї чи іншої дисципліни, наукової галузі; конкретних методів і методик, які застосовують для вирішення спеціального дослідницького завдання [263, с.194].

На основі вивченої літератури нами розроблено схему сукупності системи методів і принципів дослідження, які пропонується розділити на чотири групи: філософський (фундаментальний) метод та його принципи; загальнонаукові; конкретно-наукові (загальноекономічні); специфічні (рис.2.9).

Фундаментальний метод є загальнодіалектичним, що дає змогу використовувати у дослідженні категорії певної філософської системи.

Загальнонаукові методи – сукупність способів і прийомів дослідження, які у різних модифікаціях використовують майже в усіх науках з урахуванням специфічних особливостей конкретного об'єкта. Їх основою, як видно зі схеми, є загальнодіалектичний метод.

Конкретно-наукові (економічні методи) використовують в економічних науках, галузях народного господарства країни, в т. ч. у переробній галузі. Вони поділяються на загальноекономічні та специфічні.

Економіка вивчає проблеми ефективного використання обмежених ресурсів, або управління ними з метою досягнення максимального задоволення матеріальних потреб людини. Для розуміння суті економіки, пізнання механізму дії й застосування ефективних способів вирішення цієї важливої проблеми економістам потрібні системний підхід та комплексне використання всіх методів дослідження.

Методологія дослідження ефективності господарювання окремих виробничих структур переробного комплексу була розроблена на таких методичних засадах:

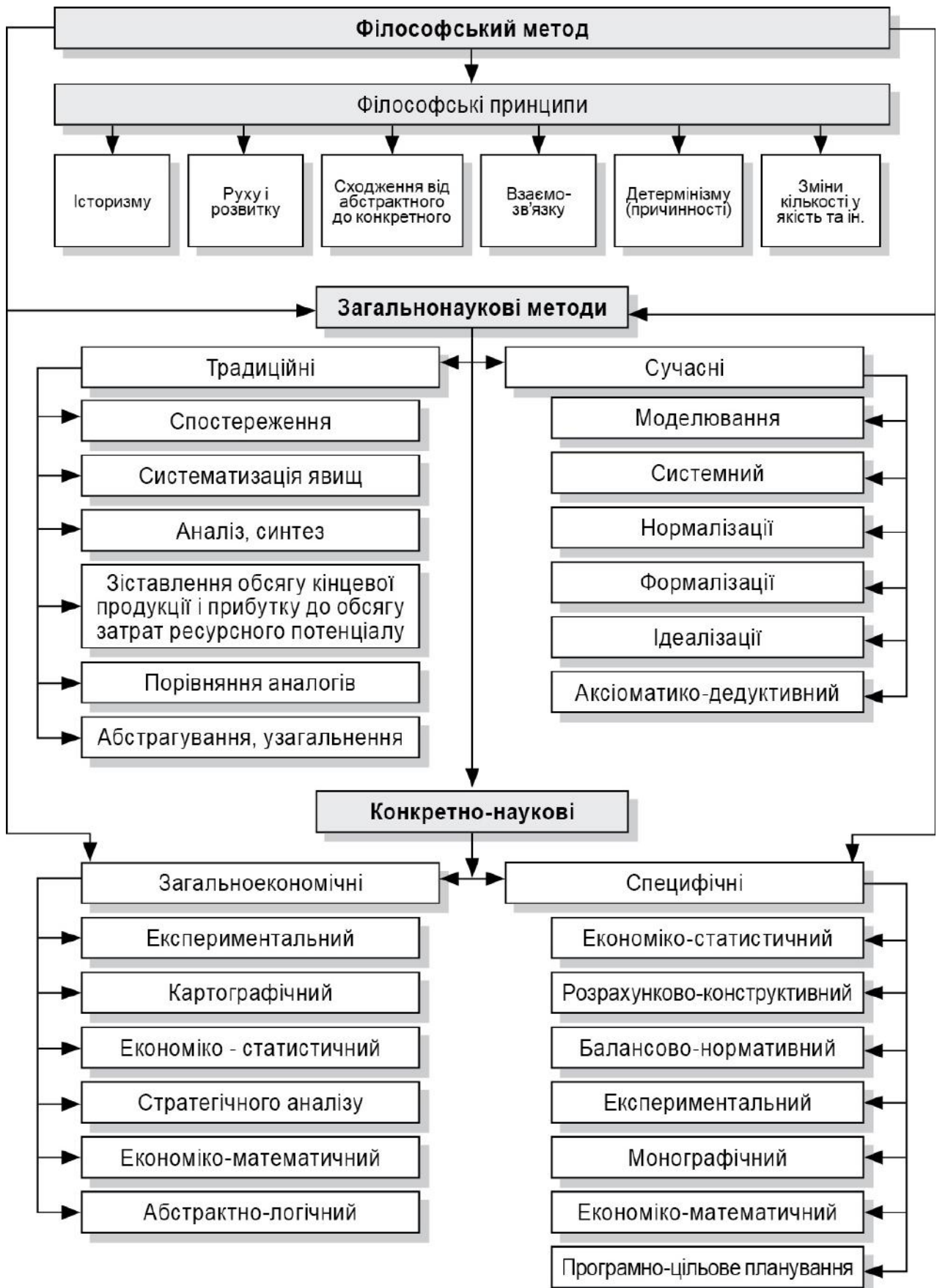

Рис. 2.9. Схема системи методів дослідження проблем ресурсоощадної діяльності переробних підприємств [140]

- вивчення діяльності переробних підприємств, яка здійснена на основі системно-структурного аналізу, організаційних особливостей його розвитку з урахуванням місцевих умов та трансформаційних змін економіки АПК, споживчої кооперації, інше;

- дослідження ефективності діяльності суб'єктів різних форм господарювання в умовах специфічних особливостей західних областей України, де, за твердженням д.е.н., професора М. К. Пархомця, відбулося значне подрібнення переробних підприємств та збільшилася кількість дрібних товаровиробників [263, с.69];

- аналіз ефективності структурних підрозділів переробних підприємств західних областей України було здійснено із врахуванням історичного розвитку економічної системи, її фаз суспільного виробництва, тобто у поєднанні минулого, сучасного й обґрунтуванні майбутнього інноваційного періодів розвитку;

- ефективність функціонування і перспективного розвитку переробних підприємств досліджено на принципах оптимального поєднання макроекономічного регулювання та мікроекономічного саморегулювання, сприяння організації інтегрованих формувань – передумови для активізації інноваційних процесів агропромислового виробництва продовольчих товарів з максимальною орієнтацією товаровиробників на вимоги внутрішніх і зовнішніх споживачів, потреби входження України до СОТ [140].

Методологічно-вимірювальна система показників економічної ефективності для аналізу на нашу думку має відповідати таким принципам і вимогам:

- повніше і точніше відображати сутність критерію ефективності;
- характеризувати ступінь результативності виробництва і здійснювати порівняльну оцінку її у динаміці й територіальному аспекті за окремими підприємствами і регіонами;
- сприяти виявленню резервів збільшення економічного ефекту при

мінімальному залученні додаткових ресурсів та формуванню функціональної стратегії на всіх рівнях діяльності переробних підприємств;

– бути зручними у їх використанні, давати можливість їх розрахунку на основі даних, відображених у матеріалах статистичної звітності.

Вагомі досягнення з розробки методики та показників економічної ефективності переробних підприємств, як за часів Радянського Союзу, так і в умовах переходу до ринку має українська економічна наука. Значення методологічних розробок щодо ефективного функціонування підприємств, у т.ч. агропромислових формувань, у цілому не зменшується і сьогодні.

На сучасному етапі розвитку переробних підприємств в умовах забезпечення їх стабільного функціонування, актуальною є проблема удосконалення системи показників оцінки виробничо-господарської діяльності, зниження енерго- та матеріаломісткості продукції у взаємозв'язку усіх сфер народного господарства. Лише у переробних галузях її характеризують понад 200 показників. Зменшення матеріальних витрат на виробництво одиниці продукції – значно потужніший резерв економії порівняно зі зниженням праце- та фондомісткості виробництва. Так, 1% економії матеріалів забезпечує скорочення витрат приблизно в 2,5 рази більше, ніж 1% економії фонду заробітної плати, і в 4 рази більше, ніж 1% зменшення капіталовкладень.

П. Я. Попович пропонує розглядати показники ефективності виробництва, наприклад, в галузях сільського господарства з урахуванням: дії закону економії часу; дії закону нагромадження і закону розподілу за працею; дії закону вартості [283, с.23].

За даними Е. Іщенко, всі показники для вивчення ефективності виробництва необхідно розподіляти на три укрупнені групи: рівня ефективності виробництва; чинників ефективності виробництва; результатів зміни ефективності виробництва [115, с.90]. Далі кожен з цих груп потрібно ділити на підгрупи за рівнем аналізу, різними його аспектами, різними стадіями аналізу залежно від ступеня абстракції. Як найголовніший (синтетичний) показник ефективності він виділяє продуктивність праці. Продуктивність праці як

головний показник ефективності виробництва пропонують і ряд інших дослідників [289]. Однак із цим важко погодитися, оскільки показник продуктивності живої праці хоч і важливий, але відображає ефективність використання лише трудових ресурсів. Проте виробництво може стати ефективнішим тільки при зменшенні сумарних затрат живої і уречевленої праці.

Вчений В. І. Голіков пропонує при вивченні ефективності виробництва визначати, насамперед, розмір валового і чистого доходу, одержаного підприємством при наявних засобах виробництва, трудових ресурсах. Але ці показники в сучасних умовах недостатньо відображають рівень ефективності виробництва [374, с.52– 64].

На думку В. М. Кмітя, економічну ефективність виробництва необхідно визначати за системою кількісних вимірників: приріст продукції на одиницю матеріальних і фінансових витрат; зростання продуктивності праці; валовий і чистий дохід у розрахунку на одиницю засобів виробництва; рентабельність. Додатково він запропонував використовувати «проміжні» показники: собівартість продукції, її фондомісткість і матеріаломісткість [235, с.27].

Проте названі показники ефективності не систематизовано, вони суперечливі за суттю. Наприклад, показник валового доходу зростає при збільшенні оплати праці, але при цьому знижується чистий дохід.

При оцінці діяльності на рівні переробних підприємств, ми поділяємо погляди тих дослідників, які пропонують вивчати економічну ефективність з урахуванням як результатів або загального ефекту виробництва, так і обсягів ресурсів, використовуваних у виробничому процесі. Застосування цього методичного підходу особливо характерне при дослідженні економічної ефективності агропромислових переробних підприємств, об'єднань, підкомплексів регіональних АПК. Тут результатом є кінцева продукція, а витратами – обсяг використовуваних ресурсів для виробництва певного виду кінцевої продукції. Виходячи з цього, категорію економічної ефективності переробних підприємств можна визначити як збільшення виробництва

необхідної суспільству кількості кінцевої продукції встановленої якості на одиницю сукупних ресурсів.

З метою удосконалення методології аналізу в економічній літературі висвітлена думка про застосування на рівні ДАК «Хліб України», показника загального ефекту в умовах регіону.

Критерієм економічної ефективності переробного підприємства є застосування найменшої кількості ресурсів виробничого потенціалу на виробництво одиниці продукції.

Виходячи з цього, систему показників в цілому стосовно переробних підприємств доцільно будувати за двома підходами:

а) як співвідношення кінцевої продукції ($KП$) до суми всіх ресурсів виробничого потенціалу ($Пр$):

$$E = \frac{KП}{Пр}, \quad (2.1)$$

де E – економічна ефективність виробництва;

б) як співвідношення кінцевої ($KП$), валової ($ВП$) продукції до суми всіх ресурсних складових виробничого потенціалу ($Пр$) галузей і сфер, які беруть участь у її виробництві:

$$E = \frac{KП(ВП)}{Пр} \quad (2.2)$$

Другий показник, порівняно з першим, є узагальнюючим і дає змогу визначити внесок у досягнення кінцевого результату виробництва галузей першої сфери і виробничої інфраструктури. Його можна успішно застосовувати для виміру й аналізу ефективності підприємства, об'єктивної оцінки функціонування окремих підприємств і регіональних формувань.

На сучасному етапі, як зазначають дослідники, при гострому дефіциті продукції переробки і продовольства необхідно взяти узагальнюючим показник за кінцевою продукцією. З насиченням ринку продовольством ефективність агропромислового виробництва (АПВ) E доцільно визначати шляхом

відношення маси прибутку ($Пм$) до суми всіх ресурсних складових виробничого потенціалу ($Пр$):

$$E = \frac{Пм}{Пр}, \quad (2.3)$$

Дана методика визначення ефективності функціонування переробних формувань, в цілому, на наш погляд, заслуговує на увагу і може бути успішно застосована у практиці. Разом з тим, слід зауважити, що потрібно вдосконалити механізм розрахунку вартості виробничого потенціалу безпосередньо виробничих формувань, що дасть змогу об'єктивніше і реальніше визначити ефективність функціонування переробного комплексу загалом. Водночас доцільно вдосконалити статистичну звітність у напрямку виділення ресурсних показників, кінцевої продукції.

Висвітлюючи методологічні аспекти оцінки економічної ефективності виробництва як чинника його стабілізації функціонування переробних підприємств, ряд дослідників вважає, що для одержання узагальненої оцінки результатів їх діяльності, необхідно валову ($ВП_{af}$) та кінцеву продукцію ($КП_{af}$), а також виробничі затрати брати, попередньо вилучивши з них повторний рахунок продукції власного виробництва, що надійшла на промислову переробку:

$$ВП_{af} = ВП_C + ВП_{II} - ВП_{ВП}, \quad (2.4)$$

$$КП_{af} = КП_C + КП_{II} - ВП_{ВП}, \quad (2.5)$$

$$З_{af} = З_C + З_{II} - З_{ВП}, \quad (2.6)$$

де $ВП_C$, $ВП_{II}$, $ВП_{ВП}$ – вартість валової продукції відповідно у сільському господарстві, промисловості та сировині власного виробництва, яку використовує промисловість даного певного формування; $КП_C$ – кінцева продукція, яку обчислюють як різницю між вартістю валової продукції промислового господарства та тією її частиною, яку використовують для виробничого внутрігосподарського споживання; $З_C$, $З_{II}$ та $З_{ВП}$ – виробничі

затрати відповідно у сільському господарстві, промисловості та сільськогосподарській сировині, використаній у промисловості.

Зазначимо, що нормативно чиста (кінцева) продукція точніше, ніж валова, відображає результат роботи підприємства (об'єднання), оскільки виключає повторне обрахування продукції власного виробництва, використаної для подальшого внутрігосподарського споживання. При цьому, як правильно вказують відомі вчені О. Онищенко та В. Юрчишин, «кінцева продукція включає в себе вартість придбання за межами підприємства сировини для переробки та ін.», а тому неправомірне включення останніх в обсяг виготовленої продукції усувають при використанні запропонованої названими вченими кінцевої нетто-продукції, до якої не належать придбані з боку вказані матеріальні ресурси.

Викладена методика визначення валової і кінцевої продукції, а також затрат на виробництво може бути прийнята для переробних підприємств АПК у цілому.

Як пише М. К. Пархомець [263, с.20], для переробних підприємств, що функціонують в умовах ринкових відносин, головним критерієм ефективності господарювання, є прибутковість. Підприємство вимірює прибутковість через визначення абсолютної величини прибутку на різних етапах його формування під впливом певних чинників. Так, наприклад, американські фірми, як свідчить література, у зведеному звіті про доходи відображають процес формування фінансових результатів через визначення таких показників прибутковості: валовий прибуток (маржинальний дохід), операційний прибуток (дохід), прибуток до оподаткування і виплати надзвичайних збитків, прибуток після сплати податку, чистий прибуток (дохід), нерозподілений прибуток (визначають як різницю між чистим прибутком і тією його частиною, що спрямована на виплату дивідендів акціонерам і поповнення резервного капіталу).

Викладений методичний підхід до визначення прибутковості фірмами Заходу, як в свою чергу стверджує В. Борисова, і ми поділяємо її точку зору,

може бути використаний на підприємствах України і, насамперед, великих, де широко застосовують колективну працю [31, с.63-68]. Його запровадження дає змогу проаналізувати процес функціонування підприємства, оцінити досягнутий рівень прибутковості, виявити, на якій стадії і за рахунок яких чинників досягнуто збільшення або допущено зменшення прибутку.

Узагальнюючим показником економічної ефективності виробництва в країнах з ринковою економікою є норма прибутку. Саме показник норми прибутку – основний регулятор економічних взаємовідносин у ринковій економіці.

Для підприємців, фермерів середня норма прибутку є тим орієнтиром, який дає змогу оцінювати ефективність власного бізнесу. Середня норма прибутку на окремих підприємствах чи в галузях перетворюється на засіб додаткового залучення чи, навпаки, зменшення інвестицій. Цей показник дає змогу в процесі аналізу реально оцінити ефективність переробних підприємств. Усе це є підставою вважати його найголовнішим серед інших показників, що характеризують не лише сукупну ефективність, а й ефективність використання окремих видів ресурсів.

Ринкова економіка зумовлює раціональне використання ресурсів товаровиробниками та спрямування зусиль на зменшення собівартості продукції. У зв'язку з цим виникла потреба визначення впливу чинників на собівартість продукції переробних підприємств.

Практика діяльності господарських структур та переробних підприємств в умовах ринку вимагає розробки функціональної стратегії, яка охоплює: виробничу, фінансову, стратегію маркетингу, конкурентну, соціальну, екологічну й управління персоналом [140].

Основою методології формування й ефективного функціонування переробних підприємств є системний підхід. Системний підхід, як твердять А. Панін, В. Растяпін – це комплексне дослідження економіки як єдиного цілого з урахуванням взаємообумовленості та взаємодії економічних процесів із іншими процесами суспільного життя. Сутність системного підходу зводиться

до того, що діяльність будь-якої частини системи здійснює певний вплив на діяльність усіх інших її частин. У системному підході в особливий об'єкт дослідження виділяється структура зв'язків між елементами системи і між даною системою та системами, які взаємодіють з нею. При цьому необхідно вивчати всю систему зв'язків і відносин, увесь комплекс окремих підсистем та їх найважливіших параметрів [79].

За даними М. Баканова, А. Шеремета, при проведенні системного аналізу виділяють шість основних етапів [17, с.147].

На першому етапі об'єкт дослідження виступає як система, для котрої визначають цілі й умови функціонування. Вона складається з трьох взаємопов'язаних елементів: ресурсів, виробничого процесу і готової продукції. Економічний принцип діяльності підприємства – забезпечення максимального випуску продукції за даних затрат ресурсів або альтернативно заданого випуску продукції при мінімальному витрачання ресурсів.

На другому – відбирають показники, що характеризують виробничу діяльність підприємства.

На третьому етапі за допомогою системного аналізу складають загальну схему системи, встановлюють її складові функції, взаємозв'язки, розробляють схему взаємодії із підсистемами, що показує супідпорядкованість їх елементів. На основі інформаційної моделі складають загальну блок-схему комплексного економічного аналізу, класифікують чинники і показники, визначають зв'язки між ними.

Ефективність використання фінансових і виробничих ресурсів визначають наступними напрямками:

- а) обсяг і якість виробленої та реалізованої продукції;
- б) розмір споживання або затрат ресурсів на виробництво, тобто собівартість продукції;
- в) розмір авансованих для підприємства оборотних засобів;
- г) структура основних засобів.

Якість використання ресурсів визначає величину прибутку, рентабельність і матеріаломісткість продукції, фондівіддачу й оборотність оборотних фондів.

На четвертому – визначають чинники, що впливають на кількісні характеристики та взаємозв'язки між ними. Знання чинників, що впливають на показники виробничої діяльності, дають змогу впливати на їх рівень за допомогою управління.

На п'ятому – будують модель системи на основі інформації, отриманої на попередніх етапах. У неї вводять конкретні дані про діяльність досліджуваного об'єкта й одержують параметри моделі у числовому виразі.

Завершальний, шостий етап аналізу – робота з моделлю. На цьому етапі об'єктивно оцінюють результати господарської діяльності, комплексно виявляють резерви підвищення ефективності виробництва.

Головна цінність системного економічного аналізу у тому, що в його процесі будують логічну схему, яка відповідає внутрішнім зв'язкам показників та чинників і відкриває широкі можливості для застосування економіко-математичних методів із використанням інформаційних технологій [6].

Значний внесок у розвиток методології математичного моделювання економічних процесів у аграрному секторі здійснили видатні вчені колишнього СРСР: В. Немчинов, М. Браславець, Р. Кравченко та інші.

Основою для розробки економіко-математичних моделей міжгалузевого балансу слугував метод «затрати-випуск», який розробив відомий вчений світового рівня В. Леонт'єв. Математична теорія аналізу методом «затрати-випуск» зводиться до системи лінійних рівнянь, в яких параметрами є коефіцієнти затрат на виробництво продукції. Реалістична гіпотеза, відносна простота виміру цих коефіцієнтів і системний підхід визначили величезні аналітичні прогностичні можливості використання методу «затрати-випуск» у всіх галузях народного господарства для умов ринкової економіки.

Створення змішаної соціально-орієнтованої економіки і прагнення України вступити до СОТ та Європейського Союзу потребує втручання

держави в соціально-економічне життя суспільства. Головне завдання державного регулювання конкретизують у спеціальній програмі, яка має бути спрямована на сприяння організації ринку продуктів переробки та ринково-конкурентних відносин, вирішення організаційно-економічних і правових проблем, що виникають у процесі діяльності виробників, розподілу ресурсів, прискорення інноваційної моделі розвитку переробних підприємств.

Зазначимо, що основою для обґрунтування перспективного розвитку переробних підприємств має бути методологія цільової комплексної програми, індикативного планування з використанням таких методів: програмно-цільового, нормативного, балансового, економіко-математичного та ін.

Ряд економістів вважає, і ми погоджуємося з ними, що «головними способами реалізації індикативних планів треба вважати такі: застосування економічних регуляторів (податки, кредити, тарифи, інвестиції, ціни, цінні папери, відсотки, резерви і нормативи, амортизаційні відрахування, бюджет, субсидії, програми); застосування адміністративних регуляторів (державне замовлення, штрафи, санкції, ліцензії, дозволи, квоти, антимонопольні закони тощо)» [310].

Знання чинників, які формують ефективність виробництва, вміння визначити їх вплив на їх зміну, дають змогу через управління чинниками, створити механізм пошуку резервів.

Раціональної організації виробничих процесів на переробних підприємствах досягають за допомогою сукупності принципів, форм і методів виробництва, що забезпечують найдоцільніше поєднання в часі та просторі використання матеріальних й трудових ресурсів. Організацію виробництва в переробних підприємствах, на нашу думку, необхідно здійснювати на основі таких загальних принципів: пропорційності, паралельності, прямоочності, безперервності, ритмічності та надійності.

Принцип пропорційності передбачає, що на всіх етапах виробництва, у всій взаємопов'язаній системі машин і обладнання має бути однакова пропускна здатність виготовлення чи випуску продукції, а всі допоміжні й

обслуговуючі підрозділи мають відповідати пропускній здатності переробної промисловості у межах підприємства, району, області та країни в цілому.

Принцип паралельності потребує одночасного і паралельного виконання окремих робіт у виробничих циклах із виготовлення кінцевої продукції. Паралельності досягають за рахунок раціонального поділу виробничого процесу на його складові, суміщення часу виконання окремих операцій.

Принцип послідовності передбачає, що виробляти та переробляти продукцію переробної промисловості необхідно у найкоротший шлях на всіх стадіях і операціях виробничого процесу. Дотримання цього принципу значною мірою залежить від скорочення витрат часу на транспортні витрати.

Принцип безперервності потребує, щоб у процесі виробництва, перерви між етапами чи іншими послідовно виконуваними операціями були мінімальними, або їх не було зовсім, а виробничі цикли здійснювали у взаємозв'язку.

Принцип ритмічності потребує, щоб робота всіх господарських ланок була підпорядкована певному ритму. Цього принципу дотримуються шляхом випуску однакової кількості продукції, виконання однакового обсягу робіт, що забезпечує рівномірне завантаження.

Принцип надійності передбачає створення таких організаційних умов функціонування та розвитку структурних підрозділів і виробничих процесів, які б забезпечили виробничі потужності сировиною, звели б до мінімуму, або не допустили можливості збоїв, порушення встановленого ритму випуску кінцевої продукції з метою досягнення найвищої ефективності.

«Наявність сировинної бази, – як справедливо твердить В. Савчук, – сприяє економії витрат на перевезення сировини для переробки, зменшенню втрат продукції, поліпшенню використання виробничих потужностей, а також матеріальних, трудових і фінансових ресурсів» [439].

Реалізація викладених принципів пов'язана не лише із забезпеченням високого рівня організації підрозділів, господарсько-фінансовою стабільністю підприємств та надійністю управлінської системи, а й запровадженням таких

організаційних форм виробництва як спеціалізація, кооперування і комбінування.

Виробничі та фінансові ресурси підприємств можуть використовуватись як екстенсивним, так і інтенсивним шляхом. Екстенсивне використання ресурсів та екстенсивний шлях розвитку зорієнтовані на залучення у виробництво додаткових ресурсів. Інтенсифікація економіки полягає у тому, що результати виробництва мають зростати швидше, ніж затрати на нього, щоб використовуючи порівняно менше ресурсів, домогтися кращих результатів. Основою інтенсифікації є науково-технічний прогрес, зокрема інноваційні процеси в організаційному, економічному, технічному, технологічному та інших аспектах розвитку переробних підприємств [140].

Враховуючи гостру потребу виявлення резервів зростання економіки діючих підприємств, нами розроблено класифікацію чинників екстенсивного та інтенсивного розвитку переробної промисловості (рис.2.10).

На практиці, в рамках діяльності переробних підприємств окремо інтенсивного або екстенсивного типу розвитку нема. Ці два типи розвитку взаємопов'язані, підприємства функціонують при поєднанні їх у різних пропорціях. Завдання у тому, щоб визначити ступінь їх впливу, частку кожного із них у загальному прирості продукції та спрямувати перехід усіх господарських структур на переважно інтенсивний й екстенсивний типи відтворення. Саме вони дають змогу забезпечити динамічне зростання економічної ефективності виробництва. Відмінність понять «інтенсифікація» та «ефективність» у тому, що перше з них є причиною, а друге – результатом. Аналіз структури, організації виробництва і праці дає змогу виділити такі резерви: підвищення рівня концентрації, спеціалізації та інтеграції, скорочення тривалості виробничого циклу, забезпечення ритмічності виробництва та переробки, скорочення і повне усунення виробництва недоброякісної продукції, забезпечення принципів наукової організації праці, підвищення кваліфікації працівників тощо.

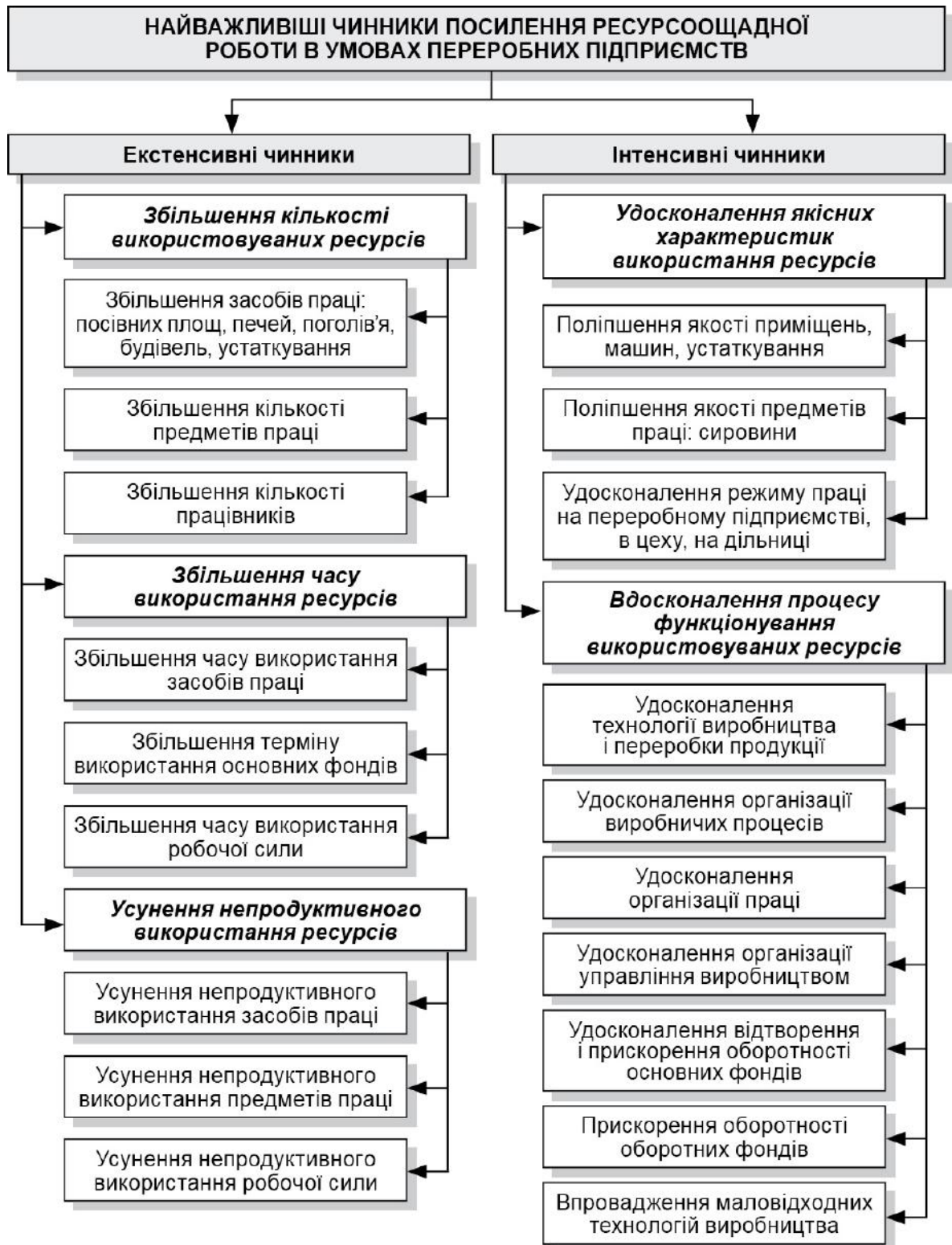

Рис. 2.10. Схема класифікації найважливіших чинників екстенсивного та інтенсивного розвитку виробництва та ресурсоощадної роботи переробних підприємств [140]

Поліпшення рівня управління і методів господарювання відбувається шляхом удосконалення виробничої структури підприємства, структури органів управління ним, підвищення рівня планової та обліково-контрольної роботи.

Як свідчать літературні джерела, на різних стадіях виробництва, транспортування й переробки втрачається 30–50% різних видів сільськогосподарської сировини, внаслідок чого виробництво продукції зменшується. Використання цих резервів – основний напрямок підвищення ефективності та інтенсифікації виробництва у переробній промисловості, оскільки в структурі витрат на виробництво витрати сировинних і матеріальних ресурсів у ній становлять понад 90% [230].

Отже, викладений методологічний підхід до здійснення аналізу та система показників економічної ефективності переробного виробництва дає змогу оцінити ефективність на всіх рівнях функціонування переробних підприємств.

Оцінка функціонування переробних підприємств залежить не тільки від розробленої методології визначення ефективності виробництва, а й від реалізації кінцевої продукції, тобто методологічних засад формування і прогнозування виробництва, які розглянуті у наступному підрозділі.

Продовольчий ринок у будь-якій країні віддзеркалює у загальному кругообігу: виробництво, розподіл, обмін і споживання. Переробні підприємства – складова продовольчого ринку держави, який об'єднує: сферу виробництва у різних формах господарювання; галузі заготівлі сировини, її переробку і виготовлення продуктів; сферу реалізації та споживання. Таким чином, ринок продукції переробних підприємств функціонує як інтегрована підсистема, яка має свої особливості: єдність мети, тісні виробничо-технологічні зв'язки, організаційно-економічні взаємовідносини, спрямовані на поліпшення соціальних умов проживання нашого народу.

Виходячи з цього, методологічною основою нашого дослідження є комплексний підхід до проблем формування передумов ефективного господарювання, який дає змогу виявити вплив різних чинників за певних умов на кінцеві результати.

Особливою складовою ефективності функціонування підприємств, забезпечення їх стабільності є економічна конкуренція – суперництво між

учасниками ринкового господарства за кращі умови виробництва, купівлі й продажу. Конкуренція – об'єктивна закономірність становлення і розвитку продовольчого бізнесу, важлива передумова впорядкування цін, сприяє витісненню з виробництва неефективних підприємств, раціональному перегрупуванню ресурсів, захищає споживача від диктату виробників.

На основі вивчення спеціальної літератури й аналізу ринку України з урахуванням його регіональних специфічних особливостей нами розроблено схему впливу чинників формування попиту і пропозиції на кінцеву продукцію переробних підприємств (рис.2.11). Ця схема засвідчує необхідність певних джерел інформаційного матеріалу для фундаментального аналізу, дає змогу оперативніше впливати на попит і пропозицію, обґрунтовувати прогнозування ринкової ціни та вдосконалювати механізм державного регулювання ринку, що сприятиме стабілізації виробництва.

Важливою частиною ефективного функціонування підприємств є створення служби маркетингу, яку необхідно розглядати в контексті глобальної реорганізації структури управління господарськими підрозділами переробних підприємств. Діяльність маркетингових служб у різних структурах має ґрунтуватися на сукупності загальних принципів, а саме:

- вивчення стану динаміки виробництва, використання отриманих результатів для розробки і прийняття господарських рішень;
- максимальне пристосування виробництва до потреб ринку з метою підвищення ефективності функціонування його структур, критерієм тут виступає значення узагальнюючого показника їх діяльності – прибутку;
- вплив на ринок і споживацький попит певних продуктів за допомогою таких засобів як реклама, стимулювання збуту з метою формування їх у необхідному напрямку в конкретному регіоні.

У методичному аспекті за орієнтир виробництва та споживання продовольства в регіоні, як вважає М. Олійник, необхідно використовувати показники в натуральному виразі, а саме критична та раціональна межі виробництва [84, с.4-7].

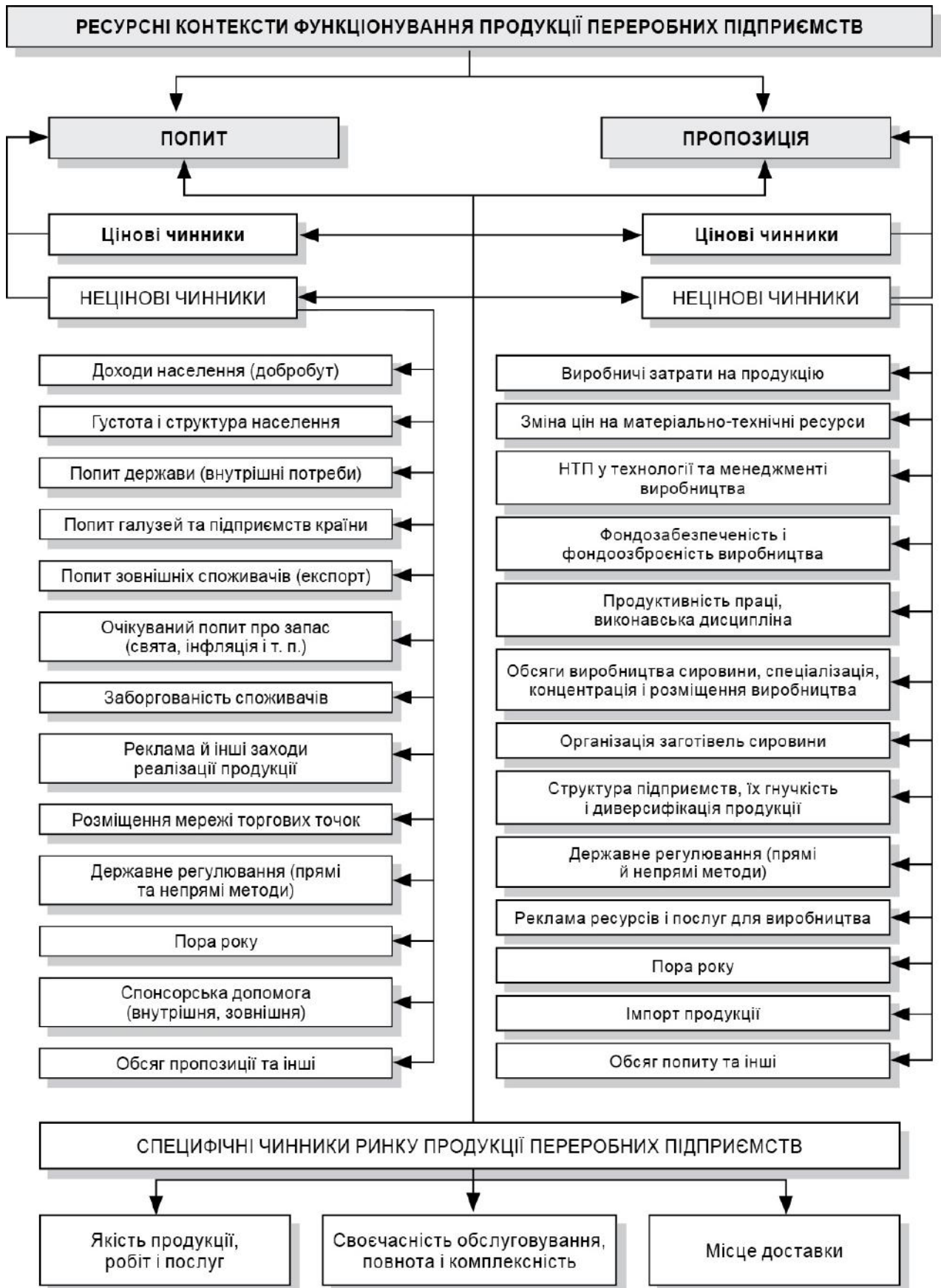

Рис. 2.11. Ресурсні контексти впливу чинників формування попиту і пропозиції на кінцеву продукцію переробних підприємств

*Примітка: адаптовано автором на основі [140].

Дослідження споживання необхідно розпочати з аналізу рівня споживання в регіоні, виявити тенденції зміни споживацького попиту на цю продукцію. Далі, порівнюючи динаміку реалізації продукції, рівень цін на них і динаміку середньорічної (місячної) заробітної плати і доходів на душу населення, можна визначити тенденцію зміни пропозиції та коефіцієнт платоспроможного попиту нашого населення.

Обґрунтування раціонального обсягу виробництва для внутрішнього споживання в межах району, області, регіону і країни в цілому пропонуємо здійснювати за допомогою таких показників: прогноз чисельності населення; норма споживання та коефіцієнт платоспроможності населення. На основі цих показників раціональний обсяг виробництва і споживання продукції можна визначити за такою формулою:

$$P_{om} = K_n \cdot H_c \cdot K_n, \quad (2.7)$$

де P_{om} – раціональний обсяг виробництва для внутрішнього споживання, тис. т; K_n – чисельність населення, осіб; H_c – норма споживання, кг; K_n – коефіцієнт платоспроможності населення.

Наступним методичним аспектом дослідження ринку є аналіз динаміки змін гуртових заготівельних цін на сировину та роздрібних цін їх структури, економічних зв'язків та взаєморозрахунків між господарськими підрозділами [140].

Завершальний аспект дослідження передбачає обґрунтування не лише стратегічної програми розвитку переробних підприємств, а більшою мірою розробки механізмів забезпечення їх стабільного функціонування, що є темою наступних розділів даної наукової роботи.

2.2. Особливості моніторингу та аналізу використання ресурсів в умовах переробних підприємств

В умовах становлення ринкової економіки в Україні перед сучасними суб'єктами господарювання гостро постає питання пошуку шляхів зміцнення своїх ринкових позицій, підвищення конкурентоспроможності, розширення

діяльності, якісного збільшення загальної вартості підприємства, у т.ч. за рахунок посилення ресурсоощадної роботи. З огляду на це, забезпечення сталого економічного зростання на основі ефективного використання ресурсного потенціалу є мабуть найважливішим завданням державної політики.

Безперечно, що в умовах обмеженості ресурсів саме внутрішній потенціал підприємства є «двигуном» його розвитку, що зумовлює необхідність пошуку нових критеріїв ефективності його використання [188, 341, 342, 398].

Цікавими та ґрунтовними є дослідження науковців Федоніна О. С., Репіної І. М. та Олексюка О. І. [398] з приводу виділення напрямів трактування змістової характеристики ресурсного потенціалу підприємства. Так, у розвитку сучасних уявлень про потенціал можна виділити такі три напрямки:

- ресурсний потенціал – це сукупність необхідних для функціонування або розвитку системи різних видів ресурсів;
- потенціал – це система матеріальних та трудових чинників (умов, складових), що забезпечують досягнення мети виробництва;
- потенціал розглядається як здатність комплексу ресурсів економічної системи виконувати поставлені перед нею завдання.

Доволі часто зустрічається трактування потенціалу як складної системи з наявними зв'язками між ресурсами та джерелами їх утворення. Стверджуючи, що потенціал – це сукупність наявних ресурсів, деякі автори хибно підмінюють ці поняття одне одним.

Слово «ресурс» походить від французького «ressource», що значить «допоміжний засіб». З економічної точки зору ресурси підприємства є джерелом і засобами забезпечення процесу виробництва [87, с.206]. Проте це не означає, що наявні ресурси підприємства однозначно гарантуватимуть розширене відтворення. Це говорить про те, що ресурси мають здатність до забезпечення розвитку підприємства, щоправда вона досягається за умови вмілої ефективної управлінської діяльності.

Як стверджує Стец І. І. [357, с.77] мати достатні ресурси для підприємства означає мати у своєму розпорядженні необхідні можливості і певні умови для

свого розвитку й нормального функціонування відповідно до поставлених цілей. Отже, підприємство повинно забезпечити високу ефективність функціонування за рахунок повного і раціонального використання всіх своїх ресурсів.

Виходячи з цього, ресурсний потенціал підприємства можна трактувати як властивість його наявних ресурсів забезпечити очікуваний результат підприємницької діяльності внаслідок їх використання, орієнтуючись при цьому на умови динамічного зовнішнього середовища та адаптацію до нього через застосування відповідних засобів впливу.

Ресурсний потенціал підприємства характеризується чотирма основними рисами [398, с. 12-13].

1. Потенціал підприємства визначається його реальними можливостями в тій чи іншій сфері соціально-економічної діяльності, причому не тільки реалізованими, а й нереалізованими з будь-яких причин.

2. Можливості будь-якого підприємства здебільшого залежать від наявності ресурсів і резервів (економічних, соціальних), не залучених у виробництво. Тому потенціал підприємства характеризується також і певним обсягом ресурсів, як залучених у виробництво, так і ні, але підготовлених для використання.

3. Потенціал підприємства визначається не тільки і не стільки наявними можливостями, але ще й навичками різних категорій персоналу до його використання з метою виробництва товарів, здійснення послуг (робіт), отримання максимального доходу (прибутку) і забезпечення ефективного функціонування та сталого розвитку виробничо-комерційної системи.

4. Рівень і результати реалізації потенціалу підприємства (обсяги виробленої продукції або отриманого доходу (прибутку)) визначаються також формою підприємництва та адекватною їй організаційною структурою.

Опираючись на основні характеристики ресурсного потенціалу підприємства, можна стверджувати, що його модель визначається:

- обсягом та якістю наявних у нього ресурсів (кількістю зайнятих

працівників, основними виробничими і невиробничими фондами або матеріальними запасами, фінансовими та нематеріальними ресурсами – патентами, ліцензіями, інформацією, технологією);

– можливостями керівників та інших категорій персоналу створювати певні види продукції, інакше кажучи, їхнім освітнім, кваліфікаційним, психофізіологічним та мотиваційним потенціалом;

– можливостями менеджменту оптимально використовувати наявні ресурси підприємства (професійною підготовкою, талантом, умінням створювати й оновлювати організаційні структури підприємства);

– інформаційними можливостями, тобто можливостями підприємства генерувати і трансформувати інформаційні ресурси для використання їх у виробничій, комерційній та управлінській діяльності;

– інноваційними можливостями підприємства щодо оновлення техніко-технологічної бази виробництва, переходу на випуск нової конкурентоспроможної продукції, використання сучасних форм і методів організації та управління господарськими процесами;

– фінансовими можливостями залучення коштів, що їх бракує (кредитоспроможністю, внутрішньою та зовнішньою заборгованістю у сфері фінансів);

– іншими можливостями.

Разом усі ці можливості створюють сукупний ресурсний потенціал підприємства, який представляє можливості для формування шляхів підвищення ефективності його використання, відображають рівень його конкурентоспроможності.

Основними видами ресурсів, що використовуються підприємством для формування шляхів підвищення ефективності його використання пропонується виділяти такі:

1. Технічні ресурси. Це, насамперед, основні фонди: обладнання, устаткування, будівлі, споруди, виробничі площі, інвентар. Для потенціалу

підприємства, окрім кількості технічних ресурсів, важливе значення мають їхній стан, структура, особливості використання та утримання.

2. Технологічні ресурси – використовувані технології та особливості організації виробничого процесу, динамічність технологічних змін, інновацій, наявність конкурентоспроможних ідей та наукових розроблень.

3. Матеріальні ресурси. Це сировина, матеріали, особливості їхнього використання, обробки, збагачення, утилізації. Це предмети праці, які в результаті їхнього використання із застосуванням інших видів ресурсів у процесі праці перетворюються на готову продукцію, здатну задовольняти потреби споживачів. У матеріаломістких галузях питома частка матеріальних ресурсів у собівартості продукції є значною. Тому раціональне їхнє використання є одним із резервів виробництва, а отже, і виробничого потенціалу підприємства.

4. Трудові ресурси. Люди, здатні до праці, становлять основний елемент продуктивних сил суспільства, оскільки саме вони сполучають засоби і предмети праці, і в результаті трудових зусиль створюється готова продукція. Однією із найактуальніших проблем сучасного управління є активізація людського чинника.

Трудовий потенціал не можна обмежувати лише здатністю до фізичних дій. Вагоме значення мають розумова діяльність, знання, вміння, кваліфікація, демографічний та віковий склад працівників, їхнє ставлення до праці, трудова дисципліна, спроможність реалізовувати цілі та завдання підприємства.

5. Фінансові ресурси. Придбання технічних і матеріальних ресурсів та найм робочої сили неможливо здійснити без важливого елемента фінансових ресурсів – грошових коштів. Грошові кошти, які є у розпорядженні підприємства, призначені для здійснення поточних платежів, для затрат на розширене відтворення виробництва, для платежів за усіма зобов'язаннями, для стимулювання працівників. Складовими фінансових ресурсів є цінні папери держави та інших підприємств, інвестиційні вкладення. Важливе значення для потенціалу підприємства є стан фінансових активів, їхня ліквідність,

можливості та обсяги отримання позик і кредитів і т. ін.

6. Нематеріальні ресурси. Вони забезпечують економічну користь протягом тривалого періоду, але не мають матеріальної основи для отримання доходів. Нематеріальні ресурси включають у себе:

- об'єкти промислової власності: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, фірмові найменування;
- об'єкти, що охороняються авторськими і суміжними правами: твори науки, літератури, комп'ютерні програми, бази даних, мікросхеми;
- нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності: раціоналізаторські пропозиції, «ноу-хау», комерційна таємниця.

Нематеріальні ресурси, як і матеріальні, потребують права власності і захисту. Ці права закріплюються патентами, свідоцтвами, ліцензіями.

7. Просторові ресурси. Це характер виробничих приміщень й території підприємства, наявність і стан комунікацій, можливість їх розширення, місцезнаходження і розташування підприємства, відстань від постачальників та споживачів, наближеність до транспортних шляхів.

8. Інформаційні ресурси. Здійснювати управління підприємством, не володіючи інформацією про внутрішнє та зовнішнє становище, неможливо. Важливе значення мають характер інформації, доступ до неї, можливість розширення інформації і підвищення її ймовірності та інше.

9. Час. Він є специфічним і, на відміну від інших, не відновлюваним ресурсом. Підприємство може придбати нове обладнання, сировину, матеріали, поновити працездатність робітників, отримати чи створити інформацію, але не може повернути втрачений час. А від використання цього ресурсу залежить ефективність використання потенціалу.

10. Ресурси організаційної структури управління – характер та гнучкість керівної системи, способи підпорядкування, обсяги повноважень та відповідальності, швидкість проходження керівних впливів.

Важливими для ефективної діяльності підприємства є його репутація, досвід ділових зв'язків, престиж торгових марок, маркетингові позиції на

ринку, стала клієнтура, зв'язки з постачальниками і партнерами.

Останнім часом до складу ресурсів відносять також здатність до підприємницької діяльності, заповзятливість господарюючих суб'єктів. Хоча цей чинник не є уречевленим та кількісно визначеним, саме він відіграє вирішальну роль в успіху підприємства і обумовлює ефективність використання його матеріальних і фінансових ресурсів [344].

Загалом структуру ресурсного потенціалу підприємства представлено на рис.2.12.

Базовий ресурсний потенціал забезпечує можливість формування шляхів підвищення ефективності його використання, досягнення цілей, створення економічних цінностей та одержання прибутків від господарської діяльності. Базовий потенціал пов'язаний з конкурентними перевагами підприємства, а відтак його підтримка і розвиток на відповідному рівні дають змогу одержати стійку конкурентну перевагу на ринку.

Прихований – ті активи, що не мають конкретної переваги на сучасному етапі, але можуть набути ознак базових, якщо прихований потенціал досягає певного рівня.

Перехресний – ті активи, що забезпечують використання інших складових потенціалу.

Переслідуючи мету пошуку шляхів підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу, на підприємстві необхідно домагатися оптимальної структури усіх засобів праці, досягнення пропорційності між робочою силою і відповідними різновидами машин і устаткування. Це безперечно пов'язане із зростанням питомої ваги прогресивного нового устаткування, удосконаленням організації функціонування виробничої інфраструктури, що забезпечить поліпшення технічного обслуговування основних підрозділів підприємства, перерозподіл працюючих в його межах, вивільнення робітників в допоміжних виробництвах і залучення їх після відповідної підготовки до роботи в основних цехах.

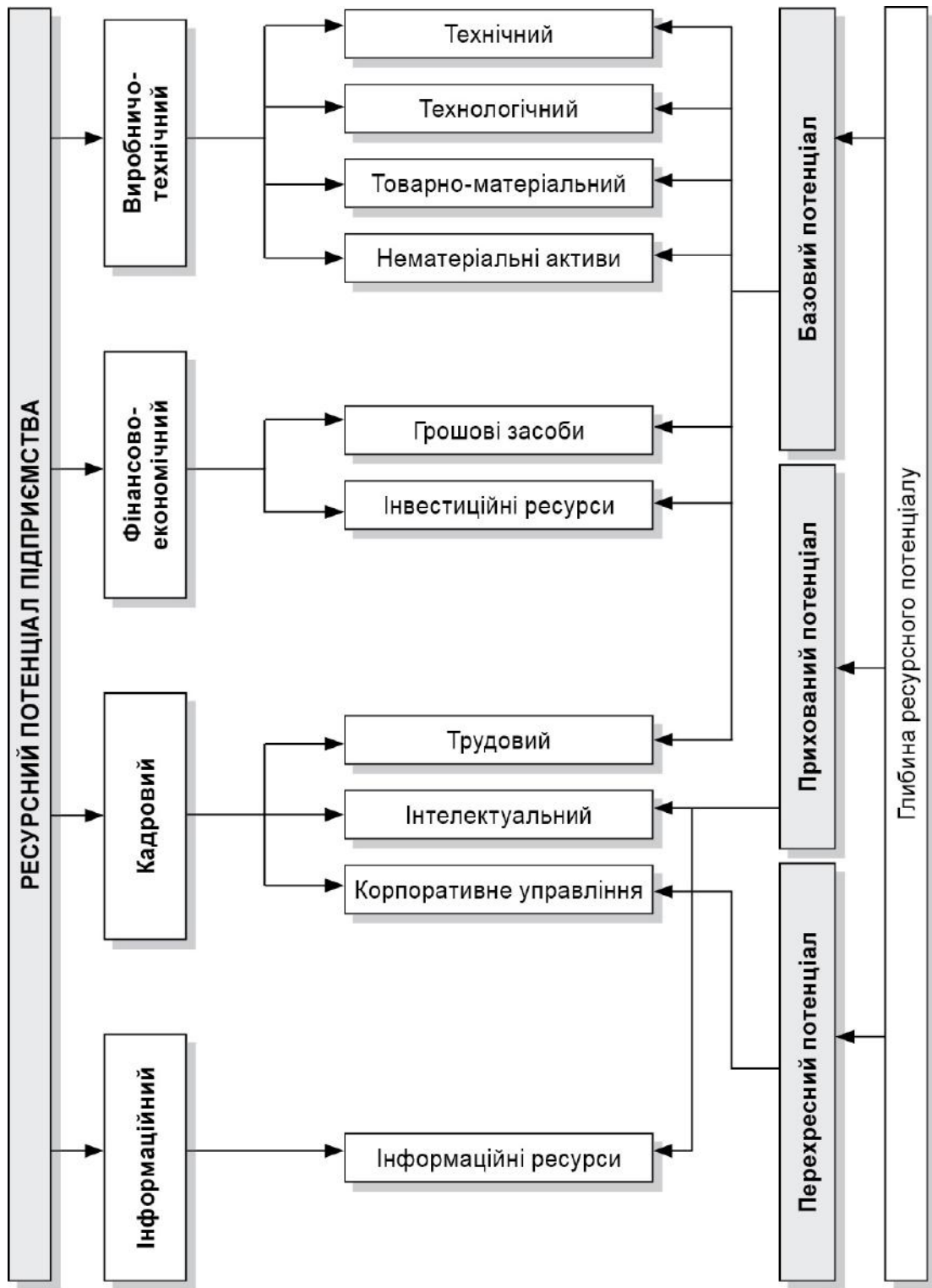

Рис 2.12. Структура ресурсного потенціалу переробного підприємства [307]

Загалом, слід відзначити, що роль та значення потенціалу підприємства в суспільному виробництві не залишаються незмінними. Потенціал підприємства є передумовою прискорення науково-технічного прогресу, а також соціально-економічного розвитку країни.

Структурно потенціал підприємства можна поділити на об'єктивні та

суб'єктивні складові. Об'єктивні складові пов'язані з матеріально-речовою формою потенціалу підприємства, споживаються і відтворюються в процесі функціонування, а суб'єктивні становлять передумову, загальноекономічний і соціальний чинник раціонального споживання об'єктивних складових. Покращення використання усіх складових потенціалу сприяє росту інвестиційних ресурсів і виробництва продукції, а його якісні характеристики визначають ступінь задоволення матеріальних та духовних потреб суспільства, а також якість економічного і соціального росту [344].

Отже, формування шляхів підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства повинно відбуватися із врахуванням означених чинників, які не є уречевленими та кількісно визначеними, проте саме вони відіграють вирішальну роль і обумовлюють ефективність використання матеріальних та інших ресурсів.

Для ощадливого використання ресурсів переробних підприємств необхідна відповідна інформація у просторі і часі щодо наявних обсягів, якісних характеристик та джерел ресурсів. Отримання такої інформації досягається шляхом організації ведення моніторингу.

Термін «моніторинг» (від латинського *monitor* – той, що наглядає, нагадує, спостерігає) почав використовуватись в науковій літературі на початку 70-х років ХХ століття в сфері екології і в зв'язку з його універсальністю набув широкого застосування. Природничі, соціальні, політичні, технічні, аграрні та інші науки отримують інформаційне забезпечення в процесі спостережень за станом об'єктів, що досліджуються. Таким чином поняття «моніторинг» використовується різною мірою у теперішній час практично у всіх сферах діяльності. Складність формування визначення «моніторинг» пов'язана з належністю його як до сфери науки, так і до практики, тому проблеми моніторингу в усіх сферах його використання вирішуються одночасно і на рівні теоретичного обґрунтування, і на рівні практичної реалізації. Основні відмінності тлумачення поняття «моніторинг» пов'язані з галуззю застосування та відповідним об'єктом, який визначає мету спостереження. В загальному

розумінні моніторинг це систематичне або безперервне збирання інформації про параметри об'єкту, процесу, явища або з метою виявлення їх відповідності бажаному результату, тенденцій розвитку або виникненню небезпечних ситуацій.

Основна практична реалізація даних моніторингу в економіці це управління, а точніше інформаційне обслуговування в різних галузях та напрямках діяльності національного господарства [241, 445]. Для ефективного управління використанням ресурсів на рівні переробних підприємств необхідно отримувати достовірну інформацію про хід виробничого процесу.

В ринкових умовах, при швидкій зміні чинників зовнішнього середовища підприємства, які впливають на напрямок і характер розвитку діяльності об'єкта, управлінські рішення вимагають відстеження поточного стану. Дуже важливо зробити моніторинг невід'ємною частиною кожного ланцюга технологічного процесу, в якому застосовуються різні види ресурсів.

Об'єктивну оцінку ресурсоспоживання підприємства надають індикатори найбільш значимих чинників. Важливим у безперервному відстеженні стану підприємства є використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Виходячи із трактувань науковців із різних галузей наук [240], нами визначено сутність моніторингу використання ресурсів переробних підприємств, що включає чотири основних блоки: спостереження, аналіз, прогнозування змін, інформаційна підтримка управлінського рішення (рис.2.13).

Моніторингові дослідження на будь-якому рівні повинні включати чотири основні етапи: підготовчий, інформаційно-статистичний, аналітичний та інформаційно-ресурсний. Кожен етап моніторингу передбачає певний алгоритм, який можна представити у наближеному до моделі вигляді. Якщо цей алгоритм пристосувати до моніторингу використання ресурсів переробних підприємств, то він має наступні етапи.

Етап 1. Визначення цілі і завдань системи моніторингу використання ресурсів. Метою є отримання достовірної інформації про існуючу на даний

момент систему витрат ресурсів і їх якість. Ця інформація потрібна для прийняття обґрунтованих управлінських рішень у поточній діяльності, а також для стратегічного планування і управління.

Рис. 2.13. Структура системи моніторингу використання ресурсів

**Примітка: адаптовано автором на основі [197].*

Етап 2. Регламент і процедура розрахунку ефективності використання ресурсів і управління ресурсоощадністю. Цей етап передбачає опис завдань системи і пошук відповідей на питання: хто, що і в які терміни робить для її постановки.

Етап 3. Описання об'єктів управління системи моніторингу. Ефективність ресурсокористування необхідно оцінити на основі кількісних і якісних критеріїв. Важливу роль в управлінні використання ресурсів відіграє глибоке розуміння того, які саме параметри діяльності фактично визначають характер використання і якість ресурсів. Необхідно встановити ступінь значущості різних чинників, їх ієрархію, розподілити відповідальність на виконавців у

виробничому процесі.

Чинники, що впливають на ефективність використання ресурсів, можна поділити на дві групи: зовнішні чинники (чинники, що виникають незалежно від бажання переробного підприємства, що, однак, не означає, що наступ тих або інших подій неможливо було передбачити і вжити заходів з мінімізації негативних наслідків); внутрішні (пов'язані з організаційним, технологічним, економічним менеджментом підприємства).

Етап 4. Здійснення управлінської інвентаризації. Передбачає виявлення: ресурсів, які беруть участь у створенні продукції; ресурси, які не беруть участь у діючому виробничому потоці підприємства (надлишкові ресурси); ресурси, що формують видову структуру ресурсопотоку підприємства.

Етап 5. Процедура оцінки ефективності використання ресурсів підприємства. Ефективність використання ресурсів визначається не рентабельністю активів, не величиною прибутку, а зростанням вартісних і якісних показників сукупності внутрішніх ресурсів підприємства при сталому збільшенні обсягів виробництва продукції і підвищення її якості.

Саме такий підхід забезпечує розвиток ресурсощадної діяльності і відбиває величину грошових коштів, які підприємство здатне заробити для своїх власників в майбутньому.

Етап 6. Формування показників діяльності підприємства і ефективності системи моніторингу використання ресурсів. Усі показники доцільно розбити на: тактичні – фондівдача, оборотність оборотних активів, оборотність видів обігових активів, рентабельність активів; стратегічні – ринкова вартість земельних, матеріально-технічних ресурсів, трудових ресурсів, співвідношення ринкової і балансової вартості підприємства, рівень забезпеченості формування грошових коштів і ефективності їх використання.

Ця множина показників дозволяє визначити ефективність використання ресурсів переробного підприємства. За допомогою створеної моделі ресурсоспоживання з визначеною періодичністю проводиться розрахунок тактичних й стратегічних показників. Таким чином, з'являється можливість

спостерігати зміни в використанні ресурсів і перспективи напрямків ресурсоощадної діяльності.

Етап 7. Система регламентуючих документів. На цьому етапі зводяться воедино у відповідне положення розроблювані процедури, правила, терміни й призначаються відповідальні за реалізацію системи використання ресурсів переробного підприємства. Також формуються вимоги до форматів управлінської звітності. Треба відмітити, що процес моніторингу використання ресурсів переробного підприємства здійснюється безперервно за принципом постійного удосконалення [18].

Моніторинг використання ресурсів переробного підприємств в залежності від підстав, що можуть бути використані для порівняння має наступні види (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Види моніторингу

Вид	Зміст моніторингу
Динамічний	Основа для оцінки даних про динаміку розвитку об'єкта, явища або показника
Конкурентний	За результатами аналогічного обстеження інших об'єктів
Порівняльний	Порівнюються результати аналогічного обстеження однієї або двох систем вищого рівня
Інформаційний	Накопичення, групування і розповсюдження інформації
Базовий (фоновий)	Ідентифікація нових проблем і небезпек до їх появи на рівні управління
Проблемний	Встановлення небезпечних явищ, які відомі і значимі на рівні управління
Комплексний	Використовується декілька підстав для оцінки

**Примітка: складено автором на основі [299].*

Залежно від виду ресурсу використовуються дані різних рівнів управління. Зокрема для земельних і трудових ресурсів це державний рівень, який здійснюють регіональні державні органи в системі Міністерства аграрної політики, Міністерства праці та соціальної політики. Матеріально-технічні, фінансові ресурси – локальний рівень даного підприємства.

Вид ресурсу визначає і особливості моніторингу. Державний моніторинг здійснюється відповідно до положення про моніторинг того чи іншого виду

діяльності. Під моніторингом розуміють систему спостереження за станом ресурсів з метою своєчасного виявлення змін, їх оцінки, відвернення і ліквідації наслідків негативних процесів.

Об'єктом такого моніторингу є всі види ресурсів незалежно від форми власності на них.

Залежно від охоплення території моніторинг поділяється на:

- глобальний – пов'язаний з міжнародними науково-технічними програмами;
- національний – на всіх землях у межах території України;
- регіональний – на територіях, що характеризуються єдністю фізико-географічних, екологічних та економічних умов;
- локальний – на окремих земельних ділянках та в окремих частинах (елементарних структурах) ландшафтно-екологічних комплексів.

Інформаційне забезпечення моніторингу складається із даних, які мають необхідну повноту для об'єктивної оцінки ситуації, її моделювання та прогнозування [299].

Згідно з концепцією моніторингу ресурсів в Україні, його завдання спостереження за їхнім станом з метою своєчасного виявлення змін, оцінки, відтворення та ліквідації наслідків негативних процесів. У європейських країнах більш екологізоване поняття моніторингу, що означає створення відповідної спостережної межі та розширення показників, що визначаються, а також інтерпретацію отриманих даних, насамперед, з екологічних позицій [251].

Такий моніторинг здійснюється в будь-якій системі. Метою моніторингу є виявлення процесів деградації ресурсів. Практичні роботи щодо моніторингу виконують фахівці.

На підставі цих спостережень можна простежити тенденції розвитку негативних процесів, складати карти якісних оцінок ресурсів та ін. Це дає змогу прогнозувати розвиток процесів.

Основою технічного забезпечення моніторингу є автоматизована

інформаційна система.

З метою забезпечення отримання достовірної інформації проводиться постійне оновлення матеріалів, а також комплексне обстеження підприємств і товаровиробників для виявлення негативних процесів

За результатами оцінки якісного стану ресурсів складаються прогнози та рекомендації, що подаються до місцевих органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, зацікавленим міністерствам для вжиття заходів щодо охорони ресурсів.

Моніторинг трудових ресурсів на національному рівні здійснюється на підставі даних статистичної звітності кожного підприємства, які узагальнюються і використовуються для розробки соціально-трудої політики. Зміна технологій і матеріально-технічної бази вимагає від кадрової служби підготовки та перепідготовки кадрів, підвищення кваліфікації, цілеспрямованого пошуку кадрів необхідного рівня кваліфікації.

В основі моніторингу фінансових ресурсів підприємств лежать показники, які характеризують їх величину, якісний стан, структуру, вартість та ефективність використання [242]. Ці показники об'єднані в наступні групи за призначенням:

1. Величина фінансових ресурсів розміщених в активах (об'єктах майнового потенціалу) підприємств характеризується їх загальною вартістю і відповідно, за окремими елементами (власний капітал щодо зобов'язань перед фізичними та юридичними особами й залучені довгострокові та поточні ресурси). Ці показники використовуються як моментне значення так і в динаміці.

2. Якісний стан фінансових ресурсів підприємства оцінюється на основі діагностики результатів порівняння величини фінансових ресурсів за джерелами з відповідним рівнем їх нормативної характеристики. В цьому випадку оцінюються ризики господарської діяльності від неоплаченого у встановлені терміни статутного капіталу; порушення умов створення резервного капіталу і резерву на виплату відпусток; наявності прострочених

позик, кредиторської заборгованості, розрахунків з оплати праці, платежів перед бюджетом, державними цільовими фондами і учасниками невчасно погашених виданих векселів.

3. Структура фінансових ресурсів щодо оптимізації і усунення диспропорцій в темпах росту власних та залучених джерел формування майна. З одного боку, занадто низька доля позикового капіталу фактично означає недовикористання потенційно більш дешевого, чим власний капітал, джерела фінансування майнового потенціалу. З іншого боку структура капіталу перенавантажена позиковими коштами означає зростання ризиків для інвесторів.

4. Вартість як окремих елементів фінансових ресурсів, так і їх ціна в цілому для підприємства. Найбільш повно і чітко моніторинг цін на власний капітал здійснюється за дивідендним, прибутковим і ринковим підходом.

5. Ефективність використання фінансових ресурсів підприємства забезпечується показниками, які формуються співвідношенням результатів використання потенціалу підприємства і авансованими коштами в господарську діяльність. До показників результатів використання потенціалу підприємства, які підлягають моніторингу при розрахунку ефективності формування фінансових ресурсів включають: валову продукцію, чистий дохід, створений прибуток і додану вартість [242].

Моніторинг використання матеріально-технічних ресурсів обумовлений технологічним процесом, в якому вони беруть участь і їх облік і якісні характеристики контролюються у виробничому процесі. У основних виробничих фондів: робочі і силові машини, комбайни, транспорт, засоби механізації та автоматизації, будівлі, споруди та ін. контролюється чисельність, термін використання.

Використання оборотних засобів також контролюється в процесі виробництва. Оборотні засоби складаються з оборотних фондів і фондів обігу. Оборотні фонди є авансованою вартістю на стадії виробництва і за своєю функціональною роллю поділяються на виробничі запаси, тварини на

виращуванні і відгодівлі та незавершене виробництво. Виробничі запаси бувають промислового походження. Моніторинг обсягу і якісного стану в першу чергу забезпечує інформацію про запаси, що надходять до підприємства з зовнішнього середовища. Оцінка якісних характеристик виробничих запасів походження здійснюється спеціальними лабораторіями та фахівцями за технологією виробництва.

Фонди обігу включають готову продукцію, товари, одержані векселі, дебіторську заборгованість, поточні фінансові інвестиції, грошові кошти і інші оборотні активи. Їх моніторинг ведеться службами збуту, фінансовими і економічними службами підприємства. Як зазначено було вище (рис.2.13) другим етапом системи моніторингу є аналіз ефективності використання ресурсів. Інтенсивність та ефективність використання ресурсів оцінюється відомими показниками. Причому показники ефективності використання поділяються на натуральні і вартісні. Натуральні показники характеризують продуктивність лише певного ресурсу.

Розвиваючи аналіз показників ефективності використання ресурсів, нами запропоновано за аналогією обернений показник ресурсовіддачі – ресурсоемкість (Z_{EM}):

$$Z_{\text{EM}} = \frac{Ц_{1\text{грн}}}{Q}, \quad (2.8)$$

Цей показник свідчить скільки коштів припадає на одну гривню валової продукції, одержаної з нього. Причому вартість одиниці ресурсу в обох показниках визначається на підставі капіталізації доходу.

В аналізі ефективності використання трудових ресурсів головним показником є продуктивність праці. Але її розрахунок для переробних підприємств має певні особливості, а саме не відповідність робочого періоду з періодом виробництва. В переробному виробництві дуже часто продукцію реалізують сезонно чи один раз на рік, а витрати ресурсів праці тривають весь рік. Тому систему показників продуктивності праці застосовують не лише для

кінцевих результатів, а враховуючи проміжні, що характеризують затрати праці на окремих операціях, за певний період, завантаженість працівників тощо (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Показники продуктивності праці	
Повні (прямі)	
Натуральні	Вартісні
1. Трудомісткість продукції рослинництва 2. Трудомісткість продукції тваринництва	1. Погодинна продуктивність праці 2. Денна продуктивність праці 3. Річна продуктивність праці
Неповні (проміжні)	
Абсолютні	Відносні
1. Затрати живої праці на 1га посіву у певному періоді 2. Затрати живої праці на 1 голову тварин у певному періоді 3. Норма закріплення тварин за одним працюючим	1. Ступінь виконання норм виробітку на різних видах робіт 2. Коефіцієнт використання запасу праці

**Примітка: складено автором.*

В умовах ринкових відносин переробним підприємствам необхідна інформація якою ціною виробляється продукція, скільки авансованих засобів брало участь в її створенні. Для основних фондів використовуються узагальнюючі показники (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Показники ефективності використання основних фондів, їх руху і стану	
Показники	Зміст показника
1	2
Ефективності використання основних фондів	
1. Фондовіддача	$\frac{\text{Вартість валової (товарної, чистої) продукції}}{\text{Середньорічна вартість основних фондів}}$
2. Фондомісткість	$\frac{\text{Середньорічна вартість основних фондів}}{\text{Вартість валової (товарної, чистої) продукції}}$
3. Фондоозброєність	$\frac{\text{Середньорічна вартість основних фондів}}{\text{Чисельність виробничого персоналу підприємства}}$
4. Фондооснащеність	$\frac{\text{Середньорічна вартість основних фондів}}{\text{Площу}}$

Продовження таблиці 2.3

1	2
Руху основних фондів	
5. Коефіцієнт зростання	$\frac{\text{Вартість основних фондів на кінець року}}{\text{Вартість основних фондів на початок року}}$
6. Коефіцієнт вибуття	$\frac{\text{Вартість вибулих за звітний рік основних фондів}}{\text{Вартість основних фондів на початок року}}$
7. Коефіцієнт оновлення	$\frac{\text{Вартість заново введених за рік основних фондів}}{\text{Вартість балансова основних фондів на кінець року}}$
8. Коефіцієнт сукупного відтворення	$\frac{\text{Вартість основних фондів що надійшли протягом року}}{\text{Первісна вартість основних фондів на початок року}}$
Стану основних фондів	
9. Коефіцієнт зношення	$\frac{\text{Сума зношення}}{\text{Первісна вартість основних фондів}}$
10. Коефіцієнт придатності	$\frac{\text{Первісна вартість основних фондів} - \text{Сума зношення}}{\text{Первісна вартість основних}}$

Визначення інтенсивності і ефективності використання конкретних матеріально-речових елементів основних виробничих фондів проводиться за показниками (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Показники інтенсивності і ефективності використання матеріально-речових елементів основних виробничих фондів

Показники	Зміст
1	2
І. Машини та механізми	
Інтенсивності використання	
1.1 Коефіцієнт використання тракторного парку	$\frac{\text{Тракторні роботи}}{\text{Тракторо-дні перебування в господарстві}}$
1.2 Відпрацювання одним трактором машино-днів	$\frac{\text{Обсяг відпрацьованих тракторним парком машино-днів}}{\text{Середньорічна кількість тракторів}}$
1.3 Відпрацювання одним трактором машино-змін	$\frac{\text{Обсяг виконаних тракторним парком машино-змін}}{\text{Середньорічна кількість тракторів}}$
1.4 Відпрацювання одним трактором нормо-змін	$\frac{\text{Обсяг виконаних тракторним парком нормо-змін}}{\text{Середньорічна кількість тракторів}}$
1.5 Коефіцієнт змінності	$\frac{\text{Відпрацьовані машино-зміни}}{\text{Відпрацьовані машино-дні}}$

Продовження таблиці 2.4

1	2
Продуктивності використання	
1.6 Річний виробіток умовно еталонних гектарів одним трактором	$\frac{\text{Загальний обсяг виконаних тракторним парком робіт в умовно еталонних гектарах}}{\text{Середньорічна кількість тракторів}}$
1.7 Змінний виробіток одним трактором	$\frac{\text{Загальний обсяг виконаних тракторним парком робіт}}{\text{Кількість відпрацьованих машино-змін}}$
1.8 Денний виробіток одним трактором	$\frac{\text{Загальний обсяг виконаних тракторним парком робіт}}{\text{Кількість відпрацьованих машино-днів}}$
1.9 Коефіцієнт виконання тракторним парком норм виробітку	$\frac{\text{Кількість виконаних нормо-змін}}{\text{Кількість відпрацьованих машино-змін}}$
Економічності використання	
1.10 Собівартість одного умовно еталонного гектара	$\frac{\text{Загальні витрати на експлуатацію тракторів, с/г машин і знарядь}}{\text{Загальний обсяг робіт виконаних тракторним парком в умовно еталонних гектарах}}$
1.11 Витрати палива на один умовно еталонний гектар	$\frac{\text{Загальні витрати палива}}{\text{Загальний обсяг робіт виконаних тракторним парком в умовно еталонних гектарах}}$
II. Обладнання	
Інтенсивності використання	
2.1 Кількість відпрацьованих одним комбайном машино-днів (машино-змін) за сезон	$\frac{\text{Відпрацьовані певним видом комбайнів машино-днів (машино-змін)}}{\text{Середньосезонна кількість комбайнів}}$
Продуктивності використання	
2.2 Кількість зібраних гектарів одним комбайном за сезон (за машино-день, за машино-змін)	$\frac{\text{Площа зібрана певним типом комбайнів}}{\text{Середньосезонна кількість комбайнів (відпрацьовані машино-дні, машино-зміни)}}$
2.3 Обсяг намолоченого зерна одним комбайном за сезон (за машино-день, за машино-змін)	$\frac{\text{Оприбутковане зерно в бункерній вазі}}{\text{Середньосезонна кількість комбайнів (відпрацьовані машино-дні, машино-зміни)}}$
Економічності використання	
2.4 Собівартість гектара зібраної площі і витрат пального на цю площу	$\frac{\text{Загальні витрати на експлуатацію комбайну певного типу (загальні витрати пального)}}{\text{Збиральна площа}}$
III. Автотранспорт	
Інтенсивність використання	
3.1 Коефіцієнт використання автопарку	$\frac{\text{Автомобіле-дні перебування в господарстві}}{\text{Автомобіле-дні в роботі}}$

Продовження таблиці 2.4

1	2
3.2 Коефіцієнт технічної готовності	$\frac{\text{Автомобіле-дні перебування в господарстві} - \text{Автомобіле-дні в ремонті}}{\text{Автомобіле-дні перебування в господарстві}}$
3.3 Середня технічна швидкість	$\frac{\text{Загальний пробіг автомобілів}}{\text{Час перебування в русі}}$
3.4 Середня експлуатаційна швидкість	$\frac{\text{Загальний пробіг автомобілів}}{\text{Час перебування в наряді}}$
3.5 Середня відстань перевезень, тонн вантажу	$\frac{\text{Вантажооборот}}{\text{Загальна кількість перевезеного вантажу}}$
3.6 Середньодобовий пробіг автомобілю	$\frac{\text{Загальний пробіг автомобілів}}{\text{Автомобіле-дні в роботі}}$
3.7 Коефіцієнт використання пробігу	$\frac{\text{Пробіг автомобілів з вантажем}}{\text{Загальний пробіг автомобіля}}$
3.8 Коефіцієнт використання вантажопідйомності	$\frac{\text{Загальний вантажооборот} - \text{вантажобіг причепів}}{\text{Пробіг з вантажем} \times \text{Вантажопідйомність середньооблікового автомобіля}}$
Продуктивності використання	
3.9 Виробіток автомобілів на одну середньооблікову автомобіле-тонну	$\frac{\text{Кількість перевезених вантажів}}{\text{Автомобіле-тонно-дні:365}}$
3.10 Кількість тонно-кілометрів на середньооблікову автомобіле-тонну	$\frac{\text{Загальний вантажооборот}}{\text{Автомобіле-тонно-дні:365}}$
Економічності автотранспорту	
3.11 Собівартість тонно-кілометра	$\frac{\text{Прямі експлуатаційні витрати}}{\text{Вантажооборот}}$
3.12 Прямі експлуатаційні витрати на 100км пробігу і окремо на тонну перевезеного вантажу	$\frac{\text{Прямі експлуатаційні витрати}}{\text{Пробіг:100 (Вага вантажу)}}$
3.13 Витрати пального на 100км пробігу й окремо на 100тонно-кілометрів	$\frac{\text{Загальні витрати пального}}{\text{Пробіг:100 (Вантажооборот:100)}}$
3.14 Витрати пального на тонну перевезеного вантажу	$\frac{\text{Загальні витрати пального}}{\text{Кількість перевезеного вантажу}}$
IV. Будівлі і споруди	
4.1 Виробництво продукції і окремо одержаного прибутку на одну гривню кошторисної вартості будівель і споруд	$\frac{\text{Реалізована продукція (прибуток)}}{\text{Кошторисна вартість будівельних споруд}}$
4.2 Виробництво продукції й одержаний прибуток на скотомісце	$\frac{\text{Реалізована продукція (прибуток)}}{\text{Кількість часів окремого виду тварин}}$

Аналіз ефективності використання оборотних засобів проводиться як по узагальнюючим показникам, так і по витратах окремих видів матеріальних

ресурсів.

Одним із найважливіших напрямів поліпшення використання оборотних засобів є ресурсоощадна діяльність. Тому показники витрачання окремих видів матеріальних ресурсів на одиницю продукції, один гектар, 100 т/км пробігу дають можливість об'єктивно оцінювати стан їх використання, встановлювати причини перевитрат, вживати заходи для їх усунення. Для порівняльного аналізу ступеня ресурсоощадності пропонуємо такі показники як: вихід зернової продукції з 1 кг посівного матеріалу, обсяг зібраних зернових при витраті 1 л палива, віддача продукції.

Фінансові ресурси переробних підприємства – це грошові кошти, якими воно розпоряджається і здійснює поточні витрати, витрати по інвестуванню, платежі по зобов'язаннях та стимулювання працівників.

Вони є частиною оборотних засобів, як елемент фонду обігу і можна вважати що ефективність їх використання відбивається ефективністю використання оборотних засобів (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Показники ефективності використання оборотних засобів
(оборотного капіталу)**

Показник	Зміст
1 Коефіцієнт обороту оборотного капіталу	$\frac{\text{Виробничі витрати підприємства} - \text{Амортизація}}{\text{Середньорічна вартість оборотного капіталу}}$
2 Коефіцієнт завантаженості	$\frac{\text{Середньорічна вартість оборотного капіталу}}{\text{Виробничі витрати підприємства} - \text{Амортизація}}$
3 Тривалість одного обороту оборотного капіталу	$\frac{365 \text{ днів}}{\text{Коефіцієнт обороту оборотного капіталу}}$
4 Фондовіддача оборотних фондів	$\frac{\text{Вартість валової продукції в порівняльних цінах}}{\text{Середньорічна вартість оборотних фондів}}$
5 Матеріаловіддача	$\frac{\text{Вартість валової продукції}}{\text{Матеріальні витрати}}$
6 Матеріаломісткість	$\frac{\text{Матеріальні витрати}}{\text{Вартість валової продукції}}$

В цілому моніторинг ресурсів переробних підприємств надає інформацію на підставі якої розраховуються показники, що визначають інтенсивність, ефективність і раціональність їх використання.

2.3. Виявлення критеріїв ефективності використання ресурсного потенціалу

Для переробних підприємств в умовах ринкових трансформацій особливого значення набуває проблема підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу.

Під природними ресурсами переробного виробництва в економічній науці частіше за все розуміють енергоресурси та земельні ресурси. До складу природних ресурсів входять: сонячна енергія у вигляді суми активних температур; кількість інтенсивних світлових днів; вода (сумарна кількість опадів, інтенсивність під час вегетаційного періоду рослин); вітер, як регулятор температури і вологості тощо. Вони не входять в перелік витрат підприємства, але суттєво впливають на кількість і якість продукції.

Ресурсний потенціал визначається як сукупність всіх природних джерел речовини, енергії, інформації, що використовуються або можуть бути використані у виробництві.

Поняття ресурсного потенціалу розглядається на різних рівнях. В науках, що досліджують територіальні особливості ресурсної бази на рівні національної економіки чи певного регіону частіше вживають термін «природно-ресурсний потенціал». Під ним розуміють сукупність усіх можливостей, засобів, запасів, джерел, які можна використовувати нині і в майбутньому з метою економічного зростання, поліпшення умов життєдіяльності населення та комплексного розвитку регіону [312, 313].

В дослідженнях на рівні переробного підприємства використовується категорія «ресурсний потенціал», обґрунтовуючи це тим, що у багатьох виробництвах природні ресурси у їх первинному стані або не використовуються взагалі, або займають незначну частку в загальній кількості використовуваних ресурсів.

На нашу думку, для переробних підприємств доцільно вживати поняття «природно-ресурсний потенціал», тому що сукупність природних ресурсів і

природних умов, що визначає цей термін, мають велике значення для переробного виробництва. Крім того, територіальні масштаби сучасних агрохолдингів порівняні з великими регіонами.

Природно-ресурсний потенціал є значною частиною ресурсного потенціалу переробних підприємств і потребує детального вивчення і дослідження.

Найважливішим ресурсом переробних підприємств, що в значному ступені визначає їх потенціал, тобто здатність виробляти обсяг продукції певної якості, яка прогнозується – є сільгоспсировина. Вона є основним засобом виробництва і головною продуктивною силою.

Таким чином, за критерії ефективності використання природно-ресурсного потенціалу переробних підприємств України, можна прийняти показники виробництва продукції провідних країн світу з високим рівнем розвитку економіки. Хоча, слід відзначити відмінності в природно-кліматичних умовах та соціально-економічні особливості кожної країни. У цілому, ці показники треба визнати як стратегічні критерії для розвитку сільського господарства. Треба відзначити, що потенційні можливості за оцінками різних дослідників відрізняються широким діапазоном коливань і узагальненнями, які не враховують відмінностей природно-кліматичних зон різних регіонів України.

На рівні переробного підприємства, потенційний обсяг конкретного запасу сировини можна визначити за видом продукції рослинництва, який можна розраховувати шляхом множення потенційної урожайності на розміри повної площі відповідної культури.

Такий підхід на нашу думку, не дає об'єктивної оцінки ефективності використання природно-ресурсного потенціалу, тому що заснований на статистичних даних урожайності за минулі роки, орієнтований на кращі погодно-кліматичні умови і стабільну ресурсну базу господарства.

В умовах переходу до ринкової економіки всі підприємства прагнуть підвищити рівень рентабельності з ціллю максимізації прибутку. Для цього

використовуються різноманітні інструменти, в тому числі й інструменти маркетингу.

Маркетинг – стабільна і ефективна діяльність з формування попиту і просуванню товарів і послуг на ринок з метою задоволення потреб покупців і отримання прибутку; розробка комплексу стимулювання, тобто заходів з забезпечення ефективної взаємодії бізнес-партнерів, організації реклами, методів стимулювання збуту. Усі ці інструменти використовуються для підвищення ефективності ресурсного потенціалу підприємства.

Ефективність як економічна категорія відображає економічні відносини, пов'язані з покращенням використання виробничих ресурсів і зниженням затрат живої і уречевленої праці для досягнення найбільших результатів і визначається об'єктивно чинним законом економії робочого часу. Це означає, що ціль господарчої діяльності повинна досягатися найменшими затратами суспільної праці.

Під ефективністю, як інструментом господарювання, визначається комплексне відображення кінцевих результатів використання всіх ресурсів підприємства за певний проміжок часу.

В практиці управління ресурсами розрізняють окремі види ефективності, що можна класифікувати за певними ознаками.

1. За видом ефекту розрізняють ефективність: економічну, соціальну.

Економічна ефективність вимірюється з використанням різноманітних вартісних показників – об'єм випуску продукції, об'єм товарообороту, доходів, прибутку тощо. Соціальна ефективність зводиться до збільшення кількості робочих місць, покращенню умов праці і відпочинку, підвищенню якості обслуговування тощо.

2. Залежно від об'єкту отримання ефекту розрізняють ефективність: локальну, народногосподарчу.

Локальна ефективність характерна для конкретного підприємства. Народногосподарча ефективність пов'язана зі споживанням продукції даного

підприємства іншими: тобто це сумісний ефект у сфері виробництва і споживання продукції (послуг).

3. За рівнем отримання ефекту розрізняють ефективність: первинну, мультиплікаційну.

Первинна ефективність – це одноразова ефективність, що отримується шляхом виконання певних господарчих рішень. Мультиплікаційна ефективність – це ефективність від багаторазового використання вигідних господарчих рішень.

4. Залежно від цілі визначення ефективність буває: абсолютна, порівняльна.

Абсолютна ефективність характеризується показниками, що оцінюють загальну величину ефекту за певний проміжок часу. Порівняльна ефективність відображує результати порівняння можливих варіантів господарювання.

Варто розрізнити такі категорії, як критерії і показники ефективності.

Для визначення сутності поняття «ефективність ресурсного потенціалу» важливо встановити критерій його оцінки, признак відзнаки, що характеризує якісну, кореневу сутність явища чи предмету, що вивчається, тобто ознаку, за якою можливо визначити результативність того чи іншого процесу в діяльності підприємства [202].

Оскільки економічні явища і процеси досліджуються при певних виробничих відносинах, то й критерій їх оцінки повинен виражати кількісну сторону цих відносин, їх сутність, основну відмінну ознаку, принциповий підхід до оцінки ефективності.

Критерій ефективності виражається коефіцієнтом ефективності (K_e), що визначається як відношення результатів до ресурсів. Теоретично коефіцієнт ефективності може бути нескінченно великою величиною.

Таким чином, критерієм економічної ефективності діяльності підприємства виступає досягнення максимального результату при мінімальних затратах і раціональному використанні ресурсів.

При визначенні ефективності ресурсного потенціалу підприємства необхідно дотримуватися наступних принципів:

- кількісна оцінка ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства повинна здійснюватися на основі зіставлення результатів виробництва з затратами чи використаними ресурсами;

- оцінка ефективності повинна проводитися за єдиним народогосподарчим критерієм;

- оцінка ефективності повинна здійснюватися під засобом системи показників, що відображують різноманітні економічні процеси використання ресурсного потенціалу підприємства;

- повинна забезпечуватись взаємна ув'язка системи показників на всіх рівнях управління економікою;

- розрахунок показників здійснювати на основі єдиних форм і показників статистичного обліку і планування економіки та її окремих ланок.

Система показників економічної ефективності повинна включати не механічний набір різноманітних показників, а діалектичне ціле, частини якого скоординовані, займають відповідне місце і разом утворюють систему, єдине ціле [202].

Система показників економічної ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства ґрунтується на наступних принципах її розробки:

- повне відображення отриманих результатів діяльності;
- кількісна оцінка показників;
- можливість розрахунку показників за даними чинної системи обліку;
- чіткість методичного підходу до розрахунку показників.

Розглянемо за рахунок чого може покращитися ефективність ресурсного потенціалу підприємства. По-перше, через підвищення продуктивності праці. Цей процес протікає за допомогою покращення засобів праці, технології і впровадження нової техніки і прогресивної технології, а також за рахунок відповідної підготовки кадрів для роботи на новій техніці, підвищення кваліфікації працівників. Тобто на підприємстві проводиться 2 типи роботи:

- підготовка кваліфікованих кадрів відповідно до рівня розвитку техніки і технології виробництва;
- підвищення кваліфікації.

Перший напрямок має за мету навчити працівників використовувати надані їм засоби виробництва для створення необхідної продукції в належній якості і потрібній кількості. Другий напрямок має за мету підвищення професійних знань і навичок з метою виконання більш складних робіт і підвищення продуктивності праці.

По-друге, ефективна діяльність підприємств в довгостроковій перспективі забезпечується високими темпами їх розвитку і підвищенням конкурентоспроможності, що в значній мірі визначається рівнем їх інвестиційної активності і діапазоном інвестиційної діяльності. Інвестиції – це сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб чи держави з реалізації інвестицій.

Підсумовуючи варто констатувати, що критерій ефективності виробничо-ресурсного потенціалу повинен забезпечувати кількісне вимірювання рівня та темпів зміни його ефективності. Структура критерію повинна відображати два чинники процесу: живу і уречевлену працю. Відповідно з обраним критерієм визначається склад чинників, котрі реально впливають на процес управління, використання виробничо-ресурсного потенціалу. Кожному чиннику повинен відповідати ідентифікований показник, який кількісно відображає вплив чинника на оцінку ефективності.

Результати дослідження підходів до виділення елементів ресурсного потенціалу переробного підприємства засвідчили існування двох точок зору.

Перша за своєю сутністю відображає ототожнення ресурсів із потенціалом. Так, О. М. Мезенцева [223] серед елементів ресурсного потенціалу переробного підприємства виділяє: товарні запаси, основні засоби, персонал та фінансові ресурси. Доповнює цей перелік елементів ресурсного потенціалу Т. В. Шталь [440], яка до основних елементів ресурсного потенціалу переробних підприємств відносить, окрім основних фондів, товарних, трудових

та фінансових ресурсів, безумовно, такий важливий елемент у діяльності переробного підприємства як місцезнаходження підприємства, який за своєю суттю є частиною просторового потенціалу переробного підприємства.

Березін О. В. та Карпенко Ю. В. [25] у своєму дослідженні елементами ресурсного потенціалу підприємства виділяють: товарні запаси, основні засоби, персонал, інформаційні ресурси та нематеріальні активи, а також техніко-технологічний потенціал. Друга точка зору щодо виділення елементів ресурсного потенціалу переробного підприємства безпосередньо розглядає можливості сукупностей ресурсів щодо реалізації ними свого функціонального призначення. Так, Н. О. Власова [261] до основних елементів ресурсного потенціалу переробного підприємства відносять потенціал персоналу, техніко-технологічний потенціал, потенціал матеріальних ресурсів та фінансовий потенціал.

Найбільш комплексно до виділення елементів ресурсного потенціалу підходить Н. С. Краснокутська [187], яка пропонує розрізняти матеріальний, зокрема товарний, технічний, просторовий; кадровий, фінансовий, нематеріальний, зокрема репутаційний та інформаційний потенціали. Більш згруповано елементи ресурсного потенціалу подає А. С. Данілова [68], яка вирізняє такі складові ресурсного потенціалу, як фінансово-майновий, кадровий, інформаційно-комунікативний, організаційно-підприємницький, причому останні два мають нематеріальний характер. Отже, відмінність у поглядах учених на виокремлення елементів ресурсного потенціалу полягає у ступені змістовної деталізації ресурсів підприємства, що може пояснюватися різними цілями дослідження ресурсного потенціалу підприємства.

Таким чином, із метою формування системи показників оцінки ефективності використання елементів ресурсного потенціалу переробного підприємства нами запропоновано розрізняти товарну, технічну, просторову, кадрову, фінансову та нематеріальну складові ресурсного потенціалу переробного підприємства.

Система оцінки ресурсного потенціалу переробного підприємства є

складним комплексним процесом, що передбачає наявність сукупності взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих елементів як: суб'єкт; об'єкт; мета; принципи, критерії; показники; одиниці (шкали) вимірювання; методи; рішення з оцінки; результати. Схематично процес оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу переробного підприємства подано на рис.2.14 (дод. 2).

Оцінка ефективності використання ресурсного потенціалу переробного підприємства проводиться для забезпечення загальних інформаційних потреб вищого керівництва підприємства та керівників різних структурних підрозділів, що управляють відповідним елементом ресурсного потенціалу підприємства, та використовують її як основне джерело інформації під час прийняття рішень. Ці користувачі виступають у ролі суб'єктів оцінювання, кожен з них має визначені цілі. Як об'єкти оцінювання відповідно виступають ресурсний потенціал переробного підприємства в цілому та окремі його складові елементи, зокрема товарний, технічний, просторовий, кадровий, фінансовий та нематеріальний. Керівництво підприємства оцінює ресурсний потенціал із метою визначення ефективності його використання в цілому, а керівники структурних підрозділів – із метою визначення ефективності використання відповідного елемента ресурсного потенціалу переробного підприємства.

Оцінювання ефективності використання ресурсного потенціалу переробного підприємства передбачає наявність достовірної інформації про його стан та перспективи розвитку, від повноти й обґрунтованості якої залежить об'єктивність результатів. Як основні джерела такої інформації може використовуватися внутрішня інформація (дані оперативного, управлінського та бухгалтерського обліку) та зовнішня інформація (відомості, що публікуються різними підприємствами та відносно доступні до ознайомлення, результати аналітичних оглядів і досліджень, виконаних спеціалізованими організаціями, тощо), що є додатковим критерієм оцінки ефективності використання елементів ресурсного потенціалу.

Об'єктивність процесу оцінки забезпечується єдиним набором оцінних принципів. Щодо ресурсного потенціалу ці принципи можна розглядати як

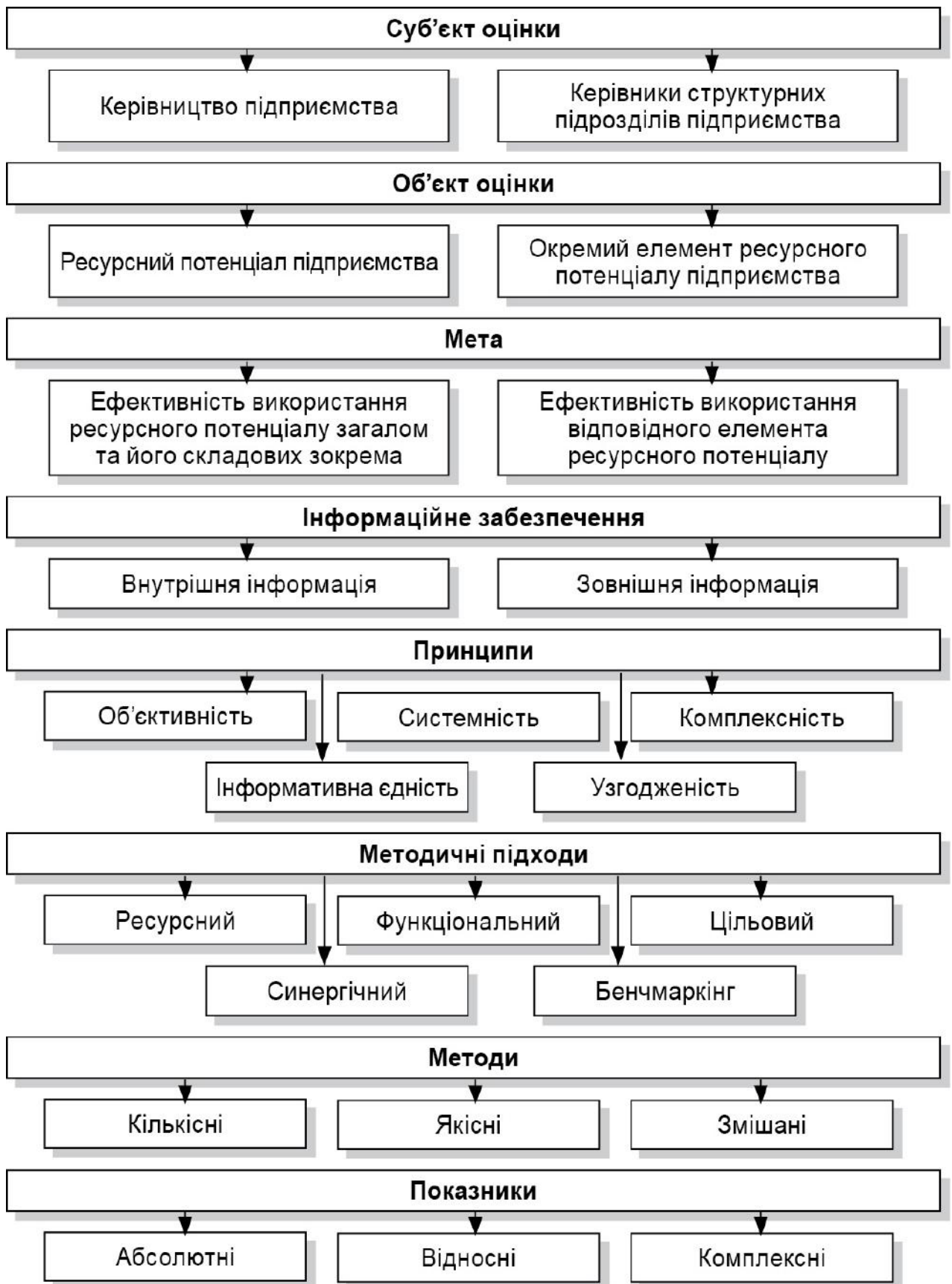

Рис. 2.14. Система оцінки ресурсного потенціалу переробного підприємства
 *Примітка: розробка автора.

основні правила його оцінювання. Найбільш значущими принципами оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу переробного підприємства є об'єктивність, комплексність, узгодженість, інформативна єдність.

Важливим елементом системи оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу є обраний підхід до оцінки. Існують такі основні підходи: ресурсний, функціональний (структурний), цільовий, синергічний, бенчмаркінговий. Ресурсний підхід передбачає порівняння одержаних результатів від використання певного елемента ресурсного потенціалу до витрат відповідного елемента. Функціональний (структурний) підхід являє собою систему методів і методичних прийомів, орієнтованих на визначення раціональної структури ресурсного потенціалу підприємства за обраними функціональними підсистемами. Цільовий підхід до оцінки спрямований на визначення відповідності результатів використання елементів ресурсного потенціалу поставленим цілям діяльності переробного підприємства. Синергетичний підхід дозволяє розглядати ресурсний потенціал не як просту суму ресурсів, а як відображення можливості їх сукупного використання. Бенчмаркінговий підхід дає можливість порівняти власні результати використання ресурсного потенціалу з кращим досвідом інших підприємств галузі.

Ураховуючи різну природу елементів ресурсного потенціалу переробного підприємства, під час оцінки ефективності його використання можна застосовувати кількісні, якісні та змішані методи оцінки. Відповідно до обраного методу можуть використовуватися абсолютні (натуральні та вартісні), відносні та комплексні показники оцінки. Таким чином, запропонована система оцінки дозволяє системно вирішувати різні завдання оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу переробного підприємства. Із метою наповнення запропонованої системи практичним змістом доцільно обґрунтувати відповідно до підходів до оцінки ефективності використання елементів ресурсного потенціалу систему показників оцінки.

За ресурсного підходу до оцінки ефективності необхідно порівнювати

одержаний від використання ресурсного потенціалу результат із витратами на досягнення цього результату. З огляду на те, що наразі домінує ціннісно-орієнтований підхід до управління потенціалом підприємства, пропонується врахувати це й під час побудови системи показників. У таблиці 2.6 запропоновано побудову системи показників оцінки ефективності використання елементів ресурсного потенціалу переробного підприємства на основі ресурсного підходу з виокремленням відповідного внеску кожного елемента ресурсного потенціалу та відповідного результату, на який він впливає та якого досягає. Оцінка ефективності має виходити з того, що дані показники повинні збільшуватися в динаміці.

Таблиця 2.6

**Система показників оцінки ефективності використання елементів
ресурсного потенціалу переробного підприємства**

Елемент структури ресурсного потенціалу	Внесок	Результат	Показник ефективності використання
Потенціал ресурсів переробки	Вартість потенціалу переробних ресурсів	Обсяг товарообороту; розмір прибутку	1) товарооборот у розрахунку на 1грн вартості потенціалу переробних ресурсів; 2) рентабельність використання потенціалу переробних ресурсів
Технічний потенціал	Вартість технічного потенціалу	Обсяг товарообороту; розмір прибутку	1) товарооборот у розрахунку на 1грн вартості технічного потенціалу; 2) рентабельність використання вартості технічного потенціалу
Просторовий потенціал	Вартість просторового потенціалу	Обсяг товарообороту; розмір прибутку	1) товарооборот у розрахунку на 1грн вартості просторового потенціалу; 2) рентабельність використання просторового потенціалу
Кадровий потенціал	Вартість кадрового потенціалу	Обсяг товарообороту; розмір прибутку	1) товарооборот у розрахунку на 1грн вартості кадрового потенціалу; 2) рентабельність використання кадрового потенціалу;
Фінансовий потенціал	Вартість фінансового потенціалу	Обсяг товарообороту; розмір прибутку; зростання інвестиційного капіталу	1) товарооборот у розрахунку на 1грн вартості фінансового потенціалу; 2) рентабельність використання вартості фінансового потенціалу
Нематеріальний потенціал	Вартість нематеріального потенціалу	Обсяг товарообороту; розмір прибутку	1) товарооборот у розрахунку на 1грн вартості нематеріального потенціалу; 2) рентабельність використання нематеріального потенціалу

**Примітка: складено автором.*

За функціонального підходу необхідно дотримуватися оптимальних пропорцій елементів ресурсного потенціалу відносно сукупної вартості ресурсного потенціалу, оскільки для переробної діяльності існують свої властивості структури ресурсного потенціалу.

Існування надлишкових, невластивих для діяльності ресурсів буде знижувати ефективність їхнього використання. Слід зауважити, що існує відмінність формування, реалізації та розвитку ресурсного потенціалу залежно від виду та розміру переробного підприємства. Тому для визначення точних значень структурних пропорцій елементів ресурсного потенціалу необхідно проводити додаткові дослідження. Для оцінки ефективності використання елементів ресурсного потенціалу доцільно розраховувати коефіцієнт відповідності структури елементів ресурсного потенціалу.

За цільового підходу варто контролювати рівень досягнення цільових значень відповідних показників ефективності використання елементів ресурсного потенціалу переробного підприємства:

$$E_{RPj} = \frac{P_{RPj}}{ЦП_{RPj}} \quad (2.9)$$

де E_{RPj} – індекс результативності використання j -го елемента ресурсного потенціалу переробного підприємства; P_{RPj} – відповідний показник ефективності використання j -го елемента ресурсного потенціалу переробного підприємства; $ЦП_{RPj}$ – відповідний цільовий показник ефективності використання j -го елемента ресурсного потенціалу переробного підприємства.

Якщо $E_{RPj} \geq 1$, то слід визнати ефективне використання відповідного елемента ресурсного потенціалу переробного підприємства, оскільки було досягнуто цільового значення.

За синергетичного підходу оцінка ефективності використання ресурсного потенціалу переробного підприємства має виходити з того, що загальна вартість ресурсного потенціалу повинна бути більшою, ніж проста сума вартостей його складових елементів, тобто:

$$V_{СРП} > V_{ТП} + V_{ПТР} + V_{ПП} + V_{КП} + V_{ФП} + V_{НП}, \quad (2.10)$$

де $V_{СРП}$ – сукупна вартість ресурсного потенціалу переробного підприємства; $V_{ТП}$ – вартість технічного потенціалу; $V_{ПТР}$ – вартість потенціалу товарних ресурсів; $V_{ПП}$ – вартість просторового потенціалу; $V_{КП}$ – вартість кадрового потенціалу; $V_{ФП}$ – вартість фінансового потенціалу; $V_{НП}$ – вартість нематеріального потенціалу.

Таким чином, підвищення ефективності використання кожного елемента ресурсного потенціалу має сприяти підвищенню його вартості, що в сукупності повинно підвищити загальну вартість ресурсного потенціалу переробного підприємства.

За бенчмаркінгового підходу показники ефективності використання ресурсного потенціалу переробного підприємства мають бути на рівні аналогічних показників найкращих підприємств галузі:

$$E_{РП_j} = \frac{\Pi_{РП_j}}{\Pi_{РП_j^k}}, \quad (2.11)$$

де $\Pi_{РП_j^k}$ – відповідний показник ефективності використання j -го елемента ресурсного потенціалу переробного підприємства.

Якщо $E_{РП_j} \geq 1$, то слід визнати ефективне використання відповідного елемента ресурсного потенціалу переробного підприємства, оскільки було досягнуто рівень ефективності, що властивий найбільш ефективним підприємствам галузі.

Запропонована система оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу переробного підприємства відповідає сучасним підходам до управління підприємствами та може бути використана під час вирішення завдань пошуку резервів підвищення ефективності реалізації ресурсного потенціалу торговельних підприємств [154].

Для оцінки ефективності виробництва в цілому, у т.ч. ефективності використання ресурсного потенціалу необхідно проаналізувати сучасний стан, структуру та забезпеченість підприємства всіма видами ресурсів, оскільки

аналіз дозволяє побачити структуру процесів, розчленувати економічне явище на окремі складові частини і отримати за рахунок абстрагування найбільш детальне уявлення про явище.

Для дослідження економічної ефективності необхідно керуватись відповідними критеріями, методиками оцінки, економічними показниками. Відповідно цьому, важливим елементом дослідження ефективності використання ресурсного потенціалу є вибір головної ознаки оцінки ефективності, яка розкриває її сутність. Зміст критерію ефективності використання ресурсного потенціалу впливає з необхідності максимізації отримуваних результатів або мінімізації виробничих затрат, економії виробничих ресурсів, виходячи із стратегії розвитку підприємства.

В сучасній економічній літературі не існує одностайної думки про методику розрахунку сукупної, комплексної оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу. Це пов'язане насамперед із тим, що одні вчені-спеціалісти займаються вивченням ефективності використання капітальних вкладень і основних засобів, інші – трудових ресурсів, треті – питаннями ефективності використання матеріальних ресурсів та ресурсозберігаючими технологіями і т. д.

Таким чином, при розробці критеріїв, показників ефективності використання ресурсного потенціалу в економічній літературі існує частковий і узагальнюючий підхід.

Частковий – означає, що оцінка ефективності використання кожного ресурсу визначається одним критерієм. Найбільш поширеними критеріями при такому підході є прибуток, рентабельність, продуктивність праці, фондоддача, матеріаломісткість. Цей підхід має свої переваги, оскільки він характеризує ефективність використання кожного виду ресурсного потенціалу і розглядає факторну систему залежності між показниками в межах однієї групи ресурсів. Проте дана методика не дозволяє використати ці показники як узагальнюючі для всієї сукупності ресурсного потенціалу і не може бути зведена до одного з часткових критеріїв.

Другий підхід до методики ефективності використання ресурсного потенціалу стосується спроби створення узагальнюючих або інтегрованих критеріїв оцінки. Ми вважаємо, що дослідники знаходились на правильному шляху, оскільки зв'язок між окремими видами ресурсів існує, і саме це дає право висунути ідею комплексного аналізу ефективності їх використання. Проте ця методика об'єднує занадто велику кількість часткових критеріїв і її результатом є отримання набору часткових оцінок, які важко об'єднати, врахувати і опрацювати.

Сучасна методологія оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу передбачає розрахунок показників продуктивності праці, фондівіддачі та матеріаломісткості продукції.

Ці показники є критеріями оцінки кожного виду ресурсу і виступають індикаторами ефективності виробництва, оскільки ріст продуктивності праці може бути обумовлений покращенням використання і введенням в дію більш ефективних основних засобів, а збільшення фондівіддачі – наслідок кращої організації праці, впровадження більш ефективних систем його оплати. Тому залежно від показника, який прийнятий за результативний, вся сукупність тенденцій зміни ефективності різних факторів виробництва впливає на варіювання співвідношення результату виробництва до одного із видів ресурсів.

Наприклад, збільшення фондоозброєності праці, впровадження науково-технічного прогресу, удосконалення управління всіма видами ресурсів підприємства є об'єктивними передумовами росту не тільки продуктивності праці, а й усіх показників ефективності використання виробничих ресурсів. Тому показник продуктивності праці характеризує рівень економічного розвитку підприємства, який може бути досягнутий з різною мірою ефективності використання трудових, матеріальних ресурсів та основних засобів.

Матеріальною основою, що визначає рівень ефективності розвитку підприємства, є показник фондоозброєності праці, який є параметром зв'язку

між продуктивністю праці і фондоозброєністю праці. Таким чином, аналіз ефективності використання ресурсного потенціалу повинен, на нашу думку, проводитись комплексно з врахуванням всіх показників ефективності використання праці та виробничих ресурсів, при цьому ці показники повинні бути відносними величинами. Результати та витрати виробництва повинні вимірюватись в однакових величинах, оскільки ефективність виробництва буде отримувати різне трактування при розрахунку показників, які визначені різними законами і під впливом різних факторів.

Аналіз ефективності використання ресурсного потенціалу можливий при умові, коли витрати та результати співставні і співрозмірні між собою. Ціна, в грошовому виразі, є засобом співрозмірності та агрегатності всіх результатів праці. Раціональна система цін, її обґрунтування на окремі види товарів і послуг – це необхідна передумова точності й об'єктивності виміру ефективності виробництва.

В сучасній практиці аналізу всі елементи витрат ресурсного потенціалу вимірюються за допомогою вартісної оцінки, яка акумулюється у вигляді обсягу виробництва продукції, надання послуг і формується за рахунок матеріальних ресурсів, амортизації основних засобів та оплати праці [371].

Одним із елементів ресурсного потенціалу є трудові ресурси, для оцінки ефективності використання яких необхідно застосовувати показники, що характеризують використання робочого часу та продуктивність праці.

Ефективне використання трудових ресурсів потребує повного і раціонального використання робочого часу: недопущення простоїв та непродуктивних втрат, рівномірне його використання.

Основним показником використання робочого часу є коефіцієнт використання максимально можливого фонду, який визначають відношенням кількості відпрацьованих людино-днів до максимально можливого фонду часу. Додатково розраховують коефіцієнт використання календарного фонду часу – відношенням кількості відпрацьованих людино-днів до календарного фонду часу.

Іншим показником, який характеризує рівномірність завантаження змін робітниками, є коефіцієнт змінності робочої сили. Його розраховують за окремими цехами, підприємствами, галузями промисловості та за промисловістю в цілому, шляхом відношення кількості відпрацьованих людино-днів у всі зміни до кількості людино-днів, які були відпрацьовані в найбільшу зміну.

Ще одним частковим показником, який характеризує використання робочого часу, є коефіцієнт неперервності, який визначають відношенням кількості відпрацьованих людино-днів у найбільшу зміну до кількості робочих місць.

Найбільшу інформацію про використання робочого часу дає баланс робочого часу в людино-годинах, у якому відображають час, що не використовували в межах однієї зміни.

Крім екстенсивних показників ефективності використання трудових ресурсів, особливу увагу слід приділити інтенсивним, що характеризують раціональне використання трудових сил і підвищення продуктивності праці. Вони характерні такими чинниками:

- темп зростання продуктивності праці, який визначають за товарною продукцією;
- виробіток як відношення обсягу виробництва продукції до середньоспискової чисельності промислово-виробничого персоналу;
- рівень приросту обсягу товарної продукції за рахунок підвищення продуктивності праці.

Фактори зростання продуктивності праці поділяються, крім того, на матеріально-технічні, що обумовлені рівнем розвитку та використанням техніки, і соціально-економічні, які характеризують рівень використання робочої сили, сукупного фонду робочого часу.

Продуктивність праці необхідно аналізувати за трьома основними категоріями: трудомісткість продукції; використання робочого часу; структура промислово-виробничого персоналу та рівень її сталості.

До складу ресурсного потенціалу підприємства входять засоби праці, оскільки вони за натурально-речовою формою складаються з різних елементів праці, що відрізняються один від одного за роллю у виробничому процесі, технічним рівнем та іншими ознаками, то й всебічну характеристику їм дає система часткових і узагальнюючих показників. Показники, що використовують при аналізі ефективності використання основних засобів, можна об'єднати умовно в три групи:

перша – показники використання окремих видів та однорідних груп обладнання;

друга – показники використання виробничих потужностей;

третья – узагальнюючі показники ефективності використання основних засобів.

Показники першої групи характеризують використання засобів праці, що безпосередньо беруть участь у виробництві продукції, тобто знарядь праці. У хлібопекарській промисловості до них відносять: показники, що характеризують участь і розміщення обладнання у виробництві, а також показники розміщення обладнання за цехами, дільницями; частка вартості встановленого, не встановленого, придатного, того, що ремонтують, несправного, бездіяльного, резервного та іншого обладнання у вартості наявного обладнання; питома вага обладнання, встановленого на поточних лініях.

При аналізі ефективності використання обладнання використовують показники завантаження обладнання за часом або екстенсивні показники. До них відносять коефіцієнт використання календарного, планового фонду часу, а також показники, що характеризують використання фактично відпрацьованого часу – частка корисного часу та питома вага машинного корисного часу в плановому і відпрацьованому часі.

Друга група показників характерна використанням на підприємстві потенційних можливостей, що полягають в основних виробничих засобах з випуску продукції. Ці показники аналогічні до відповідних показників першої

групи, але їх визначають не для окремого виду обладнання, а для всього заводу, цеху. Найважливіші з них наступні:

а) коефіцієнт інтенсивного використання потужності, котрий визначають як відношення випуску продукції за певний проміжок часу до кількості продукції, яку можна було б виготовити за час роботи обладнання при повному використанні потужності;

б) коефіцієнт використання потужності, що дорівнює випуску продукції за рік, поділеному на річну потужність підприємства;

в) коефіцієнт освоєння проектної потужності, що дорівнює досягнутому рівню потужності підприємства стосовно проектної величини потужності за даний проміжок часу;

г) фондомісткість одиниці потужності – це відношення середньорічної вартості основних виробничих засобів до виробничої потужності підприємства.

Значну роль у характеристиці ефективності використання основних засобів відіграє третя група показників – узагальнюючі.

Показники цієї групи пов'язані з наступними оцінками ефективності виробництва.

1. Показник фондівдачі – один із основних узагальнюючих показників, що характеризує ефективність використання основних засобів. Фондовіддачу визначають відношенням виробленої продукції чи обсягу робіт до середньорічної вартості основних засобів. Вона може бути визначена в натуральних, умовно-натуральних або вартісних показниках, вказує обсяг продукції на кожну гривню основних засобів. Зростання фондівдачі свідчить про підвищення економічної ефективності використання основних засобів.

2. Фондомісткість продукції – один із узагальнюючих показників, що показує розмір основних виробничих засобів, які необхідні для випуску одиниці продукції. Фондомісткість визначають діленням середньорічної вартості основних засобів, що беруть участь у випуску продукції, на обсяг виробництва.

3. Показник рентабельності основних засобів, що розраховують як відношення прибутку до середньорічної вартості основних засобів. Він показує,

скільки прибутку отримує підприємство на кожну гривню основних засобів.

4. Показник фондоозброєності праці, що розраховують як відношення середньорічної вартості основних виробничих засобів до кількості робітників у найбільшу зміну. Він відображає величину основних засобів, яка припадає на одного робітника. Для точнішого розрахунку слід встановити, чи нема обладнання, яке в найбільшу зміну не працює, але зайняте в інших змінах. Якщо таке обладнання є, то кількість працівників, зайнятих на ньому, додають до чисельності працівників в найбільшій зміні [370].

Таким чином ефективність виробництва оцінюється за рахунок використання кожного виду ресурсу. Тому необхідно розраховувати, за думкою економістів, інтегральний показник ефективності використання ресурсного потенціалу як співвідношення обсягу виробництва до сукупної витрати кожного виду ресурсів.

$$P_i = \frac{Q}{\sum_{i=1}^n a_i \cdot R_i}, \quad (2.12)$$

де Q обсяг виробництва продукції, надання послуг; a_i рівень витрат ресурсів R_i протягом року.

Взаємозв'язок між інтегральним показником ефективності і показником часткової ефективності використання окремого елементу ресурсного потенціалу можна виразити через формулу:

$$E_i = E_j \cdot \frac{R_i}{\sum_{i=1}^n a_i \cdot R_i}, \quad (2.13)$$

де E_i ефективність використання i -го ресурсу підприємства.

$$\left(E_j = \frac{Q}{R_i} \right), \quad (2.14)$$

Аналіз літературних джерел дозволив встановити, що на вітчизняному рівні науки і практики була сформована система показників, які характеризували ефективність використання ресурсного потенціалу, при цьому

були розроблені методи їх розрахунку і обліку, але вони визначались, виходячи із централізовано-планової системи господарювання. З переходом до ринкових відносин ця система змінюється. Так, якщо в минулому (планова економіка) при оцінці ефективності важливу роль відігравали показники плану, обсяги товарної продукції, то в умовах ринку розраховуються такі показники як обсяг продаж, рентабельність виробництва, чистий прибуток [68].

Проте у сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі і досі немає чіткої загальноприйнятої методики оцінки ефективності ресурсного потенціалу і виробництва в цілому. Таким чином, методика оцінки ефективності залишається слабким місцем економічної теорії і господарської практики, тим самим ускладнюючи прийняття обґрунтованих управлінських рішень в умовах зміни кон'юнктури ринку .

Проаналізувавши літературні джерела ми прийшли до висновку, що основний узагальнюючий показник, за рахунок якого оцінюють ефективність використання ресурсного потенціалу, є обсяг випуску продукції (робіт, послуг). Результати економічної діяльності підприємства оцінюють на всіх його рівнях. Для отримання загального уявлення про функціонування економіки підприємства, галузі, народного господарства використовують сукупність взаємопов'язаних показників, які характеризують результати економічної діяльності на різних рівнях економіки, тобто системи показників. Формування виробничого потенціалу та ефективність його використання значною мірою залежать від чинників, які визначають ефект від використання тих чи інших ресурсів підприємства [370].

Найзагальнішим показником результатів виробництва та відтворення є випуск товарів і послуг. Випуск товарів і надання послуг – це вартість усіх вироблених резидентом за визначений період матеріальних благ і наданих послуг [212, с.21]. Показник випуску товарів та послуг є основою для розрахунку інших показників результатів економічної діяльності підприємства, зокрема загальних показників ефективності виробництва в цілому [370]. До них належить ресурсовіддача, яку розраховують за формулою:

$$PB = \frac{Q}{OC + OB + ФОП}, \quad (2.15)$$

де Q випуск товарів і послуг; OC середньорічна вартість основного капіталу; OB середньорічна вартість оборотного капіталу; $ФОП$ фонд оплати праці.

Цей показник вказує на отриманий обсяг виробництва з 1 грн. вкладених усіх ресурсів.

Другим загальним показником економічної ефективності є капіталовіддача (капіталомісткість), що показує отриманий обсяг виробництва з 1 грн. вкладеного основного та оборотного капіталу. Цей показник розраховують так:

$$KB = \frac{Q}{OC + OB}, \quad (2.16)$$

Крім узагальнюючих показників економічної ефективності підприємства, на нашу думку, необхідно розрахувати показники залежно від економічної стратегії кожного підприємства. Тому в розрахунок показників ефективності ми пропонуємо ввести такі чинники: валова додана вартість (додаток 8, 9), чиста додана вартість та чистий прибуток.

У міжнародній практиці випуск товарів і послуг не вважають оцінюючим показником результатів економічної діяльності, оскільки на його величину впливає вартість товарів і послуг, які споживають у процесі виробництва. Вартість товарів, які споживають, за винятком споживання основного капіталу і ринкових послуг, які споживають у процесі виробництва, становить проміжне споживання.

Таким чином, проміжне споживання містить витрати на товари, матеріальні й нематеріальні послуги, які використовують на виробничі потреби. Іншими словами, це матеріальні витрати.

Різниця між випуском товарів і послуг та проміжним споживанням становить собою валову додану вартість [212, с. 21].

У сучасній звітності не виділяють такий показник, як валова додана вартість, тому на основі проведеного дослідження ми пропонуємо розрахувати

його обсяг, як суму чистого прибутку, фонду оплати праці й амортизаційних відрахувань, тобто без урахування проміжного споживання (матеріальних витрат), але з урахуванням споживання основного капіталу в процесі виробництва.

Показники результатів економічної діяльності поділяються на показники валових та кінцевих (чистих) результатів. Валові показники відрізняються від чистих на величину споживання основного капіталу.

Показник доданої вартості призначений для розрахунку вартості, створеної в процесі виробництва протягом конкретного періоду. Тому теоретично правильніше визначати його за відрахуванням споживання основного капіталу, який належить до витрат виробництва.

Різницею між валовою доданою вартістю і вартістю споживання основного капіталу визначають чисту додану вартість [212,с.21].

Згідно з діючими формами звітності ми пропонуємо чисту додану вартість визначати як суму чистого прибутку та фонду оплати праці.

Таким чином, існуюча система узагальнюючих показників економічної ефективності виробництва розширюється за рахунок використання показників валової та чистої доданої вартості, а також чистого прибутку.

Залежно від економічної стратегії підприємства ми пропонуємо розраховувати рівень чистого прибутку на одиницю вкладених виробничих ресурсів для підприємств, які мають на меті отримання лише прибутку без вкладень коштів на розширення та модернізацію виробництва, а також рівень чистої доданої вартості на одиницю вкладених виробничих ресурсів для підприємств, які працюють лише для отримання прибутку та виплати заробітної плати, і рівень валової доданої вартості на одиницю вкладених виробничих ресурсів для підприємств, котрі зацікавлені в розширенні виробництва, реконструкції та модернізації технологічного процесу, при цьому отримувати прибуток і виплачувати заробітну плату.

Основою переробних підприємств є сільськогосподарське виробництво з його сезонністю та нерівномірністю виходу продукції у більшості галузей. Ці

постійні чинники обумовлюють нерівномірність витрат праці й інших ресурсів, що впливає на ефективність виробництва та конкурентоспроможність окремих видів продукції. Сталий розвиток переробного виробництва по регіонах можливий лише за умови ефективного управління формуванням і використанням ресурсного потенціалу аграрного сектора, що забезпечується, зокрема, впровадженням моделей сталого функціонування економіки регіону в цілому, окремих його галузей і підприємств [393].

За останні роки зроблено чимало кроків щодо забезпечення відкритості української економіки, але процес інтеграції вітчизняної переробки в міжнародну економічну систему є досить суперечливим. Щоб успішно витримати жорстку конкуренцію на світових ринках, вистояти у боротьбі за ринки збуту своєї продукції, необхідно підвищити ефективність економіки, яка базується на ринкових відносинах, посилити експортну спрямованість у зовнішньоекономічній діяльності, забезпечити підготовку кадрів для міжнародного бізнесу з метою підвищення професіоналізму в діяльності. В останні роки в зовнішній торгівлі можна простежити значне збільшення експорту сільгосппродукції у порівнянні з її імпортом, але імпорт за товарною групою «готові харчові продукти» ще дуже значний і займає понад 50% від загального обсягу імпортованої сільськогосподарської та продовольчої продукції (додаток 15). Україна володіє унікальним природно-ресурсним потенціалом, який дозволяє за сучасного рівня розвитку науки та техніки прогодувати населення чисельністю у п'ять-шість разів більшу за теперішню.

Для поліпшення експорту необхідно переглянути митне законодавство, механізми дотацій і квотування. Щоб обсяг виробленої продукції забезпечував внутрішнє споживання та формування експортних поставок, має бути розроблений механізм визначення експортних можливостей певних галузей.

З переходом України на ринкові відносини значення зовнішнього ринку зростає, і вихід господарюючих суб'єктів на світові ринки сировини та продукції переробних підприємств дуже важливий для економіки в цілому та для стабільного, стійкого розвитку самих переробних підприємств.

Висновки до розділу 2

1. Зміна форм власності на засоби виробництва, визначення грошової політики, розвиток організаційно-правових форм переробних підприємств, розвиток орендних відносин, розробка, прийняття і введення в дію основоположних законодавчих актів та нормативних документів а також негативні тенденції розвитку ресурсної бази переробних підприємств стали важливими соціально-економічними та екологічними передумовами для активізації ресурсоощадної діяльності переробних підприємств в ринкових умовах.

2. Чинники ресурсоощадної діяльності діють в комплексі і лише об'єднання в оптимальному співвідношенні техніко-технологічних, організаційних і соціально-економічних чинників дозволяє спрямовувати переробне виробництво на сталий розвиток. Визначено, що ресурсоощадна діяльність переробних підприємств – це система технічних, технологічних, організаційних, економічних, соціальних заходів і засобів спрямованих на раціональне використання усіх видів ресурсів, виходячи з існуючого рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин з екологічно безпечним впливом на навколишнє середовище.

3. Основними принципами організації ресурсоощадної діяльності підприємств є принципи системності, комплексності, цілісності, довгострокової перспективи, нормативності, взаємовідповідальності, інформаційності, врахування вартості упущених можливостей, економічного стимулювання, підтримання балансу, «користувач сплачує», «забруднювач сплачує». Реалізація ресурсоощадної діяльності забезпечує підприємству конкурентні переваги: поліпшення якості продукції та розширення ринків збуту; зниження рівня виробничого та фінансового ризику; зростання загального рівня ефективності виробництва; зниження ставок страхових платежів; поліпшення взаємовідносин з органами влади і громадськістю.

4. Відзначено, що для ощадливого використання ресурсів переробних підприємств необхідна повна інформація у просторі і часі щодо наявних обсягів, якісних характеристик та джерел ресурсів. Отримання такої інформації досягається шляхом організації ведення моніторингу, який включає послідовні етапи: спостереження, аналіз, прогнозування змін, інформаційна підтримка управлінського рішення. Обґрунтовано, що моніторинг використання ресурсів переробних підприємств залежно від підстав, що можуть бути використані для порівняння, має види: динамічний, конкурентний, порівняльний, інформаційний, базовий (фоновий), проблемний, комплексний.

5. Вид ресурсу визначає особливості моніторингу. Для ресурсів це державний моніторинг, для матеріально-технічних і фінансових спостереження на рівні переробних підприємства. Для кожного ресурсу обґрунтована множина показників, що дозволяє визначити ефективність його використання підприємством. Оцінку ефективності використання ресурсу, крім вже відомого показника «ресурсовіддача» запропоновано здійснювати за показником «ресурсоємкість», який свідчить скільки коштів припадає на одну гривню валової продукції одержаної з нього. Причому вартість в обох показниках визначається на підставі капіталізації рентного доходу, що враховує перелік продукції, яка виробляється.

6. Критерії ефективності використання природно-ресурсного потенціалу переробних підприємств України на підставі показників виробництва продукції провідних країн світу з високим рівнем розвитку переробних підприємств треба визнати як стратегічні критерії розвитку. Для оцінки на рівні переробного підприємства запропоновано коефіцієнт ефективності використання ресурсного потенціалу. Ефективність використання потенціалу переробних підприємства визначається як сума коефіцієнтів ефективності використання ресурсних потенціалів переробних підприємств.

Основні положення розділу опубліковані у наступних джерелах [116, 120, 143, 147, 149, 150, 151, 154, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 171, 172].

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНУ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ НА ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

3.1. Аналізування стану ресурсокористування та оцінка збитків від моральних і фізичних чинників

Тенденції розвитку управлінської науки обумовлюють підвищення рівня ефективності функціонування підприємства, зміцнення його позицій в конкурентному середовищі. При цьому першочерговою для переробного підприємства стає проблема ефективного управління ресурсами в умовах їх обмеженості. Підвищення ефективності використовуваних ресурсів, їх віддачі – це одна з головних умов, що забезпечує розвиток підприємства, сприяє підвищенню його конкурентоспроможності. Все це дозволяє говорити про необхідність усестороннього вивчення підходів і показників оцінювання ефективності управління ресурсним потенціалом підприємства. Така оцінка ресурсного потенціалу необхідна, оскільки, виступаючи передумовою відповідальних рішень, дозволяє впливати на поточний стан і тенденції розвитку підприємства, встановлювати напрями змін, виявляти більш вагомі чинники такого зростання, складати прогнози та плани подальшого удосконалення процесів відтворення й використання ресурсів підприємства [12].

Проведений аналіз економічної літератури показав, що публікації з проблем визначення відносної цінності ресурсного потенціалу мають дискусійний характер, інструментарій такого оцінювання залежить від авторських концепцій, які констатують поточні факти без урахування розвитку ресурсного потенціалу та оцінки окремих його складових [12, 81, 174, 186, 430]. Найбільш поширеним є оцінювання управління ресурсним потенціалом на основі фактичного досягнення значень фінансово-економічних показників діяльності підприємства. Такі теоретико-методичні підходи відповідають економічній сутності категорії «ресурсний потенціал підприємства», при

цьому, оцінюванню також повинен підлягати загальний розмір структури ресурсного потенціалу та його складових.

Тим часом, основою соціально-економічного розвитку будь-якого підприємства є його ресурсний потенціал, кількісні та якісні характеристики якого відображають впорядковану сукупність ресурсів, що включають фінансові, виробничі, трудові та інформаційні ресурси. Закономірним результатом використання ресурсного потенціалу підприємства є насамперед виробництво продукції високої якості, що дає можливість отримання високої віддачі. Ресурсний потенціал підприємства слід розглядати, з одного боку, як специфічну економічну категорію, що є наслідком взаємодії всіх ресурсів підприємства, не лише наявних, а й прихованих, а з іншого – як економічну основу підприємства, що характеризується системою показників, які відображають не тільки наявні ресурси, а й їхні резерви, які можуть бути використані за визначених умов [430]

Оцінка управління ресурсним потенціалом підприємства має бути комплексною, тобто вона може бути отримана як систематизація результатів комплексного економічного аналізу. У такій оцінці повинні міститися узагальнені висновки щодо використання ресурсів підприємства, засновані на принципі системності. Процес оцінювання повинен відбуватися також у певній послідовності і мати потребу в чіткій організації. Тобто, оцінка – це результат визначення та аналізу якісних і кількісних характеристик підприємства [247]. Тому така оцінка дає можливість встановити як функціонує ресурсний потенціал, чи досягаються поставлені цілі, як зміни та удосконалення в управлінні впливають на повноту використання ресурсів підприємства та ефективність управління ним.

Серед існуючих підходів до оцінювання ефективності управління ресурсним потенціалом найбільш поширеним є метод діагностики ресурсного потенціалу, який слід проводити у формі комплексного, поетапного і поелементного дослідження [12, 186]. Так, у процесі комплексної форми оцінювання ресурсного потенціалу досліджуються всі ресурси підприємства,

що інтегруються в єдиний показник. Основними методами інтегрування показників є експертний та рейтинговий. Використовуючи поетапне оцінювання найчастіше акцентується увага на головних критеріях, що визначають здатність підприємства вирішувати його основні завдання. У цьому випадку проблема зводиться до деталізації головних критеріїв, що забезпечують комплексне оцінювання.

Умовою розвитку ресурсного потенціалу підприємства є не тільки абсолютне підвищення його рівня, а й забезпечення ефективного його використання з урахуванням його якісних характеристик. Кількісні характеристики покликані оцінити обсяг і швидкість відтворення окремих ресурсів і в цілому ресурсного потенціалу, а якісні характеристики, в свою чергу, є основою для визначення ефективності використання ресурсів. Використання кількісних і якісних характеристик ресурсного потенціалу підприємства дозволяють: проаналізувати початковий рівень розвитку ресурсного потенціалу; виявити сформовані диспропорції між ресурсами підприємства; виділити пріоритетні напрямки розвитку ресурсів; визначити, виходячи з досягнутого рівня і напрямів розвитку діяльності підприємства, припустимі виробничі, соціальні та економічні навантаження [186].

Характерною особливістю ефективного управління ресурсним потенціалом є, в першу чергу, оцінювання ефективності використання ресурсів підприємства, де корисний результат діяльності підприємства порівнюється з витратами на отримання цього корисного результату. Корисний результат розглядається як ефект, який може бути економічним, у вигляді прибутку підприємства, та соціальним, у вигляді забезпечення формування кращого рівня життя для людини [247].

Крім цього, оцінювання ефективності управління ресурсним потенціалом необхідне для забезпечення більш повного й раціонального використання ресурсів підприємства. Важливо охарактеризувати не тільки наявний, але й фактично використовуваний обсяг ресурсів. Тому система показників оцінювання управління ресурсним потенціалом повинна включати показники,

що характеризують наявність, склад, стан ресурсів і показники ефективності використання ресурсів. При оцінюванні ресурсного потенціалу й ефективності його використання необхідно чітко уявляти структуру потенціалу, основні характеристики складових елементів, їхнє співвідношення й використання в процесі виробництва. Важливо зрозуміти місце й роль матеріальних елементів ресурсного потенціалу, зв'язок їх з іншими компонентами [430].

На основі проведеного аналізу нами визначено систему основних показників, що характеризують ефективність управління ресурсним потенціалом підприємства, які зводяться до наступних (рис.3.1):

- матеріальні ресурси, оцінювання яких включає аналіз потенційних можливостей предметів і засобів праці, технічних та технологічних ресурсів підприємства;
- фінансові ресурси, оцінювання яких полягає в аналізі фінансових показників, показників прибутковості, ліквідності та платоспроможності;
- трудові ресурси, оцінка яких включає аналіз показників плинності кадрів, рівня продуктивності праці трудових ресурсів;
- інформаційні ресурси, оцінювання яких включає аналіз технічного забезпечення інформаційними системами та аналіз кадрового забезпечення та рівня їх кваліфікації у галузі інформаційних систем.

Оскільки основною метою управління ресурсним потенціалом підприємства є нарощення прибутку для забезпечення подальшого розвитку, то доцільним є оцінка та аналіз показників прибутковості. Прибутковість можна розглянути за допомогою таких показників, як темп приросту чистого доходу від реалізації продукції та прибуток від звичайної діяльності.

Визначення рівня технологічного забезпечення інформаційної системи складається з оцінки забезпеченості користувачів оргтехнікою, наявності програмного забезпечення, яке підтримує функціональні інформаційні ресурси, зі співвідношення між забезпеченістю технікою та програмним забезпеченням.

Головними показниками, що характеризують технологічну підтримку

Рис. 3.1. Система оцінювання ефективності управління ресурсним потенціалом переробного підприємства

*Примітка: адаптовано автором на основі [430].

формування і використання інформаційних ресурсів є забезпечення оргтехнікою і програмним забезпеченням. Технічна ефективність характеризується показниками надійності, швидкодії, пропускнуою здатністю технічних засобів і систем, продуктивністю комп'ютерної техніки і програмного забезпечення. Здійснення аналізу наявних показників інформатизації сприяє визначенню складу показників, які застосовуються в системі управління інформаційними ресурсами, та основних тенденцій розвитку систем створення і застосування інформаційних ресурсів. При цьому, якісна оцінка складу інформаційних ресурсів допускає аналіз показників, які характеризують споживчі властивості інформації: загальний і корисний обсяг інформації, вартість та ефект від її використання, період використання, своєчасність отримання, тривалість обробки, способи й форми надання, участь у процесі ухвалення рішення [430].

Для цілісної уяви про стан та ефективність управління ресурсним потенціалом переробного підприємства й оцінювання ступеня впливу ресурсів підприємства на формування результату його діяльності нами використано інтегральний показник ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства.

Так, інтегральний показник ефективності управління ресурсним потенціалом підприємства розраховується за формулою:

$$P_{EVPPI} = \sum_{i=1}^n k_i \cdot P_i, \quad (3.1)$$

де P_{EVPPI} – показник ефективності управління ресурсним потенціалом підприємства; k_i – ваговий коефіцієнт показників оцінки ефективності використання ресурсів підприємства; P_i – частковий ресурсний показник підприємства; i – кількість ресурсів підприємства.

Для виявлення значимості кожного параметру необхідно визначити коефіцієнт значимості параметру, який розраховується за формулою:

$$k_i = \frac{(m \cdot n) - R_{ij}}{0,5 \cdot m \cdot n \cdot (n - 1)}, \quad (3.2)$$

де k_i – коефіцієнт значимості параметру; m – число експертів; n – число параметрів; R_{ij} – значення ранга, який присвоєний j – м екпертом i – му параметру.

Проведений аналіз запропонованих нами показників оцінювання ефективності управління ресурсним потенціалом показав, що їх вибір оснований на комплексному, багатовимірному підході до оцінювання ефективності управління ресурсним потенціалом; їх характеристика дає змогу оцінити та проаналізувати ефективність управління кожним ресурсом у складі всього ресурсного потенціалу підприємства, що сприятиме підвищенню ефективності управління ресурсним потенціалом. Це дозволить визначити величину резервних можливостей для подальшого розвитку підприємства і сприятиме створенню ефективної системи управління його ресурсним потенціалом.

Підприємство самостійно формує свій власний ресурсний потенціал, що дозволяє йому закріпити специфічні його особливості і визначити перспективи розвитку на майбутнє. Для того, щоб забезпечити стабільність діяльності підприємства необхідно оцінити ефективність управління ресурсним потенціалом. Врахування такої оцінки дозволить ефективно впливати на поточний стан та тенденції розвитку підприємства, встановлювати розміри та напрями змін, виявляти більш вагомні чинники такого зростання, складати прогнози й плани подальшого удосконалення процесів відтворення, використання та управління ресурсним потенціалом. Тому, основною характеристикою ресурсного потенціалу в процесі такого оцінювання повинна бути його цінність для досягнення зазначених цілей, що може бути визначена за допомогою показників та методів.

Сьогодні, на жаль, існує точка зору, що зростання економіки України потребує відповідного зростання енергоспоживання. Цей погляд відповідає принципам екстенсивного шляху енерговикористання і не може бути

однозначним чинником сталого розвитку України. Для України єдиним правильним шляхом розвитку є інтенсифікація енергоспоживання, оскільки це підтверджує досвід розвинутих країн світу [81, 174].

Ефективність енерговикористання залежить від багатьох технічних та загальнодержавних чинників. Серед технічних визначальними є: структура та якісний склад генеруючих потужностей, збалансованість попиту та пропозиції щодо потужності та енергій в будь-який час (як у розрізі доби, так і року), якість палива, стан електричних мереж тощо. Серед загальнодержавних питань: належність основних фондів до державної чи до недержавної форм власності та їх співвідношення, ступінь державного регулювання, коректність «правил гри» на фондовому енергетичному ринку, правила функціонування енергоринку та взаємовідносини між його учасниками, ефективність реалізації політики енергоощадності тощо [238].

Тобто, стан та розвиток енергетики, ефективність енерговикористання залежать від стану і динаміки розвитку економіки держави, і в той же час, ефективна енергетика є чи не найважливішим чинником сталого розвитку економіки будь-якої держави [290].

Базуючись на реальних статистичних даних [462, 463, 464, 465, 466, 467] було проаналізовано сучасний стан України за вищенаведеними показниками, розглянуто її місце серед інших країн світу. Проведений аналіз показав негативний для України стан, що пояснюється доволі низьким рівнем ВВП на душу населення та доволі високою енергоємністю одиниці ВВП.

Незважаючи на такі невтішні дані, необхідно сказати, що Україна рухається в бік зменшення енерговитрат на одиницю ВВП та збільшення ВВП на душу населення. Проте, аналіз динаміки показав, що темпи падіння енергоємності ВВП та темпи росту ВВП на душу населення за останні роки впали з приходом у 2005 році нової влади.

Це можна пояснити, що економіка України вичерпала ресурс екстенсивних методів розвитку. На даному етапі країна потребує великі капітальні вкладення, що допоможуть провести заміну енерговитратного

обладнання більш енергоефективним, дати поштовх для розвитку енергоощадних технологій. Проте за умови економічної кризи проблема додаткових інвестицій стає особливо гостро.

Україна має високий незадіяний потенціал для розвитку ТЕС. Надважливим питанням є розвиток екологозахисних технологій, а також впровадження сучасних технічних рішень, що використовуються в економічно розвинутих країнах. Таким чином, зменшуючи негативний вплив на навколишнє середовище з одного боку, можливо суттєво підвищити ефективність роботи ТЕС з другого [238].

Повертаючись безпосередньо до енергоощадності, слід зазначити, що основними напрямками й заходами щодо економії енергоресурсів є:

- перехід на енергозберігаючі технології й підвищення рівня організації виробництва, скорочення матеріало- та енергоємності продукції;
- удосконалення структури енергетичного оснащення, демонтаж і реконструкція застарілого;
- розробка й впровадження більше ефективних енергоспоживачів (електроприводів, іншого енергоспоживчого оснащення), удосконалювання керування їхніми режимами;
- використання комбінованих енерготехнологічних процесів.

Становлення і розвиток в Україні ринкової інфраструктури суттєво змінюють фінансово-економічне, інформаційне і правове середовище функціонування підприємств, зміст їхньої господарської діяльності.

В умовах інтегрування економіки України в світову відбувається трансформація фінансових відносин на мікрорівні. Оскільки характерною рисою сьогодення стала велика кількість збиткових підприємств, зростає потреба у дослідженні причинно-наслідкових зв'язків, пов'язаних із процесом формування прибутку підприємства, ефективністю його використання [437].

Фінансові результати господарської діяльності формуються поступово протягом звітного періоду. Розмір і характер прибутків і збитків за кожний період діяльності підприємства є найважливішими підсумковими показниками

його роботи. Під формуванням прибутку розуміють процес його створення в процесі господарсько-фінансової діяльності. Управління цим процесом означає управління обсягами реалізації продукції, тобто кількістю та ціною продукції, здійснення господарської діяльності з найменшими втратами у вигляді штрафів та інших санкцій.

В умовах ринкової економіки всі суб'єкти господарювання зацікавлені в отриманні великих доходів з найменшими витратами. Різниця між доходами і витратами є фінансовим результатом господарсько-фінансової діяльності суб'єкта господарювання. Фінансовий результат може бути як позитивним, коли доходи перевищують витрати – прибуток, так і негативним, коли витрати перевищують доходи – збиток.

Основними показниками прибутку (збитку), які використовуються для оцінки виробничо-господарської діяльності, є: валовий прибуток (збиток), прибуток (збиток) від операційної діяльності, прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування, прибуток (збиток) від звичайної діяльності, прибуток (збиток) від надзвичайних подій, чистий прибуток (збиток). Методики розрахунку цих показників наведено в П(С)БО 3 [281].

На нашу думку, існує ще один показник, який характеризує фінансовий результат, але який так і не знайшов відображення у раніше згаданому документі – це прибуток (збиток) від реалізації продукції (робіт, послуг), оскільки найбільшу частину прибутку підприємства отримують саме від виробництва та реалізації продукції (робіт, послуг) від основної діяльності. Він визначається як різниця між чистим доходом і собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), адміністративних витрат, витрат на збут.

Під собівартістю реалізованої продукції розуміють виробничу собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) [281].

Зміна економічних ознак за будь-який часовий період відбувається під впливом безлічі різноманітних чинників. При вивченні будь-якого показника важливим є не тільки вивчення його суті та динаміки, а й чинників формування даного показника, під впливом яких відбувається його зміна. Це необхідно для

виявлення позитивних та негативних впливів на досліджуваний показник, що дозволить в подальшому посилить вплив позитивних процесів та мінімізувати негативний вплив на результат.

Розрізняють чинники 1-го, 2-го, ..., n-го порядку. Причому кожний подальший акумулює вплив чинників більш низького порядку. В економічному аналізі широко поширено поняття «показник чинника». Це означає, що даний показник можна розглядати як чинник, визначальний значення іншого показника, але більш високого порядку. Тому, чим вище порядок аналізованого показника, тим більше число чинників визначає його кількісне значення.

До числа економічних ознак вищого порядку відносяться прибуток і рівень рентабельності виробництва. При аналізі цих показників необхідно знати всі можливі чинники, що впливають на їх величину, володіти методикою розрахунку впливу цих чинників на узагальнюючі показники ефективності. Через управління цими чинниками на підприємстві можна створити механізм пошуку резервів збільшення прибутку і досягнення необхідного рівня рентабельності. Розмаїття чинників, що впливають на прибуток і рентабельність, вимагає їх класифікації, яка відіграє важливу роль при визначенні основних напрямів пошуку резервів підвищення ефективності господарювання [453].

Чинники, які впливають на прибуток, можуть класифікуватися за різними ознаками, але основною класифікаційною ознакою можна вважати поділ усіх чинників на внутрішні і зовнішні. Внутрішні чинники поділяються на основні та не основні.

До основних внутрішніх чинників, які залежать від роботи підприємства, відносяться наступні: обсяг продажу продукції; товарна структура продукції; організація руху товару; організація процесу продажу товарів; чисельність і склад працівників; форми і системи економічного стимулювання праці працівників; продуктивність праці працівників підприємства; дотримання темпів зростання виробництва (реалізації) і оплати праці; фондоозброєність і технічна озброєність праці працівників; стан матеріально-технічної бази

підприємства; моральний і фізичний знос основних фондів; фондівдача; склад і структура оборотних коштів; вживаний порядок ціноутворення; організація роботи щодо стягнення дебіторської заборгованості; режим економії; ділова репутація.

Внутрішньовиробничі чинники є первинними і основними чинниками зростання прибутку. З підвищенням ефективності використання саме цих видів ресурсів зв'язана інтенсифікація виробництва, тому що елементи процесу виробництва одночасно і в повному об'ємі беруть участь у створенні продукту, але по-різному в утворенні його вартості. Засоби праці переносять свою вартість на готовий продукт поступово, але в міру зношення, а предмети праці в живу працю – одноразово.

Не основні чинники пов'язані з порушенням господарської дисципліни (порушення умов праці та вимог до якості продукції, які ведуть до штрафів і економічних санкцій) [453].

Внутрішні чинники є суб'єктивними. Їх особливістю є те, що вони можуть певним чином регулювати вплив зовнішніх чинників. Зокрема, такий чинник, як облікова політика дає можливість підприємству обирати методи обліку, які спричиняють істотний вплив на фінансові результати (методи оцінки запасів, амортизації, розподіл витрат і доходів між звітними періодами, порядок регулювання сумнівної заборгованості тощо), тим самим регулюючи розмір прибутку до оподаткування [88, с.307].

Внутрішні чинники можна розділити на виробничі та невиробничі, а виробничі, в свою чергу, включають екстенсивні та інтенсивні чинники, які використовуються для поглибленого аналізу [258].

Екстенсивні чинники впливають на процес отримання прибутку через кількісні зміни: обсяг засобів і предметів праці, фінансові ресурси, час роботи обладнання, чисельність персоналу, фонд робочого часу.

Інтенсивні чинники впливають на процес отримання прибутку через «якісні» зміни: підвищення продуктивності обладнання і його якості, використання прогресивних видів матеріалів, модифікацію технології їх

обробки, прискорення оборотності оборотних засобів, підвищення класифікації і продуктивності праці персоналу, зниження трудомісткості й матеріаломісткості продукції, удосконалення організації праці і ефективного використання фінансових ресурсів. У процесі здійснення господарської діяльності підприємства, пов'язаної з виробництвом, реалізацією продукції і отриманням прибутку, ці чинники знаходяться в тісному взаємозв'язку і залежності.

До невиробничих чинників відносять постачальницько-збутову і природоохоронну діяльність, соціальні умови праці та побуту.

Зовнішні чинники – це ті, які не залежать від роботи підприємства. До них відносять: ємкість ринку; розвиток конкуренції; розмір цін, що встановлюються постачальниками; ціни і тарифи на транспортні послуги, ремонтне, комунальне господарства, енергоносії; розвиток профспілкового руху; регулювання державою діяльності підприємств; рівень інфляції, яка збільшує ризик знецінення майбутніх доходів.

До зовнішніх чинників формування прибутку відносять природні умови. Даний чинник має особливо велике значення в харчовій промисловості країни: якщо в сільському господарстві через несприятливі природні умови зменшується врожай, то через це зростають ціни на сировину переробних підприємств [453].

Також до зовнішніх чинників можна віднести накази вищого керівництва. Це актуально коли підприємство входить до складу об'єднання підприємств і нижче стоячі ланки не можуть вплинути на рішення вищого керівництва.

Однак, одною з основних груп зовнішніх чинників, є чинники пов'язані з державним регулюванням цін, тарифів, податкових ставок, нормативів, штрафних санкцій.

Первинні чинники виробництва впливають на прибуток через системи узагальнюючих показників більш високого порядку чинників. Ці показники відображають, з одного боку, обсяг і ефективність використання авансованих засобів, тобто засобів, що повністю беруть участь в створенні продукції, а з

іншого боку – величину і ефективність використання їх спожитої частини, що бере участь у формуванні собівартості.

Групи чинників знаходяться у взаємозв'язку між собою та з іншими чинниками. Чинники і результат їх взаємодії іноді міняються місцями, наприклад, фондвіддача може виступати, з одного боку, як узагальнюючий результативний показник. А з іншого боку – як частинний чинник, що впливає на рівень рентабельності.

Зміни в обсягах прибутку підприємств свідчать про складні процеси, що відбуваються в окремих галузях економіки країни і пов'язані зі зміною обсягів виробництва і реалізації продукції (робіт, послуг); зміною ефективності господарювання; розвитком ринкових відносин, ціноутворенням.

Як було зазначено вище, показником, який характеризує результати від основної діяльності, є прибуток від реалізації. На прибуток від реалізації продукції впливає чотири основних чинники першого рівня [453]:

- обсяг реалізації продукції (обсяг виробництва, залишки запасів продукції, кон'юнктура ринку, ринки збуту);
- собівартість продукції (рівень витрат на окремі вироби, ціна на матеріали, адміністративні витрати, витрати на збут);
- структура реалізації (кон'юнктура ринку, ринки збуту);
- ціна на реалізацію продукцію (якість продукції, терміни реалізації, кон'юнктура ринку, ринки збуту, рівень інфляції).

Показник «валовий прибуток» є повним показником діяльності підприємства. В його складі враховується прибуток від усіх видів діяльності. Цей показник використовується для оцінки виконання програм виробництва і розрахунку завантаження виробничих потужностей [233, с.20].

Поряд з розглянутими чинниками формування прибутку слід досліджувати і специфічні чинники, до яких відносять леверидж, облікову політику.

Лeverидж в економіці визначається як чинник, незначна зміна якого може привести до суттєвих змін результативного показника, тобто це потенційна можливість впливати на прибуток шляхом відповідної зміни деяких чинників.

Виробничий лeverидж надає можливість впливати на формування прибутку від основної діяльності за рахунок зміни обсягу виробництва або реалізації продукції (робіт, послуг) і питомої ваги умовно постійних та умовно змінних витрат у собівартості. Тобто зростання обсягу виробництва (реалізації) зменшує рівень постійних витрат на одиницю продукції та збільшує прибуток на одиницю, що в решта решт відобразиться на обсягу та структурі основних та оборотних засобів і ефективності їх використання.

Фінансовий лeverидж тісно пов'язаний з фінансовою діяльністю підприємства. За допомогою фінансового лeverиджу можна оптимізувати співвідношення між власними та залученими ресурсами та визначити їх вплив на прибуток. Цей важіль показує, у скільки разів чистий прибуток перевищує прибуток від звичайної діяльності до оподаткування.

Як було сказано раніше, облікова політика також впливає на формування прибутку підприємства, тобто:

- використання методу прискореної амортизації, що дає можливість прискорено оновлювати основні засоби;
- зміна методу погашення вартості малоцінних і швидкозношуваних предметів;
- використання різних методів оцінки виробничих запасів (ФІФО, середньозваженої собівартості);
- регулювання методу оцінки незавершеного виробництва: за вартістю прямих витрат; за вартістю сировини, матеріалів і напівфабрикатів; за фактичною собівартістю;
- використання різних методів визначення прибутку від реалізації (робіт, послуг).

Таким чином, очевидно, що на величину прибутку підприємства впливає велика кількість різноманітних чинників. Основу класифікації чинників

прибутку складає їх поділ на зовнішні та внутрішні. Найбільший інтерес для вивчення складають внутрішні чинники, бо саме на них підприємство може впливати безпосередньо, й саме вони є найголовнішими важелями впливу на формування прибутку підприємства. Їх глибоке дослідження є основою для прийняття управлінських рішень у сфері управління прибутком [453].

Концепція розвитку ефективної системи раціонального використання ресурсів вимагає збереження органічної єдності між сучасними науковими розробками і традиціями та досвідом, накопиченим попередніми поколіннями.

Ретроспективний і сучасний аналіз використання ресурсів представляє не тільки історичний інтерес, але й науково-практичний, що дозволяє зрозуміти розвиток виробничих відносин, тенденцій впливу господарської діяльності на ресурси, виробити стратегічні напрямки майбутнього розвитку ресурсокористування, виходячи з досвіду минулого [195].

Ринкові перетворення, що почалися після здобуття Україною незалежності, співпали з економічною кризою, яка негативно вплинула на ресурсокористування.

Доповнити адміністративні, технічні інші заходи управління раціонального використання ресурсів може фінансовий механізм або фінансокористування. За досвідом країн з розвинутою ринковою економікою в Європейському Союзі та США затверджені програми.

У контекстах зарубіжного досвіду виявлення «Енергоощадних гріхів» господарств приводиться наступний приклад. У Великобританії було проведено дослідження щодо визначення найбільш частих «гріхів» домогосподарств щодо енергоощадності, тобто невиконання простих, доступних кожному заходів, які дозволяють економити енергію (і кошти на її оплату!). За результатами дослідження було сформовано ТОП-10 цих «гріхів», за частотою здійснення. Список виглядає наступним чином:

- 71% залишають електроприлади в режимі «стенд-бай»,
- 67% гріють у чайнику більше води, ніж потрібно,
- 65% залишають невикористовувані зарядні пристрої у розетці,

- 63% залишають світло у порожніх кімнатах,
- 48% їздять на авто навіть у короткі поїздки,
- 44% обирають занадто гарячий режим прання,
- 32% не вимикають мотор у машині, яка зупинилася (напр., у заторах),
- 32% використовують сушку одягу замість сушки на повітрі,
- 28% опалюють пустий будинок,
- 22% сильніше вмикають опалення замість одягти светра.

Ці та інші обставини обумовлюють необхідність наукової розробки новітніх підходів до енергоощадної справи, у т.ч. і в умовах переробних підприємств.

Таким чином, запропоновані методичні підходи [194] охоплюють основні якісні характеристики ресурсів, формалізують визначення економічних збитків при їх негативній динаміці, можуть стати одним із елементів організаційно-економічної системи вирішення проблеми збереження ресурсів. Перспективним напрямом удосконалення цих методик є розробка заохочень при позитивній динаміці показників.

У роботі [419] О. М. Царенко звертає увагу на екологічний бік справи, наприклад показує небезпечність потрапляння важких металів, нітратів у їжу людей через рослини, вирощені на забрудненому ґрунті, а також опосередковано через ланцюг: забруднений ґрунт – рослини – тварини – продукція тваринництва – продукція підприємств переробки – їжа людей. Він бере за точку відліку санітарно-гігієнічні нормативи (СГН), максимально-припустимі рівні (МПР) наявності шкідливих речовин у продуктах харчування, в атмосферному повітрі.

Показники збитків від забруднення землі шкідливими хімічними і біологічними речовинами, після вживання продуктів сільського господарства, погіршення здоров'я людей неможливо підрахувати [446, с.20].

Застосування індексу безпеки продукції дозволило б вирішити і цю важливу проблему.

До найактуальніших проблем сучасного суспільства належить організація раціонального енергоспоживання з мінімальним негативним впливом на навколишнє середовище. В Україні питанням енергоефективності приділяється важливе значення, яке знаходить своє відображення і у чинному законодавстві. Це інструмент, який одночасно сприяє досягненню трьох основних цілей енергетичної політики: підвищенню енергетичної безпеки; зниженню шкідливої екологічної дії у наслідок використання енергоресурсів; підвищенню конкурентоспроможності підприємств. Проблеми енергоощадності є актуальними при підготовці управлінських рішень, оперативних та середньострокових планів, для стимулювання ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів.

Важливим для промислових підприємств є пошук резервів потенціалу енергоощадності, а саме витрат паливно-енергетичних ресурсів, які можливо частково або повністю повернути в енерготехнологічний цикл. Енерготехнологічне устаткування промислових підприємств має значний моральний і фізичний знос. Для промислових підприємств питання енергоощадності є одним з основних шляхів для зниження витрат та підвищення конкурентоспроможності продукції. На сучасному етапі розвитку підприємства функціонують в умовах обмежених обігових коштів підприємств і банківських кредитів. Важливим чинником економічного зростання промислових підприємств в Україні є подальший розвиток енергоощадності.

Згідно із законодавством України енергоощадності – це діяльність (організаційна, наукова, практична, інформаційна), яка спрямована на раціональне використання та економне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів в національному господарстві і яка реалізується з використанням технічних, економічних та правових методів [338]. На рівні держави головна роль у запровадженні політики енергоощадності належить Кабінету Міністрів України. В економічній літературі до механізму реалізації політики енергоефективності відносять такі складові, а саме державний механізм регулювання, муніципальний механізм

регулювання та механізм громадського впливу [77]. Згідно статті №12 Закону України «Про енергоощадності» джерелами фінансування заходів щодо ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів є Державний фонд енергозбереження, власні та позикові кошти підприємств, установ і організацій, Державний бюджет України, місцеві бюджети, а також інші джерела [296].

Нормування витрат паливно-енергетичних ресурсів на виробництво продукції закладено в основу «Положення про матеріальне стимулювання колективів і окремих працівників підприємств, організацій та установ за економію паливно-енергетичних ресурсів у суспільному виробництві», яке затверджене спільним наказом Держкоменергоощадності та Мінекономіки від 21.06.2000 № 47/127. Відповідно до Положення «Про матеріальне стимулювання колективів і окремих працівників підприємств, організацій та установ за економію паливно-енергетичних ресурсів у суспільному виробництві» [282] за ефективне використання енергоресурсів здійснюється преміювання працівників у межах до 30 відсотків від вартості зекономлених придбаних енергоресурсів. Кількість зекономлених ПЕР для розрахунку коштів, які використовуються на матеріальне стимулювання за зниження питомих витрат ПЕР на підприємствах, визначаються накопичувальним підсумком за результатами роботи підприємства (цеху, відділу) за останні 6 місяців [282]. На даний час основним чинником зниження енергоємності продукції (послуг) в усіх галузях економіки є формування ефективно діючої системи державного управління сферою енергоощадності. Це дозволить, в першу чергу, удосконалити структуру кінцевого споживання енергоресурсів, зокрема, за рахунок подальшого розширення та поглиблення електрифікації в усіх сферах економіки шляхом заміщення дефіцитних видів палива з одночасним підвищенням ефективності виробництва.

До технічної складової потенціалу енергоощадності відносять підвищення ефективності виробництва (видобутку), перетворення, транспортування та споживання енергоресурсів і відповідно зниження енергоємності продукції та надання послуг за рахунок впровадження новітніх

енергоефективних технологій та енергоощадних заходів. До структурної складової потенціалу енергоощадності належать зміни макроекономічних пропорцій в економіці з метою зниження рівнів енергоспоживання та зменшення питомої ваги енергоємних галузей і виробництв промисловості, транспорту за рахунок розвитку наукомістких галузей і виробництв з низькою енергоємністю та матеріаломісткістю.

У свою чергу структурний та технічний (технологічний) чинники залежать від міжгалузевих та внутрішньогалузевих зрушень в економіці країни. Згідно з Енергетичною стратегією України на період до 2030 року прогнозований потенціал енергоощадності України складатиме у 2030 році 318,4 млн. т у. п., що майже у 1,5 рази перевищує існуючий рівень споживання первинної енергії. Реалізація заходів технологічного та структурного енергозабезпечення дозволить на 51,3% зменшити рівень енергоспоживання у 2030 році – з 621 млн. т у. п. за існуючим рівнем енергоефективності, до 302,7 млн. т у. п. за прогнозованим рівнем енергоефективності [91]. За рахунок реалізації потенціалу енергоощадності енергоємність ВВП у 2030 році по прогнозним оцінкам може скласти 0,24 кг у. п./грн., що у 2 рази менше сучасного рівня – 0,48 кг у. п./грн. При цьому в 2015 році – 0,31 і в 2020 році – 0,28 кг у. п./грн. Одним з найбільш ефективних і масштабних напрямів енергоощадності за рахунок технічного чинника, що суттєво впливає на рівень енергоспоживання, є використання галузевої енергоощадності. Виділяють п'ять основних напрямів енергоощадності, а саме впровадження нових, удосконалення існуючих технологій та обладнання, скорочення втрат енергоресурсів, підвищення якості продукції, удосконалення та скорочення втрат сировини та матеріалів, виявлення найбільш ефективних енергоносіїв. Серед основних чинників, які впливають на рівень енергоощадності переробних підприємств, можна виокремити: наявність природних монополій та пов'язаних з цим ризиків; втрати при передачі та споживанні енергоресурсів; незначну кількість впроваджених проектів у сфері енергоощадності; високий рівень фізичного зносу технологічного устаткування на переробних

підприємствах. У табл. 3.1 та додатку 6 розглянуто заплановані заходи щодо підвищення рівня енергоощадності на переробних підприємствах.

Таблиця 3.1

Взірцеві заходи з енергоощадності переробних підприємств

Назва підприємства	Найменування заходів	Джерело фінансування проекту	Очікуваний економічний ефект від впровадження проекту, тис.грн.
ПрАТ «Хмельницька маслосирбаза»	Впровадження пластинчатих теплообмінників для потреб опалення і регулювання тепlopостачання залежно від режимів роботи цехів	Власні кошти	399
	Перехід адміністративних будівель за територією проммайданчика на електробойлерні чи газові мінікотельні з ремонтом ділянок магістрального тепlopостачання	Власні кошти	1100
ТОВ «Проскурів-Агро»	Заміна обладнання	Інші кошти	274
ТОВ «Український кристал»	Заміна електричних двигунів на технологічному обладнанні на меншу потужність	Власні кошти	14465
	Заміна ламп розжарювання на енергозберігаючі	Власні кошти	177,8
ВАТ «Городокконсерв молоко»	Переклад централізованого паропостачання від котельної на локальні схеми вироблення пару із застосуванням парогенераторів	Власні кошти	720
	Заміна обладнання	Власні кошти	1200
	Заміна ламп розжарювання на енергозберігаючі	Власні кошти	480
ЗАТ "Хмельницькая макаронная фабрика"	Реконструкція системи зовнішнього освітлення території підприємства з заміною існуючих прожекторів на енергозберігаючі	Власні кошти	68,8
	Заміна електричних двигунів на технологічному обладнанні на меншу потужність	Власні кошти	37,52
ПАТ «Красилівський цукровий завод»	Реконструкція системи тепlopостачання по головному проммайданчику ПАТ «Красилівський цукровий завод».	Власні кошти	4957,83
	Впровадження частотних регуляторів на підприємстві	Власні кошти	1741,96
	Оптимізація завантаження силових трансформаторів в цехах підприємства	Власні кошти	921,3
РАЗОМ		-	26543,21

*Примітка: складено та систематизовано автором на основі даних підприємств.

Дефіцит доступних фінансових ресурсів (державних та приватних) для впровадження енергоефективних заходів є однією з головних проблем. В

результаті проведеного дослідження було встановлено, що до основних заходів у сфері енергоощадності на підприємствах можна віднести: необхідність обліку споживання на найбільш енергоємних ланках виробництва; більш ефективну утилізацію енергії; зниження рівня споживання реактивної потужності за рахунок встановлення компенсаційних засобів; підвищення ефективності використання палива; використання різноманітних альтернативних видів палива, а саме газу та відходів; впровадження автоматичних інструментів моніторингу, управління розподілом та використанням енергоносіїв виробництва; контроль за витратами електричної енергії на освітлення, впровадження економічних освітлювальних систем; зниження втрат палива та теплової енергії за рахунок покращення герметизації термічного обладнання; ремонт теплоізоляції із застосуванням сучасних теплоізоляційних матеріалів; впровадження сучасних систем управління температурними режимами; заміну металевих труб на пластмасові у системах водо-, тепло- та газозабезпечення.

Важливим механізмом при плануванні та реалізації організаційно-технічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів на підприємствах, є розрахунок питомих норм енергоресурсів. Нормування питомих витрат паливно-енергетичних ресурсів – це визначення об'єктивної величини їх споживання на одиницю виробленої продукції, виконання робіт або наданих послуг при конкретних умовах виробництва [327].

Енергоощадність сприяє підвищенню кінцевих результатів діяльності підприємства, підвищенню енергетичної безпеки, зниженню шкідливої екологічної дії унаслідок використання енергоресурсів та підвищенню конкурентоспроможності промислових підприємств. У роботі визначено чинники підвищення ефективності енергоощадності та методичні основи побудови економічного механізму стимулювання енергоощадності, що включають систему норм і нормативів, економічно обґрунтованих базових рівнів споживання паливно-енергетичних ресурсів і кратності тарифів за перевищення енергоспоживання. Проаналізовано прогнози заходів щодо

енергоощадності на переробних підприємствах України. Встановлено, що переважна більшість підприємств використовує власні кошти для фінансування проектів у сфері енергоощадності. Сумарний очікуваний економічний ефект від впровадження заходів по енергоощадності становить 26543,21 тис. грн.

Виявлено чинники, які впливають на рівень енергоощадності переробних підприємств, а саме природні монополії, втрати при передачі та споживанні енергоресурсів та високий рівень фізичного зносу технологічного устаткування на переробних підприємствах. Запропоновано основні напрями подальшого вирішення проблем енергоощадності на переробних підприємствах України, а саме необхідність впровадження прогресивних норм питомих витрат енергоносіїв; використання економічних санкцій у виді підвищення податків та штрафів за неефективне використання енергоресурсів; підвищення адміністративної відповідальності за порушення у сфері енергоощадності та енергоефективності [327].

На підприємствах переробної галузі АПК України гостро стоїть проблема технічної готовності експлуатованого обладнання, устаткування, засобів автоматизації і механізації трудомістких процесів. Лише 28% основних фондів відповідає світовому рівню, 42 підлягають модернізації, а 30% – списанню і заміні новими. Недостатнє постачання запасних частин, матеріалів, недостатній розвиток мережі інженерно-технічного забезпечення на підприємствах, відсутність стабільних і взаємовигідних зв'язків з ремонтними підприємствами не дають змоги ефективно використовувати парк машин підприємств переробної галузі України і підтримувати їх постійно в працездатному стані.

Через слабку матеріально-технічну базу, недосконалість технологічного обладнання втрачається понад 20% продукції. У структурі металів, які використовуються для виробництва устаткування переробних підприємств, нержавіюча сталь становить 18–20%, а в устаткуванні, випущеному за кордоном, ця частка сягає 50–60%. Слід зазначити, що таке устаткування слугує в 1,5–2 рази довше, ніж устаткування вітчизняного виробництва. Практично на кожному переробному підприємстві система обслуговування і ремонту

наявного устаткування потребує поліпшення. Обслуговуванням і ремонтом устаткування переробної галузі займаються служби, що не мають в своєму розпорядженні належної бази і не мають працівників необхідної кваліфікації. Гострота питання полягає у тому, що парк містить дуже багато старого, спрацьованого і морально застарілого устаткування і, якщо його не підтримувати в працездатному стані, то працювати буде ні на чому.

Переробна промисловість відчуває труднощі в матеріально-технічному забезпеченні, склався критичний стан з постачанням нового технологічного устаткування, а також із наданням послуг з ремонту, обслуговування і відновлення спрацьованих деталей технологічного устаткування. Забезпеченість підприємств переробних галузей запасними частинами та матеріалами вкрай незадовільна, а наявна ремонтно-обслуговуюча база не в змозі задовольнити ці потреби. Постачання запасних частин до устаткування переробних галузей задовольняє потреби підприємств всього на 35–40%. Нині постачання запасних частин до устаткування, випущеного в пострадянських країнах, зведено нанівець, наявні виробничі потужності підприємств із ремонту техніки та устаткування недовантажені практично у більшості регіонів. Є великі можливості й ресурси для організації ремонту та обслуговування устаткування переробних галузей на ремонтних підприємствах АПК. Водночас переробні підприємства змушені виконувати всі види ремонтів, виготовляти поштучно деталі та вузли великої номенклатури, порушуючи вимоги технологічних процесів, не забезпечуючи їх якості. Витрати на ремонт устаткування протягом всього терміну служби нерідко у кілька разів перевищують первинні витрати на його придбання. Ще більші збитки несуть підприємства через аварійні відмови, руйнування деталей устаткування, тривалий його простій, що призводить до псування сировини, зниження якості вихідного продукту.

Як свідчить виробничий досвід, практика робіт, увага має бути зосереджена на рішенні двох взаємозв'язаних завдань інженерної служби переробних підприємств: слід забезпечити підтримку наявної техніки та

устаткування в працездатному стані завдяки організації належного їх обслуговування і ремонту, а також організувати використання технічного потенціалу кожного підприємства. Насамперед, слід розширити конструкторсько-технологічні роботи з розробки технологічної документації (ремонтних креслень) на деталі, які можуть бути відновлені та зміцнені сучасними способами на ремонтних підприємствах, а також організувати розробку креслень на виготовлення деталей до устаткування зарубіжного виробництва. Низький рівень уніфікації деталей і вузлів, що підлягають відновленню, зумовлює їх дуже широку номенклатуру. Водночас аналіз конструкторсько-технологічних параметрів деталей вітчизняного та зарубіжного устаткування переробних галузей свідчить, що більш як 70% спрацьованих деталей можна відновлювати на ремонтних заводах, ремонтних і сервісних підприємствах районного рівня, задовольнивши при цьому потребу в запасних частинах, забезпечивши тим самим зайнятість робітників цих підприємств.

Разом із ремонтно-обслуговуючими завданнями слід вирішувати питання технічного переозброєння переробних підприємств, виконуючи пусконаладжувальні та монтажні роботи, комплектувати підприємства технологічним і допоміжним устаткуванням, приладами, виготовляти потрібне нестандартне оснащення. Дальший розвиток має одержати поєднання принципів спеціалізації і концентрації виробництва.

Як відомо, до складу технологічного устаткування переробних галузей входить значна кількість складного устаткування, відновити працездатність якого в умовах ремонтних підприємств без участі машинобудівних заводів доволі складно, а в окремих випадках практично неможливо. У цьому разі дуже важливою є участь у роботі з ремонту та обслуговування підприємств виробників, які мають виконувати важливу роль у технологічній підготовці ремонтного виробництва.

Питання про створення служби фірмового обслуговування машин ставиться давно, але широкого розвитку не дістало. Фірмове обслуговування

машин переробних галузей має бути організоване через мережу регіональних технічних центрів із фірмового обслуговування і ремонту найскладнішого технологічного устаткування, яке виготовляють різні заводи. Кожен такий центр повинен мати прямі зв'язки із заводами-виробниками, які постачають йому технічну документацію, запасні частини, надають допомогу в навчанні кадрів особливостям монтажу, експлуатації, обслуговування і ремонту технологічного устаткування.

Підприємства переробки сировини укладають угоди з регіональним технічним центром на виконання всіх видів гарантійного і післягарантійного обслуговування, ремонтів, а у разі потреби – монтажних і пусконаладжувальних робіт, обслуговування персоналу, формує номенклатуру та об'єми деталей, вузлів і агрегатів технічного обмінного пункту, його фонд. Слід зазначити, що в технічному центрі доцільно мати групу конструкторів для розробки креслень на виготовлення запасних частин до зарубіжної техніки, а також на нестандартне устаткування і засоби малої механізації. Регіональний технічний центр виконує для замовників всі види регламентних обслуговувань у перебігу всього періоду експлуатації устаткування. Зоною обслуговування регіонального технічного центру може бути регіон, в якому кілька районів або навіть областей, де використовують відповідне устаткування. При регіональних технічних центрах кожне підприємство-виробник складного устаткування повинне мати групу фахівців, яка надавала б послуги з ремонту та обслуговування техніки в гарантійний період, контролювала стан техніки в період експлуатації, нагромаджувала інформацію споживачів щодо якості розробки та виготовлення устаткування. На базі регіональних технічних центрів підприємства-виробники особливо складного устаткування мають організувати курси підготовки відповідних фахівців.

Іншою важливою проблемою є те, що більшість підприємств з переробки сировини розташовані в містах, а ремонтні заводи, станції технічного обслуговування, сервісні підприємства здебільшого – в районних центрах і

спеціалізувалися вони, переважно, на ремонті сільськогосподарської техніки і машин, які використовуються в тваринництві. Тому підприємства потребують єдиної спеціалізованої організації – регіонального технічного центру, – яка взяла б на себе виконання всього комплексу робіт: від ремонту вузлів, деталей, приладів, машин і механізмів, технологічних ліній, холодильних і енергетичних установок, їх монтажу і налагодження до капітального ремонту цехів, будівель і споруд, включаючи інженерні мережі. Забезпечити такий комплекс робіт можна тільки на базі промислового підприємства з введенням до його складу спеціалізованих організацій з монтажу, налагодження і технічного обслуговування обладнання та устаткування переробних підприємств.

Регіональний технічний центр може виконувати складні види технічного обслуговування машин і устаткування, у тому числі й зарубіжного, або їх ремонт, на місці використовуючи виїзні бригади пусконаладжувальних організацій. Вони повинні мати обмінний фонд агрегатів і вузлів устаткування переробних галузей, забезпечувати зв'язки споживача із заводами виробниками, організаціями, які займаються постачанням запасних частин. Для успішного вирішення важливих проблем організації ремонту і технічного обслуговування машин і устаткування переробних галузей слід у найкоротші терміни прийняти на озброєння прогресивні напрями в забезпеченні високої працездатності машин і устаткування. До них належать: забезпечення технічної підготовки ремонтно-обслуговуючого виробництва спільно із заводами-виробниками; створення розгалуженої мережі пунктів матеріально-технічного постачання і підприємств для виконання робіт з технічного обслуговування і ремонту обладнання, з використанням можливостей підприємств, що ремонтують сільськогосподарську техніку; забезпечення організаційної основи виконання технічного обслуговування на рівні регіонів і працюють на договірній основі.

У результаті аналізу діяльності переробних підприємств було виявлено низку проблем: застаріле обладнання, економічні проблеми галузі, екологічні проблеми, проблеми з експорту продукції, соціальні проблеми.

Для того щоб поліпшити фінансовий стан переробних підприємств необхідно провести технічне переозброєння або реконструкцію обладнання. При малому технічному переозброєнні проводяться модернізація діючої техніки, заміна невеликої частини застарілого обладнання, у виробництво впроваджується невелика кількість нового обладнання. При середньому технічному переозброєнні проводиться механізація й автоматизація процесу виробництва, впроваджується прогресивне обладнання, замінюються групи фізично і морально застарілого обладнання. При повному технічному переозброєнні проводиться комплексне оновлення переважної частини парку обладнання, що, звичайно, зумовлюється високою фізичною і моральною зношеністю обладнання або переходом на принципово нову технологію виготовлення продукції.

Здійснення реконструкції повинно забезпечити нарощування потенційної виробничої спроможності підприємства не стільки в результаті простого збільшення технічної складової, скільки за рахунок підвищення якісних параметрів знарядь і засобів праці. Мова йде про нарощування виробничих потужностей підприємства не за рахунок збільшення кількості робочих місць, а про забезпечення цього при незмінній і навіть меншій кількості робочих місць. Завдання полягає в тому, що в результаті реконструкції слід нарощувати якісно нові потужності.

Модернізація є постійним чинником удосконалення техніко-технологічної бази підприємств та нарощування їх виробничих потужностей. Однак вдаючись до модернізації, необхідно обґрунтовувати вибір її об'єктів. Проведення модернізації слід вважати ефективним, якщо продуктивність та інші параметри модернізованої техніки досягають рівня нових машин або перевищують його [257].

Поруч із вище перерахованими проблемами переробної промисловості важливе місце посідає екологічні проблеми. Ця проблема має дві сторони:

– переробні підприємства утворюють складну екологічну ситуацію, тому що вони знаходяться, як правило поряд з жилим фондом, та мають низькі

ступені захисту, переробки, очистки стічних вод, шкідливих викидів у повітря (переробна промисловість потребує великої кількості тепла для переробки);

– від переробних підприємств чекають високоякісних екологічно чистої продукції, для виготовлення якої потрібна екологічно чиста сировина – що є великою проблемою для вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

Питання інвестування належать до одних з найважливіших, від яких залежить функціонування й розвиток переробних підприємств в умовах ринкової економіки. Завдяки інвестиціям розширюються й удосконалюються виробничі потужності та основні фонди, забезпечуються необхідні пропорції. Інвестиції у виробничу сферу мають забезпечити підвищення технічного рівня й поліпшення розміщення діючих виробництв, а також необхідний приріст потужностей.

Практика свідчить: найбільш ефективні напрямки капіталовкладень у переробних підприємствах – реконструкція й технічне переоснащення виробництва. Це дає змогу в коротші строки, з меншими затратами, ніж при новому будівництві, оновлювати матеріально-технічну базу, освоювати нові потужності [179].

Прибуток, що залишається на підприємствах, спрямовується на реконструкцію і технічне переоснащення виробництва. Потім – амортизаційні відрахування. Адже підвищення інвестиційної активності безпосередньо пов'язане із ставленням до амортизації як основного ресурсу та фінансового джерела капіталовкладень. Уповільнити старіння основних фондів можна й завдяки прискореній амортизації – головному напрямку відновлення основних виробничих фондів. Одне джерело фінансування – кошти від приватизації підприємств переробної галузі, які можна спрямувати на технічне й технологічне оновлення виробництва. І, нарешті, доцільно залучити гроші комерційних банків, а також населення та приватизаційні сертифікати. Це підвищить привабливість підприємств галузі для потенційних інвесторів.

Для того, щоб подолати всі ці проблеми економічного розвитку підприємств переробної промисловості необхідно ретельно планувати

діяльність підприємств. Планування є найважливішою частиною підприємницької практики. Можливість планування обумовлена природою підприємства та визначається загальними умовами господарювання. Поняття «планування діяльності підприємства» має два аспекти. Перший – загальноекономічний, з точки зору загальної теорії підприємства. Другий – конкретно-управлінський, з погляду функцій менеджменту [179].

Планування – це не просто вміння передбачити усі необхідні дії. Це також спосіб передбачити проблеми, що можуть виникнути, а отже, і можливість їх успішно вирішити. Суть планування проявляється в конкретизації цілей розвитку всієї країни та окремої галузі на певний період; визначенні господарських завдань, засобів їх досягнення, термінів та послідовності реалізації; виявлення матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, які необхідні для вирішення поставлених завдань.

Застосування планування діяльності підприємств та їхніх ділових відносин буде створювати важливі переваги:

- пояснювати проблеми, що виникають;
- робити можливою підготовку до використання майбутніх сприятливих умов;
- підготовляти підприємство до раптових змін у зовнішньому середовищі;
- поліпшувати координацію дій і контроль в організації;
- створювати передумови для підвищення кваліфікації робітників підприємства;
- сприяти більш раціональному розподілу і використанню ресурсів і підвищенню ефективності господарювання.

Формування соціально орієнтованої економіки вимагає вирішення стратегічного завдання – створення в Україні потужної харчової індустрії для забезпечення нормальної життєдіяльності населення, відновлення й збереження його здоров'я, удосконалення переробного виробництва, соціальної

переорієнтації базових галузей промисловості країни, наповнення фінансами державного бюджету. Виходячи з цього, розвиток переробної промисловості має бути пріоритетним напрямком економічної політики держави. Необхідно зорієнтувати цю галузь на одержання кінцевого результату діяльності всього АПК, щоб забезпечити значне підвищення його ефективності, це стане надійним джерелом поповнення державного бюджету і значних валютних надходжень [179].

Для стабілізації становища в ряді галузей переробної промисловості необхідно:

- оновити матеріально-технічну базу, модернізувати виробництво, збільшити обсяги випуску конкурентоспроможної продукції й розширити її асортимент, активізувати роботу щодо залучення іноземних інвестицій та кредитів;

- забезпечити пріоритетність розвитку галузей здійсненням державної фінансово-кредитної підтримки підприємств за рахунок розширення видів їх кредитування, а також відновлення практики передбачення в державному бюджеті коштів для кредитування міжсезонних витрат підприємств цукрової, олійножирової, плодоовочеконсервної, виноробної та інших галузей;

- створити оптові ринки продовольчих товарів, розширити мережу фірмової торгівлі, а отже, зменшити кількість посередників при реалізації продукції, завдяки чому буде знижено ціни й збільшено обсяги її продажу;

- запровадити регулювання ринків зерна, цукру, олії алкогольних напоїв;

- відновити традиційні й освоїти нові зовнішні ринку збуту, зокрема, створити за кордоном постійно діючі представництва окремих галузей, підприємств, регіонів;

- активізувати роботу щодо створення інтегрованих структур, до складу яких повинні увійти переробні підприємства, фірмові магазини організації з матеріально-технічного забезпечення й збуту продукції;

– забезпечити стратегічне планування діяльності підприємств.

Стратегічне планування не є новою концепцією, але воно відрізняється від інших форм планування перш за все тим, що передбачує активну роботу від початку і до кінця процесу. Стратегічне планування являється однією з основних функцій стратегічного управління. Воно представляє собою процес прийняття управлінських рішень відносно стратегічного передбачення (формування стратегій), розподілу ресурсів, адаптації компанії до зовнішнього середовища, внутрішньої організації [179].

Стратегічне планування забезпечує основу для всіх управлінських рішень, функції організації, мотивації і контролю, орієнтовані на розробку стратегічних планів. Складання стратегічного плану додає підприємству визначеність, індивідуальність, що дозволяє йому залучати певні типи працівників, і, у той же час, не залучати працівників інших типів. Цей план відкриває перспективу для підприємства, що направляє його співробітників, залучає нових працівників і допомагає продавати вироби чи послуги. Стратегічні плани повинні бути розроблені так, щоб не тільки залишатися цілісними протягом тривалих періодів часу, але і бути досить гнучкими, щоб при необхідності можна було здійснити їхню модифікацію та переорієнтацію. Загальний стратегічний план варто розглядати як програму, що направляє діяльність фірми протягом тривалого періоду, даючи собі звіт про те, що конфліктна і постійно мінлива ділова і соціальна обстановка робить постійні коригування неминучими.

Динамічний процес стратегічного планування є тим показником, який визначає всі управлінські функції, використовуючи його переваги. Процес стратегічного планування забезпечує основу для управління членами організації. Можна відзначити, що стратегічне планування стає все більш актуальним для українських підприємств, що вступають в жорстку конкуренцію як між собою так і з іноземними корпораціями. Стратегічне планування стає одним із найважливіших концепцій управління організаціями. Воно використовується для підвищення ефективності існуючої в фірмах

управлінської системи, дозволяє складати реальні плани виробництва й реалізації, швидше реагувати на зміни, які стаються на ринках, й головне, створює істотні переваги в конкурентній боротьбі [179].

Відтворення і прискорений розвиток переробних підприємств є важливою передумовою подолання кризових явищ в економіці країни і потребує застосування спрямованої на це науково обґрунтованої цінової, податкової, фінансово-кредитної, інвестиційної та інноваційної політики, через сучасну недосконалість яких переробна промисловість України як за наявними виробничими потужностями, їх фізичним, технічним і технологічним станом, так і за рівнем розвитку інфраструктури суттєво відстає від обсягів виробництва власних сировинних ресурсів для випуску продукції, а також від рівня розвитку аналогічної галузі в економічно розвинених країнах.

Втілення усіх запропонованих заходів значно поліпшить економічний рівень переробних підприємств: відбудеться збільшення економічних та соціальних показників. Впровадження економічного механізму розвитку переробної промисловості в умовах функціонування ринкової економіки, який поєднує механізми вільного ринку з державним регулюванням, дозволить підвищити ефективність функціонування переробних підприємств і сприятиме збільшенню виробництва високоякісної кінцевої продукції.

3.2. Організація нормативно-правового забезпечення використання ресурсів у виробничих умовах

В умовах нестабільної економічної ситуації розвиток переробної галузі, у т.ч. і агропромислового комплексу характеризується погіршенням фінансово-економічного стану та зниженням платоспроможності вітчизняних товаровиробників.

Це призвело до того, що впродовж останніх років спостерігається значний спад виробництва за його низької ефективності, збільшення чисельності безробітних, розвиток інфляційних процесів, погіршення інвестиційної та інноваційної діяльності тощо. Для того щоб запобігти таким негативним

наслідкам у майбутньому необхідно, перш за все, здійснювати активну політику, спрямовану на покращення нормативно-правового забезпечення підприємств, і, таким чином, впливати на структурну перебудову економіки, намагаючись її збалансувати.

Необхідність удосконалення нормативно-правового забезпечення переробних підприємств зумовлюється рядом обставин, які негативно впливають на рівень їх розвитку зокрема: недосконалість законодавчої бази; неефективність податкової системи; відсутність ефективного державного регулювання; недосконалість фінансово-кредитної системи; необґрунтована політика зовнішньоекономічної діяльності; недостатня дієвість цінової політики [177].

Пріоритетними напрямками нормативно-правового забезпечення внутрішнього економічного механізму переробного підприємства, на наш погляд, доцільно виділити удосконалення податкової, законодавчої систем, державної підтримки суб'єктів, фінансово-кредитного забезпечення, цінової, зовнішньоекономічної політики (рис.3.2).

Рис. 3.2. Основні сфери нормативно-правового забезпечення функціонування внутрішнього економічного механізму переробних підприємств

**Примітка: адаптовано автором на основі [177].*

Як впливає з рисунку, усі напрями нормативно-правового забезпечення можуть мати як прямий, так і опосередкований вплив на функціонування внутрішнього економічного механізму переробних підприємств.

Прямий вплив характерний для суб'єктів, внутрішні підрозділи яких мають статус центрів прибутку, тобто відносно самостійних структурних одиниць, що наділені відносною самостійністю в своїй діяльності. Наприклад, якщо такий підрозділ реалізує продукцію за межі підприємства, то, відповідно, він має прямий зв'язок з ціновою політикою та зовнішньоекономічною діяльністю (якщо продукція підрозділу експортується в інші країни), що регулюють його дії. Разом з цим, центри прибутку можуть сплачувати окремі податкові платежі, що підтверджує вплив на них податкової та законодавчої систем.

Названі напрями нормативно-правового забезпечення опосередковано впливають на функціонування внутрішнього економічного механізму підприємств, яким характерна централізована діяльність (підрозділи мають обмежену самостійність у своїй діяльності), через їх економічний механізм. Тобто, будь-яка зміна у нормативно-правовому забезпеченні несе прямий вплив на діяльність цих суб'єктів господарювання, які згодом доводять такі зміни до внутрішніх підрозділів, якщо ті стосуються їх діяльності.

Виходячи з того, що переробний сектор належить до провідних галузей України, у тому числі на Поділлі та Західних регіонах (за результатами попередніх досліджень), динаміка обсягів виробництва якого має негативну ситуацію, виникає необхідність у пошуку шляхів подальшого ефективного розвитку цієї сфери діяльності. З метою поліпшення складного економічного становища підприємств цієї галузі необхідно, перш за все, звернути увагу на розв'язання таких пріоритетних завдань:

- поліпшення та стимулювання інвестиційного клімату галузі регіону, зокрема, в напрямку на оновлення матеріально-технічної бази підприємств шляхом створення сприятливих податкових умов для ввезення з інших країн

високотехнологічного обладнання, врегулювання цін на продукцію переробки тощо;

- зменшення витрат на сировину, матеріали та енергоресурси, зниження собівартості на виробництво переробної продукції за рахунок введення сучасного обладнання;

- удосконалення системи підготовки і підвищення кваліфікації працівників, зокрема забезпечення проходження навчально-виробничої практики студентів на підприємствах, надання державної підтримки підготовки спеціалістів та кадрів робітничих професій;

- підвищення ролі держави на ринку переробної продукції в регулюванні фінансово-економічних відносин між виробниками продукції та переробними підприємствами шляхом встановлення економіко-обґрунтованих цін для розрахунків між ними;

- регулювання відносин плодоовочевих переробних товаровиробників і держави за допомогою системи бюджетного фінансування, кредитування, оподаткування, страхування з широким застосуванням комплексу пільг тощо.

Вирішення вищезазначених завдань спрямоване на подолання негативних наслідків фінансово-економічної кризи шляхом збільшення обсягів виробництва, що дасть змогу забезпечити якісною переробною продукцією не лише населення України, але й інших країн, а також підвищити конкурентоспроможність галузі в регіоні.

Підтримка переробного сектору повинна перш за все проявлятися в здійсненні заходів для розвитку сировинної бази.

Зокрема, «Галузева програма розвитку садівництва України на період до 2025 року» [58] передбачає раціональне розміщення плодоягідних насаджень, що дозволить вирощувати високоякісні плоди мінімальної собівартості. Також у цій програмі зазначається, що одним з основних стимулюючих чинників розвитку плодоягідного виробництва є всебічна підтримка держави.

Щодо виробництва овочевої продукції, то заслуговує на увагу «Концепція Державної цільової програми розвитку овочівництва та переробної галузі до

2020 року» [181], в якій пропонується надання державної підтримки виробникам овочів шляхом компенсації відсотків по кредитах банків, надання підтримки у здійсненні селекційних заходів у овочівництві, застосуванню нових технологій у відкритому та закритому ґрунті.

Разом з цим, у вищезазначених програмах розвитку садівництва та овочівництва України, досить поверхнево розглядається переробний сектор та його державна підтримка. Тому, на наш погляд, доцільно акцентувати увагу на технічному переоснащенні переробної галузі шляхом наукового обґрунтування енергоощадності та зниження ресурсоемності технологій виробництва продукції; забезпечення підприємств новітніми технологіями виробництва; державної підтримки кредитування придбання необхідного обладнання. Держава повинна сприяти розробці та впровадженню нових видів обладнання та устаткування, які б дали можливість економніше використовувати сировині, енергетичні та трудові ресурси, а також забезпечити здійснення необхідного контролю за якістю сировини та продукції, здійснення фінансової підтримки підприємств через механізм здешевлення кредитів, зменшення окремих податкових платежів тощо.

Одним із основних напрямів економічного зростання переробного сектору є удосконалення кредитного забезпечення суб'єктів господарювання, що на сьогодні потребує пошуку нових підходів до його організації запровадженням державної програми фінансової підтримки товаровиробників цієї галузі.

За даними управління Національного Банку спостерігається значне падіння показників у сфері кредитування переробних підприємств у 2009 році. Усього у 2008 році банківськими установами Тернопільській області було надано кредитів суб'єктам АПК на суму 515045,4 грн., тоді як у 2009 році ця сума становила, відповідно, 199156 грн. При цьому середньозважена ставка кредитування за досліджуваний період зросла на 7,2%, що є наслідком кризових явищ в економіці [220].

Нами пропонується розробити та затвердити Програму кредитного забезпечення переробного сектору, як одного з провідних підкомплексів економіки регіону. Вибір саме цього напрямку кредитування обґрунтовується, виходячи з перспективного розвитку цієї галузі в регіоні, її вагомості в зростанні національної економіки регіону та країни в цілому тощо. Обсяги кредитування підприємств переробки залежать перш за все, від стабільного фінансового стану суб'єкта господарювання, тобто його кредитоспроможності, фінансової стійкості, платоспроможності. Фінансова характеристика підприємств дає можливість оцінити поточний стан клієнта та впевнитись у ефективному використанні наданих їм кредитних ресурсів. Не менш важливого значення має рівень конкурентоспроможності підприємств, що є важливим чинником збільшення обсягів кредитування. Разом з цим, не слід забувати про надання фінансової підтримки неприбутковим суб'єктам господарювання, які на сьогоднішній день отримують збитки у зв'язку з негативним впливом на їх діяльність наслідків економічної кризи, відсутністю власних коштів тощо. Такі підприємства потребують детального вивчення потенційних можливостей подальшого їх функціонування, на основі якого повинні прийматись відповідні рішення стосовно вкладення в них грошових коштів.

Метою запропонованої нами Програми є надання фінансово-кредитної підтримки підприємствам переробного сектору шляхом зменшення облікових ставок, за якими сплачуються кредити (станом на 2010 рік процентна ставка становила 24-27%), збільшення обсягів кредитування, зокрема бюджетного фінансування галузі на умовах пріоритетності власних коштів, спрощення механізму надання кредитів, врахування сезонного характеру виробництва переробних підприємств, що значною мірою залежать від сільгоспвиробників тощо.

На нашу думку, доцільно виділити такі цілі використання кредитних ресурсів суб'єктів господарювання досліджуваної галузі:

- переоснащення матеріально-технічної бази, тобто придбання сучасного, високопродуктивного та ресурсощадного технологічного

обладнання для промислової переробки продукції;

- будівництво виробничих приміщень, сховищ для зберігання сировини, що сприятиме розширенню та збільшенню обсягів виробництва;

- виробничі витрати, тобто витрати пов'язані з процесом виробництва, зокрема закупка сировини у сільськогосподарських товаровиробників, населення, придбання тари, витрати на паливо, електроенергію тощо;

- проведення інноваційної діяльності, зокрема, виконання науково-дослідних, експериментальних, конструкторських робіт, маркетингових досліджень, впровадження винаходів, розробок, що в подальшому може значно покращити процес виробництва, якість продукції тощо.

Важливим аспектом раціональної організації кредитного забезпечення діяльності переробних підприємств є налагоджене функціонування фінансово-кредитних установ, тобто різного роду організацій, що надають фінансові послуги. На сьогоднішній день основними кредиторами залишаються банківські структури, зокрема комерційні банки. Суб'єктам господарювання переробного сектору надавати фінансові ресурси також можуть небанківські структури, до яких відносять страхові та лізингові компанії, інвестиційні фонди, фінансові компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг.

Отже, виконання Програми кредитного забезпечення переробних підприємств сприятиме: удосконаленню системи кредитування переробного комплексу; підвищенню ефективності виробництва суб'єктів господарювання галузі завдяки скороченню витрат на оновлення матеріально-технічної бази, будівництво виробничих приміщень та сховищ, виробничих витрат; зростанню інноваційного потенціалу підприємств; підвищенню рівня повернення наданих кредитів.

Важливим напрямом покращення нормативно-правового забезпечення внутрішнього економічного механізму переробних підприємств є удосконалення податкової системи.

Надмірне податкове навантаження негативно впливає на діяльність суб'єктів господарювання.

Разом з цим, не слід забувати, що саме податкові надходження та збори є одним з основних джерел поповнення державного бюджету країни. Тому, податкова політика повинна бути направлена на фінансове забезпечення держави та стимулювання суб'єктів господарювання в результатах своєї діяльності.

На даному етапі функціонування суб'єктів господарювання досить актуального значення набула необхідність розробки пропозицій щодо покращення системи оподаткування підприємств, які б відповідали сучасним умовам господарювання. Зокрема, на наш погляд, нагального вирішення потребують такі завдання:

- мінімізувати податкові пільги для переробних підприємств, зокрема зменшити податок на додану вартість;
- забезпечити стабільність функціонування податкової системи та її зрозумілість для усіх платників податків;
- встановити оптимальний режим оподаткування підприємств переробної промисловості, який би стимулював збільшення обсягів переробки та вирощування сировини, а також враховував сезонний характер виробництва;
- сприяти наданню податкових пільг.

Трансформаційні процеси в економіці призвели до порушення взаємодії окремих сфер виробництва, переробки та збуту продукції. За результатами проведених досліджень підприємств переробної галузі Тернопільської та Хмельницької областей, ця проблема негативно впливає на їх діяльність та, разом з цим, погіршує функціонування внутрішнього економічного механізму.

Для покращення ситуації пропонується на законодавчому рівні вжити необхідних заходів, спрямованих на покращення умов розвитку кооперативного руху у виробництві, переробці, реалізації продукції переробки, сприяння розвитку вертикальної інтеграції.

Удосконалення системи взаємовідносин між виробниками сировини, переробними підприємствами та торговельними структурами можливе за умови застосування для розрахунків між ними економічно-обґрунтованих цін. З метою удосконалення цінової політики в напрямі підвищення ефективності переробних підприємств необхідно:

- розробити механізм державної підтримки цін і доходів підприємств переробного комплексу;
- посилити антимонопольний контроль за цінами на матеріально-технічні ресурси, енергоносії та послуги, що надаються переробним товаровиробникам;
- удосконалити механізм державного цінового регулювання.

Крім цього, доцільно встановити регульовані ціни на види сировини, які вагомо впливають на загальний рівень і динаміку цін у переробному секторі, а також на продукцію, виробництво якої зосереджене на підприємствах, що займають монопольне становище на ринку.

Вступ України до СОТ та розширення участі у світовому ринковому середовищі обумовлюють необхідність удосконалення політики регулювання зовнішньоекономічної діяльності переробної галузі, в основі якої лежить, перш за все, обґрунтованість експортно-імпортного балансу продукції. Необхідно визначити у встановленому порядку граничні обсяги консервної продукції, що може ввозитися в Україну іншими іноземними експортерами з метою покращення механізму регулювання імпорту.

Разом з цим, держава повинна створити сприятливі умови для зміцнення позицій вітчизняного виробника переробки на світовому ринку, підвищенню експортного потенціалу галузі. Це вимагає вирішення таких завдань:

- поліпшення правового регулювання в сфері зовнішньоекономічної діяльності переробних підприємств;
- фінансове сприяння вітчизняних виробників, зокрема покращення інвестиційного клімату галузі для будівництва нових об'єктів переробки продукції, оновлення матеріально-технічної бази з метою зміцнення

експортних позицій;

– надання пільг для ввезення на територію високотехнологічного обладнання та устаткування, використовуваного в галузі, за рахунок чого підвищиться продуктивність праці, збільшиться обсяг виробництва, покращиться якість продукції.

Підсумовуючи запропоновані вище напрями удосконалення нормативно-правового забезпечення, доцільно зазначити їх важливе значення у реалізації заходів з підвищення ефективності внутрішнього економічного механізму переробних підприємств. Адже, будь-які зміни на загальнодержавному рівні впливатимуть, як на діяльність суб'єктів господарювання, так і на діяльність їх структурних підрозділів.

Рециклінг матеріалів та вторинне ресурсокористування стало невід'ємною складовою частиною політики заощадження ресурсів у всіх промислово розвинених країнах і його частка в загальному ресурсокористуванні безперервно зростає. Відповідний досвід нагромаджено і в Україні, де в кінці 80-тих років ресурси вторинного походження (за рахунок відходів) оцінювався в 11-12% загального ресурсоспоживання.

Протягом 90-их років спостерігалася тенденція до спаду обсягів використання відходів як вторинної сировини, і в останні роки воно складало лише 26-30% по відношенню до 1990 року. Потужності підприємств по переробці відходів використовуються в межах від 10 до 50 відсотків. Темпи спаду використання відходів як вторинної сировини виявилися більш значними, ніж для промисловості в цілому, що стало наслідком різкого послаблення державного регулювання в цій сфері діяльності. Останнє суперечить світовому досвіду, за яким сприяння утилізації відходів віднесено до найбільш соціально пріоритетних як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях [42].

Законом України «Про відходи», прийнятим Верховною Радою України 5 березня 1998 року, визначені основні принципи державної політики щодо відходів, правові, організаційні та економічні засади діяльності, пов'язаної із

запобіганням (зменшенням) утворення відходів та їх негативним впливом на навколишнє середовище, їх збиранням, перевезенням, зберіганням, обробленням, утилізацією, видаленням, знешкодженням та захороненням.

Закон України «Про відходи» є суттєвим, але лише першим кроком нормативно-правового забезпечення поводження з відходами. Він не вичерпує всієї системи законодавчого регулювання у цій сфері і фактично започатковує подальшу законодавчу роботу в цьому напрямку, враховуючи глобальний для суспільства характер проблеми, всю її багатоплановість та багатоаспектність. Зокрема, вбачається необхідність розроблення та прийняття спеціальних законодавчих актів, що регулюватимуть діяльність, пов'язану з токсичними відходами, рециклінгом матеріалів, з побутовими відходами тощо [42].

На сьогоднішній день в законодавстві України передбачено можливість здійснення окремих заходів з державної підтримки і стимулювання діяльності щодо поводження з відходами. Мається на увазі Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України» (9 грудня 1999 року) та постанова Кабінету Міністрів України від 3.08.2000 №1197, якою затверджено перелік окремих видів відходів як вторинної сировини, на збирання та заготівлю яких поширюється пільговий режим оподаткування.

Згідно із зазначеними нормативно-правовими актами звільняються від оподаткування доходи від надання послуг із збирання та заготівлі окремих видів відходів як вторинної сировини та затверджено перелік окремих видів відходів як вторинної сировини. До зазначеного переліку віднесені: макулатура, склобій, відходи полімерні, відходи гумові, у тому числі зношені шини, матеріали текстильні вторинні, відпрацьовані люмінесцентні лампи та інші відходи, що містять ртуть, відпрацьовані нафтопродукти (відпрацьовані оливи моторні, індустріальні та їх суміші).

Прийняття названих нормативно-правових актів можна вважати важливим кроком у розвитку вторинного ресурсокористування. Разом з тим слід зазначити, що із сфери податкового регулювання практично випав значний ресурсний потенціал відходів. Це, в першу чергу, велика група

багатотоннажних відходів, які замінюють первинну сировину (чи застосовуються як джерело отримання енергії) у виробництві традиційних чи нових видів продукції на підприємствах, які не є спеціалізованими по переробці відходів. До них відносяться: відходи видобутку і збагачення корисних копалин, відходи вуглевидобутку і вуглезбагачення, золошлакові відходи ТЕС, відходи деревини, фосфогіпс, суспензії дистилятні, галітові відходи, шлаки металургійного виробництва (доменного, сталеплавильного, феросплавного, нікелевого, ливарного), відходи вапнякові, вапняково-сірчані, вапняково-магнієві, шлами червоні, глини бентонітові, відходи агропромислового комплексу та інші. Не врегульованим залишається питання щодо накопичень відходів як техногенних родовищ корисних копалин.

Виходячи з міжнародного досвіду країн ЄС щодо переорієнтації політики поводження з відходами і необхідності у зв'язку з цим гармонізації відповідного законодавства, в Україні має бути започатковано формування нових концептуальних підходів та сучасної ідеології ресурсощадності. Мається на увазі досвід скорочення обсягів утворення відходів на стадії виробництва, наприклад, за рахунок покращення технологічних процесів обробної промисловості, контроль і оцінка залучених у виробничий процес природних ресурсів, відповідно продукції і відходів на всіх етапах життєвого циклу [42].

Цикл «сировина – продукція – відходи» має замикатися або їх залученням у повторний виробничий процес, або поверненням відходів у навколишнє середовище як стабільних елементів. Такий підхід має створювати передумови раціонального співвідношення залучення у виробництво первинних і вторинних ресурсів. При цьому на перший план висувається проблема рециклінгу кожного конкретного виду відходів і лише при відсутності економічно доцільних рішень іде пошук шляхів захоронення чи знищення відходів. Під економічно доцільним рішенням розуміється рішення, що базується не на ринковій ціні відходів, а на економічній оцінці всього ланцюга

життєвого циклу продукції: від видобутку сировини до виробництва продукції, закінчення терміну експлуатації і далі до утилізації її як відходу.

Зазначені підходи мають бути забезпечені відповідним законодавством. Основним концептуальним положенням такого закону має бути положення про те, що відходи повинні розглядатися як важливе джерело поповнення ресурсів суспільства, вони є складовою частиною матеріально-сировинної бази і в них заморожено значну частину ресурсного потенціалу.

Важливим концептуальним положенням також повинно бути чітке розмежування обов'язків, прав, відповідальності між різними органами влади, суб'єктами господарського управління і виробниками відходів.

Необхідність такого законодавства диктується також завданнями виховання у громадян України ощадливого ставлення до всіх видів ресурсів, в т.ч. і до вторинних.

Найважливішою метою зазначеного регулювання є попередження втрат відходів як ефективного в сучасних умовах чи потенційного джерела матеріальних чи паливно-енергетичних ресурсів. Втрати при цьому можуть виникати з цілого комплексу причин, починаючи з елементарної безгосподарності і кінчаючи недостатнім врахуванням всіх чинників народногосподарської ефективності використання відходів. Серед них і недостатня інформованість, і відсутність маркетингу, і недооцінка суспільних чинників (наприклад, створення додаткових робочих місць) тощо. В аспекті розширення ресурсних можливостей комплекс регулюючих заходів має включати визначення ресурсної цінності відходів і технологічних можливостей їх залучення у виробництво, обґрунтування напрямків та шляхів використання відходів, створення на основі ресурсно-технологічних передумов територіально-виробничих комплексів з замкненими ресурсними циклами тощо.

Враховуючи різноманітну видову гаму відходів та різні можливі напрямки їх застосування, доцільно в рамках загальної категорії відходів як вторинної сировини виділити окремі групи відходів, що потребують

впровадження цільового державного регулювання в рамках політики ресурсощадності як базової суспільної мети. Віднесення відходів до тієї чи іншої групи має здійснюватися шляхом складання їх переліків. Переліки відходів як вторинної сировини формуються виходячи з комплексу чинників – якісно-кількісних характеристик відходів, практики використання, техніко-технологічних можливостей, економічної доцільності, соціальної значимості, ринкової кон'юнктури та реальних ресурсних резервів.

Перша група – продукти кінцевого споживання (вторинний метал, скло, пластики, гума, натуральні волокна, деякі паливні відходи та інші.).

Друга група відходів – які замінюють первинну сировину (чи застосовуються як джерело отримання енергії) у виробництві традиційних чи нових видів продукції на підприємствах, які не є спеціалізованими по переробці відходів. До них відносяться: відходи видобутку і збагачення корисних копалин, золошлакові відходи ТЕС, відходи деревини, фосфогіпс, шлаки металургійного виробництва, шлами червоні, відходи агропромислового комплексу та ін (додаток 11).

Третя група відходів – техногенні відходи видобувної, гірничо-металургійної, переробної промисловості, які містять цінні компоненти і після проведення відповідних робіт можуть бути віднесені до категорії техногенних родовищ корисних копалин.

Однією із можливих груп можуть бути відходи виробничого споживання (відпрацьовані каталізatori тощо).

Для кожної з зазначених груп має впроваджуватись цільове регулювання з метою: по-перше – конкретизації та адресної прив'язки законодавчих вимог щодо забезпечення повноти збирання, заготівлі, належного зберігання та недопущення знищення і псування відходів як вторинної сировини, по-друге – встановлення спеціального режиму поводження з ними [42].

В тому числі: для першої групи може впроваджуватись обов'язковість рециклінгу, закладні платежі, податки на продукцію тощо та за рахунок цього акумулювання коштів шляхом створення цільових фондів і рефінансування

коштів цих фондів в галузь по утилізації відходів; для другої групи – спеціальне державне регулювання їх використання, включаючи диференційовану плату за розміщення відходів, регулювання цін на відходи як вторинну сировину, транспортні дотації, створення спеціалізованих фондів, а також адміністративні заходи щодо відповідальності за їх збирання і зберігання, виготовлення відповідного устаткування та фінансове забезпечення, індикативне планування та інші; для третьої групи – комплексне вивчення накопичень відходів видобувної, гірничо-металургійної, переробної промисловості та їх оцінка як техногенних родовищ корисних копалин, визначення критеріїв та процедури віднесення до техногенних родовищ корисних копалин, визначення права власності на них та порядку розробки.

В міру здійснення комплексу науково-технічних і маркетингових досліджень по виявленню і встановленню ресурсної цінності відходів їх переліки доповнюються і розширюються, тобто доцільно передбачити регулярний перегляд останніх.

Слід зазначити, що в Україні на відміну від інших країн СНД, Митного Союзу збереглася в працездатному стані система заготівельних і переробних підприємств, орієнтованих на вторинну сировину із складу відходів. Але в умовах економічної кризи і ринкових перетворень можливості по збиранню і заготівлі останніх значно знизилась, особливо шляхом закупівлі у населення. Це призвело навіть до таких економічно невиправданих явищ, як імпорт вторинної сировини на переробні підприємства при тому, що власні ресурсні можливості не використовуються, а наявні потужності по збиранню і переробці не завантажено. Саме цими обставинами обґрунтовується потреба в подальшому державному регулюванні та реальних і ефективних механізмах економічної підтримки відповідної діяльності.

Поле інвестиційної діяльності у сфері відходів в Україні є відносно більш широким ніж в інших країнах. Неощадливе і великомасштабне використання природних ресурсів і високий рівень відходності в минулому призвели до накопичення тих відходів, які за сучасних умов перейшли в категорію

ресурсоцінних. У цих умовах особливої ваги набувають ресурсоцінні роботи, що надаватимуть відходам статусу техногенних родовищ.

З самого початку поставлені питання мають вирішуватись з урахуванням майбутніх вимог до охорони довкілля. Дієва і працездатна інфраструктура в області утилізації і видалення відходів, як свідчить світовий досвід, є ключем як до економічного росту, так і до благополуччя населення. При розміщенні нових підприємств, створенні нових робочих місць важливо наперед забезпечити їх відповідність всім світовим стандартам у галузі поводження з відходами і запобігання забруднення ними навколишнього середовища. Цим значною мірою буде визначатись їх конкурентоспроможність і в кінцевому підсумку життєздатність в ринкових умовах та в Європейському економічному просторі [42].

В цілому створення екоіндустрії збирання, утилізації і перероблення відходів за своїм комплексним характером має включати: організацію збирання і переробки відходів, здійснення конкретних проектів в області рециклінгу, визначення шляхів розвитку ринку вторинної сировини (наприклад, створення біржі відходів), обґрунтування конкретних напрямків економічної і інвестиційної політики, нормативно-правове забезпечення, підтримка приватного бізнесу, створення комп'ютерної інформаційної системи управління даними про відходи, роботу з населенням тощо. Особливим аспектом має стати розробка регіональної політики у сфері відходів.

Очевидна необхідність нормативно-правового врегулювання зазначеного комплексу питань є достатньою підставою для підготовки спеціального закону «Про рециклінг матеріалів».

Ресурсокористування відноситься до традиційних видів економічної діяльності, невід'ємною базовою складовою усіх секторів та галузей господарства. Гостротою екологічної обстановки на місцевому, регіональному та національному рівнях в Україні обумовлюють необхідність реформування організації управління ресурсокористуванням відповідно до потреби подолання проблем щодо зниження екологічних ризиків, загрозливих екологічних,

природних ситуація та процесів. Основною метою функціонування організаційно-управлінської системи ресурсокористування є забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду українського народу, що узгоджується з статтею 16 Конституції України та визначається як обов'язок держави. Реалізація цілей і належне виконання зазначеного обов'язку можливе лише за умов створення в Україні ефективної системи управління ресурсокористуванням і охороною довкілля.

Трактування чинного законодавства в енергоощадній царині у кожній галузі промислового виробництва має свої нюанси та особливості. Переробна промисловість характерна безпосереднім зв'язком з діяльністю агропромислового комплексу.

В Україні прийнято Закон про енергоощадності, в якому цей термін (енергоощадності) визначається як «діяльність, яка спрямована на раціональне використання та економне споживання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів». У свою чергу, «раціональне використання» енергоресурсів в даному Законі визначено як «досягнення максимальної ефективності використання енергетичних ресурсів при існуючому рівні розвитку техніки і технології».

Загалом Закон України «Про енергоощадності», англ. «On Energy Conservation», нім. «Über die Energieeinsparung») – Закон, що визначає правові, економічні, соціальні та екологічні основи енергоощадності для всіх підприємств, об'єднань та організацій, розташованих на території України, а також для громадян. Прийнятий 1 липня 1994 року.

На сьогодні в Україні існує кризова екологічна ситуація, в багатьох випадках через неправильне ресурсовикористання та природокористування. Для того, щоб уникнути подальшого її погіршення, необхідно надати організованості відносинам у сфері ресурсовикористання та здійснити посилення законодавчого підґрунтя.

Особливою проблемою є раціональне водокористування.

Підвищення якості поверхневих і підземних вод згідно з проектом Стратегії національної екологічної політики на період до 2020 року передбачається здійснювати шляхом:

- підвищення якості води на засадах басейнового й інтегрованого управління водними ресурсами та задоволення потреб населення у високоякісній питній воді;

- значного підвищення ефективності виконання комплексних програм з упровадження нових технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві та на транспорті;

- підвищення ефективності технологій очищення виробничих стічних вод та утилізації їх осадів, зменшення скидів у водойми висококонцентрованих стічних вод через систему централізованої каналізації;

- зниження рівня забруднення водних ресурсів унаслідок використання мінеральних добрив, синтетичних миючих засобів, нафтопродуктів і хімічних засобів захисту рослин;

- подолання кризового стану системи водопровідно-каналізаційного господарства та підвищення ефективності роботи комунальних очисних споруд;

- забезпечення своєчасного проведення відповідних заходів під час аварій на об'єктах водної інфраструктури з метою попередження перебоїв з водопостачанням;

- удосконалення контролю за цілісністю розподільної мережі, зменшення витрат води у таких мережах.

Як показали дослідження, на даний час практично загублено всі криниці з ручними приводами, що були у минулому на обліку в органах цивільної оборони. Всі ці та інші обставини зумовлюють доцільність законодавчого закріплення:

- системи знезараження питної води шляхом упровадження новітніх

технологій очищення діоксидом хлору, а не хлоруванням;

- обов'язку усіх підприємств-водокористувачів перейти на європейський рівень очищення промислових стоків і викидів;
- припинення забудови берегів та створення паркових зон уздовж і біля водних об'єктів великих міст України.

Важливими завданнями у цьому контексті також є:

- перегляд законодавчої бази водного права і приведення її у відповідність до сучасних вимог, насамперед запобігання дублюванню функцій органами державної виконавчої влади різного рівня та органами місцевого самоврядування, чіткий розподіл повноважень, посилення відповідальності за правопорушення у сфері водокористування, підвищення нормативів на якість питної води і гранично допустимих концентрацій шкідливих речовин у стічних водах;
- прийняття спеціального закону про основні напрями державної політики в галузі охорони, використання та відновлення водних ресурсів;
- прийняття нових нормативно-правових актів у галузі метрології та стандартизації, які повинні якомога більше відповідати відповідному законодавству у передових країнах;
- необхідно законодавчо визначити виконавця послуг з подачі води [318].

Важливою проблемою державного контролю за виконанням природоохоронного законодавства України є порушення місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування вимог законодавства в цій сфері. Немає належної оцінки з боку правоохоронних органів.

Право ресурсокористування як система правовідносин – врегульований правовий комплекс прав та обов'язків, що належать суб'єкту ресурсокористування в конкретних суспільних відносинах щодо використання ресурсів [435].

Ст. 66 Конституції України зобов'язує суб'єкти правовідносин не заподіювати шкоду природі [180]. Відповідальності за екологічні правопорушення присвячені розділ VIII Кримінального кодексу України, глава 7 Кодексу про адміністративні правопорушення [112, 190]. Крім цього, існує цивільно-правова та дисциплінарна відповідальність за порушення відповідних норм.

Як відомо, основним законодавчим актом, який регулює право землекористування, є Земельний кодекс України. Зокрема ст. 93 Земельного кодексу України забезпечує право оренди земельної ділянки. Виходячи з необхідності ефективного використання законодавчої бази у сфері землекористування, доцільно ввести окремі терміни користування землею для іноземних фізичних, юридичних осіб та апатридів. Крім цього, потрібне чітке юридичне врегулювання відповідальності за погіршення стану використання ресурсів.

Ці та інші обставини зумовлюють необхідність упровадження ефективного механізму, який буде зобов'язувати користувачів ресурсів здійснювати їх раціональне використання.

Добрий вплив на ці процеси могло б мати виключення із компетенції органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування права прийняття рішення про безоплатну приватизацію. Це дасть змогу попередити корупцію у сфері приватизації. Крім цього, як показує досвід, доцільно взагалі виключити поняття безоплатної приватизації. Незабезпеченим верствам населення, які мають бажання займатися сільським господарством, можна передавати землю у користування з резервного фонду.

Економічне стимулювання раціонального використання і охорони ресурсів включає наступні заходи:

- надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони ресурсів;

- виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану ресурсів, порушених не з їх вини;
- звільнення від плати за ресурси, що перебувають у стадії освоєння, або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами;
- компенсація з бюджетних коштів зниження доходу власників ресурсів внаслідок тимчасової консервації, що стали такими не з їх вини.

Цей стислий огляд законодавства дозволяє зробити висновок про те, що правове забезпечення існує охоплюючи майже увесь спектр відносин. Але воно не відповідає тим сучасним вимогам, які до нього пред'являються.

Новою редакцією статті 55 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 №8073-Х встановлюється відповідальність за відхилення від затверджених в установленому порядку проектів у вигляді накладання штрафу на громадян від п'яти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 85 до 340 грн.), на посадових осіб від п'ятнадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 255 до 510 грн.).

Але в нормативній документації не визначено за якими критеріями порушень накладається мінімальний розмір штрафу, а за яких максимальний.

За відсутності проектів основним критерієм встановлення розміру штрафу має бути повторність порушення. Таким чином, за умови постійного поточного моніторингу за наявністю проектів нами пропонуються розміри штрафів представлені у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Розмір штрафу при відсутності проектів

Вид порушення	Розмір штрафу, грн.			
	Первинне порушення		Повторне порушення	
	Громадяни	Посадові особи	Громадяни	Посадові особи
Відсутність проекту	850	5100	1700	8500

**Примітка: складено автором.*

В Україні з 80-х років впроваджується контурно-меліоративна система, яка найбільш повно охоплює всі аспекти екологічно безпечного ресурсокористування.

Таким чином в зв'язку з вищевикладеним нами запропоновано шкалу накладання штрафів в залежності від значення коефіцієнта порушення вимог.

Невизначеність критеріїв накладання розмірів штрафів адміністративної відповідальності при відсутності зазначених проектів, а особливо при відхиленні від них стримує розвиток економічного механізму впровадження вкрай необхідної системи еколого-економічних технологій використання ресурсів. виправити цей недолік можливо за допомогою підходів до оцінки порушень на підставі їх повторності.

Крім цього чинне законодавство не має прямої дії, і під кожен його норму необхідно приймати численні підзаконні акти.

Економічне стимулювання раціонального використання ресурсів повинно мати пріоритет серед заходів, спрямованих на збереження і подальше їх ефективне використання. Воно повинно поєднувати нормування, стандартизацію, зусилля власників повинно бути спрямоване у єдину систему раціонального і ефективного ресурсокористування.

Карні методи – штрафи, адміністративні покарання, кримінальна відповідальність, мають той недолік, що вони спрямовані на досягнення деякого певного рівня поведінки суб'єктів відносин, а це не досягає головної мети їхнього регулювання – постійного удосконалення і зростання якісних показників ресурсів. До того ж ці методи, як відомо, ефективні за двох умов:

- 1) невідворотність покарання;
- 2) суворість покарання.

Візьмемо другу умову – суворість покарання. Вона може застосовуватися лише тоді, коли чітко визначається співвідношення – шкода і покарання. Якщо за правило береться повне відшкодування збитків, то це цілком зрозуміло і здається обґрунтованим. Але на практиці його реалізувати або важко, або взагалі неможливо. Наприклад, посадова особа своїми неправомірними діями

завдала шкоди ресурсам, яка оцінюється в 1 млн. грн. Звичайно, відшкодувати збитки така людина не в змозі. Тому штрафи за псування і забруднення (ст. 52 Кодексу України про адміністративні правопорушення), які складають 340-1360 грн. – для громадян і 850-1700 грн. – для посадових осіб, мають матеріальний ефект практично нульовий (в порівнянні із збитками). Невелике покарання не дає відповідного ефекту.

Зазначені вище заходи економічного стимулювання недостатні і не охоплюють основні напрямки стимулювання, і не мають чітких критеріїв оцінки.

Виходячи з цього необхідно встановити обґрунтовані стимулюючі заходи у відповідності до конкретних чисельних значень показників, що оцінюють стан ресурсокористування.

Такий підхід перетворить існуючу ресурсощадну політику як таку, що спрямована на нейтралізацію подальшого погіршення стану ресурсокористування, в політику постійного заохочення нарощування зусиль і ресурсів зростаючого поліпшення якісних параметрів виробництва.

Перехід на нову політику дозволить вирішити важливу ресурсощадну проблему. Не маючи фундаменту, бази для оцінки стану явища, відповідно і заходи з покращання такого стану не можуть бути розроблені і здійснені. Тільки заохочувальні стимулюючі методи дозволять об'єднати державу, в якій інтереси фізичних і юридичних осіб співпадають і відчувається певний резонанс, що подвоює загальні результати.

Розглянемо економічну природу збитків. Під збитками розуміють кінцеву втрату чогось що відшкодувати неможливо. Але і в літературі, і в офіційних документах (у наведеному вище законі про охорону навколишнього середовища) вживається термін – «відшкодування збитків». Який же зміст вкладається в нього? Очевидно, мова йде про повернення пошкодженої субстанції в первинний стан за рахунок коштів тієї особи (фізичної або юридичної), яка завдала такої шкоди. У цьому випадку йде мова про зовнішні ефекти.

Наприклад, завод викидає шкідливий пил, забруднює землю, власник якої несе збитки у вигляді втрат. На завод накладають штраф, наприклад у розмірі вартості недоотриманого прибутку. Збитки, які не відшкодовуються, в економічному законодавстві називаються «неодержаним доходом» [284].

«Неодержаний дохід – це дохід, який міг би одержати власник. Це визначення недостатньо повне, оскільки в ньому не відображається той факт, що неодержаний дохід може бути результатом дії не тільки зовнішніх чинників, а й внаслідок діяльності (або бездіяльності) власника.

Взагалі неодержаний дохід може бути наслідком економічної, технологічної, соціально-культурної компоненти макрооточення та компоненти природного середовища і ресурсів.

До економічної компоненти, яка впливає на створення неодержаного доходу, відносяться:

- рівень інфляції;
- фінансово-кредитна політика;
- система оподаткування;
- диспаритет цін на промислову і сільськогосподарську продукцію.

Диспаритет цін є одним із важливіших чинників, який негативно впливає на всю економіку переробного виробництва. Зростання цін на промислову продукцію більш високими темпами, ніж на сільськогосподарську, спричиняє постійне відносне й абсолютне зменшення реальних доходів селян і зменшує можливість виділення коштів на заходи по раціональному їх використанню.

Технологічна компонента передбачає темпи технологічних змін в інноваційному потенціалі переробної галузі. Необхідно відзначити, що темпи зростання інновацій відстають від темпів екологічних збитків.

Соціально-культурна компонента має також відношення до ресурсів. До неї відносять:

- особливості пануючих у суспільстві традицій і вірувань;
- рівень освіти;

- ставлення людей до праці;
- забезпечення населення країни об'єктами культури;
- ставлення людей до оточуючого світу та інше.

Оцінюючи в цілому традиції та вірування в нашому суспільстві по відношенню до ресурсів дуже позитивно, необхідно все ж визнати недостатній рівень освіти на селі саме з природоохоронних знань, деякі негативні традиції, які розвивалися на селі, – надмірне вживання алкоголю, наприклад.

Компонента природного середовища і ресурсів полягає у розгляданні і вивченні:

- стану і перспектив використання джерел сировини та енергоресурсів;
- рівнів забруднення довкілля;
- рівня впливу державних органів на інтенсивність ресурсовикористання;
- характеристики кліматичних чинників;
- ступеня використання вторинних ресурсів.

Можна з упевненістю стверджувати, що охарактеризувати компоненту природного середовища треба низькою, негативною оцінкою.

Незадовільний стан використання джерел сировини і енергоресурсів, високий рівень забруднення довкілля, недостатній рівень впливу державних органів на інтенсивність ресурсовикористання, низький ступінь використання вторинних ресурсів – усе це представляє великі труднощі для створення ефективної дієздатної природоохоронної системи.

З вищесказаного можна зробити висновок, що далі можна вести дослідження з втрати доходу та запобігання неодержаних доходів від неправильного, не наукового використання ресурсів.

Таким чином, відшкодування збитків, про яке йдеться в ст. 41 згаданого вище закону про охорону навколишнього середовища, не може бути здійснено, а встановлення лімітів використання природних ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та розміщення

відходів недостатньо дійове, оскільки відноситься до організаційних методів управління, що ефективні лише в нерозривному поєднанні з економічними методами.

До них, за Законом (ст. 41), відноситься надання підприємствам, організаціям і установам, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними ефективних заходів щодо охорони навколишнього середовища.

Отже, Закон перелічує лише ті економічні важелі, які можуть сприяти ефективному використанню і захисту земель. Але в ньому не показано сам механізм впровадження цих пільг – коли, як, в яких випадках, залежно від яких показників вживаються ці пільги – і тому для практичного використання він не придатний. Необхідно створити системний еколого-економічний механізм використання ресурсів.

Пропонується нова технологія і нові підходи до відшкодування збитків. Треба внести зміни у відповідні постанови уряду та до інших нормативно-правових актів.

Все це не є лише уточненням лексики, термінології, хоча і це має на увазі. Головне – зміна пріоритетів у цій галузі. Необхідно віддавати перевагу запобіжним заходам, а не йти слідом за подіями – забруднення навколишнього середовища.

Раціональне ресурсокористування та його законодавче регулювання повинно стати пріоритетним питанням для України. Законодавча діяльність у галузі ресурсокористування має бути спрямованою на стимулювання раціонального використання ресурсів в екологічному контексті.

Організація належного виконання відповідних законодавчих і нормативно-правових актів та контролю за їх виконанням великою мірою покладається на правоохоронні органи.

Часто порушення природоохоронного законодавства не знаходить належної оцінки з боку правоохоронних органів, що має наслідком безкарність

суб'єктів. Порушують законодавство також державні та місцеві органи виконавчої влади.

З огляду на це необхідно:

- прийняти законодавчі акти та впровадити дієві механізми, які будуть забезпечувати раціональне ресурсокористування з використання громадського контролю;
- зміцнити виконавчу дисципліну в органах місцевої і центральної влади;
- реагувати на кожен випадок порушення екологічного законодавства;
- збільшити державне фінансування для виконання заходів щодо збереження та відтворення природних ресурсів.

Удосконалення організаційно-правових засад ресурсокористування в екологічному контексті та у відповідності з екологічними стандартами Європейської співдружності на даний час потребує глибоких наукових розроблень відповідними науковими закладами України.

3.3. Характеристика реалізації інноваційних технологій у контексті підвищення ефективності використання ресурсної бази

Актуальність питань стратегічного розвитку національного ринку переробної промисловості на основі переходу на інноваційну модель розвитку та необхідність формування економічних передумов для реалізації стратегій в переробній сфері за останні роки є незаперечною ознакою якісно нового рівня управління і зміщення орієнтирів вітчизняної переробної політики в бік зміцнення позицій національного продовольчого сектору у світовому просторі. Стратегічна спрямованість на здійснення інноваційних зрушень в переробному секторі свідчить про завершення епохи спонтанних, хаотичних ринкових перетворень, які здійснювались під впливом короткотермінових внутрішніх і зовнішніх чинників. Інноваційний тип стратегій довгострокового розвитку на сучасному етапі вийшов за рамки суто теоретичних наукових концепцій і постає

головною рушійною силою досягнення конкурентних переваг як на національному, так і на світовому ринку.

Стратегічні аспекти інноваційного розвитку переробного сектору останнім часом є пріоритетною сферою наукових досліджень значної кількості провідних вчених-економістів. Вагомий вклад у розвиток науково-теоретичних та прикладних засад формування дієвої стратегії інноваційного розвитку переробних підприємств АПК зробили: О. М. Анісімова, М. Я. Дем'яненко, О. І. Дацій, О. М. Петухова, П. Т. Саблук, Г. М. Тарасюк, Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк, І. Ю. Гришова, С. М. Ілляшенко та ін.

Разом з тим, низький рівень інноваційної активності діяльності вітчизняних переробних формувань свідчить про недостатню результативність втілення у господарську практику результатів фундаментальних досліджень. Складність, багатоаспектність і багатофункціональність розвитку сфери переробного виробництва вимагає подальшого обґрунтування та удосконалення стратегічних пріоритетів розвитку суб'єктів переробної галузі на інноваційній основі, що є неодмінною умовою здобуття конкурентних переваг в сучасних економічних умовах господарювання.

Тому метою нашого дослідження є обґрунтування стратегічних аспектів інноваційного розвитку переробних підприємств та напрямів реалізації їх інноваційної політики в довгостроковому періоді.

Вітчизняна переробна галузь традиційно є однією з найважливіших сфер агропромислового виробництва, ступінь розвитку якої визначає рівень продовольчої безпеки країни. Переробний сектор характеризується потужним експортним потенціалом, активізація якого лежить у площині переходу на інноваційну модель розвитку. Домінантні засади здійснення інноваційних перетворень закладає стратегія розвитку переробних підприємств, яка постає головним орієнтиром їх діяльності і функціонування в довгостроковій перспективі. В умовах посилення інтеграційних процесів та зростання загроз зовнішнього і внутрішнього ринків формування дієвої стратегії інноваційного

розвитку виступає ефективним інструментом довгострокової орієнтації підприємства в ринкових умовах та досягнення конкурентних переваг.

Провідними вітчизняними вченими обґрунтовані домінантні засади переходу системи національного переробного виробництва на інноваційну модель розвитку. В якості ключових передумов для реалізації такої моделі вітчизняні вчені наголошують на принциповій необхідності створення ефективного інституціонального середовища та господарського механізму, дія яких спрямована на формування «сприятливих умов гри» для активізації інноваційних перетворень вітчизняного переробного виробництва [124, 293].

Вітчизняні та зарубіжні вчені мають спільну думку щодо головних цілей реалізації стратегії переходу на інноваційну модель розвитку національного переробного сектору – підвищення рівня конкурентоспроможності виробництва і продукції, нарощування експортного потенціалу та покращення результативних показників діяльності суб'єктів переробного виробництва [69, 293]. Невід'ємною частиною покращення кінцевих результативних показників діяльності господарюючих суб'єктів, що постає стратегічним орієнтиром в сучасних реаліях економічного простору є забезпечення сприятливого рівня фінансової безпеки підприємства [63, 64].

Доповнюючи ці принципові завдання, вважаємо доцільними наголосити на необхідності нарощування обсягу фінансових потоків підприємства та вартості бізнесу, що створює передумови для практичного впровадження інновацій і реалізації інноваційного потенціалу господарюючих суб'єктів і є однією з ключових цілей стратегії інноваційного розвитку. З таких методологічних позицій стратегію інноваційного розвитку підприємства можна визначити як довгостроковий курс розвитку, сукупність дій і заходів, спрямованих на реалізацію інноваційного потенціалу, що забезпечують одержання конкурентних переваг і зростання ринкової вартості бізнесу.

Перспективність інноваційного напряму функціонування вітчизняних переробних формувань вченими визнано головним орієнтиром системи подальших перетворень та розвитку. Разом, з тим, науковці справедливо

наголошують, що однією з найбільш гострих питань активізації інноваційних зрушень в переробному секторі України є фрагментарне бачення і вирішення проблем в цій сфері [65].

Нині значна частина вітчизняних переробних підприємств, особливо малих, неспроможна виробляти високоякісну й конкурентоспроможну продукцію. Це є результатом таких негативних явищ, як: застарілий машинно-тракторний парк, диспаритет цін на продукцію промисловості й сільського господарства, постійне зростання цін на паливно-мастильні матеріали, недосконала кредитно-фінансова система і законодавча база, обмеженість інформаційних ресурсів, втрата висококваліфікованих працівників, відсутність необхідних інвестицій та доступних інновацій тощо.

Ці проблеми стали особливо гострими у зв'язку з набуттям Україною членства в структурах СОТ, що вимагає від нашої держави постачання на світовий ринок високоякісної конкурентоспроможної продукції. Таким чином, постає гостра необхідність у переорієнтації традиційного господарювання на високоефективне інноваційне.

Загалом Україна має потенційні можливості для успішного здійснення інноваційної діяльності, однак на рівні держави необхідно виконати низку заходів: забезпечити стабільну економічну ситуацію в країні для залучення інвестицій в переробну промисловість; надати пільги підприємствам, які створюють інноваційний продукт, що дозволить збільшити фінансові ресурси для реалізації інноваційної програми підприємства; зорієнтувати фінансово-кредитні установи на надання кредитів підприємствам, що займаються інноваційною діяльністю. Використання запропонованих заходів щодо стимулювання впровадження інновацій підприємствами переробного виробництва дозволить покращити процес виробництва, ефективно використовувати внутрішні та залучати зовнішні інвестиції в інноваційну діяльність [246].

Основним ініціатором інновацій для переробних підприємств є мережа науково-дослідних установ НААН та Міністерства аграрної політики та

продовольства України. У переробній діяльності розробка інновацій і їх впровадження пов'язано переважно з новою технікою, новими ресурсозберігаючими технологіями, застосування яких у більшості випадків змінює характерні властивості продукції, що виробляється, але не призводять до появи нових видів продукції [381]. Історичні зміни у технологіях переробного виробництва має більш глибокий ефект, ніж просто поява нової продукції. В переробній промисловості інновації мають чимало особливостей порівняно з інноваціями в інших галузях економіки (рис.3.3).

Рис. 3.3. Особливості інновацій переробних підприємств

**Примітка: адаптовано автором на основі [381].*

На сучасному етапі розвитку переробного виробництва важливими напрямками розвитку інновацій є такі: застосування біотехнології для створення продукції із заданими властивостями; енерго- та ресурсозберігаючі технології тощо [381].

У системі економічного потенціалу підприємств важливе значення належить інноваційному потенціалу, який безумовно є стратегічним критерієм результативності й ефективності їх функціонування (рис. 3.4).

Інноваційний потенціал – здатність до зміни, покращання, прогресу, це джерело розвитку. Якщо розглядати більш ширше, то це здатність господарства чи суб'єкта господарювання робити нову, наукомістку продукцію, що відповідає вимогам ринку і містить у собі: виробничі потужності для виробництва засобів виробництва; професійний і науково-технічний склад

персоналу; потужності експериментальної бази, пов'язаної з підготовкою нового виробництва; інструмент і оснащення для проведення наукомістких операцій; можливості впровадження нововведень і його контролю. Доказом цьому може слугувати таке явище, як дифузія інновацій. Так, застосування нового обладнання (яке є конкретним результатом інноваційного процесу, інновації) веде до виготовлення нової продукції, яка, своєю чергою, виходячи на ринок, є джерелом, чинником подальших змін.

Рис. 3.4. Елементи інноваційного потенціалу переробних підприємств

**Примітка: адаптовано автором на основі [381].*

Зменшення інноваційного потенціалу переробних підприємств у сучасних умовах пов'язано насамперед з недоліками системи регулювання інноваційної діяльності. Серед них слаборозвинена інфраструктура здійснення інновацій, зниження обсягів фінансування інноваційної діяльності, трансформаційні процеси організаційної структури підприємств, які займаються інноваційною діяльністю. Покращення інноваційного потенціалу підприємств можливе лише завдяки взаємопов'язаній дії чинників [381]:

- інвестиційній підтримці інноваційної діяльності всіх сфер переробного сектора АПК як головної галузі; промисловості, що виробляє засоби виробництва для нього; переробної промисловості;
- розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва в системі агропромислового виробництва;
- створенню інфраструктури інноваційної діяльності в переробній галузі та в окремих підприємствах;

– покращенню системи нормативно-законодавчих актів, що регулюють інноваційні процеси в державі та в переробному секторі зокрема.

У сучасних умовах інноваційна стратегія користуванням повинна регламентувати порядок господарської діяльності і спрямовуватися на визначення підходів до управління інноваційною діяльністю підприємств і, зокрема, її мотивації. Сьогодні метою інновацій є удосконалення діяльності підприємств для забезпечення задоволення потреб споживачів і оптимального завантаження переробних виробництв. Інноваційна політика регламентує складну систему науково-технічної, маркетингової, управлінської, виробничої й економічної діяльності [381].

Наявність стратегії інноваційного розвитку та результативного механізму її реалізації з часом постає провідним елементом, який забезпечує зростання рівня конкурентоспроможності і зміцнення позицій суб'єкта господарювання в різних спектрах економічного середовища.

Стратегією розвитку переробного сектору економіки України на період до 2020 року визначено стратегічні орієнтири, пріоритетні напрями, і механізм розвитку вітчизняного переробного виробництва [365]. Дані ключові параметри є визначальними для обґрунтування стратегії розвитку переробного сектору. Стратегічні імперативи інноваційного розвитку переробного підкомплексу України визначаються в контексті зі Стратегією інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки [363, 364].

Вибір конкретної стратегії інноваційних перетворень визначається впливом сукупності чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, пріоритетними напрямками державної політики економічного зростання, фактичним станом розвитку науково-технічного і кадрового потенціалу в економіці країни. Поряд з цим, стратегії, спрямовані на вирішення соціально-економічних питань на основі використання сучасних досягнень науки і техніки визначаються набором і структурою функціональних елементів стратегій. Наукові дослідження теоретичних і методологічних аспектів стратегій інноваційного розвитку у вітчизняній та зарубіжній практиці дозволили

виділити головні складові стратегії інноваційного розвитку переробних підприємств [293]:

- 1) цілі і основні завдання системи інноваційних перетворень;
- 2) інноваційна політика розвитку галузі;
- 3) пріоритетні напрями забезпечення реалізації інноваційної політики;
- 4) структурні зміни в сфері інституціонального управління;
- 5) наявний ресурсний і виробничий потенціал;
- 6) реалізацію інноваційного потенціалу (рис.3.5).

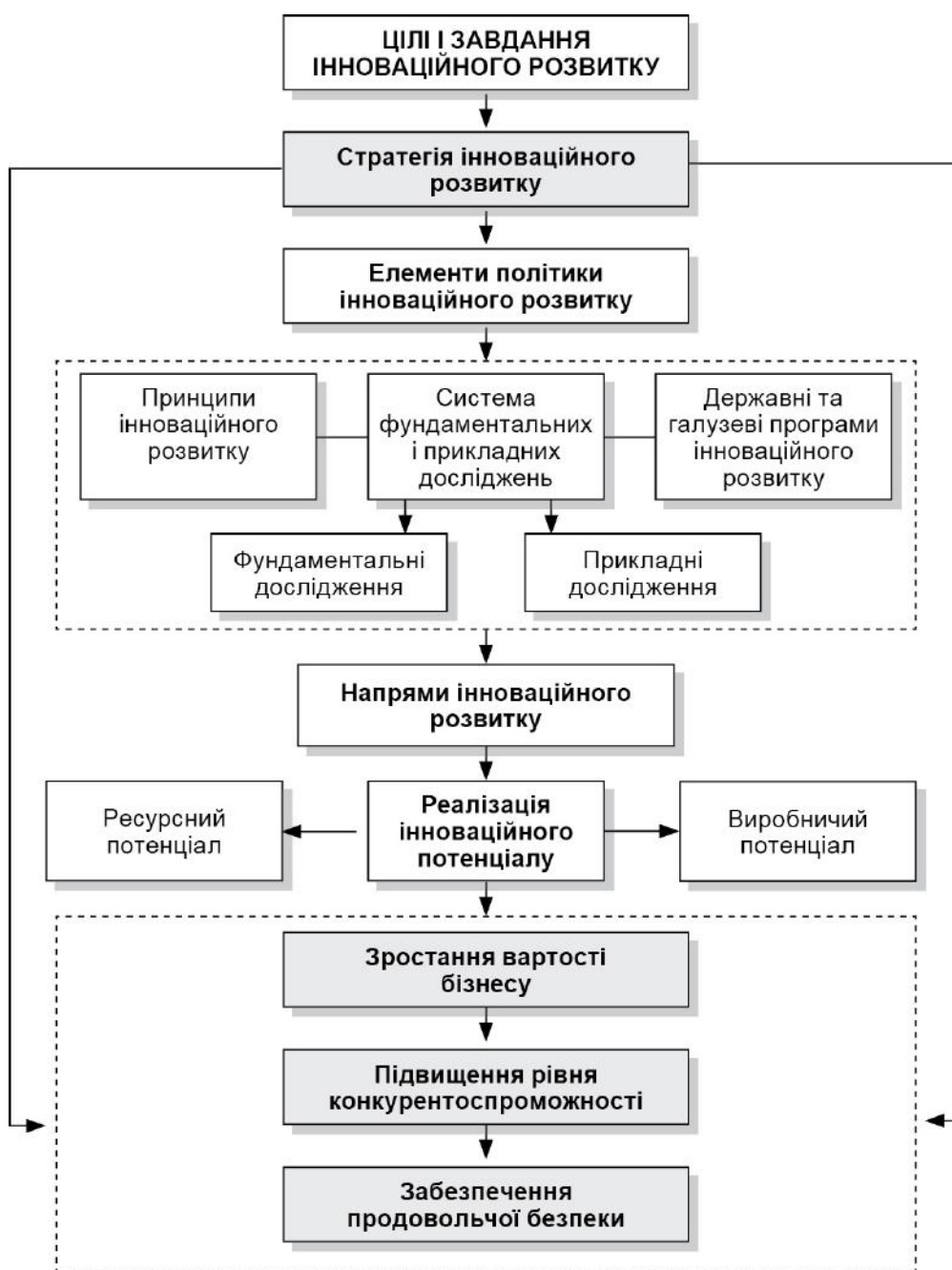

Рис. 3.5. Елементи стратегії інноваційного розвитку переробних підприємств

*Примітка: адаптовано автором на основі [191].

Створення наукової парадигми реалізації інноваційних перетворень переробних підприємств реалізується в рамках системи АПВ України передбачає визначення ключових стратегічних напрямів здійснення довгострокової інноваційної політики та формування сприятливого інвестиційно-інноваційного середовища [191].

Формування інноваційної політики вимагає окреслення чіткого горизонту і практичних функціональних сфер її здійснення, що забезпечує чіткість набору конкретних заходів і безперервність процесу їх реалізації. Політика інноваційних перетворень в переробному виробництві включає набір трьох основних стратегічних компонентів, діяльність яких сконцентрована у господарській площині її реалізації:

- стратегія інституційно-правового забезпечення інноваційної діяльності і формування інтелектуального капіталу в переробній галузі;
- механізм державної підтримки інноваційного розвитку;
- механізм трансферу інновацій (комерціалізація інновацій). Вибір стратегії, форм і важелів механізму державного регулювання інноваційного розвитку, а також інструментарій комерціалізації інноваційних продуктів визначається поставленими завданнями і принципами національної інноваційної політики (рис.3.6).

Стратегічні інноваційні перетворення у вітчизняному переробному виробництві мають носити постійний потоковий характер та відповідати пріоритетним принципам і завданням довгострокового розвитку сектору в цілому та економічним інтересам окремих його суб'єктів.

Виходячи з загальних принципів інноваційного розвитку, на яких ґрунтується національна державна інноваційна політика, основними принципами інноваційної політики в сфері функціонування переробних підприємств вважаємо доцільним відзначити наступні:

- пріоритетність інноваційних перетворень галузі з метою забезпечення продовольчої безпеки країни та збереження здоров'я нації;
- підвищення рівня інтенсивності інноваційного розвитку;

Рис. 3.6. Елементи політики інноваційного розвитку переробних підприємств

*Примітка: адаптовано автором на основі [191].

- збереження, нарощування й активізація інноваційного потенціалу галузі;
- конвергенція науки, виробництва і маркетингу інноваційних продуктів;
- державні підтримка та формування ефективного механізму підтримки інноваційного розвитку переробних підприємств;
- комерційний характер інноваційних розробок;
- активізація міжнародного науково-технологічних співробітництва;
- екологічність та безпечність продуктів харчування;
- узгодження інтересів всіх суб'єктів економічних відносин в АПВ;
- безперервний потоковий характер здійснення.

З метою обґрунтування дієвої стратегії інноваційного розвитку переробного виробництва та переробної галузі, як його складового елементу, Урядом України було визначено основні перспективні напрями здійснення інноваційних перетворень, що постали підґрунтям становлення інноваційної моделі розвитку вітчизняного АПВ [191].

Такими стратегічними завданнями Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності» № 433–IV окреслено наступні:

- підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу комплексу;
- розширення ринків збуту продукції;
- дотримання якісних параметрів виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності продукції;
- удосконалення системи ціноутворення;
- забезпечення екологічної складової виробничого процесу;
- організація раціональної інфраструктури, поглиблення міжгалузевої кооперації;
- запровадження ресурсозберігаючих технологій;
- активізація інвестиційної діяльності за рахунок зовнішніх джерел

фінансування;

- надання пріоритетності вітчизняним товаровиробникам.

Вирішення поставлених завдань орієнтовано на створення потужної конкурентоспроможності вітчизняного переробного сектору, спроможного забезпечити нарощування обсягів виробництва високоякісної продукції та забезпечення продовольчої безпеки населення країни.

Досягнення поставлених цілей вимагає проведення комплексної державної політики інноваційних зрушень, яка має враховувати всі структурні ланки сфери АПВ: безпосередньо сільське господарство, як сировинну базу, систему зберігання і первинної доробки сільськогосподарської сировини, підприємства з промислової переробки та цілісну інфраструктуру аграрного ринку і продуктів харчування. Окреслені цілі і завдання передбачають формулювання чітких орієнтирів у питаннях перспективних напрямів реалізації стратегії інноваційного розвитку з визначенням у середньостроковому і поточному періодах. Каркас системи інноваційних перетворень системи переробного виробництва в середньостроковому періоді окреслений Постановою Кабінету Міністрів України від 12 березня 2012 року № 294, в якій векторними напрямками інноваційної діяльності підприємств переробного підкомплексу є [191]:

- розробка та провадження високоякісних технологій виробництва, зберігання та переробки продукції;
- технологічне оновлення виробництва продукції;
- розробка та впровадження нових біотехнологій в тваринництві;
- розробка та впровадження нових технологій виробництва продукції дитячого та дієтичного харчування.

Ґрунтуючись на цих пріоритетних напрямках національної стратегії інноваційного розвитку підприємств переробної галузі, моніторинг сучасного стану інноваційної активності і результативності функціонування переробних підприємств дозволив доповнити стратегічні пріоритети державної інноваційної політики у складі двох частин стратегії:

- 1) розвиток молочного скотарства;
- 2) розвиток молочної промисловості (рис.3.7).

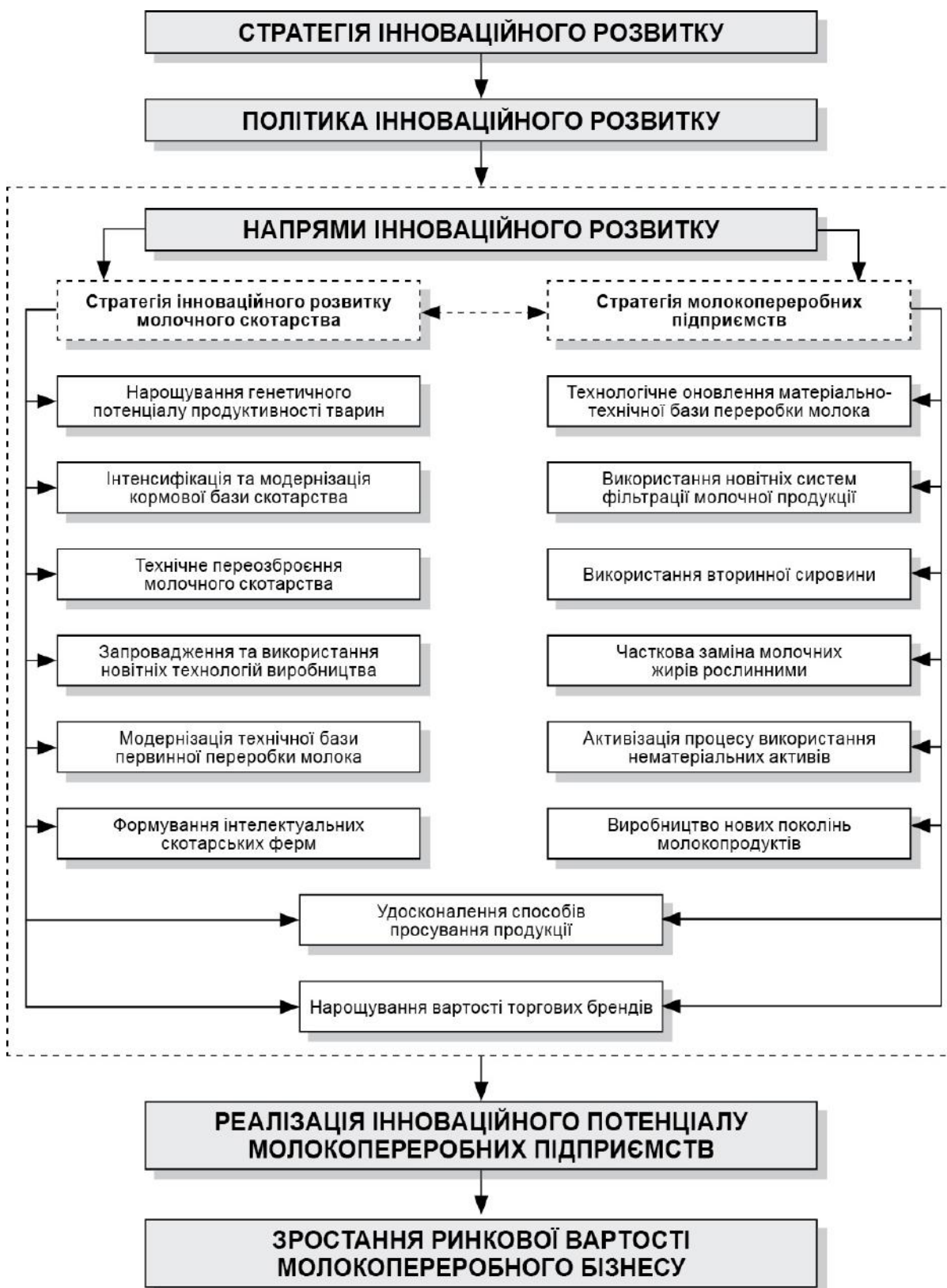

Рис. 3.7. Стратегічні напрями інноваційного розвитку (на прикладі молокопереробної галузі АПВ)

*Примітка: адаптовано автором на основі [191].

Стратегічні напрями розвитку молочного скотарства, орієнтовані на довгостроковий період, включають наступний ряд заходів визначального характеру для молокопродуктової галузі. Безпосередньо в галузі молочного скотарства (сировинна база):

- нарощування селекційно-генетичного потенціалу тварин на основі використання високопродуктивних порід і біотехнологічних системи розведення ВРХ;
- раціональне і ефективне використання кормових ресурсів і покращення якості кормів (програмування раціонів годівлі в залежності від індивідуального рівня продуктивності тварин);
- модернізація, технічне переозброєння, автоматизація виробництва молока;
- впровадження енергозберігаючих і інтенсивних технологій (технології безприв'язного утримання тварин, автоматизації машинного доїння, використання доїльних автоматів роботів);
- оновлення матеріально-технічної бази первинної обробки, зберігання та перевезення молочної сировини;
- створення інтелектуальних ферм, які об'єднують процеси годівлі і доїння корів та управління тваринницьким господарством.

Сектор промислової переробки первинної продукції формує технологічний попит у вигляді наступних напрямів стратегії інноваційного розвитку:

- автоматизація процесів виробництва продукції, установка сучасного технологічного обладнання;
- впровадження сучасних систем фільтрації, знищення мікроорганізмів у зовнішньому середовищі та пакування продукції;
- використання сучасних матеріалів упаковки, які дозволяють збільшити терміни зберігання продукції;
- зміна технологій виробництва продукції шляхом внесення

пришвидшувачів процесів дозрівання сирів, підсилювачів смаку та харчових барвників;

- використання вторинної сировини у виробництві продукції;
- розробка та провадження у виробництво комбінованих продуктів з частковою заміною, наприклад молочних жирів рослинними (за умови виготовлення екологічно чистих молокопродуктів із збереженням статусу молочної продукції);
- придбання нематеріальних активів у вигляді патентів, ліцензій, торгових марок, конструкцій, моделей технологічного змісту тощо;
- розробка та впровадження у виробництво нового покоління високоякісних і безпечних продуктів із сучасними функціональними параметрами (продуктів дитячого харчування, дієтичних продуктів, геродієтичних, продуктів із лікувальними і профілактичними властивостями);
- удосконалення способів просування продукції до споживача, створення та зростання вартості ринкових брендів.

Узагальнення результатів наукових досліджень механізму інноваційного розвитку вітчизняних переробних підприємств дозволили окреслити основні перспективні напрями стратегії інноваційного розвитку вітчизняних переробних підприємств, які формують засади успішного функціонування підприємств в середньо- і довгостроковій перспективі. Серед основних з них:

- удосконалення стандартів якості продукції з урахуванням вимог європейських країн;
- впровадження новітнього або модернізованого технологічного устаткування;
- постійне оновлення асортиментного ряду
- продукції молочного виробництва;
- кластеризація системи економічних зв'язків між виробниками переробного комплексу;
- інтенсифікація використання об'єктів інтелектуальної власності та

зростання вартості ринкового бренду переробних підприємств;

- застосування ринкових стратегій просування товару на ринок;
- використання сучасних методичних підходів в процесі фінансового забезпечення інноваційного розвитку (формування фінансової архітектури підприємства).

Забезпечення реалізації інноваційної спрямованості розвитку вітчизняного переробного виробництва вимагає утвердження дієвого механізму управління інноваційним розвитком та узгодженої взаємодії всіх структурних суб'єктів науково-технологічної державної політики [191].

Формулювання цілей і пріоритетних напрямів інноваційного розвитку починається з проведення системи прогнозно-аналітичного моніторингу ринку наукової продукції, за результатами якого обґрунтовуються принципові рішення і пропозиції відносно головних пріоритетів інноваційної діяльності держави в переробній сфері. Пропозиції і проектні рішення узгоджуються Радою з питань наукової та інноваційної політики при Президентові України, Департаментом Міністерства аграрної політики та продовольства України з питань науки та інноваційного розвитку, уточнюються з Координаційною радою. З проблем інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної економіки і вносяться Кабінетом Міністрів України на розгляд до Верховної Ради України. ВРУ в процесі розгляду державних програм інноваційного розвитку визначає остаточні пріоритети і обсяги державного фінансування заходів з реалізації інноваційної політики національної економіки. Прийняті рішення доводяться до рівня окремих профільних міністерств і відомств, місцевих органів самоврядування, які визначають конкретних розмір фінансового забезпечення програм інноваційного розвитку та несуть відповідальність за їх виконання [191].

Обмежений обсяг ресурсного потенціалу, зокрема площ сільськогосподарських угідь та існуючі механізми квотування обсягів виробництва продукції тваринництва в Європейському Союзі, створюють сприятливі передумови для нарощування обсягів виробництва й промислової

переробки в Україні та нарощування експортного потенціалу, орієнтованого, перш за все, на європейський ринок.

Позитивний характер носять й наслідки спільної аграрної політики країн ЄС, яка за останній рік характеризується призупиненням Європейською комісією дії експортних субсидій, за яких європейські продукти стають конкурентоспроможними без величини державних експортних дотацій. В свою чергу, такі зміни покращують можливості адаптації вітчизняної переробної галузі до умов функціонування європейського ринку.

У зв'язку з цим, цільовим пріоритетом зміцнення позицій України на світовому ринку є зростання обсягів виробництва переробної сировини, та всебічний контроль якості продукції на всіх етапах її руху.

Цільова спрямованість процесу розробки та реалізації стратегії адаптації переробного комплексу до умов інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки вимагає визначення стратегічних пріоритетів комплексу заходів і напрямів двох рівнів: середньо- та довгострокового періоду.

Головними пріоритетами середньострокового періоду розвитку переробної галузі виступають:

- 1) у сфері виробництва:
 - активізація розвитку та нарощування обсягів виробництва сировини;
 - техніко-технологічне переозброєння переробних підприємств на засадах використання новітніх біотехнологій, зниження енергоспоживання, підвищення якості сировини та підвищення рівня конкурентоспроможності продукції на внутрішньому ринку;
- 2) в соціальній сфері – підвищення мотивації персоналу, збереження трудових ресурсів та нарощування інтелектуального потенціалу кадрів, як сировинної сфери, так і сфери промислової переробки;
- 3) в економічній сфері – нарощування обсягів фінансових потоків та інвестиційних потоків як головна передумова переходу на інноваційну модель розвитку;
- 4) в інституціональній сфері – удосконалення державної політики

захисту конкуренції на ринку переробної сировини, посилення інтеграційних зв'язків і формування продуктових кластерів в молокопродуктовому комплексі, впровадження і використання системи європейських стандартів і регламентів, розвиток інфраструктури зберігання, транспортування та логістики руху сировини;

5) у сфері науково-інноваційного забезпечення – формування інноваційного ядра промислової переробки сировини як головного принципу подальшого функціонування переробної галузі [191].

Домінантними пріоритетами періоду довгострокового стратегічного розвитку вітчизняного переробного комплексу і ринку переробної продукції є:

- пріоритет подальшого імпортозаміщення в галузі промислової переробки вітчизняними високоякісними продуктами;
- поступова орієнтація промислової переробки на впровадження у виробництво безвідходних, біо- і нанотехнологій, що забезпечують високоякісні споживчі властивості продукції, систему їх маркування та пакування з мінімальним негативним впливом на екологічне середовище;
- розширення спектру та асортименту екологічно чистих і дієтичних продуктів;
- підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних продуктів на зовнішньому ринку, зміцнення ринкових позицій та збільшення частки європейського ринку.

Проблемні аспекти реалізації стратегічних завдань та досягнення стратегічних цілей інноваційного розвитку вітчизняних переробних підприємств в сучасних умовах в значній мірі сконцентровані в сфері фінансового забезпечення системи інноваційних перетворень. Традиційно обмежені фінансові можливості Державного бюджету України та позабюджетних фондів створюють передумови зміщення акцентів на рівень окремих суб'єктів господарювання та пошук ефективних механізмів фінансування інноваційних розробок і впроваджень на мікрорівні. За таких умов зростає роль інновацій фінансового походження, імперативами яких є

пошук джерел фінансування інновацій та їх раціональне використання. Ключова роль серед інновацій, які створюють фінансовий базис для переходу на інноваційну модель розвитку, належить формуванню ефективної фінансової архітектури переробних підприємств. Завдяки ядру фінансової архітектури – механізму управління фінансовими потоками, підприємство має змогу забезпечити фінансовий каркас реалізації стратегічних інноваційних заходів, спрямованих на підвищення ступеня конкурентоспроможності вітчизняної продукції та забезпечення продовольчої безпеки нації [400].

Основні напрями подальшого розвитку переробної галузі ґрунтуються на конкретних соціально-економічних та науково-технічних розробках і передбачають:

- комплексну модернізацію виробничої та міжгалузевої структури; реальні зміни щодо перебудови виробничих і земельних відносин та розвиток нових організаційних форм власності і господарювання;

- радикальні структурно-інвестиційні зміни, що забезпечать комплексну перебудову виробничо-технологічних та матеріально-технічних, організаційно-господарських структур;

- удосконалення фінансово-кредитних відносин на основі системи державного регулювання;

- підвищення ефективності використання ресурсів і комплексної переробки за допомогою впровадження досягнень науково-технічного прогресу [400].

Загалом черговий етап формування ресурсоощадної політики переробних підприємств харчової промисловості у постконфліктний період можна представити на (рис.3.8).

Ефективний розвиток переробних галузей – одна із важливих умов забезпечення сталого соціально-економічного зростання суспільства з огляду на спрямування кінцевої продукції. Проте, шляхи вирішення проблеми підвищення ефективності функціонування переробних галузей в методологічному та організаційно-методичному плані залишаються ще

недостатньо вивченими та розробленими. Ефективність розвитку переробних

Рис. 3.8. Організаційна ланка формування моделі функціонування ресурсоощадного організаційно-економічного механізму переробних підприємств у постконфліктний період

*Примітка: розробка автора.

галузей – специфічна галузева форма прояву господарських відносин з метою максимального задоволення потреб суспільства. Як економічна категорія в умовах ринкової економіки вона відображає якість господарювання в них, тобто досягнення кінцевої мети з найменшими затратами суспільної праці з урахуванням соціального та екологічного аспекту [345, с.122].

Визначальним чинником підвищення ефективності функціонування переробних галузей повинна стати розробка і впровадження сучасної інноваційної науково-технічної моделі виробництва, основними складовими якої повинні бути:

- розроблення і використання ресурсощадних та енергоощадних технологій, принципово нових видів техніки і технологій;
- формування наукоємних виробничих процесів, конкурентоспроможних переробних виробництв, досконалого механізму інноваційного розвитку переробних галузей;
- забезпечення ефективного стимулювання інноваційної діяльності переробних підприємств.

Перспективним напрямом розвитку переробних галузей є розширення інтеграційних процесів на основі створення акціонерних товариств відкритого типу за участю постачальників сировини, переробних підприємств, банківських структур, транспорту, торгівлі, установ з науково-технічного та інформаційного обслуговування, що значно розширить можливості фінансування інвестиційних проектів [399].

На сучасному етапі особливої актуальності набуває підвищення ефективності переробних підприємств на основі впливу науково-технічного прогресу (НТП). Економічна ефективність переробних підприємств у значній мірі визначається інноваційними процесами та впровадженням науково-технічних рішень. Економічний розвиток держави характеризується інноваційними процесами на основі НТП, які можуть забезпечити сталий розвиток нафтогазового комплексу та енергетичну незалежність. Впровадження інноваційних рішень у переробну сферу економіки з

врахуванням регіонального розвитку може швидко й ефективно трансформувати переробні підприємства, забезпечити технічне оновлення виробництв та стимулювати підприємництво, забезпечити вихід на світовий ринок.

Узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду у сфері інноваційної діяльності дає можливість розробити комплекс заходів для її активізації. Створення інноваційної моделі розвитку переробної сфери має стати пріоритетним для розвитку держави та окремих регіонів. Реалізація інноваційних рішень потребує аналізу й оцінки інвестиційної привабливості окремих підприємств та регіону в цілому. Інноваційний розвиток переробних підприємств має свої особливості, які викликані значними природними впливами та ризиками. Інноваційне підприємництво в умовах переробних підприємств потребує залучення внутрішніх та зовнішніх інвестиційних ресурсів. Особливої уваги заслуговують форми і методи стимулювання інноваційного підприємництва. Ґрунтовний аналіз фінансово-господарської діяльності переробних підприємств, визначення їх інвестиційної привабливості дозволять сформувати раціональні шляхи регіонального інноваційного розвитку [399].

Економічна ефективність переробних підприємств є вирішальним чинником соціально-економічного прогресу держави.

Екстенсивні методи розвитку галузі вичерпали себе, адже запаси ресурсів поступово вичерпуються, значно зношені основні фонди потребують постійного технічного оновлення та значних капіталовкладень. Без впровадження інноваційних технологій на основі досягнень науково-технічного прогресу неможливо модернізувати переробні підприємства. Це дало б змогу трансформувати цю галузь економіки України до загальноєвропейської системи і забезпечити сировиною національні переробні підприємства та підвищити їх ефективність.

Для покращення ситуації у галузі необхідно створити цілісну систему комплексного розвитку переробного виробництва з врахуванням сучасних

світогосподарських тенденцій. Потрібно забезпечити сучасний інноваційний розвиток на основі впровадження нових технологічних рішень. Аналіз тенденцій розвитку переробних підприємств зарубіжних країн засвідчує необхідність запровадження ефективного організаційно-економічного механізму, який буде сприяти інноваційно-інвестиційній політиці у переробному комплексі. Шляхом впровадження інноваційних заходів та сучасних технологічних процесів можна підвищити ефективність виробництва, покращити конкурентоспроможність продукції та забезпечити завантаження переробних підприємств.

У контексті забезпечення енергетичної безпеки України пріоритетними з врахуванням розвитку НТП залишаються такі напрями [399]:

- забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери країни в об'єктивно необхідних обсягах та створення умов для формування і реалізації політики захисту національних інтересів у сфері енергетики;
- формування державної соціально спрямованої енергетичної політики щодо енергозабезпечення населення з врахуванням регіонального розвитку;
- зменшення шкідливого впливу об'єктів паливно-енергетичного комплексу на навколишнє середовище й населення відповідно до національних та міжнародних вимог;
- впровадження заходів енергоощадності та енергоощадних технологій у галузях економіки та соціально-побутовій сферах на основі впровадження досягнень НТП і покращення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів та формування світогляду економного енергоспоживання;
- розроблення і впровадження високоефективних технологій переробки та устаткування для виробництва, транспортування, розподілу і споживання енергоресурсів;
- підвищення надійності і рівня безпеки енергетичних об'єктів на довкілля та населення з метою запобігання екологічним катастрофам та

зменшення рівня техногенного впливу на довкілля і людей.

У сучасних ринкових умовах господарювання все більше значення мають інформаційно-комунікаційні технології, які впливають на всі сфери суспільної діяльності. Відповідно до завдань Програми економічних реформ Президента України стратегічний курс на побудову інноваційної економіки й інформаційного суспільства в Україні вимагає інтенсивного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, які безпосередньо пов'язані з інноваційною діяльністю.

У Законі про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні визначено правові, економічні й організаційні основи формування та реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності [108], що дає можливість для подальшого розвитку та впровадження інноваційних технологій в усі галузі народного господарства, у т.ч. у переробні підприємства України.

Багато прикладних питань, пов'язаних з інформаційним забезпеченням, зі специфікою впровадження інноваційних процесів на переробних підприємствах, усе ще вимагають конструктивного рішення. Особливо гостро вони виявляються в умовах збільшеного впливу досягнень НТП та інноваційних рішень на конкурентоспроможність переробних підприємств і на роль інформаційного забезпечення в управлінні інноваційними технологіями переробних підприємств.

Для ефективного функціонування економіки необхідно, щоб інновації впроваджувалися на макrorівні шляхом прогресивних міжгалузевих структурних зрушень та якісних змін у стані продуктивних сил. На мікрорівні завдяки інноваціям підприємства істотно збільшують виробництво продукції, поліпшують її якість, досягають необхідної стабільності в результаті зменшення впливу несприятливих природних умов, підвищують продуктивність праці, забезпечують економію ресурсів і, насамперед, енергоносіїв, а також охороняють навколишнє середовище, успішно вирішують соціальні питання, пов'язані з корінною зміною умов роботи, життя та побуту людей.

Тому в цей час для ефективного функціонування в умовах ринку все більше з'являється потреба в управлінні на переробних підприємствах їхньою інноваційною діяльністю.

Під управлінням підприємством розуміється організація діяльності підприємства з урахуванням змін у навколишньому економічному середовищі. Завдання управління полягає у відстеженні внутрішніх і зовнішніх процесів і адекватному реагуванні на них, у результаті чого зміни економічних умов можуть сприяти розвитку підприємства, а не наносити йому збиток [203]. Причому будь-якому підприємству необхідна функція управління як динамічного процесу, що дозволяє передбачати й ураховувати зміни зовнішнього середовища й, пристосовуючись, адаптувати внутрішні чинники виробництва для свого розвитку та подальшого росту.

Необхідно відзначити, що ефективна реалізація процесів управління на підприємстві ґрунтується на використанні інноваційних технологій, що відповідають сучасному стану науково-технічних засобів.

Крім усього, необхідно відзначити, що ефективність виробництва, підвищення продуктивності праці, зниження витрат забезпечуються, насамперед, своєчасним прийняттям управлінських рішень, заснованих на необхідній і достовірній інформації. Для виконання цих завдань необхідно забезпечити якісну реалізацію системи інформаційного забезпечення на підприємстві за допомогою розробки й впровадження інформаційних систем керування інноваційними технологіями [15].

Основне завдання при проектуванні інформаційних технологічних систем – забезпечення обліку й управління виробничо-господарськими процесами підприємства на основі методів обробки й аналізу інформації про фактичний стан його виробничої й фінансової діяльності. При цьому головною метою інформатизації є підвищення ефективності основних виробничо-господарських процесів.

Аналіз інноваційних технологій і управління бізнес-процесами на переробних підприємствах, теоретико-методологічних аспектів проектування

інформаційних систем управління інноваційними технологіями на переробних підприємствах підтвердив правильність визначених завдань. Пропоновані підходи можуть бути використані при проектуванні системи інформаційного забезпечення управління інноваційними технологіями на переробних підприємствах, що може лягти в основу головних модулів програмного комплексу, що реалізує динамічні функції контролю, планування та прогнозування економічних показників діяльності переробних підприємств, що в остаточному підсумку повинно привести до підвищення вірогідності і якості інформації, зниженню часу на її обробку й формування аналітичних звітів, і, відповідно, до збільшення прибутку підприємства.

Урахування вищезазначених напрямів підвищення ефективності дозволить підприємствам переробної промисловості контролювати і зміцнювати власні позиції на вітчизняному ринку, а також створювати базисні умови для випуску та реалізації кінцевого продукту. Таким чином, дослідження свідчать про те, що більшість підприємств переробної промисловості потребують докорінного інноваційного оновлення матеріально-технічної бази, оскільки умови конкурентної боротьби вимагають впровадження сучасного високопродуктивного устаткування і новітніх технологій, широкого залучення наукового та кадрового потенціалу.

3.4. Вплив диспаритету цін на ресурсне забезпечення підприємства та оцінка впливу галузевих чинників на ефективне їх використання

Посилення диспаритету цін між продукцією агропромислового комплексу і продукцією переробних галузей впливає на забезпечення продовольчої безпеки України. Диспаритет цін виникає внаслідок випереджаючого зростання цін на продукцію, яка використовується в аграрному секторі, та на продукцію, вироблену з сільськогосподарської сировини.

Ціна – це вираження вартості товару з врахуванням покриття витрат та отримання прибутку для подальшого розширення виробництва. Високі ціни забезпечують нормальне функціонування економіки, вони повинні бути об'єктивними і для виробників і для споживачів. За таких умов економічна система характеризується стабільністю, урегульованістю та перспективами для розвитку. В Україні ситуація на жаль, далека від ідеалу, особливо це простежується у переробному виробництві. Це викликало таке негативне явище як диспаритет цін, яке спричиняє ряд проблем, серед яких високий ризик банкрутства переробних підприємств, недоотримання прибутків, спад виробництва, погіршення якості продукції та ін. Вирішення цієї проблеми дасть можливість йому динамічно та активно розвиватися, що позитивно впливає на стан економіки в цілому [424].

Диспаритет цін – явище історичне. Він виник тоді, коли виникла сама ціна і є її невідлучним супутником через усі епохи, аж до наших днів. Не виключено, що диспаритет цін залишиться вічним супутником ціни [412, с.265].

Відомо, що з усіх сфер АПК, переробне виробництво знаходиться у найневигоднішому становищі, зумовленому диспаритетом цін, відсутністю державного регулювання ринку, великою залежністю від природнокліматичних умов, їх негативним впливом і, в той же час, природною необхідністю існування галузі [441, с.84].

Масштабніший ціновий диспаритет спостерігається у переробному виробництві. Він спричинений багатьма чинниками, однак основними є три: перший, зумовлений низькою місткістю внутрішнього ринку на продукцію переробки. Адже на ціни взагалі, зокрема на роздрібні ціни, треба дивитись через призму доходів покупців товарів, через повноту їх гаманців. Другий чинник диспаритетності цін на продукцію полягає у тому, що за умов поглиблення успадкованої кризи переробному виробництві України і його відставання з переходом на вільне ціноутворення порівняно з підприємствами базових галузей промисловості (паливно-енергетичної, машинобудівної,

хімічної тощо) перед останніми відкрились вигідні зовнішні ринки збуту своєї продукції за вищими у кілька разів світовими цінами [424].

Тому підприємства базових галузей стали поставляти свою продукцію розваленому переробному виробництву майже за світовими цінами. Третім чинником, який стимулює диспаритетність цін на продукцію переробних підприємств у ціновому ланцюгу проходження цієї продукції у непереробленому і особливо у переробленому вигляді до кінцевого споживача, є непропорційність його розвитку порівняно з розвитком промислового виробництва, зокрема агропромислового, яке переробляє сільськогосподарську сировину. За інформацією держстатистики, переробна промисловість, що працює на сільськогосподарській сировині, за останні роки нарощує виробництво високим темпами, а сільське господарство стагнує, а на думку Хижі Н. М., деградує. [412, с.266].

Значний диспаритет цін перетворив галузь у донора інших сфер економіки, що призвело до повної зупинки інвестиційних процесів.

Важке фінансове становище переробного сектору значною мірою зумовлене тривалим нееквівалентним обміном між переробним виробництвом та іншими галузями економіки.

Наростання диспаритету цін, що розпочалося у 1991 році, було зупинене лише у 1995 році, коли співвідношення індексу цін на переробну продукцію та промислової продукції, що споживається, склало 19% від рівня 1990 року. Тобто диспаритет зріс у 5 разів. У 1996-2003 роках це співвідношення коливалося в межах 17-19%.

Лише у 2000 році співвідношення індексів цін на переробну продукцію та промисловості, що забезпечує переробне виробництво ресурсами, складалося на користь переробного сектору. Заходи, що вживалися з метою налагодження організованого і прозорого переробного ринку (1995, 2000, 2001рр.), лише тимчасово і частково – на 1-2% – сприяли поліпшенню цінового співвідношення на користь переробного сектору. А у 2002-2003 роки проявилися нові чинники (зниження рівня резервування продукції,

комерціалізація збуту продукції, тінізація ринку), які призвели до погіршення паритетності цін.

На даний час питання диспаритетності вирішене лише частково, оскільки до 2007 року Україна так і не налагодила цінове співвідношення на продукцію переробних підприємств, а у 2008 році з'явилася нова проблема – вступ в СОТ, де відсутня паритетність цін продукції.

Ціновий диспаритет значною мірою спричинений відсутністю ефективної цінової політики. Динаміка цін в аграрному секторі економіки складається стихійно. Вона не має системної бази, характеризується великими коливаннями як за роками, так і за місяцями в межах одного року. Ціни на продукцію не встановлюються на основі вільного співвідношення попиту і пропозиції на ринку.

Проблема формування цін на ринку продукції переробних підприємств є актуальним питанням ринкового ціноутворення, оскільки ціна має два напрямки: соціальний та економічний.

Як соціальний чинник, ціна формує життєвий рівень населення, оскільки через купівельну спроможність задовольняє певний рівень потреб, враховуючи величину доходів кожного. В умовах України при невисокій купівельній спроможності більшої частини населення соціально обґрунтовані ціни мають залишатися низькими.

Тут і виникає ще одна проблема: економічний напрямок ціни спрямований на отримання підприємством якомога більшого прибутку, з метою забезпечення виробництва та його подальшого розвитку. Тому ми поділяємо думку авторів, які вважають, що вирішення питання диспаритету цін на переробних підприємств треба починати із встановлення такої початкової ціни, яка б враховувала б потреби усіх економічних суб'єктів [424].

Виходячи з вищесказаного варто відмітити також той факт, що ефективність ціноутворення все ж залежить від держави, як економічного регулятора ринку.

Рівень собівартості враховується при встановленні економічно обґрунтованих цін на продукцію. Конкурентоспроможна продукція повинна мати такий рівень цін, який би оптимально співвідносився із собівартістю та середніми конкурентними ринковими цінами, а також задовольняти платоспроможний попит населення. За словами, Копистко О. В., для того, щоб ринок працював ефективно, необхідно встановити державне регулювання цін і забезпечити мінімальну ціну на продукцію [183, с.62].

Такий підхід є частково неправильним, оскільки традиційно мінімальні ціни на продукцію не забезпечують товаровиробників необхідним рівнем прибутку та створюють диспаритет цін, за рахунок чого більша частина коштів обертається в сфері обслуговування та промисловості, залишаючи виробника в кризі і надалі.

Вирішення проблеми цінового диспаритету є нагальною проблемою реформування економіки.

Ціновий диспаритет є результатом поєднання конкурентного середовища переробного підприємства з його монопольним оточенням і таким же монопольним формуванням цін на засоби виробництва для підприємства та сільськогосподарську продукцію. Особливістю вітчизняного переробного підприємства є те, що тривалий час за показник економічного і соціального прогресу видавався рівень усупільнення виробництва, який здійснювався шляхом укрупнення підприємств. Цим у даний час зумовлений особливо високий рівень монополізації сфер виробництва засобів виробництва і закупівель продукції. У менш виражених, але подібних умовах в період «глибокої депресії» ядром аграрної політики США була політика паритету цін.

Через ціновий диспаритет знижується ефективність інших важелів регуляторного впливу держави. При існуючому співвідношенні цін дотації для переробних підприємств, пільгові кредити, податкові пільги вимиваються у суміжні із переробним виробництвом сфери.

У вітчизняному переробному секторі політика цінового паритету не спотворюватиме ринкові результати, а коригуватиме результати, спотворені

високим рівнем монополізації окремими структурами сфери закупівель в умовах неналежного рівня розвитку інфраструктури ринку, дозволить стабілізувати ринкове середовище, формувати суб'єктами господарювання стратегічні цілі, мінімізувати рівень ризиковості обраних стратегій та здійснювати необхідні нагромадження для їх реалізації.

За словами Миколи Безуглого, розв'язання проблеми диспаритету цін за рахунок компенсації витрат виробників із державного бюджету країни в сучасних умовах є неприйнятним, тому що для ліквідації такого диспаритету потрібно близько 40–50 млрд. грн. на рік. Цей процес має відбуватись за рахунок перерозподілу прибутку, отриманого у ланцюжку виробник – переробник – продавець, у такий спосіб, аби всі його учасники мали рівноцінні доходи. Нині їх лєвова частка концентрується у руках тих, хто торгує сільгосппродукцією або зберігає та переробляє її. А за всі прорахунки в агропромисловому комплексі платить сільгосптоваровиробник [24].

Ситуація погіршується у зв'язку з тим, що переробне виробництво було і продовжує бути донором для фінансово-спекулятивних та посередницьких структур. Вимивання фінансових ресурсів переробників відбувається через ціновий диспаритет, обсяг якого фахівцями УААН оцінено у майже 10 млрд. грн. щорічно. Однак ліквідувати його через підвищення цін на продукцію неможливо. Рівень цін на неї дорівнює світовому, а то й перевищує його. У той же час рентабельність основних видів продукції є низькою і продовжує падати. Для забезпечення простого відтворення показник рентабельності виробництва повинен становити не менше 15%, а для розширеного – 30-35% [424].

Основними заходами, спрямованими на подолання диспаритету цін, на нашу думку, є такі:

- збільшити місткість внутрішнього ринку за рахунок росту купівельної спроможності громадян;
- збільшення фінансової підтримки виробництва продукції;
- удосконалення і посилення моніторингу цін, де спостерігається

наймасштабніший їх диспаритет;

– з метою посилення державного цінового регулювання крім пшениці, жита і цукрового буряка, поширити перелік об'єктів цінового регулювання на інші важливі продукти;

– доцільним є встановлення урядом, мінімальних і максимальних закупівельних цін (цінового коридору) на найважливіші види продукції, диференціювавши їх по видах продукції, регіонах країни згідно з їх ґрунтово-кліматичними умовами та іншими чинниками, посилити контроль за дотриманням суб'єктами ціноутворення мінімальних і максимальних цін.

Отже, ціновий диспаритет на продукцію переробних підприємств спричиняє нерівномірний розподіл фінансових ресурсів, що викликає недотримання прибутків товаровиробниками, що в свою чергу приводить до погіршення якості продукції, високому ризику банкрутства підприємств, та іншим негативним чинникам.

Не дивлячись на те, що вітчизняна економіка відійшла від адміністративно-командних методів ціноутворення – основної причини того, що навіть при значному зростанні доходів населення, яке спостерігалось у кінці 80-90 рр. ХХ ст., попит на більшість товарів не задовольнявся, а стосовно деяких продовольчих перманентним був наростаючий дефіцит, перехід до фінансової концепції регулювання цін окресленої проблеми не вирішив [416].

Отож, зважаючи на те, що попри значне непропорційне щодо заробітної плати основних верств населення зростання цін, дійсний попит на продовольство не тільки не забезпечується, а навпаки, його споживання у розрахунку на одну особу за більшістю видів стало меншим від рівня 1990 року, проблемою, яка має певне наукове і практичне значення, є дослідження причин такої невідповідності й ролі в ньому ціноутворення.

Теорія ціноутворення в індустріальному суспільстві ґрунтується на сучасних відмінностях ринку від того періоду – початку ХХІ ст. – коли А. Маршалл обґрунтував свій знаменитий «хрест» як точки перетину кривих, що описують взаємодію пропозиції й попиту, у якій виникає їхня рівновага,

тобто ціна попиту дорівнює ціні пропозиції [185]. Адже на відміну від згаданого періоду, в якому на ринку діяло багато дрібних фірм, і таке ідеальне співвідношення могло виникати спонтанно, бо сила впливу кожної з них на ринок, як зауважив Дж. Гелбрейт, на типовому ринку індустріальної системи існує тільки жменька продавців [416].

Зокрема, у США внутрішній ринок автомобілів поділений між чотирма фірмами, причому три панують на ньому. Такою ж є кількість пануючих фірм на ринку первинного алюмінію, міді, гуми, сигарет, мила та миючих засобів, віскі, важких електроприводів, конструкційної сталі, жерстяних банок, електронних обчислювальних пристосувань, авіаційних моторів, цукру, сухого печива, чавуну, заліза, жерсті, вантажних автомобілів і розмаїття інших товарів [311].

Тобто, ринок є олігопольним [24]. Стосовно вітчизняного ринку переробної продукції, на наш погляд, можна стверджувати те саме, звісно з поправкою на рівень як обсягів виробництва, так і його концентрації. При цьому найбільш дотичним до теми є становище на ринку нафтопродуктів, міндобрив, засобів захисту рослин, де ситуація щодо цін складається незмінно упродовж 1991 – 2011 рр. цілком у відповідності з висновком цього вченого щодо США: «Коли говорять про олігополіста, мається на увазі, що при встановленні цін він почасти користується владою, властивою монополії, і почасти відчуває обмеження, що накладаються конкуренцією, ... можлива, хоч і рідко, таємна змова з метою встановлення ціни, найбільш підходящої для всіх фірм галузі» [24].

У той же час ситуація на ринку переробної продукції продовжує залишатись такою, якою вона була у країнах ринкової економіки на початку ХХ ст.: ні окрема особа, ні підприємство не мають сили для того, аби здійснювати вплив на відповідний ринок сировини для переробної промисловості. Але вже на ринку продовольства становище є кардинально протилежним (табл. 3.3).

Відтак маємо парадокс: спроби втримати помірні ціни приводить до їхнього «сплеску» (2007 рік – 138,0; 2010 – 130,0 відсотків), акумулятивний

індекс їхнього зростання за 2005 – 2011 роки виявився неспівмірним, причому, як завжди, не на користь аграрного сектору, оскільки ціни промислової продукції випереджали зростання їх на сільськогосподарську у 1,2 рази. Таким чином вже наявний семикратний диспаритет [292] тут далі посилюється [311].

Таблиця 3.3

Порівняння динаміки цін на продукцію, продовольство та матеріально-технічні ресурси за 2000-2013 роки

Індекси цін реалізації	Роки								Кумулятивний індекс 2005-2013р.
	2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Сільськогосподарської продукції	155,8	108,1	102,4	138,0	110,3	106,4	130,0	113,6	264,8
Промислової продукції	120,8	116,7	109,6	119,5	135,5	106,5	120,9	119,0	317,2
Інвестицій в основний капітал	117,7	120,7	113,0	116,0	127,0	111,3	113,4	113,7	288,3
Будівельно-монтажних робіт	118,0	125,6	123,5	123,1	135,3	113,3	115,8	119,4	397,8

**Примітка: складено автором на основі [Україна у цифрах 2013. Статистичний збірник. – К., 2014. – С. 50].*

Так, на ринку аграрної продукції лише в окремі роки (2003 та 2007) ціни зростали відповідно з динамікою витрат підприємств на придбання матеріально-технічних ресурсів. Якщо ж унаслідок сприятливих погодних умов пропозиція зростає, то ціни на продукцію відразу знижуються, а інколи – як це було у 2002 році, – навіть стають меншими від попереднього року, не дивлячись на те, що вони мали би збільшуватись хоча б відповідно індексу інфляції [311].

На ринку ж матеріально-технічних ресурсів таких коливань немає і ціни тут не корелюють з динамікою закупівельних цін на сировину, а стабільно зростають. У результаті диспаритет цін не тільки не згладжується, а навпаки – збільшується. Приміром, у 2000-2005 роках. диспаритет цін міжгалузевого обміну продукції становив 1 до 5, а зараз 1 до 7 [292].

Саме така невідповідність ціноутворення, коли на засоби виробництва для переробного сектору економіки ціни є олігопольними, що якраз і є причиною того, що перманентний дефіцит продовольства, сформований в надрах адміністративно-командного способу регулювання виробництва, продовжує залишатись хронічним явищем в умовах ринкових відносин. Адже протилежна дія векторів цін виробників промислової продукції та

закупівельних цін переробних підприємств зумовлює те, що основний чинник стимулювання діяльності підприємств – прибуток – не діє.

В результаті замість нарощування обсягів виробництва з метою максимізації прибутку, переробні підприємства вимушені його згортати, оскільки витрати діяльності тут не завжди покриваються доходами, або ж рентабельність є надто мізерною, аби можна було забезпечити вкладення більш-менш суттєвої маси капіталу у їхній розвиток (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Фінансові результати та рівень рентабельності діяльності
переробних підприємств за 2000-2013 роки**

Показники	Роки						
	2000	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Фінансові результати, млн.грн.	-121,4	1253,2	630,4	4168,9	5462,8	7120,0	12750,5
Рівень рентабельності, %	-1,0	6,8	2,8	15,6	13,4	13,8	21,1

**Примітка: складено автором на основі [Сільське господарство України 2013. – К., 2013. – С. 52].*

Приміром, упродовж 2000-2006 років маса прибутку на переробних підприємствах лише у 2001 році перевищувала 2 млрд. грн., що теж не може вважатись оптимальною сумою такого джерела формування їхнього власного капіталу, особливо з огляду на те, що при цьому третина господарств є хронічно збитковою, а рівень рентабельності у прибуткових був набагато нижчим від оптимального, який мав би становити 30-35%. Але у наступні роки навіть такий рівень прибутковості, як і маса прибутку, вже не забезпечувались [311].

У результаті маємо стійку тенденцію зниження темпів виробництва продукції, хоч попит на вироблені з тваринницької сировини продовольчі товари є найменш забезпеченим (табл. 3.5).

При цьому треба врахувати, що значну частку споживання за наведеними видами продукції, окрім імпорту, забезпечують особисті підсобні домогосподарства населення, що з позицій ціноутворення виглядає на перший погляд нібито алогічно, особливо якщо зважити на нижчі закупівельні ціни на продукцію цих господарств, відсутність стосовно них цільових дотацій з

бюджету для стимулювання збільшення поголів'я корів хоча б на тому рівні, який мають сільськогосподарські підприємства.

Таблиця 3.5

Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції, зміни поголів'я тварин та споживання окремих продуктів харчування за 2000-2013 роки

Індекси	До попереднього року			Довідково: споживання на одну особу		
	2000	2005	2013	Види продовольства	Раціональна норма	Спожито у 2013, кг
Валової продукції	1,10	1,00	0,98	м'ясо	75	75,51
Поголів'я тварин, у тому числі: ВРХ, всього	1,0	0,94	0,98	молоко	370	205
з них корів	0,99	0,93	0,98	яйця	275	310
свиней	1,09	1,09	0,93	х	х	х

**Примітка: складено автором на основі [Україна в цифрах 2013 р. – К., 2014. – С. 84, 99; Сільське господарство України 2013. – К., 2014. – С. 158].*

Звісно, це певною мірою позначається на виробництві, оскільки відсутність економічної заінтересованості не сприяє нарощуванню його обсягів, безвідносно до того, хто це здійснює. Тому-то і в особистих підсобних домогосподарствах населення приріст виробництва продукції спочатку зупинився, а починаючи з 2005 року воно навіть скорочується. Зокрема, починаючи з 2002 року, темпи приросту продукції почали знижуватись, а з 2003 року намітилась тенденція скорочення загальних обсягів її виробництва.

Але треба зважити на те, що основною метою виробництва є забезпечення продуктами харчування членів власної сім'ї. Тільки надлишки виробленої продукції тут стають товарною. Саме в цьому полягає основна відмінність щодо ставлення до виробленої продукції на підприємствах та в особистих підсобних домогосподарствах населення, яке непрямо впливає на рівень цін: на перших основною метою є виробництво товарної продукції. У других першорядним є забезпечення власних потреб, а товарна продукція тут розглядається як джерело побічних неосновних доходів [311].

І хоч загалом особисті підсобні господарства населення продовжують виробляти поки що майже 60 відсотків валової продукції, що з позицій цінового

чинника виглядає нібито й нелогічним, так не може тривати безкінечно, оскільки демографічні процеси на селі та урбанізація неминуче призведуть до зменшення виробництва продукції в особистих підсобних домогосподарствах населення. Тому не існує жодної дилеми щодо подальшого розвитку виробництва, як це іноді проголошується на основі динаміки обсягів валової продукції за категоріями господарств, а висновок має бути однозначним: поряд із всілякою підтримкою особистих підсобних господарств, оскільки їх потенціал ще не вичерпаний, прорив на ринку продовольства у напрямі досягнення науково обґрунтованих раціональних норм споживання – верхньої межі дійсного попиту громадян держави – можливий за умови суттєвого нарощування виробництва продукції на переробних підприємствах.

Зі сказаного, логічно витікають наступні висновки. Для вирішення проблеми диспаритету цін переробних підприємств насамперед мають бути усунуті наявні перекоси у формуванні цін міжгалузевого обміну. Бо «перевірка фактами» переконує, що саме т. зв. «ножиці цін» на промислові товари й сільськогосподарську сировину, особливо коли це стає надмірним, як це сталося зараз – диспаритет цін є 7-ми кратним, – призводять до скорочення виробництва насамперед найбільш матеріалоемної продукції. Вирішити цю проблему можна, на наш погляд, тільки за умови кардинальної зміни підходів до фінансового регулювання ціноутворення, бо ніякими частковими заходами у вигляді податкових пільг за податком на додану вартість, окремих бюджетних програм, які до того ж не всім товаровиробникам доступні.

На початку 90-х років, у процесі реформування АПК, відбулось розукрупнення переробних підприємств, роздрібнення виробничих потужностей з переробки сільськогосподарської продукції. Водночас процес приватизації перетворив підприємства сфери переробки, сільськогосподарського машинобудування і агросервісу в монополістів. На фоні цього здійснювана цінова політика загострила міжгалузевий диспаритет між сировинними сільськогосподарськими галузями і переробкою продукції, виробниками матеріально-технічних засобів, що призвело до згорання

виробництва основних видів продукції рослинництва і тваринництва як базових складових та основи розвитку АПК.

Проблеми у ціновій політиці та пайовій участі в прибутках у галузях промисловості вирішувалися шляхом кооперації. Там уже був налагоджений механізм їх вирішення. В умовах АПК такий досвід практично донині відсутній.

Монопольний диктат переробників сільськогосподарської продукції, що сформувався на закупівельні ціни, практично повна незалежність від держави переробних і обслуговуючих підприємств значно ускладнили вирішення завдання побудови взаємовигідних стосунків між партнерами, призвели до руйнування інтеграційних зв'язків між ними. Зниження цін на сировинні і продовольчі ресурси при одночасному збільшенні цін на готову продукцію переробки з боку монополістів також не сприяло інтеграції галузей АПК.

Проблеми створення і стійкого функціонування інтегрованих формувань недостатньо досліджені. Аналіз існуючих підходів і методів організації партнерства товаровиробників і переробних підприємств засвідчив, що вони носять поверхневий характер, не маючи в своїй основі аргументованого обґрунтування економічної доцільності функціонування останніх. Виходячи з цього, слід розробити принципово нові підходи до налагодження економічних стосунків між інтегруючими суб'єктами на основі взаємовигідного партнерства [53].

Всі економічні проблеми прямо або опосередковано концентруються в еквівалентності агропромислових відносин, що особливо актуально в умовах ринку.

У теоретичному та практичному аспектах важливо розрізнити поняття «еквівалентність обміну» і «ціновий паритет». Під еквівалентністю розуміють однакову вигоду в разі обміну продукцією між товаровиробниками, а паритетність означає спосіб підтримки взаємовигідних відносин, насамперед за рахунок цін.

Відомо, що ціна виробництва продукції дорівнює витратам на її виробництво та середньому прибутку, навколо якого коливаються ринкові ціни.

У процесі переходу до ринкової економіки переробні підприємства в десятки разів підвищили ціни на види своєї продукції понад їх реальну вартість. Водночас сільськогосподарські підприємства і господарства не в змозі викласти такі кошти на промислові засоби виробництва і предмети праці, оскільки це призведе до суттєвого подорожчання вироблюваної сільськогосподарської продукції та збитків від виробництва. Аналіз та оцінка цінової ситуації свідчить, що зростання цін на матеріальні, енергетичні ресурси, послуги не припиняється. Причому індекс цін на них зростає набагато швидше, ніж на сільськогосподарську продукцію, що ще більше поглиблює диспаритет.

Як показує досвід країн з розвинутою ринковою економікою, державні витрати на підтримку цін у переробних підприємствах не відповідають принципам ефективного розподілу ресурсів, тому роль держави зводиться до створення умов для розвитку кредитної системи й інфраструктури [83].

Стосунки між виробниками переробної продукції та виробниками матеріально-технічних засобів – це лише частина існуючої диспаритетної ситуації. Не менш проблемними та гострими є взаємовідносини між товаровиробниками села та підприємствами, що закупають вироблену сільськогосподарську продукцію для переробки. Здавалось би, саме тут можливе подолання диспаритету. Ряд аграрних підприємств-гігантів (агрохолдингів), пішли шляхом будівництва власних переробних цехів, заводів та реалізації виробленої продукції через мережу власних магазинів. Однак не всім це під силу. Тому, враховуючи різноукладність та різномасштабність господарюючих суб'єктів, необхідна виробнича інтеграція та кооперування між останніми й існуючими переробними підприємствами [53].

Постійна співпраця між суб'єктами ринкового виробництва ґрунтується на взаємній вигоді. Для вироблення критеріїв такої співпраці між партнерами необхідне моделювання, яке відкриє можливість проведення об'єктивного якісного і кількісного аналізу та прогнозування. Прогноз – єдине джерело інформації, що дозволяє з урахуванням очікуваної економічної ситуації,

регулювати обсяги виробництва продукції переробних підприємств, формуючи на цій основі продовольчий ринок.

Моделюванню розвитку переробних підприємств та об'єднань повинні передувати моделі ринкової рівноваги, теорія якої вимагає встановлення рівності (балансу), між попитом і пропозицією на всіх ринках. Попит, як правило, визначає верхній рівень ціни, тобто максимальну ціну, яку підприємство може запросити за свій товар. Для установлення попиту на продовольчі товари їх ціни слід пов'язувати із зростанням виробництва і збільшенням доходів населення до рівня прожиткового мінімуму. У графічному вигляді баланс між попитом і пропозицією можна подати на прикладі виробництва та реалізації яловичини (рис.3.9).

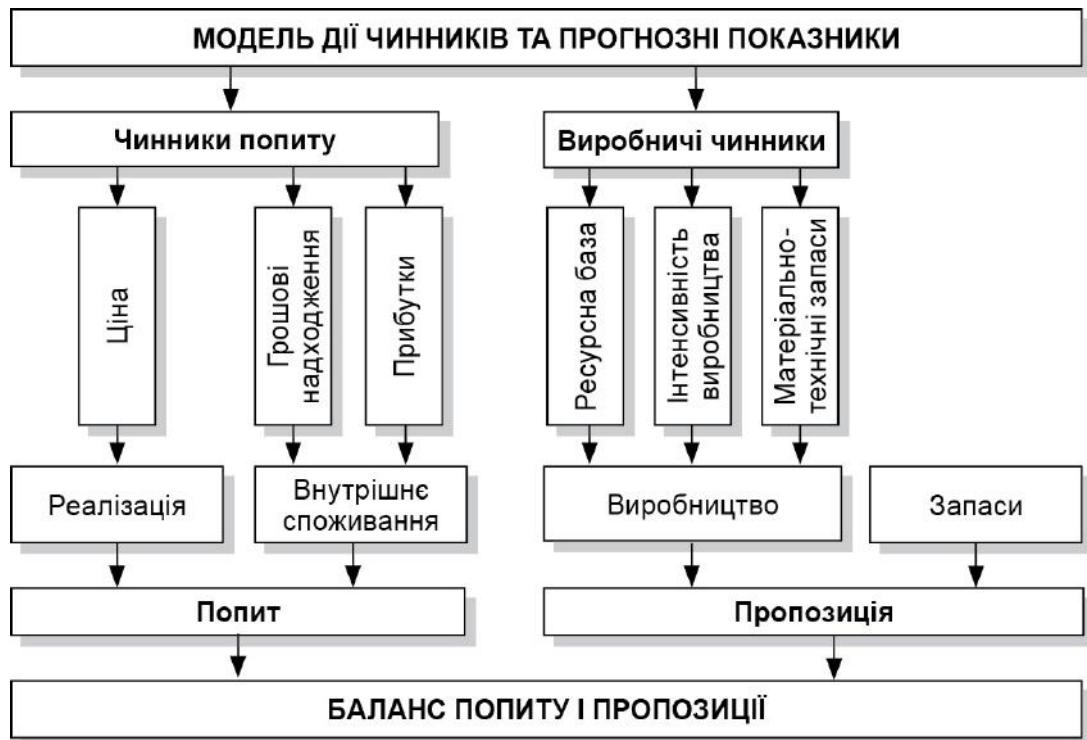

Рис. 3.9. Схема прогнозування і розрахунків балансу попиту та пропозиції [53]

Для побудови системної моделі взаємовигідного співробітництва за основу беруть підхід, що відображає спільну зацікавленість учасників виробничо-збутового ланцюжка в отриманні фінансових результатів: доходу і прибутку.

Зокрема, прибуток переробного підприємства залежатиме від наступних показників:

$$\Pi_{mn} = Q_D \cdot P_{np} - Q_{np} \cdot (P_{zak} + K_{mn}), \quad (3.3)$$

Відповідно прибуток аграрного підприємства, виробника сировини:

$$\Pi_{an} = (B \cdot P_{pn} + Q_{nep} \cdot P_{zak}) - K_{mn}, \quad (3.4)$$

де, Π_{mn} та Π_{an} – прибутки переробного та аграрного підприємств; Q_D – функція попиту на готову продукцію переробного підприємства; P_{np} – ціна готової продукції; P_{pn} – ціна внутрішньогосподарської реалізації продукції на аграрному підприємстві; P_{zak} – закупівельна ціна; Q_{nep} та Q_{np} – кількість реалізованої та закупленої на переробку продукції; K_{mn} – витрати на переробку.

Через наведені розрахунки можна вийти на певний цифровий показник прибутку, що характеризує взаємну зацікавленість обох партнерів. У математичних моделях такий показник називають зваженим прибутком. Він є умовною мірою, але, опираючись на результати такого аналізу, можна досягти реальних умов паритетності стосунків та сумісності інтегрованих суб'єктів. Системна модель паритетності стосунків та формування зваженого прибутку має наступний вигляд (рис.3.10).

Зважений прибуток є сумою прибутків аграрного товаровиробника (товаровиробників) та переробного підприємства з урахуванням відповідних параметрів міри зацікавленості. Найслабша ланка цього ланцюга – закупівельна ціна на сировину, продукцію аграрного виробництва. Її необхідно встановлювати з урахуванням ринкової ціни плюс відповідний рівень рентабельності виробництва. Монополізм повинен мати певні розумні межі і враховувати інтереси виробничника, адже нехтування цим – це в кінцевому підсумку удар по економічному стану і самого переробного підприємства.

Отже таким чином, нами висвітлено систему чинників в інтеграційних процесах між аграрними товаровиробниками та переробними галузями в АПК та розкрито суть умовного вимірника взаємної зацікавленості партнерів, на

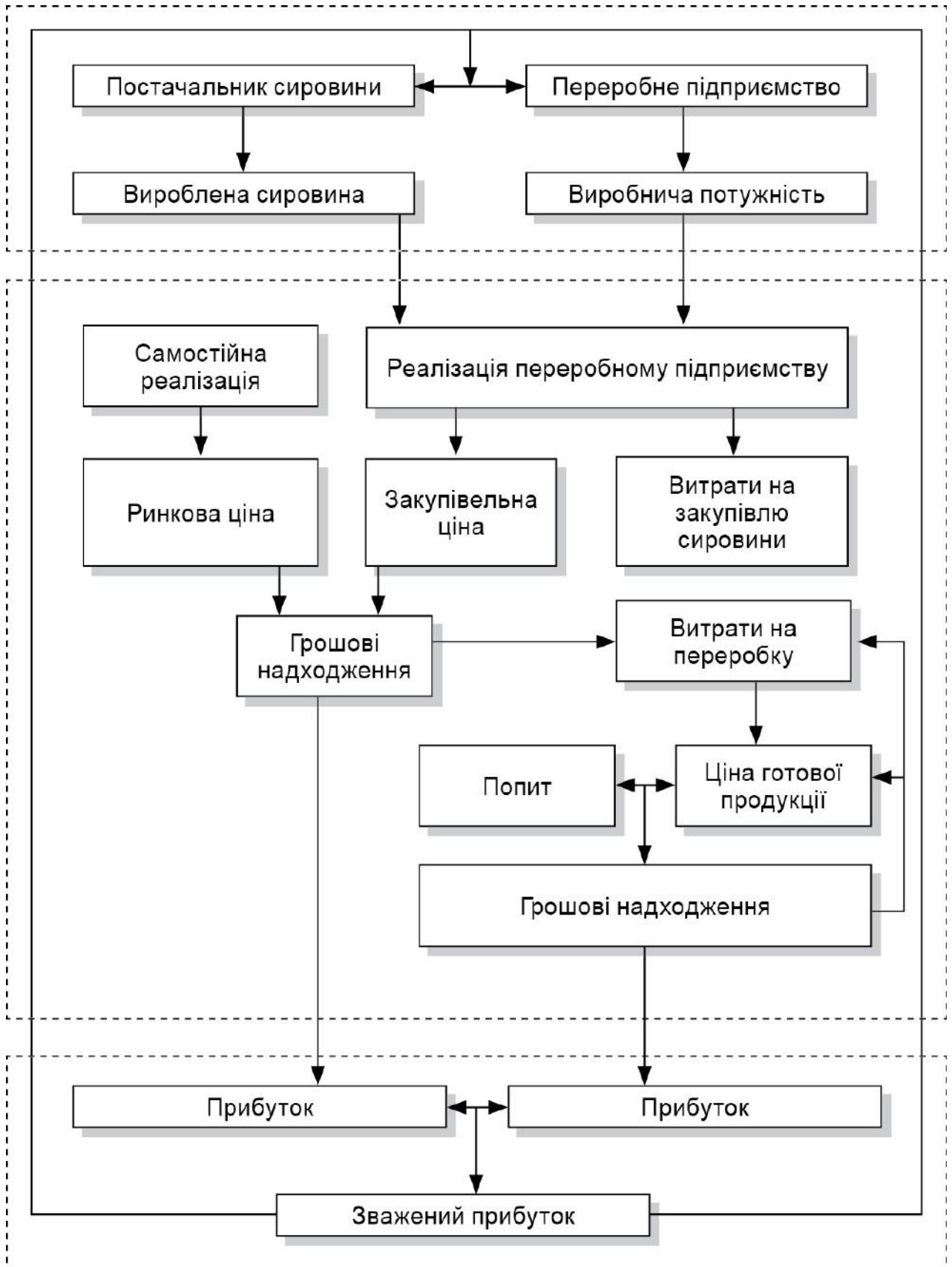

Рис. 3.10. Системна модель інтеграції та паритетності економічних стосунків

*Примітка: адаптовано автором на основі [53]

основі чого й побудовано системну модель інтеграції аграрних та переробних підприємств.

Сучасна економічна політика направлена на поліпшення процесу ціноутворення. Більшість цін в економіці формується вільно, але в той же час в них враховується і висока ступінь монополізму, що притаманна нинішньому періоду. Оскільки ціна є однією з ключових категорій ринкової економіки, від її змін у значній мірі залежить розвиток не тільки окремих підприємств, а й цілих галузей народного господарства.

Причини та проблеми виникнення, оцінка наслідків диспаритету цін перебувають у центрі постійної уваги вітчизняних економістів [35, 56, 264, 321]. Проте до цих пір не створено дієвого економічного механізму, який допоміг би подолати подальше поглиблення диспаритету цін та забезпечити підвищення ефективності функціонування переробних підприємств в умовах, що виникли на протязі останніх п'ятнадцяти років.

З точки зору теорії, зміна співвідношення цін на окремі види продукції є закономірним явищем для ринкової економіки. Виходячи зі змін співвідношення попиту та пропозиції на різні товари, вона має стимулювати розвиток одних галузей та уповільнювати розвиток інших. Поглиблення диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію спонукає переробників до скорочення або повної відмови від виробництва збиткової продукції.

Посилення диспаритету цін суперечать розвитку ринкової економіки в Україні та забезпеченню її продовольчої безпеки, оскільки реальні обсяги споживання основних продуктів харчування більшою частиною населення України значно нижчі не тільки від оптимальних науково-обґрунтованих норм, а й від мінімальних норм споживання. Крім того, посилення диспаритету цін виникає внаслідок випереджаючого зростання цін на продукцію, яка споживається в аграрному секторі економіки, та на продовольчі товари, вироблені із сільськогосподарської сировини [74]. На фоні короткотермінових вигод, які отримують галузі, що забезпечують аграрний сектор та переробляють

його продукцію у стратегічному плані вони також істотно страждають від порушення паритету цін. Якщо виробництво валової продукції сільського господарства скоротилося у 2009 році порівняно з 1997 роком на 40,5%, у т.ч. продукції рослинництва – на 29,0%. продукції тваринництва – на 52,3. Значні зміни відбулися і в обсягах виробництва продукції галузей, що займаються переробкою сільгосппродукції (табл. 3.6). По всіх основних видах продовольчих товарів в Україні скорочення обсягу виробництва було більш істотним, ніж скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

Таблиця 3.6

Виробництво основних продовольчих товарів в Україні, тис.т.

№з/п	Продовольчі товари	2001	2013	% до 2001
1	М'ясо	2763	457	16,5
2	Ковбасні вироби	900	209	23,2
3	Продукція з незбираного молока	6432	1178	18,3
4	Цукор - пісок	6791	1621	23,9
5	Борошно	7671	2960	38,6
6	Хліб і хлібобулочні вироби	6701	2356	35,2
7	Крупи	962	295	30,7

**Примітка: складено автором.*

Посилення диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію вимагає втручання державного регулювання виробництва продукції.

В перші роки незалежності України держава послабила вплив на аграрному ринку. Державне цінове регулювання спрямоване, в першу чергу, на обмеження коливань цін. Дійсно, динаміка цін на основні види продукції виявляє певну закономірність до коливань, які мають тенденцію до зростання. Але незважаючи на те, що обмеження коливання цін на аграрному ринку певною мірою сприяє його стабілізації, не можна стверджувати, що ці заходи автоматично ведуть і до вирішення проблеми диспаритету цін [74].

«Наростання диспаритету цін, що почалось у 1999 році, було зупинено лише у 2003-му, коли співвідношення індексу цін на сільськогосподарську

продукцію становило 9% до рівня 1998 року. У подальшому це співвідношення коливалося у межах 17-19%» [422, с.9]. Це підтверджується даними табл. 3.7.

Таблиця 3.7

**Динаміка співвідношення індексів цін на сільськогосподарську
продукцію та продукцію промисловості**

Роки														
1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1,0	1,04	0,45	0,32	0,25	0,19	0,18	0,17	0,17	0,17	0,19	0,19	0,17	0,18	0,18

**Примітка: складено автором на основі [Україна в цифрах 2013 р. – К., 2014. – С. 84, 99; Сільське господарство України 2013. – К., 2014. – С. 158].*

Диспаритет цін зменшує доходи виробників і виступає довготерміною проблемою, яка має відношення до відставання цін та доходів аграрного сектору від зміни цін і доходів в цілому по економіці країни.

Проведений аналіз умов формування диспаритету цін в Україні дозволяє зробити наступні висновки:

- найбільш істотне посилення диспаритету цін на продукцію відбувалося на фоні гіперінфляції;
- в умовах інфляції посилення диспаритету цін може супроводжуватися навіть короточасним підвищенням номінального рівня рентабельності виробництва в галузі й окремих видів продукції;
- встановлення заставних або мінімальних закупівельних цін не враховує тривалості періоду обороту капіталу;
- в межах досліджуваного періоду індекс зростання цін на сільськогосподарську продукцію лише у 1994-1996 та 2007-2013 роки був вищим за індекс споживчих цін в У країні, а індекс цін промислової продукції, яка споживається у сільському господарстві, зростав ще більш стрімко. Отже, обмеження зростання цін на сільськогосподарську продукцію в ці роки на рівні індексу споживчих цін призвело б до ще більшого посилення диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію;
- встановлення мінімальних і максимальних цін на сільськогосподарську продукцію буде сприяти зменшенню коливань ринкових

цін. Разом з тим, вони не гарантують постійну підтримку паритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію. Вирішенням цієї проблеми може виступати законодавчо передбачена можливість коригування цін в залежності від зміни реального паритету цін, а не внаслідок істотного коливання біржових цін на продукцію [74].

Як було сказано раніше, раціональне використання ресурсів переробних підприємств забезпечується системою економічних, технічних і технологічних заходів.

Ці заходи потребують придбання нової техніки, розробку проектів, впровадження нових технологій, тобто додаткових капіталовкладень.

На рівні ресурсного забезпечення переробних підприємств вагомою мірою позначається критичний стан національного господарства, рівень рентабельності якого нижче ніж у інших галузях, внаслідок чого знизилась можливість для розширеного відтворення.

Із таблиці, яка побудована на застосуванні ланцюгових індексів (зміна показників до попереднього), видно, що індекси зростання цін виробників промислової продукції були майже в кожному році набагато більшими, ніж індекси цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами. Але для більш чіткого порівняння нами досліджено звичайні індекси із незмінною базою (табл. 3.8, 3.9). У табл. 3.8, 3.9 дві бази: 2003 рік – 1,0 і 2008 рік – 100%.

Таблиця 3.8

Індекси цін з постійною базою

Показники	2004	2005	2006	2007	2009	2010	2011	2012	2013
	Разів, 2003 - 1,0				Відсотків, 2008 - 100%				
Індекс споживчих цін	21,0	2154,6	10773	30164,4	110,1	132,1	157,5	198,1	210,2
Індекси цін виробників промислової продукції	42,3	4132,7	35954,5	97077,3	105,0	142,1	164,4	198,6	200,3
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами	18,5	732,6	4908,4	21106,2	105,1	115,6	149,4	232,7	244,4

**Примітка: складено автором на основі [Україна в цифрах 2013 р. – К., 2014. – С. 84, 99].*

Звичайні індекси, як відомо, отримують множенням ланцюгових індексів. Зробивши розрахунки покажемо результати динаміки звичайних індексів до відповідних баз: 2003 рік та 2008 рік у табл. 3.8, 3.9.

Таблиця 3.9

Індекси цін з постійною базою

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	Відсотків, 2008 - 100%							
Індекс споживчих цін	208,9	226,1	253,9	280,0	312,5	364,4	445,7	500,5
Індекси цін виробників промислової продукції	211,8	235,3	292,0	319,7	364,8	449,8	553,2	632,3
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами	213,6	257,6	272,2	294,3	301,4	415,9	458,7	488,1

**Примітка: складено автором на основі [Україна в цифрах 2013 р. – К., 2014. – С. 84, 99].*

Дані табл. 3.8, 3.9 виразно свідчать про наявність диспаритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію. Причому змінювався він нерівномірно. Якщо за період 2003-2007 рр., він проявився найбільше, якщо ціни виробників промислової продукції зросли у 97077,3 разів, то ціни реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами – тільки у 21106,7 разів. Тобто диспаритет цін між промисловою продукцією та сільськогосподарською склав 4,6 рази (97077,3 : 21106,7). У періоді 2008 – 2012 років починає спостерігатися зворотна тенденція – індекси цін сільськогосподарської продукції зростають на 257,6%, а промислової – на 235,3%. Така тенденція не значно вплинула на диспаритет цін, який досягнув 4,2 рази. У 2004-2009 рр. ціни на промислові товари знову почали зростати випереджаючими темпами відносно сільськогосподарської продукції [192].

Виробники сільськогосподарської продукції, як правило, розширюють виробництво навіть при низькому рівні цін, оскільки у них немає альтернативи: зменшення виробництва за умови низьких цін ще більше погіршить їх становище. Постійні його витрати продовжують існувати незалежно від того, виробляє він багато продукції чи не дуже багато. Якщо ж виробник не може суттєво скоротити додаткові витрати, скорочуючи обсяг виробництва, то, природно, недоцільне його скорочення.

Наприклад, незалежно від обсягів виробленої продукції підприємство сплачує такі постійні витрати, як проценти по кредитах, витрати на

електроенергію, різні управлінські витрати (телефон, Інтернет, поштові витрати), податок на землю і майно та ін.

Отже, якщо попит нееластичний по відношенню до зміни цін, а пропозиція постійно зростає (або залишається відносно постійною величиною), то сукупна дія цих чинників викликає постійне значне коливання цін (рис.3.11).

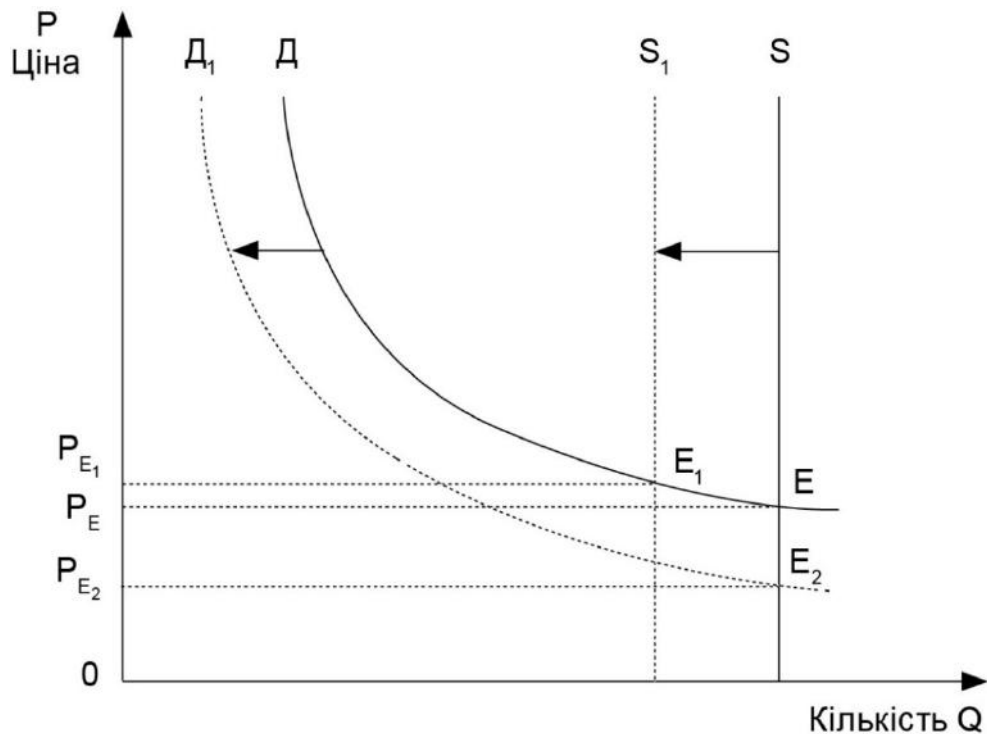

Рис. 3.11. Коливання попиту і пропозиції на продукцію переробних підприємств [412]

На графіку криву пропозиції показана вертикальною лінією S , яка свідчить, що пропозиція абсолютно нееластична до зміни цін. Пунктирними лініями позначено криві, які зміщуються вліво під впливом цілої низки чинників. Зменшення пропозиції з величини S на S_1 , призводить до незначного підвищення ціни від P_E до P_{E_1} , і навпаки, зміщення кривої попиту D в положення D_1 на незначну величину зумовило значне зменшення цін від P_E до P_{E_2} і доходів виробника.

Коливання цін на сільгосппродукцію завжди більше коливань цін на товари, які купували сільгоспвиробники.

Величина «паритетного» співвідношення сільськогосподарської і промислової продукції визначається наступним чином: якщо в базовому періоді

(для США це період 1910-1914 рр.) продаж однієї тонни пшениці або іншої культури приносив дохід, достатній для купівлі визначеної кількості міських товарів і послуг, то і в наступні роки він теж повинен давати еквівалент тієї ж кількості товарів. На практиці це означає, що чисельна величина паритету цін обчислюється шляхом порівняння реально існуючих сьогодні цін з цінами 1910-1914 років. Якщо отримане співвідношення складе менше 100%, то це буде означати, що ціни на сільгосппродукцію знизились у порівнянні з цінами на інші товари, створився диспаритет цін. Наслідком диспаритету є «вимивання», «перетікання» коштів із сільського господарства в промисловість і інші галузі.

Підтримка паритету цін, як свідчить аналіз, неминуче спричиняє лавину надлишку сільгосппродуктів. Якщо на графіку рис. 3.11 штучно підтримувати ціну не на рівні рівноважної ціни P_E , а на більш високому рівні, наприклад, на P_{EI} , то рівноважна пропозиція S_I в такому випадку буде менша за S , і різниця $S - S_I$ створить той надлишок продукції, який буде постійно накопичуватися, і цей процес нескінченний.

Причинами диспаритету цін називають поєднання економічних чинників: нееластичністю попиту на продукти харчування, більшими темпами науково-технічного прогресу у промисловості, низьким підвищенням попиту на сільськогосподарську продукцію, відносною іммобільністю аграрних ресурсів, наявністю більш-менш досконалої конкуренції в аграрному секторі.

Нееластичність попиту можна зобразити графічно на класичному графіку (рис.3.12).

Пряма AB зображує нееластичний попит, для якого коефіцієнт еластичності буде <1 . Це означає, що величина попиту зменшується на менший процент, ніж зменшується ціна, а загальний дохід скорочується.

Тепер збільшення пропозиції із Q_E до Q_{EI} під впливом збільшення урожайності, продуктивності праці (на графіку пряма пропозиції S зміщується у положення S_I) означає неадекватне, тобто більше, зменшення ціни ніж зростання пропозиції. В цілому збільшення пропозиції зменшує рівноважну

ціну від P_E до P_{E1} настільки, що загальний дохід падає, тобто площа чотирикутника $P_E E Q_E O$ буде більша, ніж чотирикутника $P_{E1} E_1 Q_{E1} O$.

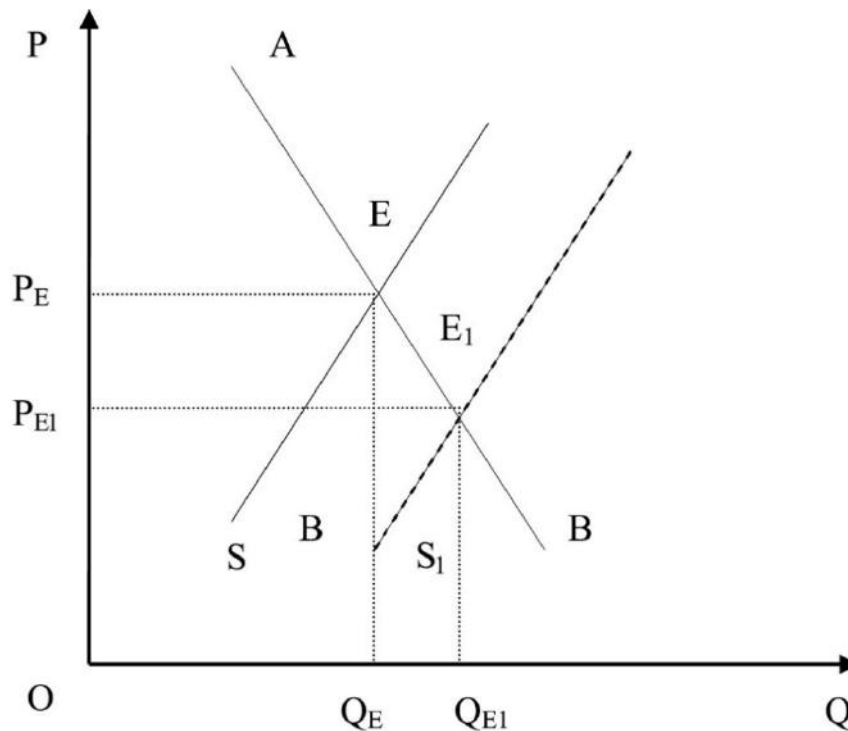

Рис. 3.12. Нееластичність попиту [412]

У розвинутих країнах коефіцієнт еластичності попиту дуже низький і складає 0,15-0,25 [422]. Це пояснюється наступними чинниками. У цих країнах споживання харчових продуктів досягло наукового обґрунтованого рівня. Тому зниження ціни не викликає додаткового попиту і споживання. Як би не зменшувалася ціна, наприклад, на хліб, люди не будуть купувати більше порції, припустимо, 250 г на день. І тому головним чинником, який визначає еластичність попиту на харчові продукти, є залежність одних, менш якісних, на інші, більш якісні продукти. Наприклад, внаслідок зменшення ціни у споживача виникає додатковий дохід, який він може і часто витрачає, наприклад, на дорогу рибу або інші делікатеси, під впливом реклами купує дуже дорогі чіпси (порівняно зі звичайною картоплею), тощо. Тому збільшення пропозиції збільшує доходи споживачів і переробників сільськогосподарської продукції, одночасно зменшуючи доходи аграрних підприємств.

Нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію можна пояснити на основі теорії спадаючої граничної корисності. Вона стверджує, що зменшення виробництва веде до все більшого зменшення граничної корисності і знецінення продукції.

Нееластичність попиту викликає протиріччя між науково-технічним прогресом у переробному виробництві і можливостями збуту більшої кількості продукції і, як наслідок, отримання пропорційно більших доходів. Науково-технічний прогрес у переробному виробництві – застосування нових, більш урожайних сортів рослин, більш ефективних методів обробітку землі та ін., дозволяє збільшити виробництво і пропозицію продукції, а попит на неї в межах країни залишається незмінним або незначно зростає, що призводить до зменшення цін і доходів.

Слід зазначити, що не бачити це становище було б неправильно, а не вживати заходів державного регулювання щодо розв'язання проблеми диспаритету цін – неприпустимо.

Світова практика забезпечення паритету цін на промислову і сільськогосподарську продукцію має величезний досвід, особливо США. Сільське господарство США має величезне значення для економіки країни, але займає дуже скромне місце не тільки по чисельності, але і по його частці в національному доході (2,7% у 1967 році). Доходи фермерських підприємств, як вважають американські вчені, теж в цілому низькі, хоча у продуктивності праці відбулися значні зміни (табл.3.10).

Таблиця 3.10

Індекси продуктивності фермерських підприємств у 1940-1969 рр.

Показники	1957-1959	1940	1969
Продукція на 1 людино-годину	100	36	189
Виробництво зернових на 1 акр	100	76	129
Площа землі, використана для вирощування польових культур	100	103	94

*Примітка: складено автором на основі [Statistical Abstract, 1970].

Приведені дані табл. 3.11 свідчать про зростання продуктивності в сільському господарстві, яка не може порівнятися із її зростанням у інших галузях промисловості США. Якщо продуктивність у 1957-1959 роках прийняти за 100%, то у 1969 році індекс виробництва на одну людину-годину склав 189, у той час як у несільськогосподарському секторі він зріс лише до 133.

Чинники, що сприяли такому досягненню, насамперед у тому, що дослідницькі станції і лабораторії створили нові сорти рослин, нові породи тварин, нові види добрив, нові засоби боротьби зі шкідниками і нові методи організації сільського господарства тощо. Економічному застосуванню цих досягнень сприяли нові машини, обладнання і технічні засоби, науково обґрунтоване використання водних ресурсів тощо.

Взяті окремо, ці досягнення не змогли б забезпечити такий вплив на продуктивність, але в комплексі вони вплинули на загальне зростання виробництва.

Розглядаючи розвиток вирішення проблеми паритету цін у США, можна зробити висновок, що сільськогосподарська політика не може і не виходить за межі старих ідей. В кінцевому розрахунку служба економічних досліджень міністерства сільського господарства США розраховує так званий паритетний індекс. Його визначають на основі чотирьох індексів, які відображають відповідні витрати фермерських підприємств у сукупних витратах:

- індексу цін на всі товари, що купують переробні підприємства як для особистих, так і для виробничих цілей;
- індексу процентів, які сплачують переробні підприємства за іпотечні кредити;
- індексу податків, які сплачують переробні підприємства за нерухоме майно;
- індексу заробітної плати працівників.

Визначення паритетних цін та співвідношень проводиться на підставі паритетного індексу.

Паритетна ціна – це така ціна, яка дає змогу за визначений обсяг продукції реалізованої переробним підприємством придбати стільки необхідних товарів та послуг, скільки можна було їх придбати у 1910–1914 роках.

Стислий огляд розв'язання проблем диспаритету цін дає можливість зробити наступні висновки. Диспаритет цін виникає через взаємодію багатьох причин: науково-технічний прогрес в умовах переробних підприємств, іммобільність ресурсів, демонополізація ринку та ін. Усі ці причини призводять, врешті-решт, до надлишку товарів і, як наслідок, до падіння цін і доходів виробників. Одночасно спостерігаються більш швидкі темпи зростання цін на несільськогосподарську продукцію. Нееквівалентний обмін між сільським господарством і промисловістю призводить до перетікання доходів у промисловість за рахунок сільського господарства. Отже, всі причини можна звести до двох: надвиробництво сільськогосподарських продуктів і більш швидке зростання цін на промислові товари.

Розглянемо вимоги підтримки українських переробних підприємств шляхом забезпечення паритету цін, пільгового кредитування, вирішення питань матеріально-технічного забезпечення, проектування раціонального використання земель та ін.. Досягти паритетності цін на сільськогосподарську та промислову продукції відомі вітчизняні вчені П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк пропонують шляхом обчислення норми прибутку, враховуючи весь капітал, включаючи вартість землі [228, 322]. Але потрібно не лише примножувати, а раціоналізувати цей капітал і створити умови для гарантування прояву оптимальної продуктивності земель.

На практиці досягти рівновеликого прибутку на авансований капітал можна трьома шляхами:

- 1) дотувати сільськогосподарське виробництво;
- 2) адміністративно підвищити ціни на продукцію на необхідну величину;
- 3) зменшити витрати ресурсів, оптимізувати їхню структуру.

Розглянемо ці варіанти. По-перше, в умовах досягнення країною критичної межі дефіциту державного бюджету сподіватись на додаткові державні дотації може тільки безнадійний мрійник. Можливість такого могла бути:

- 1) якщо буде підвищена заробітна плата і не зросте інфляція;
- 2) держава направить всі свої фінансові ресурси на цю справу;
- 3) одночасно держава за допомогою протекціонізму (митних бар'єрів на шляху вільної торгівлі з західними країнами за умовами СОТ, де продукція значно дешевша) буде захищати своїх товаровиробників від зарубіжних конкурентів.

Більш просто можна уявити неможливість такого паритету на прикладі США. Там у 1984 році фермери витратили на виробничі потреби 140 млрд. дол. [182]. Збільшимо цю величину в шість разів (перевитрати ресурсів в аграрному секторі України порівняно з розвинутими країнами) і одержимо 840 млрд. дол. витрат. Ця сума не набагато менша бюджету США і навіть така багата країна не в змозі утримувати паритет цін між сільським господарством і промисловістю в цих умовах. За другим шляхом, за низькою платоспроможністю населення, збільшення цін на сільськогосподарську продукцію нічого не дасть – її, у кращому випадку, просто не будуть купувати. Отже, проблема паритету цін є набагато складнішою, ніж просто визначення ціни для рівновеликих прибутків. Таким чином найкращим шляхом на даному стані вітчизняної економіки є третій варіант. Паритет цін можливий при оптимізації територіального розміщення і структури виробництва з врахуванням еколого-економічних вимог.

Висновки до розділу 3

1. Ретроспективний аналіз розвитку ресурсокористування у переробному секторі економіки, засвідчив, що розвиток науково технічного прогресу в переробному секторі економіки сприяли безвідходному виробництву переробних галузей. Найбільш виразно негативні процеси у

використанні ресурсів починаються у період колективізації, яка спиралася на екстенсивне ресурсокористування, що суттєво посилило розвиток деструктивних явищ в ресурсокористуванні.

2. В ринкових умовах незалежної України, економічна реформа стала частиною ресурсної реформи ресурси набули різних форм власності на засоби виробництва: державної, приватної і комунальної; ускладнилася система переробки; галузева структура управління переробними підприємствами.

3. Для подолання негативних тенденцій у використанні ресурсів запропоновано механізм збереження їх якості переданих підприємствам в оренду на підставі контролю якісних характеристик. Вона дозволяє формалізувати економічні збитки при негативній динаміці якісних характеристик ресурсу і є мотивацією для поліпшення їх якісного стану.

4. Правове регулювання раціонального використання та охорони ресурсів переробними підприємствами охоплює широкий спектр виробничих відносин, які вимагають постійного удосконалення за допомогою відповідних інструментів. Але господарська діяльність переробних підприємств, які недооцінюють проекти або відхиляються від них в умовах не повної формалізації нормативно-правової бази стримує процес збереження та відтворення ресурсів. Для чіткої регламентації адміністративної відповідальності запропоновано критерії оцінки порушень проектів на підставі їх повторності. Доведено, що економічний механізм регулювання раціонального використання ресурсів нині орієнтований на фіксацію існуючих параметрів якості, що суперечить принципу розширеного відтворення. Штрафи адміністративної відповідальності не співставні із збитками зумовленими деградацією. Тільки політика ресурсоощадної діяльності переробних підприємств забезпечить умову збереження ресурсів при інтенсифікації їх використання.

5. Однією з причин недостатнього ресурсного забезпечення підприємств є диспаритет цін продукції промисловості. Причинами диспаритету цін є нееластичність попиту внутрішнього ринку, збільшення використання продукції

переробки у меншій пропорції, ніж споживання промислових товарів і послуг, низький рівень рентабельності основних видів продукції, значні коливання цін на продукцію протягом року, органічна будова та тривалий термін обороту капіталу в господарстві, зростання обсягів виробництва продукції на підставі науково-технічного прогресу, іммобільність ресурсів, демонополізація сільськогосподарського ринку.

6. З огляду на раціональне використання ресурсів для зменшення диспаритету цін держава повинна створити рівні умови для функціонування переробних підприємств і промисловості. Стандарт середньої норми прибутку на продукцію переробних підприємств повинен прийматися на рівні норми прибутку від промислового капіталу. Формування ціни продукції повинно здійснюватися на підставі собівартості продукції. Держава підтримує паритет цін встановлюючи для переробних підприємств лімітований обсяг продажу продукції по гарантованій форвардній ціні.

Основні положення розділу розкрито у таких джерелах [116, 118, 119, 120, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 157, 159, 160, 161, 162, 169, 170, 171, 172].

РОЗДІЛ 4

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РАЦІОНАЛЬНИМ ВИКОРИСТАННЯМ РЕСУРСІВ

4.1. Важелі фінансово-економічного забезпечення ощадного використання ресурсів

Підвищення дослідницького інтересу до проблеми реформування механізмів регулювання ресурсокористування й охорони навколишнього природного середовища спостерігається на початку 90-х років ХХ століття, але найбільш логічних і окреслених форм у переробній галузі і переробних підприємствах набуває на початку ХХІ століття.

На думку багатьох спеціалістів, імовірність подальшого погіршення умов ресурсокористування значно зростає у зв'язку з високим рівнем зношеності основних фондів у цій сфері, їх недостатнім оновленням та швидким старінням.

Ця обставина зумовлює необхідність підвищення ефективності фінансового забезпечення і регулювання ресурсокористування, а також запровадження заходів з охорони довкілля.

Створення ефективного фінансово-економічного механізму ресурсокористування та охорони навколишнього природного середовища дозволить зменшити негативний вплив на біосистеми, залучити значні додаткові бюджетні надходження та інвестиційні ресурси для вирішення екологічних проблем та забезпечення сталого еколого-безпечного розвитку.

У спеціальній літературі фінансовий механізм екологічного регулювання визначається як система спеціально розроблених і законодавчо закріплених форм, методів, інструментів і важелів створення і використання фінансових ресурсів з метою досягнення еколого-економічної збалансованості функціонування суспільного виробництва та зниження негативного впливу на навколишнє природне середовище [373].

На нашу думку, фінансово-економічний механізм регулювання ресурсокористування – це сукупність взаємопов'язаних фінансових та економічних методів та інструментів управління, які спрямовані на залучення, використання і розподіл фінансових та економічних ресурсів з метою досягнення рівноважного, еколого-збалансованого розвитку економіки і суспільства, раціонального використання та збереження природних ресурсів, комплексної реалізації системи заходів з охорони навколишнього природного середовища.

Відзначимо, що нестабільність джерел фінансування природоохоронних заходів в Україні негативно позначились не тільки на дієвості фінансово-економічного механізму регулювання ресурсокористування, а й вплинули на швидкість впровадження передових ресурсощадних технологій та екологічну модернізацію. Фундаментальні дослідження мають бути спрямовані на формування і запровадження дієвих фінансово-економічних інструментів раціонального ресурсокористування. За допомогою таких інструментів можуть бути вирішені поставлені стратегічні (у цивілізаційному вимірі) і тактичні (у вимірі країни) завдання природоохоронної діяльності й ощадливого ресурсокористування.

Фінансово-економічний механізм ресурсокористування є складовою частиною організаційно-економічного механізму регулювання ресурсокористування. Ми вважаємо, що фінансова й економічна складові регулювання ресурсокористування доповнюють одна одну й перебувають у нерозривній єдності одна від одної, а тому розглядати їх як відокремлені елементи є недоцільним. Так, фінансова передбачає використання фінансових інструментів, методів і важелів, визначення джерел фінансування, а економічна – економічних важелів, норм і нормативів, стимулів і санкцій.

Вітчизняні вчені [243, с.35; 414 с.745] також наголошують на поєднанні економічного та фінансового механізмів в єдиний фінансово-економічний механізм із метою раціональнішого й ефективнішого управління та забезпечення й реалізацію екологічної політики відповідно до рівня розвитку

продуктивних сил і соціальних пріоритетів щодо якості довкілля й раціонального ресурсокористування.

На рис. 4.1 відображено основні елементи фінансово-економічного механізму ресурсокористування, які є взаємопов'язаними між собою, а отже, їх варто розглядати як комплексну конструкцію.

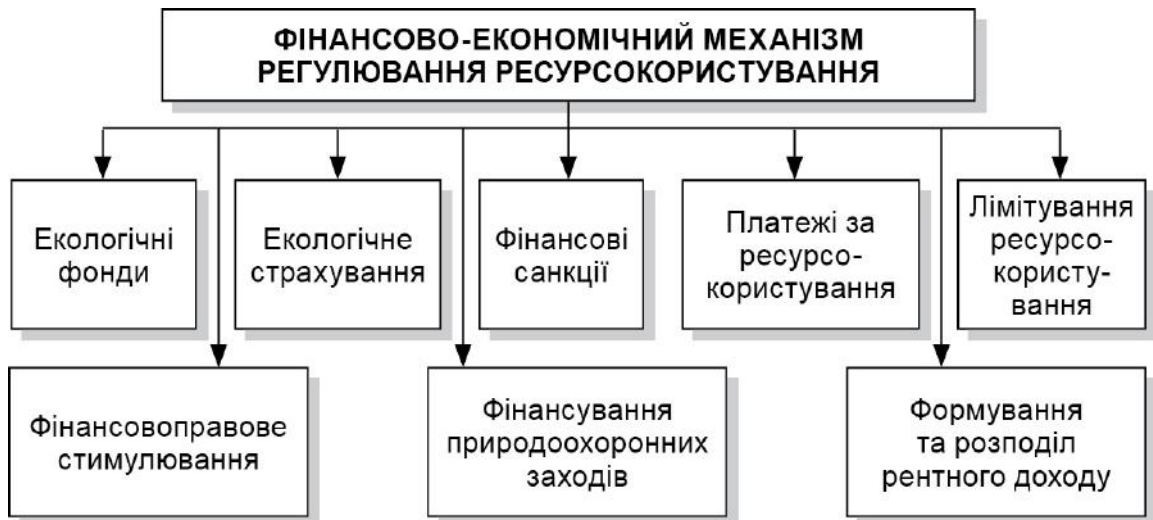

Рис. 4.1. Фінансово-економічний інструментарій регулювання ресурсокористування

**Примітка: розробка автора.*

Складові фінансово-економічного механізму екологічного регулювання, дозволяють нам стверджувати, що фінансування природоохоронних заходів здійснюється із таких джерел: державного бюджету, екологічних і страхових фондів, прибутку підприємств, власних коштів підприємств, банківських кредитів, коштів інвестиційних компаній, коштів міжнародних фінансово-кредитних інститутів і організацій. Аналіз статистичної інформації засвідчує, що суми видатків на природоохоронні заходи та раціональне ресурсокористування є недостатніми, а тому виникає необхідність у формуванні спеціальних або цільових фондів, які призначені для підсилення фінансово-економічних важелів регулювання ресурсокористування.

Природоохоронні (екологічні) фонди, як альтернативні джерела фінансування природоохоронної діяльності, мають незалежні від державного бюджету джерела фінансування на покриття природоохоронних потреб. На

жаль, в Україні їхня питома вага в структурі природоохоронних витрат поки що незначна.

Формування та впровадження ефективно діючого фінансово-економічного механізму ресурсокористування передбачає новий підхід до створення та розподілу природоохоронних фондів. І хоча у розвинутих країнах процеси фондоутворення і фондофінансування є різними, але спільним є досягнення мети – стимулювання природоохоронної діяльності і дотримання таких умов: введення цін у всі «угоди з природою», ефективне використання податково-штрафної системи, запровадження науково обґрунтованих схем стягнення штрафів у випадку порушення природної єдності. Для країн, що входять до ЄС, ще у 1984 році розроблена і проведена у відповідність з основними положеннями ресурсокористування система PPP (Polluter-Pays-Principle), в основу якої покладено принцип «забруднення – оплата», яка підвищила матеріальну й адміністративну відповідальність за використання ресурсів.

Вважається, що кошти фондів охорони навколишнього природного середовища, які видаються, як правило, у вигляді грантів, безповоротної грошової допомоги, повинні не підміняти, а доповнювати бюджетні кошти і кошти, що виділяються для цієї мети підприємствами-ресурсокористувачами.

Наступною складовою фінансово-економічного механізму є екологічне страхування, яке, як механізм забезпечення екологічної безпеки держави, на нашу думку, є ефективним напрямком вирішення екологічних проблем та потужним фінансовим механізмом, що регулює проблемні питання охорони навколишнього середовища.

Відзначимо, що екологічне страхування має бути спрямоване на захист майнових інтересів громадян і юридичних осіб у разі настання певних непередбачуваних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, що формуються зі страхових платежів (страхових внесків, премій).

В останні роки спостерігається тенденція до позитивних змін на ринку страхових послуг України, а отже, проблеми запровадження обов'язкового екологічного страхування мають бути вирішені позитивно.

До фінансово-економічного механізму відноситься система фінансово-правового стимулювання природоохоронної діяльності, яка включає податки та податкові пільги; коригування платежів, надання пільгових кредитів і субсидій, а також встановлення заохочувальних цін та надбавок на екологічну продукцію.

Передбачається, що вирішення проблем ресурсокористування можливе за допомогою проведення ефективної податкової політики. Застосування екологічного податку, який є інструментом екологічного регулювання, сприяє зниженню загального рівня забруднення природного середовища, а у перспективі – зниженню витрат на контроль за забрудненням і зростанням обсягів виробництва нової, екологічно чистої продукції. Саме податки мають стимулювати розміщення і розвиток найнеобхідніших суспільству виробництв, і навпаки, обмежувати неефективні за економічними, соціальними критеріями або небезпечні для довкілля види діяльності. Екологічні податки мають різну форму і часто – назву. Так, в англійському варіанті, крім терміну «taxes», використовуються «charges», «levies», «fees», «duties». Літературні дані свідчать, що у 20-ти країнах-членах ОЕСР застосовується близько 150 видів екологічних податків, структура і тарифні ставки яких затверджено національними парламентами.

За визначенням Євростату, податок належить до категорії екологічних у тому випадку, коли база оподаткування є фізичною одиницею виміру (або її наближеним значенням) того, що спричиняє ймовірний негативний вплив на довкілля під час використання чи надходження до навколишнього середовища [331].

На думку О. Веклич до об'єктів екологічного оподаткування належать екологодеструктивні чинники, які справляють вплив прямого і непрямого характеру, а також товари і послуги, що є чи можуть стати причиною

природоруйнівних дій. Отже, об'єктами екологічного оподаткування є енергоносії, транспортне обладнання і послуги, обсяги викидів у повітря та водне середовище, озоноруйнівні речовини, деякі розсіяні джерела забруднення води, відходів і шуму [39, с. 31].

У світовій практиці серед прямих податків на природні ресурси застосовуються: орендна плата (або земельна рента), роялті, бонуси, податки на нерухомість, капітал і податки з прибутку, які сплачуються зайнятими на ресурсоексплуатуючих підприємствах, податок на доступ до природного ресурсу, податок на видобування і розвідку тощо [59]. Оскільки прямі податки на використання природних ресурсів, як правило, є незначними надходженнями до бюджету, то держава більше зацікавлена в розвитку механізму непрямого оподаткування, зокрема щодо формування та розподілу рентного доходу. На думку багатьох спеціалістів, нинішній механізм вилучення і перерозподілу ренти оцінюється як неефективний, а тому потребує серйозного удосконалення.

Основні підходи до формування системи рентних відносин доцільно сформулювати, використавши позитивний досвід розвинутих країн, зокрема в частині удосконалення податкового законодавства. Особливо варто відзначити можливість структурування податкової системи щодо стягування природної ренти, яка нині монополізується природоексплуатуючими секторами. Нині в науковій і політичній сферах широко обговорюється проблема отримання надприбутків у природоексплуатуючих галузях. У світі для стягнення наддоходів у сировинних структурах використовуються диференційовані податки на видобування корисних копалин [28, с.52].

Економічне стимулювання природоохоронної діяльності, крім заходів примусу, передбачає політику надання певних пільг та економічної допомоги підприємствами, які здійснюють боротьбу з забрудненням, зокрема надання екологічних субсидій, позик, податкових пільг, застосування системи зборів, штрафів, кредитів і квот, пов'язаних із викидами шкідливих речовин. Ці методи

дозволяють розподіляти фінансові ресурси й акумулювати їх на державних рахунках або в спеціальних фондах.

Ще однією складовою фінансово-економічного механізму ресурсокористування є система платежів, до якої відносять платежі за використання природних ресурсів, забруднення довкілля і розміщення відходів.

Впровадження плати за забруднення приводить до істотного зменшення природоохоронних витрат, оскільки підприємства з низькою вартістю ліквідації забруднень прагнуть до максимального їх скорочення, а за високої вартості природоохоронних заходів забруднення хоч і надходять у природне середовище та високі штрафи за це, дозволяють державним органам концентрувати значні ресурси для природоохоронних цілей.

Механізми вилучення і використання коштів від платежів за природні ресурси повинні бути адекватними величині і структурі суспільно необхідних затрат на їх відтворення й охорону, але, з іншої сторони, перешкоджати перенесенню економічної відповідальності за нераціональне використання природних ресурсів і збиток довкіллю на споживача кінцевої продукції [78,с.71].

У науковій літературі останнім часом акцентується увага на тому, що екологічні платежі стимулюють раціональне і комплексне використання природних ресурсів та розвиток нових напрямків бізнесу, зокрема в галузі переробки вторинних ресурсів, надання консультаційних послуг, розробці нового обладнання і технологій.

Таким чином, вирішення проблеми удосконалення фінансування природоохоронних заходів та впровадження ефективно діючого фінансово-економічного механізму ресурсокористування на національному та регіональному рівнях є актуальним і пріоритетним завданням.

Відзначимо, що фінансово-економічний механізм регулювання ресурсокористування розглядається нами як один із елементів організаційно-економічного механізму, який працює в органічній єдності з іншими

складовими елементами цього механізму. Таку єдність забезпечують комплекс методів, важелів та інструментів. На сьогодні важливе значення має формування і запровадження таких фінансово-економічних інструментів раціонального ресурсокористування: податки, платежі, фінансова допомога, кредити на обмеження викидів, платні дозволи на викиди, квоти, допуски чи граничні показники рівня забруднюючого викиду, ліцензії, страхування, створення організаційно-економічних умов для інноваційного підприємництва в екології, виробництва екотехніки та екотехнологій, утилізації відходів, розвиток екологічного аудиту, становлення екологічного менеджменту тощо.

Важливим регулятором еколого-економічних відносин є пільгова екологічна податкова політика. Пільгове оподаткування повинно бути наскрізним, починаючи з фінансування наукових робіт із проблем ресурсоощадності, проектно-конструкторських розробок і закінчуючи збором і переробкою вторинної сировини.

Збільшення доходів бюджету у сфері ресурсокористування повинно відбуватися не за рахунок податкового навантаження на користувачів, а за рахунок розширення бази оподаткування завдяки створенню сприятливих умов для розвитку приватного бізнесу.

При збереженні загальної суми податків (фіскальна нейтральність) доцільно змінити пропорції в сторону збільшення питомої ваги податків, пов'язаних із ресурсокористуванням, передусім плати за право користування природними ресурсами, «зелених» податків, податків на екологічно неблагополучну діяльність, яка призводить до забруднення навколишнього середовища.

На сьогодні важливим напрямком нової стратегії ресурсокористування та потенційно найпотужнішим джерелом фінансових коштів для цілей впровадження передових ресурсоощадних технологій є стимулювання залучених приватних інвестицій у розвиток технологій, які використовують відновні джерела енергії. Вирішення цієї проблеми можливе при залученні наукового і технологічного потенціалів [434, с.35–53].

Отже, удосконалення діючого фінансово-економічного механізму ресурсокористування і природоохоронної діяльності та формування стабільних джерел фінансування природоохоронних заходів в сучасних умовах має стати органічною складовою системи управління й регулювання економіки [410].

Таким чином, удосконалення ефективно діючого фінансово-економічного механізму регулювання ресурсокористування та природоохоронної діяльності є одним із пріоритетних напрямків і має бути спрямований на вирішення наступних завдань:

- створення цілісного організаційно-економічного механізму раціонального ресурсокористування, який би поєднував систему державного регулювання, бюджетного фінансування, систему платежів за використання природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища;
- формування стабільних джерел фінансування природоохоронних заходів;
- удосконалення державного регулювання сфери ресурсокористування, зокрема через проведення ефективної податково-бюджетної політики;
- вирішення проблем нормативно-правового забезпечення державного регулювання у галузі раціонального ресурсокористування й охорони довкілля;
- формування і запровадження дієвих фінансово-економічних інструментів раціонального ресурсокористування, зокрема податки, платежі, фінансову допомогу, кредити на обмеження викидів, платні дозволи на викиди, квоти, допуски чи граничні показники рівня забруднюючого викиду, створення організаційно-економічних умов для інноваційного підприємництва в екології, виробництва екотехніки та екотехнологій, утилізації відходів, розвиток екологічного аудиту, становлення екологічного менеджменту тощо.

Варто відзначити, що існуючий фінансово-економічний механізм регулювання ресурсокористування є неефективним, оскільки спостерігається гостра нестача фінансових ресурсів та низька ефективність їх використання; як правило, здійснюється фінансування поточних витрат на природоохоронні чи природовідновлювальні цілі.

Удосконалений механізм ресурсокористування має забезпечити сприятливі умови для вирішення перерахованих завдань, гарантуючи вигідність природоохоронної діяльності, покращення інвестиційної та інноваційної діяльності, підтримку сприятливих умов розвитку та поширення екологічнобезпечних технологій та інших параметрів організаційно-економічного механізму.

Вирішення проблеми раціонального використання ресурсів слід розглядати через призму комплексного підходу до організації ресурсокористування при максимальному використанні потенційних можливостей навколишнього середовища, не порушуючи гармонію суспільства і природи. При цьому ресурсоощадна діяльність не повинна гальмувати активізацію розвитку переробних підприємств, а сприяти пошуку інноваційних технологій, які синтезують в оптимальному балансі зростання продуктивності та збереження ресурсної основи. У цьому контексті зростає актуальність дослідження фінансового забезпечення збереження та відтворення ресурсів з врахуванням закономірностей розвитку підприємств та обґрунтування на цій основі основних напрямів реалізації інноваційно орієнтованої політики в сфері використання земельних ресурсів.

Згідно з чинним законодавством, плата за використання природних ресурсів встановлюється на основі нормативів плати і лімітів їх використання. Нормативи плати за використання природних ресурсів визначаються з урахуванням їх розповсюдження, якості, можливості відтворення, доступності, комплексності, продуктивності, місцезнаходження, можливості переробки й утилізації відходів та інших чинників.

В Україні затверджено інструкції та відповідні офіційні методики про порядок обчислення і сплати платежів за спеціальне використання надр і корисних копалин, рибних ресурсів, водних ресурсів, ресурсів рослинного і тваринного світу тощо.

Плату за спеціальне використання ресурсів вносять [270]:

– суб'єкти підприємницької діяльності, що видобувають (надра) та

реалізують їх або використовують (земельні, водні ресурси) в своїй виробничій діяльності;

– суб'єкти підприємницької діяльності, до складу яких входить структурний підрозділ, що займається видобутком корисних копалин або виробництвом відповідної продукції (сільгосппродукції, промислової продукції і т.д.) і передає їх для подальшої переробки або реалізації.

Виробнича діяльність при переході до ринкових відносин має орієнтуватись на створення системи платності ресурсокористування й системи оподаткування ресурсокористувачів. У той же час система платежів за ресурсокористування повинна стимулювати ефективність експлуатації ресурсів і забезпечити розширене відтворення природно-ресурсного потенціалу. Певною мірою встановлення платного режиму використання природних ресурсів виконує функції екологічного податку. Серед платежів можна виділити два типи:

- за право використання;
- на відтворення і охорону природних ресурсів.

Плата за право використання призначається для власника природного ресурсу і пов'язана з вилученням абсолютної ренти. Платежі на відтворення і охорону природних ресурсів – це компенсація затрат природних ресурсів (вилучення) у процесі виробництва. Слід відрізнити плату за природні ресурси і орендну плату, що встановлюється як механізм регулювання відносин власності на природні ресурси.

Новий етап у розвитку економіки ресурсокористування безпосередньо пов'язаний з перебудовою управління економікою. На цьому етапі основним завданням економіки ресурсокористування є розробка дійового економічного механізму управління господарською діяльністю, фінансово-економічних заходів, податків, які зробили б не вигідним для об'єднань, підприємств і організацій неекономне витрачання ресурсів і пошкодження навколишнього природного середовища.

Фінансово-економічні методи регулювання в ринкових умовах значно ефективніші від прямого адміністративного регулювання. Система адміністративних обмежень і заборон, суперечливе накладання часто формальних штрафів за порушення чинних норм врешті-решт виявилась неефективною. Головним фінансово-економічним важелем має стати обов'язковий достатньо великий економічний податок за використання і пошкодження основних природних ресурсів – води, повітря, землі, надр, рослинного і тваринного світу, порушення біосистем.

У сучасних умовах широкомасштабного пошкодження біосфери екологічний добробут по відношенню до матеріального в шкалі цінностей виходить на перший план, хоча не всі члени суспільства це повністю усвідомили. Тому можна вважати цілком закономірним, що введення екологічного податку за використання і пошкодження природних ресурсів у ряді випадків приведе до деякого підвищення вартості продукції. Воно буде компенсуватись підвищенням якості навколишнього природного середовища та ліквідацією шкідливого для здоров'я людини хімічного забруднення продуктів харчування та інших небезпечних змін стану довкілля [270].

Обґрунтування розміру податку за використання та пошкодження ресурсів і розробка методів його визначення в нинішній час стає одним з першочергових завдань економіки ресурсокористування. При цьому потрібен новий соціально-екологічний підхід, який одночасно враховував би соціальні, економічні й екологічні вимоги. При встановленні такого податку деякою мірою може враховуватись економічна оцінка ресурсів, визначена за обсягами трудовитрат на їх залучення в суспільне виробництво, ефекту від їх використання в процесі виробництва і прогнозу витрат на їх відновлення (якщо це можливо) або на відшкодування збитків, завданих довкіллю при їх використанні. Проте головним критерієм при встановленні екологічного податку повинно бути співвідношення потреб для суспільства відповідного природного ресурсу і можливостей природи щодо їх «безболісного» задоволення (тобто оцінка попиту і пропозиції).

Оскільки внаслідок просторової неоднорідності географічної оболонки попит і пропозиція природних ресурсів на різних ділянках земної кулі неоднакові, то податок за використання і пошкодження кожного виду природного ресурсу повинен бути територіально диференційованим з урахуванням неоднорідності природного середовища і антропогенного впливу на нього.

Набутий у світовій практиці досвід і об'єктивно сформовані орієнтири природоохоронної політики показують, що при вирішенні питань щодо удосконалення ресурсокористування в нашій державі прогресивною формою регулювання може бути єдина система оподаткування і платежів. В цьому питанні необхідно провести податкову реформу, суть якої полягає в поступовому переході від існуючого штрафування до прямого природоресурсного оподаткування. До того ж, перспективним є застосування системи податкових пільг та податкових норм, яка існує у різних країнах світу стосовно стимулювання випуску екологічно чистої, безпечної продукції. Щодо виробництва екологічно небезпечної продукції і товарів, то на них також можуть бути встановлені податкові обмеження.

В Україні здійснюється фінансово-економічне стимулювання раціонального використання ресурсів, охорони навколишнього природного середовища шляхом [270]:

– надання пільг при оподаткуванні підприємств, установ, організацій і громадян в разі реалізації ними заходів щодо охорони навколишнього природного середовища при переході на маловідходні і безвідходні ресурсо- та енергозберігаючі технології, організації виробництва і впровадженні очисного обладнання та устаткування для утилізації забруднюючих речовин і переробки відходів, а також приладів контролю за станом навколишнього природного середовища та джерелами викидів і скидів забруднюючих речовин, виконанні інших заходів, спрямованих на поліпшення охорони навколишнього природного середовища;

- надання на пільгових умовах короткотермінових та довгострокових кредитів для реалізації заходів щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища;
- встановлення підвищених норм амортизації основних виробничих природоохоронних фондів;
- звільнення від оподаткування спеціальних екологічних фондів;
- передача частини коштів позабюджетного фонду охорони навколишнього природного середовища на договірних умовах підприємствам, установам, організаціям і громадянам на заходи, спрямовані на гарантоване зниження викидів і скидів забруднюючих речовин і зменшення шкідливого впливу господарської діяльності на стан навколишнього природного середовища, на розвиток екологічно безпечних технологій та виробництв;
- надання можливості отримання ресурсів під заставу;
- стимулювання працівників та громадських інспекторів з охорони навколишнього природного середовища, які виявили порушення законодавства і вжили необхідних заходів для притягнення винних до відповідальності, а також розвитку і зміцнення матеріально-технічної бази спеціально уповноважених державних органів у галузі охорони навколишнього природного середовища за рахунок частини грошових стягнень.

Фінанси – це застосування різноманітних економічних прийомів для досягнення максимального достатку фірми або загальної вартості капіталу, вкладеного у справу. Отже, підбиваючи підсумок цієї теми, відзначимо, що до фінансів ресурсокористування відносять такі прийоми, методи і механізми [270]:

- екологічні податки, збори, платежі (за викиди, скиди, розміщення відходів виробництва);
- заставні платежі при виробництві продукції, небезпечної при/після використання (холодильники, акумулятори, пластикова тара та пакувальні матеріали тощо);
- купівля-продаж дозволів, ліцензій, ринок екопродукції;

- система пільг, субсидій та пільгового кредитування, у тому числі і прискорена амортизація природоохоронного обладнання та устаткування;
- система штрафів і фінансових санкцій, наприклад, кратність плати за перевищення лімітів в разі порушення встановлених норм і правил;
- створення фінансових інститутів в галузі ресурсокористування – екологічних банків, спеціалізованих фондів, системи екологічного страхування з метою розподілу і перерозподілу грошових коштів (трансферти) серед суб'єктів господарювання, з урахуванням екологічної складової;
- удосконалення механізму ціноутворення, створення ринку природних ресурсів.

Як ми підкресливали, використання ресурсів в Україні здійснюється в порядку загального і спеціального використання. Законодавством України громадянам гарантується право загального використання ресурсів для задоволення життєво-необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних) безоплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами і надання відповідних дозволів.

У порядку спеціального використання ресурсів громадянам, підприємствам, установам, організаціям надаються у володіння, користування або оренду ресурси на підставі спеціальних дозволів у формі ліцензій, зареєстрованих в установленому порядку за плату для здійснення виробничої діяльності, а у випадках, передбачених законодавством, на пільгових умовах [62].

Ліцензія є документом, який засвідчує право її власника на використання ресурсів у визначених межах, є відповідно вказаною метою протягом встановленого строку при додержанні ним заздалегідь домовлених вимог і умов.

Ліцензія на право користування природними ресурсами закріплює перелічені умови у формі договірних відношень природокористувача, угоди

про розподіл продукції, контракту на надання послуг, а також може доповнюватись іншими умовами, які не суперечать чинному законодавству.

За своїм змістом ліцензування є елементом адміністративно-правового управління, оскільки в ліцензіях фіксуються відповідні умови та обмеження щодо користування природними ресурсами. Проте ліцензія (квота) може бути і елементом економічних відносин, якщо вона стає товаром, тобто може продаватись іншим користувачам, наприклад, на аукціонах.

З метою контролю за якістю виробленої продукції, за дотриманням норм і вимог екологічної безпеки в процесі виробництва, запобігання шкідливого впливу забруднення навколишнього середовища на здоров'я людей вводиться система екологічної сертифікації. Сертифікат – це посвідчення на якість продукції, сировини, товару, технології виробництва і т.д.

Особливого значення набуває система сертифікації в нинішній час становлення ринкових відносин, час інвестицій, час широкого міжнародного співробітництва. Ринкові механізми і використання системи екологічної сертифікації та ліцензування створюють підґрунтя для розвитку нових напрямків економічної діяльності в галузі ресурсокористування, таких як екологічний маркетинг, екологічний менеджмент та екологічний аудит.

Екологічний ризик господарської діяльності, збитки, заподіяні внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів, інших негативних чинників в ресурсному комплексі, можна деякою мірою відшкодувати за рахунок коштів страхових компаній [270].

Страхування слід розглядати не лише як застарілий засіб, а і як джерело фінансового забезпечення інноваційної діяльності переробних підприємств. Інноваційна діяльність є складним процесом трансформації нових ідей та знань в об'єкт економічних відносин [104]. Вона спрямована на реалізацію результатів закінчених наукових досліджень і розвитку в новому або вдосконаленому продукті чи технологічному процесі й охоплює всі етапи, починаючи з появи науково-технічної ідеї до розповсюдження готових виробів

чи послуг. Таким чином, інноваційна діяльність вбирає в себе наукову, техніко-технологічну і виробничу діяльність.

Ейфорія євроінтеграційних очікувань України в останні роки дещо притихла, оскільки уряди європейських країн проголосили, що Україні не варто розраховувати на вступ до Європейського Союзу в найближчі 10-15 років.

Вирішальним моментом такої заяви є невідповідність соціально-економічних стандартів України стандартам європейських країн.

При цьому наближення до цих стандартів можливе лише завдяки економічному розвитку, який ґрунтується на національній ідеології, спрямованій на прийнятності інноваційного ринку. В розвинутих країнах світу саме завдяки створенню нових знань та впровадженню нововведень отримують 75-80% і більше приросту валового внутрішнього продукту [125].

Намагання України консолідуватися в європейські та світові структури ставить перед урядом проблеми пошуку нових конструктивних форм і методів адаптації національного економічного та політико-правового середовища, які б базувалися на фундаментальних цінностях суспільного розвитку, орієнтованого на інноваційну діяльність.

У цьому контексті зазначимо, що фундаментальні дослідження в розвинутих країнах світу здійснюються переважно (на 80%) за рахунок державного бюджету, оскільки залучення приватних коштів на фундаментальні дослідження являє несумісність мети держави і підприємця. Саме тому на цій стадії держава, по суті, має управляти і стимулювати сама себе [22].

Одним із дійових важелів фінансового забезпечення інноваційної діяльності повинно стати страхування, хоча в Законі України «Про інноваційну діяльність» (ст. 18) [104] серед джерел фінансової підтримки інноваційної діяльності не згадується цей напрямок, у той час як у країнах з розвинутою ринковою економікою він є ключовим для всього комплексу оперування інноваційною діяльністю.

Страхування являє собою вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій

(страхових випадків) за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [109].

В економіці страхування відіграє важливу багатопланову роль. У сучасних економічних, суспільно-політичних умовах виділяють чотири основні його функції: відшкодування збитків, соціальну, інвестиційну і попереджувальну.

Через механізм страхування відшкодовується значна частка збитків, які виникають внаслідок стихійних лих, техногенних катастроф і інших випадкових подій руйнівного характеру. Тим самим страхування виконує функцію відшкодування збитків. При цьому важливо зрозуміти, в чому полягає економічний інтерес осіб, які вступають у страхові відносини. Йдеться про те, що за відсутності страхування потерпілі вимушені в короткий проміжок часу зібрати необхідну суму грошей для компенсації збитків, а це може викликати і, власне, часто викликає у них серйозні фінансові труднощі. Наявність договору страхування дозволяє ці витрати компенсувати, регулярно сплачуючи порівняно незначні внески. При цьому учасники страхування отримують гарантію, що їм не доведеться раптово зазнати великих втрат на ліквідацію наслідків будь-яких випадковостей. Тим самим страхування дозволяє завчасно планувати витрати, пов'язані з негативними наслідками неочікуваних подій.

За допомогою страхування забезпечується зниження ймовірності настання різних несприятливих подій і змін, зменшуються збитки від прояву таких подій. У цьому контексті страхування виконує попереджувальну, запобіжну функцію, яка проявляється в двох аспектах [22].

По-перше, частку внесків по договорах страхування страхові організації спрямовують на створення спеціальних резервів попереджувальних заходів. Кошти з цих резервів використовуються на фінансування робіт, пов'язаних із запобіганням стихійних лих природи, аварій, нещасних випадків, хвороб. Проведення таких заходів знижує ризик настання несприятливих випадкових подій, що вигідно власне страховим організаціям, які мають менші витрати на

відшкодування збитків, їх клієнтам, у яких знижується ймовірність витрат, і, нарешті, всьому суспільству в цілому, яке об'єктивно зацікавлене в зниженні збитків від прояву різного роду випадковостей.

Коли йдеться про страхування, яке виконує інвестиційну функцію, то слід зазначити, що останнє спрямоване на мобілізацію коштів для розвитку національної економіки. Як свідчить історія, країни, які змогли більше накопичити таких коштів, мають тенденцію до більш швидкого економічного розвитку. На відміну від комерційних банків, які залучають кошти на короткий період, страхові компанії мають у своєму розпорядженні кошти, які вони отримують у вигляді страхових внесків протягом тривалого часу (5-10 і більше років), оскільки неможливо створити виробництво нових видів продукції та послуг на інноваційній основі в короткостроковий період.

Стабільні грошові надходження, довгостроковість зобов'язань страхових установ зробили їх ідеальним джерелом розвитку бізнесу в довгостроковому періоді. Але в нашій країні страховий бізнес поки що знаходиться на ранній стадії свого розвитку і має великі проблеми, пов'язані з недовірою до нього суб'єктів господарської діяльності через ризик неповного або взагалі неотримання ними страхових сум.

Проте є сподівання, що сучасне українське державне відродження сформулює сучасну національну ідеологію страхування, яка забезпечить розвиток підприємництва, виробництва і торгівлі товарами й послугами, надасть цим процесам стабільності, спрямує їх у русло конструктивної, творчої діяльності [22].

Уже сьогодні підприємці, як правило, збільшують вкладання коштів в інвестиційні проекти лише за умови отримання належного страхового захисту.

В умовах розбудови української держави страховий ринок України сьогодні починає розвиватися як за розміром, так і за складністю страхових послуг. Середньорічні темпи зростання страхових премій протягом останніх трьох років склали 42%. Багато було зроблено у сфері законодавства та регулювання, що позитивно позначилось на зростанні обсягів страхування. Але,

незважаючи на позитивні тенденції, страховий ринок у країні залишається поки що слаборозвиненим за міжнародними стандартами (табл. 4.1) [73].

Таблиця 4.1

Показники розвитку страхування в деяких країнах світу за 2013 рік

Країна	Страхові премії на одну особу (дол. США)	Рівень поширення страхування	
		Страхові премії зі страхування життя (% ВВП)	Страхові премії з іншого (окрім страхування життя) (% ВВП)
Японія	3498,6	8,64	2,22
США	3461,6	4,6	4,98
Данія	2448,3	4,84	2,68
Німеччина	1627,7	3,06	3,70
Південна Корея	1159,8	8,23	3,38
Іспанія	1091,5	6,35	3,12
Малайзія	198,0	2,94	1,97
Словаччина	148,8	1,46	1,92
Польща	144,5	1,04	1,92
Росія	66,5	0,98	1,81
Болгарія	43,1	0,44	1,47
Україна	17,1	0,01	2,0

**Примітка: складено автором на основі [73].*

З наведеної таблиці видно, що страхові премії (страхові платежі) в Україні на одну особу склали лише 17,1 дол. США, що є набагато нижчим показником навіть у таких країнах з перехідними економіками, як Польща, Росія, Болгарія, Словаччина.

Номінальний рівень страхування іншого, окрім страхування життя, з першого погляду є доволі високим (2% у 2002 році), що перевищує за цим показником такі країни, як Словаччина та Малайзія. Проте, за оцінками експертів, 80% [73] такого страхування є «псевдо-страхуванням», тобто нелегальними схемами уникнення оподаткування та експортом капіталів.

Рівень страхування життя складає лише 0,01% – це мізерна частка порівняно з 3,06% у Німеччині або 1,04% у Польщі, не говорячи про 8,64% в Японії.

Страховий ринок в Україні працює переважно з юридичними особами і зосереджений на страхуванні комерційної та промислової власності (77% від страхових премій). Страхування сільського господарства обмежене у зв'язку з високим ступенем ризикованості, залежності від погодних умов, недосконалістю нормативно-правової бази.

В Україні, яка має великий ринок потенційних споживачів (населення України становить 46,0 млн. чол.), розвиток страхування, контроль за ризиками можуть стати потужним імпульсом економічного розвитку. Реалізувати цю мету можна за умови визнання страхування пріоритетом державної економічної та соціальної політики. Необхідно привести у відповідність з міжнародними стандартами страхове законодавство, врахувати директиви Європейського Союзу по страховій діяльності. Необхідно створити інститут захисту прав суб'єктів господарювання на землі з питань страхування та запровадження ліцензування страхових агентств. Цей інститут дозволить вирішувати конфлікти, що виникають між страхувальниками та страховиками, уникнути тривалих і дорогих судових процесів, надійно захистити права споживачів. Інститут захисту прав страхувальників довів свою ефективність у багатьох країнах, наприклад у США, Німеччині, в країнах Скандинавії. Світовий досвід свідчить про те, що обов'язкове страхування цивільної відповідальності сприяє розвитку фінансових ринків, є поштовхом до розвитку інших видів страхування [22].

Для вирішення зазначених проблем нами, зокрема, пропонується створити принципово нову недержавну, міжгалузеву, неприбуткову організацію – Лігу підтримки та розвитку підприємств переробної промисловості.

Ліга створюється на добровільних засадах на основі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів державних, орендних,

акціонерних, колективних, приватних, інших підприємств і організацій та добровільних формувань, що об'єдналися для сумісної діяльності з вирішення питань розвитку переробної промисловості. Вона покликана представляти та захищати інтереси засновників в державних, громадських і міжнародних організаціях, сприяти налагодженню взаємовигідних міжгалузевих зв'язків.

Головним завданням Ліги є координація зусиль її учасників з виробництва продуктів переробки, насичення споживчого ринку та збільшення експортних ресурсів. Засновники Ліги об'єднуються для колективного вирішення питань прискорення науково-технічного прогресу, розробки та впровадження прогресивних екологічно безпечних технологій з випуску харчової продукції, забезпечення надійності і взаємовигідної кооперації виробництва і ефективних господарських зв'язків, раціонального розміщення і створення виробничих потужностей міжгалузевого призначення, розвитку зовнішньоекономічної діяльності [22].

Отже, розвиток й удосконалення страхової справи в країні сьогодні недооцінюється як джерело фінансування інноваційних проектів, зокрема ефективних технологій у сфері ресурсощадності.

Для прискорення науково-технічного прогресу засновники Ліги створюють фонд фінансування науково-технічних проблем міжгалузевого значення. Ліга розробляє основні стратегічні напрями технічної політики, координує реалізацію міжгалузевих науково-дослідних програм, подає необхідну допомогу у впровадженні досягнень науково-технічного прогресу у виробництво, розробляє стандарти, створює систему наукового і технічного забезпечення та виробництва устаткування.

Основними видами діяльності Ліги повинні стати:

- 1) розробка проектів законодавчих та нормативно-правових актів щодо функціонування та розвитку підприємств і організацій переробної промисловості;

- 2) формування та забезпечення функціонування стратегічних міжпродуктових ринків;

- 3) стандартизація та організація контролю за якістю продукції переробки;
- 4) вивчення зовнішніх ринків продуктів та розробка методів їх освоєння;
- 5) сприяння вирішенню фінансових та інвестиційних проблем розвитку переробної промисловості;
- 6) розробка методів впливу Ліги на формування державної політики розвитку переробної промисловості;
- 7) участь у розробленні міжгалузевих угод та надання допомоги для їх виконання;
- 8) співробітництво Ліги з Міністерством аграрної політики (в першу чергу – через Державний департамент продовольства), Українською Спілкою промисловців і підприємців, Державним комітетом з питань регуляторної політики і підприємництва та іншими міністерствами і відомствами;
- 9) надання економічних та юридичних консультацій, впровадження нових форм господарювання, обліку та аналізу ефективності виробництва;
- 10) ініціювання та участь у створенні міжгалузевої інформаційно-маркетингової системи переробної промисловості та розробка її проекту;
- 11) координація дій учасників між собою та зовнішніми організаціями, підприємствами, науково-дослідними і проектними інститутами для більш ефективного використання їх можливостей в умовах ринкових відносин для нарощування обсягів виробництва переробних підприємств;
- 12) формування та координування діяльності системи перепідготовки кадрів у галузі [332].

Отже, на сьогодні важливе значення має формування і запровадження таких фінансово-економічних інструментів раціонального ресурсокористування, як податки, платежі, фінансова допомога, кредити на обмеження викидів, платні дозволи на викиди, квоти, допуски чи граничні показники рівня забруднюючого викиду, ліцензії, страхування, створення організаційно-економічних умов для інноваційного підприємництва в екології,

виробництва екотехніки та екотехнологій, утилізації відходів, розвиток екологічного аудиту, становлення екологічного менеджменту тощо.

Аналізуючи стан фінансово-економічного забезпечення раціонального використання ресурсів можна зробити висновок, що воно є вкрай недостатнім для забезпечення ефективного функціонування переробних підприємств і розширеного відтворення, в чому особлива роль належить в ефективному використанню інформаційних ресурсів.

4.2. Роль інформаційних ресурсів у забезпеченні розширеного відтворення виробничо-ресурсного потенціалу

Розвиток економіки України є пріоритетним напрямом економічної політики держави, що обумовлено необхідністю формування продовольчої безпеки країни, забезпечення промислових потужностей власною сировинною базою, збільшення бюджетних надходжень від сільськогосподарського виробництва, харчової і переробної промисловостей з метою підвищення рівня конкурентоспроможності економіки країни на світовому ринку та підвищення життя населення [391].

Розширене відтворення в переробному виробництві значною мірою залежить від забезпеченості та ефективності використання інформаційного ресурсного потенціалу.

Сучасна економічна теорія розкриває сутність економічної категорії «ресурсний потенціал» через різні рівні дослідження: макро- і мікроекономіка, мезо- і мегаекономіка. Такі підходи є оптимальними для визначення сутності явища, його структури та вплив внутрішнього та зовнішнього середовища на тенденції розвитку. Для пізнання тенденцій формування, використання та відтворення ресурсного потенціалу використовують загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, які мають особливості в галузевому аспекті.

Удосконалення механізмів управління ресурсним потенціалом переробного виробництва є метою сучасних наукових досліджень українських вчених. Переробний сектор є певним цілісним утворенням, певною сукупністю

поєднаних між собою елементів, які досить чітко узгоджені й утворюють функціональні ієрархічні структури в межах системи.

Ресурсний потенціал економіки країни слід розглядати за системним підходом як сукупність ресурсних потенціалів всіх галузей і регіонів. Ефективне використання ресурсного потенціалу сприяє прискореному соціально-економічному розвитку регіону, що в свою чергу забезпечує високий рівень життя населення відповідної території. Регіональні особливості розвитку галузевої економіки визначаються особливостями ресурсного потенціалу.

Дослідження структури організаційно-економічного механізму стимулювання відтворення природного ресурсного потенціалу АПК [32] аналізують як взаємодію системи еколого-економічних важелів та стимулів через організацію і планування заходів щодо відтворення ресурсного потенціалу. Зокрема, нормативно-правове забезпечення (закони, постанови, укази), методологічне і методичне забезпечення (інструкції, норми, нормативи), економічні важелі (прибуток, амортизація, субсидії, дотації, дивіденди, ціна, страхові тарифи, кредитні ставки, податкові ставки, платежі, штрафи), економічні методи (планування, прогнозування, інвестування, кредитування, оподаткування, страхування, система розрахунків, екологічний аудит, контроль) та інформаційне забезпечення (природно-ресурсне, відтворення ресурсів, звіти, маркетингова інформація, моніторинг, інновації).

Систематизуючи структуру потенціалу переробних підприємств вчені основними елементами пропонують вважати соціальний, технологічний та природний компоненти [314]. Сполучною ланкою серед складових потенціалу є інформаційний блок, до якого включаються інтелектуальний та інноваційний потенціали. На нашу думку, такі підходи до відтворення природного ресурсного потенціалу залишають поза увагою питання сталого розвитку сільських територій, в основі якого підвищення рівня життя населення та екологічна безпека переробного виробництва.

Отже, серед сучасних загальнонаукових методів дослідження ресурсного потенціалу поширеним є структурно-функціональний метод, який означає

вивчення економічного процесу або явища як системного. Ознаками економічних систем є цілісність, стійкість, динамічність розвитку, самоорганізація, взаємозалежність між складовими елементами для досягнення визначеної мети.

Застосовуючи метод наукової абстракції, системний та логічний підходи, нами розроблено модель розвитку інформаційного ресурсу за видами виробничого потенціалу переробних підприємств (рис.4.2). Система функціонує як сукупність таких складових: потенціал розвитку продуктивних сил, потенціал розвитку відносин, потенціал розвитку механізму господарювання [61].

Рис. 4.2. Модель розвитку інформаційного ресурсу за видами виробничого потенціалу переробних підприємств

**Примітка: адаптовано автором на основі [61].*

Матеріальною основою виробництва є продуктивні сили, до складу яких входять засоби і предмети праці та робоча сила в їх органічному поєднанні. Рівень розвитку продуктивних сил визначається рівнем розвитку відносин та

функціонуючим механізмом господарювання. В сучасних умовах розвитку економіки відбувається поєднання ринкового механізму саморегулювання з державним регулюванням економіки. Саме тому серед джерел розвитку ресурсного потенціалу ми називаємо ціноутворення і конкуренцію, державне регулювання економіки і соціально-культурне середовище, ресурсоощадності на всіх рівнях тощо [61].

Удосконалення стратегічного планування розвитку економіки в цілому та переробних підприємств зокрема можливе за умов визначення пріоритетів. З цією метою доцільно класифікувати окремі складові ресурсного потенціалу:

- за сферами виробництва: виробничий потенціал, який безпосередньо приймає участь в створенні робіт та послуг, ринковий потенціал – можливості підвищення ефективності в сфері постачання і реалізації ресурсів та кінцевого продукту, потенціал розподілу, що визначає пріоритети розміщення ресурсів у виробництві, серед суб'єктів господарювання, в регіонах та споживчий потенціал – визначається ємністю продовольчого ринку та внутрішніми потребами господарств;

- за участю у створенні додаткової вартості або прибутку: постійна частина ресурсного потенціалу, яка не змінює своєї вартості і не створює додаткової вартості та змінна частина ресурсного потенціалу: трудовий, інтелектуальний та підприємницький потенціали;

- залежно від природного середовища та волі людини: об'єктивні складові ресурсного потенціалу, тобто природнокліматичні умови, демографічна ситуація, наявні основні та оборотні засоби та інші ресурси і суб'єктивні складові – в основному організаційні, які сприяють покращенню ефективності господарювання і залежать від управлінських рішень;

- за джерелами надходження: внутрішній потенціал, що знаходиться в господарстві і залежить від самого суб'єкта господарювання, і зовнішній - умови, які формуються ринком або державою;

– за повнотою використання: ефективна складова – та частина ресурсів, які повністю використовуються і неефективна складова – частина, яка поки що залишається невикористаною;

– за видами ефективності: економічний потенціал забезпечує високі показники обсягів виробництва при найменших витратах і соціальний потенціал означає відповідність результатів економічної діяльності потребам людей;

– за видами економічних відносин: організаційно-економічний - формується під впливом організаційних заходів, соціально-економічний потенціал - визначається відносинами власності та техніко-економічний потенціал залежить від рівня розвитку технологій;

– за галузями виробництва: ресурсний потенціал переробних галузей і обслуговуючих виробництв тощо.

Доведено, що системний підхід є найбільш поширеним методом дослідження ресурсного потенціалу переробного виробництва. При цьому, деякі аспекти розвитку ресурсного потенціалу переробних підприємств залишаються поза увагою дослідників. Запропонована нами модель розвитку ресурсного потенціалу переробних підприємств також базується на системному підході і дає можливість структурувати, узагальнити і вдосконалити заходи по управлінню ресурсним потенціалом та у забезпеченні його розширеного відтворення.

Основною метою управління ресурсами економіки є підвищення рівня життя населення, розширене відтворення продукції переробних підприємств, формування умов для економічного зростання та забезпечення конкурентоспроможності країни в світовому господарстві. З метою удосконалення концепції державного регулювання ефективності використання ресурсного потенціалу переробних підприємств на макроекономічному рівні та стратегічного планування виробництва продукції на мікроекономічному рівні проведено наукову класифікацію окремих складових ресурсного потенціалу за різними класифікаційними ознаками. Теоретичні основи моделі формування та

використання ресурсного потенціалу визначають також умови для економіко-математичного моделювання ефективності господарювання переробних підприємств.

У економічній теорії з початку її розвитку засоби виробництва, у т.ч. і переробної промисловості завжди розглядалися одночасно як предмет і засіб праці.

З початком ринкових трансформацій виникла об'єктивна необхідність у здійсненні реформ в переробній галузі – важливої складової економічних змін. Реалізація ринкових відносин, реформування власності на засоби виробництва, створення ринку ресурсів потребують чіткого економічного змісту ресурсів як засобу праці.

Як будь-який засіб праці, що функціонує у виробничому процесі тривалий час у своїй незмінній споживчій формі і який має вартість – ресурси набувають статусу основного засобу [288].

Таким чином, розвиток ринкових перетворень в переробній сфері потребує постійного розширення й удосконалення ресурсної теоретико-методичної бази як засобу праці.

Під структурою системи, якою є потенціал підприємства, розуміють мережу найбільш суттєвих, стійких (інваріантних) зв'язків між елементами. Існує і більш широке тлумачення структури, згідно з яким розрізняють два типи структур: макро- і мікро. Макроструктура виражає найбільш стійкі (інваріантні) зв'язки системи, а мікроструктура – змінні (вірогідні). Сукупність макро- і мікро- структури об'єкту або процесу, тобто сукупність усіх зв'язків, і складає їх зміст.

До визначення структури потенціалу підприємства в економічній літературі намітилися різні підходи. Більшість дослідників розглядають ресурсну структуру потенціалу, однак рекомендують ураховувати в ньому різну кількість складових елементів. В одному випадку в його склад рекомендується включати тільки засоби праці, в іншому – засоби праці і робочу силу, в третьому – засоби праці, робочу силу і природні ресурси, які застосовуються в

процесі виробництва, у четвертому – засоби праці, робочу силу і предмети праці. Є і більш розширені поняття структури потенціалу підприємства з доповненням у вигляді системи збору, обробки і споживання інформації, досвіду господарювання, енергії, тощо. Необхідно зазначити, що навіть при збігу поглядів відносно структури потенціалу підприємства ресурсний підхід не дає повної характеристики цьому терміну. Особливий науковий інтерес викликають дослідження багатоаспектного аналізу структури потенціалу, в яких поряд з ресурсним розглядаються і інші аспекти структури, що дає більш повне уявлення про його елементний склад.

У загальній постановці питання до елементів потенціалу підприємства можна віднести усе, що пов'язане з функціонуванням і розвитком підприємства.

Отже, на рис.4.3 представлена структура потенціалу підприємства з розмежуванням в її побудові суб'єктних та об'єктних складових.

Об'єктні складові пов'язані з матеріально-речовинною та особовою формою потенціалу підприємства. Вони споживаються і відтворюються в тій чи іншій формі в процесі функціонування.

До них належить: інноваційний потенціал, виробничий потенціал, фінансовий потенціал та потенціал відтворення.

Інноваційний потенціал – сукупні можливості підприємства щодо генерації, сприйняття та впровадження нових (радикальних і модифікованих) ідей для його системного технічного, організаційного та управлінського оновлення.

Виробничий потенціал – наявні та приховані можливості підприємства щодо залучення та використання чинників виробництва для випуску максимально можливого обсягу продукції (послуг). Його треба також сприймати як сукупність функціонуючих ресурсів, які здатні виробляти певний обсяг продукції. Тому виробничий потенціал є поліструктурною системою. До його складу входять: потенціал основних фондів; потенціал оборотних фондів; потенціал нематеріальних активів; потенціал технологічного персоналу; природнокліматичні умови [288].

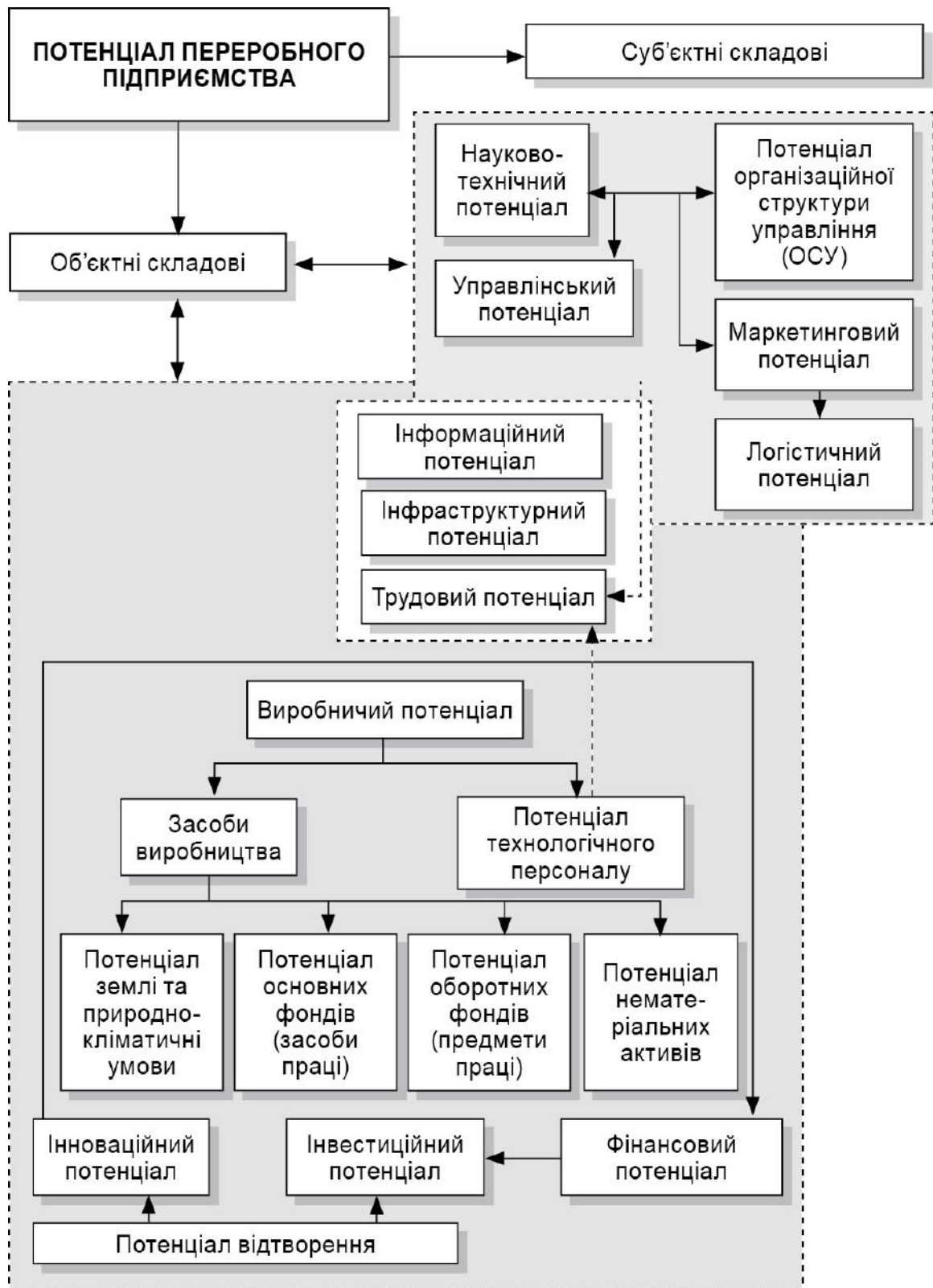

Рис. 4.3. Інформаційна структура потенціалу переробного підприємства

**Примітка: адаптовано автором на основі [288].*

Ресурсний потенціал та природнокліматичні умови – можливості підприємства щодо використання сукупних природних багатств в господарській діяльності.

Фондовий потенціал – наявні та скриті можливості основних фондів, які формують техніко-технічний базис виробничої потужності підприємства.

Потенціал оборотних фондів – це частина виробничого капіталу підприємства у вигляді певної сукупності предметів праці (сировини, конструкційних матеріалів, палива, енергії та різних допоміжних матеріалів), які перебувають у виробничих запасах, незавершеному виробництві, напівфабрикатах власного виготовлення і витратах майбутніх періодів.

Потенціал нематеріальних активів – сукупність можливостей підприємства використовувати права на нові чи існуючі продукти інтелектуальної праці у господарському процесі з метою реалізації корпоративних інтересів на основі задоволення суспільних потреб.

Потенціал технологічного персоналу – здатність робітників виробляти різні продукти, надавати послуги чи виконувати роботи.

Фінансовий потенціал – це обсяг власних, позикових та залучених фінансових ресурсів підприємства, який знаходиться у його розпорядженні для здійснення поточних і перспективних витрат.

Головною складовою фінансового є інвестиційний потенціал, який представляє собою наявні та приховані можливості підприємства щодо простого і розширеного відтворення.

Відтворення потенціалу підприємства – це процес безперервного поновлення усіх його складових елементів. Як відомо, в залежності від особливостей відтворювальних процесів розрізняють просте та розширене відтворення. Така класифікація відтворення характерна і для потенціалу підприємства.

Просте відтворення потенціалу підприємства здійснюється в його незмінних обсягах для поновлення споживаних чинників виробництва і забезпечення безперервності його функціонування.

Розширене відтворення потенціалу підприємства передбачає кількісний та якісний розвиток виробничих чинників та інших складових потенціалу, які забезпечують більш високу результативність його діяльності.

У межах розширеного відтворення можна виокремити три типи розвитку потенціалу підприємства: екстенсивний (традиційний), інтенсивний (інноваційний) і екстенсивно-інтенсивний (змішаний).

При екстенсивному типі відтворення потенціалу збільшення масштабів виробництва досягається за рахунок додаткового залучення трудових, природних ресурсів і засобів виробництва при збереженні сформованої техніко-технологічної основи.

При інтенсивному типі відтворення розвиток потенціалу досягається шляхом якісного удосконалення чинників виробництва: застосування прогресивних знарядь і предметів праці та видів енергетичних ресурсів, підвищення кваліфікації технологічного і управлінського персоналу, а також постійного покращення використання усіх наявних складових потенціалу підприємства.

Щодо змішаного типу розширеного відтворення потенціалу, то він характеризується збалансованістю або домінуванням екстенсивних чи інтенсивних чинників його розвитку. Тому розрізняють переважно екстенсивний, переважно інтенсивний чи змішаний характер економічного розвитку.

Відтворення окремих складових потенціалу підприємства має свої часові цикли та особливості, що зумовлює використання різних джерел фінансового забезпечення, пов'язаного з формуванням і відтворенням виробничого капіталу.

Наприклад, за простого відтворення заміна спрацьованих і застарілих основних виробничих фондів відбувається за рахунок нагромадження амортизаційного фонду та інших внутрішніх джерел формування фінансових коштів. Розширене відтворення основних фондів направлене на нарощування виробничих потужностей, докорінну перебудову техніко-технологічної бази виробництва, потребує використання таких джерел виробничих інвестицій, як довгострокові кредити, емісія цінних паперів, власний нагромаджений прибуток, державні субсидії, залучення іноземних інвестицій.

На основі викладеного, під потенціалом відтворення слід розуміти сукупність матеріально-технічних, нематеріальних, фінансових та інших ресурсів капіталу, які знаходяться у розпорядженні підприємства, можуть бути додатково залучені та використані для простого та розширеного відтворення чинників виробництва та інших складових потенціалу підприємства.

Суб'єктні складові пов'язані із суспільною формою їх виявлення. Вони не споживаються, а виступають як передумова, як загальноекономічний, загальногосподарський соціальний чинник раціонального споживання об'єктних складових. Все це свідчить про те, що суб'єктні складові потенціалу підприємства по впливу на розвиток основних чинників виробництва і ефективність функціонування економічних систем, по мірі ускладнення останніх та їх «навколишнього середовища», набувають вирішальної ролі. Відомо, що навіть ті підприємства, які мають близькі за розміром потенціали, часто суттєво розрізняються за результатами діяльності. В цих умовах (при відсутності зовнішніх «перешкод») різницю у результатах можна пояснити лише неоднаковим ступенем точності цільової орієнтації системи. Інакше кажучи, при інших рівних умовах, величина результату буде тим більша, чим вдалішим буде організаційно-економічне забезпечення досягнення заданих цілей. Наукове забезпечення виробництва та ступінь його ефективності також залежить від якості управління.

До суб'єктних складових потенціалу підприємства відносяться: науково-технічний потенціал, управлінський потенціал, потенціал організаційної структури управління, маркетинговий потенціал.

Науково-технічний потенціал - узагальнююча характеристика рівня наукового забезпечення виробництва (науки, техніки, технології, інженерної справи, виробничого досвіду, можливостей та ресурсів (у тому числі науково-технічних кадрів), які є у розпорядженні підприємства для вирішення науково-технічних проблем.

Управлінський потенціал – це навички та здібності керівників усіх рівнів управління щодо формування, організації, створення належних умов для

функціонування та розвитку соціально-економічної системи підприємства. В найбільш загальному вигляді він є інтеграцією функціонально-структурних та нематеріальних елементів.

Потенціал організаційної структури управління – являє собою загальнокорпоративний управлінський (формальний та неформальний) механізм функціонування підприємства, який втілює у собі рівень організації функціональних елементів системи та характер взаємозв'язків між ними.

Маркетинговий потенціал - це максимальна можливість підприємства щодо систематизованого і планомірного спрямування всіх його функцій (визначення потреб і попиту, організації виробництва, продажу і післяпродажного обслуговування) на задоволення потреб споживачів і використання потенційних ринків збуту. У структурі маркетингового потенціалу окремо виділяють логістичний потенціал.

Широка інтерпретація поняття «логістика» як комплексної функції забезпечення підприємства вихідними чинниками виробництва на всіх стадіях його діяльності дозволяє в складі цієї функції виокремити: по-перше, доставку необхідних засобів виробництва (послуг) на територію підприємства від зовнішніх контрагентів (логістика постачання); по-друге, доставку тих чи інших видів виробничих ресурсів безпосередньо на місця їх переробки чи використання в необхідних обсягах та у визначену годину (логістика виробництва); по-третє, забезпечення пунктів збуту готовими виробами і фірмовими послугами (логістика розподілу чи збуту) [288].

З урахуванням функціональних особливостей та структурного зрізу логістичних процесів за предметними ознаками (логістика персоналу, логістика матеріалів і готових товарів, логістика енергетичних та інформаційних потоків) логістичний потенціал підприємства можна визначити як максимальну продуктивність (функціональну спроможність) системно інтегрованих підрозділів, які охоплюють всі види діяльності щодо переміщення в просторі та руху в часі: персоналу – перевезення співробітників, розміщення їх по службовим приміщенням, переміщенню згідно з часовим графіком роботи;

матеріалів і готових виробів – транспортування, складування, збереження, сортування і перерозподіл; енергетичних та інформаційних потоків – передача, обробка, збереження і трансформація.

Особливої уваги в структурі потенціалу підприємства заслуговують: трудовий, інфраструктурний та інформаційний потенціали. Всі вони не підлягають під зазначену класифікацію складових потенціалу підприємства, їх не можна однозначно віднести чи то до суб'єктних, чи то до об'єктних складових.

«Трудовий потенціал» як науковий термін увійшов в обіг у період переходу від екстенсивного до інтенсивного шляху розвитку виробництва. Це була своєрідна реакція науки на потребу практики забезпечити якісне удосконалення формування і використання сукупної здатності людини як суб'єкта виробництва і управління.

Трудовий потенціал – це персоніфікована робоча сила, яка розглядається в сукупності своїх якісних характеристик. Дане поняття дозволяє, по-перше, оцінити ступінь використання потенційних можливостей як окремо взятого працівника, так і їхньої сукупності, що необхідно для активізації людського чинника, та, по-друге, забезпечити якісну (структурну) збалансованість у розвитку особистого і уречевленого чинників виробництва.

Інфраструктурний потенціал – збалансовані з вимогами виробництва можливості цехів, господарств і служб, які забезпечують необхідні умови для діяльності основних підрозділів підприємства та задоволення соціальних потреб його персоналу. При гіпертрофованому розвитку інфраструктурні складові потенціалу підприємств можуть виконувати роботи чи надавати певні послуги стороннім організаціям та іншим суб'єктам ринку.

Інформаційний потенціал як найважливіша складова техніко-технологічної та управлінської бази сучасних підприємств має особливу актуальність. Розвинуті країни вже перейшли на нову постіндустріальну (інформаційну) ступінь суспільного прогресу. Ефективне господарювання підприємств України, раціональне використання їх потенціалу не можливе без

наявності адекватного сучасним вимогам інформаційного забезпечення.

Інформаційний потенціал – це єдність організаційно-технічних та інформаційних можливостей, які забезпечують підготовку й прийняття управлінських рішень та впливають на характер (специфіку) виробництва через збір, зберігання (накопичення), обробку та розповсюдження інформаційних ресурсів. У складі інформаційного потенціалу можна окремо виділити інформаційно-обчислювальний потенціал, до якого належить комплекс технічних, програмно-математичних, організаційно-економічних засобів і спеціальних кадрів, призначений для автоматизації процесу вирішення задач управління підприємством у різних галузях людської діяльності.

Крім того, інформація і здобуті з її поміччю знання реалізуються в нових засобах праці, технологіях, професійному досвіді робітників, рівні організації виробничих одиниць, що ще раз свідчить про її тісний взаємозв'язок з іншими складовими потенціалу підприємства [288].

У сучасних трансформаційних умовах, в яких знаходиться нині наша країна, виникає потреба у визначенні обсягів, напрямів та меж бюджетного фінансування відповідно до вимог СОТ. На жаль, нині бюджетна підтримка переробної галузі в Україні є і недосконалою, і недостатньою, і неефективною. Політика бюджетної підтримки має бути трансформованою на інноваційно-інвестиційний розвиток. Однак необхідно мати на увазі, що втручання держави в економічний механізм господарювання не повинно мати руйнівних наслідків. Державна підтримка розвитку сільського господарства має бути справедливою по відношенню до різних організаційно-правових форм господарювання і сприяти підвищенню ефективності виробництва та життєвого рівня сільського населення. Оскільки виробництво більшості видів аграрної продукції зосереджено в господарствах населення, вони не повинні бути позбавлені бюджетної підтримки [433].

Держава з одного боку повинна сприяти забезпеченню товаровиробникам рівня прибутковості, необхідного їм для ведення розширеного відтворення, не руйнуючи при цьому ринкові механізми саморегуляції, а з

іншого – здійснювати заходи по захисту інтересів споживачів. Вона зобов'язана забезпечити для більшості населення країни фізичну і економічну доступність основних видів продовольства відповідно до науково обґрунтованих норм душевого споживання.

Дослідження науковців свідчать про доцільність виділення двох видів регулювання розвитку продовольчого підкомплексу як економічної системи. Перший з них полягає в підтримці збалансованості попиту і пропозиції, що визначає рівноважні ціни на основі товарні групи продовольчої продукції: хлібопродукти, м'ясо і м'ясопродукти, молоко і молочні продукти, рибу і рибні продукти, яйця, картоплю, овочі і баштанні, фрукти і ягоди, рослинне масло, цукор. Без цього досягти стабілізації продовольчого забезпечення та оперативного регулювання ним практично неможливо. Дія регулюючих механізмів повинна бути спрямована на стимулювання попиту і збільшення пропозиції.

Другий вид регулювання стійкого розвитку переробного підкомплексу передбачає комплексну дію на процеси, здійснювані у відповідності з цільовими продуктовими програмами, розробленими на базі середнього і довгострокового прогнозування змін у попиті на продовольчу продукцію. Дія всіх регулюючих механізмів повинна бути спрямована на виконання конкретної програми, яка дозволяє забезпечувати населення всіма основними видами продовольчих продуктів на рівні науково обґрунтованих норм їх споживання в умовах дії тих або інших дестабілізуючих чинників.

У країнах ЄС фінансування підтримки переробної сфери забезпечується Європейським фондом сільськогосподарської орієнтації і гарантій, кошти якого спрямовуються на забезпечення регулювання внутрішнього ринку (шляхом інтервенційних закупок, повернення витрат на зберігання продукції, держаних субсидій і дотацій на експорт продукції) [75].

Етап формування механізму управління ресурсоощадністю переробних підприємств зображено на рис.4.4.

Рис. 4.4. Заключна ланка формування моделі функціонування ресурсоощадного організаційно-економічного механізму переробних підприємств у постконфліктний період

**Примітка: розробка автора.*

Формування ефективного переробного виробництва, що забезпечує потреби населення, задовольняє попит підприємств переробних галузей, а також потреби експорту в сільськогосподарській продукції та стабільність ринків, є сьогодні стратегічною метою політики нашої держави. В досягненні цієї мети важливе місце займають питання формування, оптимального використання та відтворення ресурсного потенціалу.

В умовах деградації природних систем життєзабезпечення, незавершеності ринкових реформ, нестабільності політичної і соціально-економічної ситуації в державі проблема відтворення ресурсного потенціалу

України набуває особливої актуальності. Складність її вирішення зумовлена недосконалістю національного законодавства, що регулює економічні процеси, некомплексним підходом до здійснення ринкових реформ і непослідовністю економічної політики. Тому на сучасному етапі розвитку ринкової економіки необхідно удосконалювати підходи до визначення механізму та обґрунтування шляхів його забезпечення відтворення ресурсного потенціалу.

Питанням ефективного використання та відтворення ресурсів у цілому та ресурсного потенціалу зокрема присвячені праці відомих вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, таких як П. Дуглас, Дж. Б. Кларк, К. Кобб, А. Маршалл, К. Макс, Д. Рикардо, Б. Пасхавер, В. Месель-Веселяк Г. Підлісецький, В. Трегобчук, А. Юзефович, В. Шиян, В. Юрчишин та ін.

Цими науковцями дослідженні окремі питання, пов'язані з проблемою відтворення ресурсного потенціалу, проте це не знижує її актуальності та необхідності розробки нових, адаптованих до сучасних умов підходів, до питання ресурсного потенціалу як одного із чинників забезпечення економічного зростання переробної сфери.

За визначенням Н. Дешевової, ресурсний потенціал виробництва являє собою складну, безперервно відтворювальну систему, елементами якої є всі його компоненти (природний, трудовий, фінансовий, підприємницький, інформаційний, матеріально-технічний, технологічний, інституційний ресурси), а зв'язки між ними визначаються соціальними, економічними, політичними, інфраструктурними та іншими чинниками, що зумовлюють функціонування і розвиток економіки [72].

Провідними складовими потенціалу переробних підприємств є матеріально-технічні засоби, трудові, фінансові і різноманітні нематеріальні ресурси. Саме матеріально-технічна база і, особливо, її активна частина (машини та обладнання) значною мірою визначають масштаби та напрями розвитку виробництва і конкурентоспроможність та ефективність його розвитку.

Проте нині вона знаходиться у критичному стані, зумовленому тривалою фінансовою неспроможністю товаровиробників, незбалансованістю амортизаційної політики і потреб господарств на відтворення засобів виробництва, значним спадом інвестиційної діяльності, що водночас унеможлиблює позитивну динаміку економічного росту.

Наслідком такої ситуації стала низька ефективність вітчизняного переробного виробництва (у 2013 році 33,1% підприємств отримали від виробництва збитки, сума яких у розрахунку на 1 підприємство становила 2,1 млн. грн) [333]; інтенсивна експлуатація та неефективне використання природних ресурсів; застарілість, надмірна енерго- й матеріалоємність, багатовідходність виробничих технологій, недостатній рівень вторинної переробки відходів, неефективність організаційно-економічного механізму ресурсокористування та природоохоронної діяльності; високий рівень антропогенного навантаження на екосистеми, зменшення біорізноманіття та забруднення довкілля; відсутність позитивних структурних зрушень в економіці і реальних кроків у переведенні її на інноваційно-інвестиційну модель ефективного функціонування.

Нееквівалентний обмін сільськогосподарської і промислової продукції призвів до значного зростання ступеня спрацювання основних засобів, зниження темпів науково-технічного прогресу. У багатьох переробних підприємствах знос будівель і споруд становить понад 60%, машин та обладнання – близько 70%. Вартість основних засобів зростає через їх індексацію без додаткового введення нових потужностей. Більше половини парку тракторів, збиральних комбайнів та вантажних автомобілів відпрацювали свій амортизаційний строк [333]. Внаслідок цього витрати на ремонт і технічне обслуговування становлять майже 70% від суми коштів на придбання нової техніки, до 40% машин простоюють з технічних причин. У більшості переробних підприємств знижуються ресурсозабезпеченість і рівень економічної ефективності використання матеріально-технічних ресурсів, та унеможлиблюється перехід на високоефективні ресурсоємні технології

виробництва [304]. Все це потребує значних інвестицій, необхідних для забезпечення безперервності в нарощуванні виробничої діяльності. Нині лише потужні переробні підприємства завдяки інвестиціям можуть забезпечити виконання виробничих процесів високопродуктивними та якісними машинами й устаткуванням за використання інноваційних технологій на великих земельних площах. Без асигнувань і підвищення прибутковості сільського господарства в цілому неможливе відновлення матеріально-технічної бази, впровадження прогресивних технологій, виробництво конкурентоспроможної продукції.

В переробному виробництві відтворювальні цикли тісно пов'язані з біологічними законами, переплітаючись з природними. Особливістю відтворення є сезонний характер виробничих процесів. Цим формується відмінний від більшості промислових галузей порядок створення обігового капіталу і відтворення робочої сили, оскільки технологічний процес виробництва і реалізації продукції триває кілька місяців [43].

Отже, забезпечити норматив обігових коштів за рахунок власних джерел не лише неможливо, а й економічно невиправдано – надлишок обігових коштів, утворений у міжсезоння, «омертвляє» капітал і створює передумови для нецільового або неефективного використання тимчасово вільних коштів.

Через залежність виробничого процесу від природнокліматичних умов забезпечити безперервність відтворення в переробному секторі можливо лише через економічний механізм відтворення, під яким розуміється сукупність управлінських і регулюючих заходів у сфері відтворювальних циклів як самого підприємства, так і держави. Такий механізм формується під впливом двох різних груп факторів. Перша група чинників проявляє свій вплив при використанні горизонтальних економічних зв'язків переробного виробництва з машинобудуванням, енергетикою, хімічною промисловістю, будівництвом та іншими галузями економіки. Інша група чинників проявляє себе через вертикальні економічні зв'язки у переробному виробництві, забезпечуючи взаємодію живої праці та решти елементів.

Відтворення ресурсного потенціалу залежить від комплексу умов і чинників, здатних прискорювати цей процес. Їх можна об'єднати в такі групи: природно-біологічна, фінансова, інформаційна, кадрова, управлінська та інноваційна (рис.4.5).

Рис. 4.5. Групи чинників впливу на відтворення ресурсного потенціалу переробних підприємств

**Примітка: адаптовано автором на основі [346].*

Усі наведені чинники, що впливають на ресурсний потенціал переробного виробництва, тісно переплітаються і взаємозалежні між собою та впливають на ефективність використання кожного виду ресурсів [346].

Визначальна роль у ресурсному забезпеченні стабільного економічного розвитку переробного виробництва, інших сфер агропромислового комплексу, як і національної економіки загалом, належить людському капіталу, який як ресурс виробництва формується, насамперед, у середовищі сільського населення. Вимоги до якості останнього зростають у зв'язку з підвищенням техніко-технологічного рівня виробництва та необхідністю посилення його

конкуентоспроможності. Нині ж професійно-кваліфікаційний рівень переробників, які в переважній більшості працюють із відривом від інноваційних технологій, є низьким.

Вищенаведені проблеми, що спостерігаються сьогодні в ресурсному забезпеченні переробного сектору економіки, потребують невідкладної виваженої державної підтримки, яка в уніфікованій світовій економіці виконує стабілізаційну та стимулюючу функції у забезпеченні сталого розвитку.

Системна та комплексна державна політика має спрямовуватися на підвищення ефективності використання задіяного в переробному виробництві ресурсного потенціалу, що дозволить бути «точкою зростання» і фундаментом подальших модернізаційних перетворень економіки країни.

Одним з пріоритетних напрямів такої підтримки має стати формування сприятливого фінансово-кредитного середовища через забезпечення товаровиробників необхідними обсягами фінансових ресурсів для розширеного відтворення й інноваційного розвитку, фінансової стабільності та конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому ринках [346].

Наступним механізмом регулювання процесу відтворення ресурсного потенціалу в переробному секторі є розвиток сільських територій шляхом розширення можливостей сільських територіальних громад на основі збільшення ресурсів місцевих бюджетів, насамперед за рахунок розвитку підприємництва та залучення інвестицій у виробничу й соціальну сфери.

Поліпшити фінансовий стан переробних підприємств як основного фактора відтворювальних процесів може державне регулювання інтервенційних реалізаційних цін на сільськогосподарську продукцію та надання кредитів для відтворення матеріально-технічних ресурсів. Субсидування частини банківського процента (вартості) інвестованого капіталу дасть змогу отримувачам кредитів скоротити фінансові витрати на оплату за користування позичковими коштами, що сприятиме зміцненню фінансової стійкості переробних підприємств, підвищенню їхньої інвестиційної привабливості.

Досить важливим у механізмі регулювання процесів відтворення ресурсного потенціалу є зниження процента плати за користування лізинговим майном.

Значну роль у механізмі регулювання процесів відтворення ресурсного потенціалу в переробці відіграє субсидування будівництва об'єктів на інноваційній основі, реконструкція та технічне переоснащення діючих виробництв. Таке будівництво можна розглядати як інноваційний процес, результатом якого є нововведення в переробне виробництво.

Отже, забезпечення відтворення ресурсного потенціалу переробної сфери тісно переплітається з економічним зростанням галузі, закономірностями розвитку країни в цілому. Економічне зростання виступає як перспектива і довготривала мета розвитку, але, в свою чергу, реалізація цієї перспективи пов'язана зі збільшенням споживання ресурсів, що використовуються для створення матеріальних і духовних благ [346].

Функціонування економічного механізму відтворення ресурсного потенціалу в переробному виробництві полягає у відшкодуванні ресурсів для повного і своєчасного виконання виробничих процесів; у відповідності обсягів поповнюваних ресурсів фінансовим і виробничим можливостям господарюючих суб'єктів. Стійке економічне зростання переробного виробництва України в умовах розбалансованості ресурсного потенціалу неможливе. Як свідчить світовий досвід, сьогодні Україні вкрай потрібні радикальні реформи, що враховують зарубіжний досвід, відображають національну специфіку і забезпечують розвиток на випередження. Для досягнення цієї мети потрібна послідовна, виважена державна політика, спрямована на збалансування ресурсного потенціалу аграрного сектору шляхом залучення інвестицій та активізації інноваційної діяльності (належна інфраструктура підтримки інновацій). Реальна програма державної підтримки з певною системою спеціальних економіко-правових, фінансових і адміністративних заходів дозволить оперативно вирішувати питання доцільності підтримки тих чи інших товаровиробників, планувати або

програмувати (як це має місце в інших країнах) переробне виробництво та його структурні перетворення з урахуванням як національного, так і зарубіжного досвіду. Необхідно створити також систему фінансового обслуговування аграрного сектору (спеціальні банки), побудувати інфраструктуру і правовий механізм для формування реальних іпотечних відносин. Всебічна модернізація країни має торкнутися не тільки оновлення матеріально-технічної бази, але і в цілому забезпечити ресурсну збалансованість в переробному секторі, включаючи якість людського капіталу, технологічні процеси в контексті використання природних ресурсів, виробничу інфраструктуру. Така модернізація має забезпечити аграрному сектору внутрішню гармонізацію шляхом створення еколого-економічних і соціальних проектів розвитку. При цьому держава зобов'язана всіляко стимулювати стійке економічне зростання переробного виробництва шляхом консолідації бюджетних коштів та збільшення прозорості їх використання, що дозволить отримати їх, насамперед, виробнику. Одним з перспективних напрямів інноваційного забезпечення переробного виробництва є, на нашу думку, формування в кожному регіоні технополісів, на основі приватно-державного партнерства, мобілізації можливостей і взаємовигідного взаємодії зацікавлених сторін (держави, бізнесу, науки, освіти, споживачів). Одним з ключових чинників також має стати забезпечення зростання інтелектуального капіталу. Концептуальні засади ресурсного забезпечення сталого економічного зростання переробного виробництва мають базуватися на зміщенні акцентів у бік провідної ролі держави в регулюванні цього процесу.

4.3. Засоби матеріальної та моральної мотивації раціонального використання основних виробничих фондів як ресурсу в постконфліктних умовах

Впродовж останніх років спостерігається зниження ефективності ресурсоспоживання. Проблема стає галузевою, міжнародною, державною. До того ж проблема використання ресурсів є актуальною для переробних

підприємств будь-якої форми власності. Раціональність використання ресурсів формується на мікрорівні та залежить, безперечно, від досконалості процесів, які супроводжують використання ресурсів по всьому шляху їх споживання, починаючи від нормування, під яким розуміють встановлення оптимальної величини витрат ресурсу на умовну одиницю (виріб, операцію тощо.)

Раціональне використання ресурсів в умовах переробних підприємств передбачає розумне, свідоме, економне, дбайливе використання якісних ресурсів. Раціональне й економне використання матеріально-технічних, трудових та інших ресурсів, спрямоване на зниження рівня витрат, дозволяє підвищити ефективність виробництва без суттєвих додаткових вкладень в чому повинні бути зацікавлені учасники виробничого процесу і держава.

Придбання якісних ресурсів за відповідною ціною є необхідною умовою раціонального їх використання, що в свою чергу прямо впливає на конкурентоспроможність підприємства [267, с.11].

Створення на підприємстві зацікавленості умов для раціонального використання ресурсів передбачає виділення та дотримання критеріїв раціональності для формування системи матеріальної і моральної мотивації праці в ресурсоощадному сенсі. В сучасних умовах розрізняють технічну, економічну, соціальну, юридичну й контекстуальну раціональність рішень щодо використання ресурсів. З огляду на вплив раціонального використання ресурсів на конкурентоспроможність переробного підприємства заслуговують на увагу перші три критерії, а саме [178]:

- технічна раціональність, що дозволяє використовувати всі наявні резерви виробництва, зменшувати час на виготовлення продуктів за рахунок оптимального завантаження потужностей і таким чином зменшувати собівартість виробів;

- економічна раціональність, що забезпечує ефективне використання ресурсів за рахунок впровадження нових технологій і підходів до організації та управління виробництвом, і також дає змогу зменшити собівартість виробів і поліпшити їх якісні характеристики;

– соціальна раціональність, передбачає таке використання ресурсів, яке забезпечить поліпшення якісних показників продукції [94, с.25-41].

У науковій літературі існують різні критерії та підходи до структурування ресурсів підприємства. Так, з позиції процесного підходу, ресурси поділяють на: предмети праці, засоби праці, працю людей та інформацію.

З позиції класифікації ресурсів як активів підприємства ресурси можна кваліфікувати як економічні, якщо вони забезпечують майбутній економічний ефект підприємству [178].

Ресурси також класифікуються за джерелами свого формування. Це відображається в балансі підприємства в структурі пасивів. Пасиви згруповані за п'ятьма розділами:

- 1) власний капітал;
- 2) забезпечення наступних витрат та платежів;
- 3) довгострокові зобов'язання;
- 4) поточні зобов'язання;
- 5) доходи майбутніх періодів [94, с. 42-46].

Переробні підприємства використовують ефективні матеріальні, трудові, фінансові, інформаційні ресурси. Умови раціонального споживання цих видів ресурсів підприємств подано в таблиці 4.2 [221, с. 34-36].

Таблиця 4.2

**Умови раціонального використання основних видів ресурсів
для переробних підприємств**

Вид ресурсу	Умова раціональності
Матеріальні	Закупівля ресурсів відповідної якості у потрібній кількості за помірною ціною та їх зберігання у належних умовах.
Трудові	Забезпечення підприємства реально необхідною кількістю працівників, з відповідним рівнем кваліфікації, оптимальною завантаженістю і відповідною оплатою праці.
Фінансові	Забезпечення оптимального співвідношення між власними і невластими фінансовими ресурсами, між цільовими і універсальними.
Інформаційні	Отримання необхідної кількості достовірної інформації за відповідною ціною

Необхідно зазначити, що раціональне та ощадливе використання ресурсів є одним із дієвих заходів підвищення конкурентоспроможності переробних підприємств. Можна запропонувати напрями раціоналізації ресурсів з урахуванням впливу цього процесу на рівень конкурентоспроможності підприємства [178]:

1) повна заміна ресурсу на якісніший, за умови збереження цим ресурсом конкурентної переваги за ціновими та якісними параметрами ($KSP > 1$);

2) пошук можливостей економії ресурсу за умови збереження прийнятого для споживача рівня якості продукції, яка буде виготовлена з цього ресурсу;

3) зміна технології використання ресурсу, яка зумовить перехід до варіанта (1) або (2).

Серед способів раціоналізації використання ресурсів на переробних підприємствах найбільш перспективними є:

- використання якісних ресурсів, придбаних за прийнятною ціною;
- удосконалення техніко-технологічної бази транспортування і зберігання сировини;
- механізація трудомістких процесів;
- застосування ресурсоощадних технологій;
- економічна оцінка результатів раціонального використання ресурсів на підприємстві за впровадженими комплексами заходів для окремих видів ресурсів;
- визначення конкретного внеску в загальний результат раціонального використання ресурсів окремих підрозділів (цехів, відділів) підприємства та працівників;
- зацікавлення працівників підприємства в постійному пошуку та реалізації заходів із раціонального використання ресурсів на всіх етапах життєвого циклу продукції, створення ефективної системи економічних

санкцій та заохочень, формування стійкої мотивації працівників до раціонального використання ресурсів [276, с.55].

Розглянемо в загальному вигляді результати раціоналізації деяких окремих видів ресурсів, для чого використаємо підхід «за типовим представником» [20, с.10], а також можливі резерви раціоналізації.

Інтенсифікація використання основних засобів підприємства дає змогу значно знизити витрати, пов'язані з моральним зносом машин і устаткування, сприяє прискоренню їх оновлення, що в кінцевому результаті позитивно позначається на фондоозброєності праці та сприяє зростанню її продуктивності [178].

А в остаточному підсумку зростає і фондвіддача на підприємствах. Раціональне використання нематеріальних ресурсів дає можливість отримати додаткову винагороду за надання права використання винаходів, ноу-хау, які встановлюються, зокрема, як фіксовані процентні ставки (роялті).

Раціональне використання оборотних засобів, що необхідні підприємству для забезпечення нормальної діяльності, встановлюється нормуванням, яке охоплює дві стадії: розроблення діючих норм оборотних засобів та розрахунок їх щорічних нормативів. Для аналізу наявності резервів раціоналізації використання оборотних засобів, що є значними з огляду на реальний стан управління оборотними засобами українських підприємств, розглянемо методики визначення їх нормативів. [46, с. 44]

Норматив окремого елемента оборотних засобів розраховується за формулою:

$$H = \frac{O}{T \cdot H_3}, \quad (4.1)$$

де H – норматив власних оборотних засобів за елементом; O – оборот (витрата, випуск) за даним елементом за період; T – тривалість періоду; H_3 – норма запасу оборотних засобів за даним елементом [221, с.112]

Загальний норматив оборотних засобів складається з суми окремих нормативів:

$$H_{заг} = H_{в.з} + H_{н.в} + H_{г.п} + H_{м.з}, \quad (4.2)$$

де $H_{в.з}$ – норматив виробничих запасів; $H_{н.в}$ – норматив незавершеного виробництва; $H_{г.п}$ – норматив готової продукції; $H_{м.з}$ – норматив майбутніх затрат [221, с.114].

Релевантність витрат підприємства на оборотні засоби забезпечується вирішальним чином такими складовими, як витрати на логістику виробничих запасів і витрати на логістику запасів готової продукції. Це пов'язано з тим, що витрати на незавершене виробництво детерміновані технологічними режимами, а витрати майбутніх періодів також мають певні детермінанти. У зв'язку з цим розглянемо детальніше формування нормативів виробничих запасів і запасів готової продукції на предмет їх можливого скорочення, оскільки утворення надлишків цих запасів через завищені нормативи фактично означає заморожування в них оборотних коштів [178].

Норматив виробничих запасів за кожним видом або однорідною групою матеріалів включає в себе час знаходження в підготовчому, поточному та страховому запасах та можуть бути визначені за формулою:

$$H_{в.з} = Q_d \cdot (N_{п.з} + N_{пот.з} + N_{с.з}), \quad (4.3)$$

де Q_d – середньоденні затрати матеріалів; $N_{п.з}$ – норма підготовчого запасу, дн.; $N_{пот.з}$ – норма поточного запасу, дн.; $N_{с.з}$ – норма страхового запасу, дн. [221, с.114].

З наведених складових норми виробничих запасів переважного впливу з боку технологічних регламентів зазнає лише перша, норма підготовчого запасу.

Залежність норми поточного запасу від технологічних чинників і від організаційних є співмірною, а норма страхового запасу вже більшою мірою залежить від організаційних чинників. Таким чином, об'єктивно резерви скорочення норм є більш значними:

- за нормами підготовчих запасів – за рахунок удосконалення технології виробництва;
- за нормами страхових запасів – за рахунок удосконалення організації

виробництва.

Резерви удосконалення норм поточних запасів є рівноцінними як за рахунок удосконалення технології виробництва, так і за рахунок удосконалення організації виробництва.

Норматив оборотних засобів у запасах готової продукції ($H_{z.n}$) можна визначити за формулою:

$$H_{z.n} = B_d \cdot (T_{ф.п} + T_{o.d}), \quad (4.4)$$

де B_d – денний випуск готової продукції за виробничою собівартістю; $T_{ф.п}$ – час, необхідний для формування партії з метою відправки готової продукції споживачеві, дн.; $T_{o.d}$ – час, необхідний для оформлення документів з метою відправлення вантажу споживачеві, дн. [221, с.115].

Майже на кожному підприємстві і час, необхідний для формування партії з метою відправки готової продукції споживачеві, і час, необхідний для оформлення документів з метою відправлення вантажу споживачеві, можуть бути оптимізовані. Отже, резерви удосконалення нормативу оборотних засобів у запасах готової продукції локалізовані в площині організаційно-управлінських чинників.

Раціональне використання трудових ресурсів підприємства зводиться до якісного нормування цього сегменту та ефективного управління персоналом підприємства.

Норми праці включають норми часу, норми виробітку, норми обслуговування та норми чисельності.

Норма виробітку розраховується за такою формулою:

$$H_{вир} = \frac{T_d}{H_q}, \quad (4.5)$$

де T_d – дійсний фонд робочого часу; H_q – установлена норма часу на одиницю продукції [221, с. 183].

Норма обслуговування визначається за такою формулою:

$$H_{обсл} = \frac{E_d}{H_{ч.обсл}}, \quad (4.6)$$

де T_d – дійсний фонд робочого часу; $N_{ч.обсл}$ – норма часу на обслуговування устаткування. [221, с.183].

Норма чисельності, необхідна для виконання визначеної роботи чисельність персоналу. Як видно з формул (4.5.) і (4.6.), основні норми праці залежать від норми часу.

Норма часу розраховується за формулою:

$$N_{ч} = T_{осн} + T_{доп} + T_{обсл} + T_{в.он} + T_{пер} + T_{пз}, \quad (4.7)$$

де $T_{осн}$ – основний час; $T_{доп}$ – допоміжний час; $T_{обсл}$ – час на обслуговування робочого місця; $T_{в.он}$ – час на відпочинок і особисті потреби; $T_{пер}$ – час перерв з організаційно-технічних причин; $T_{пз}$ – підготовчо-заклучний час [221, с.182].

Виходячи з формули пошук резервів раціоналізації використання трудових ресурсів необхідно зосередити на аналізі об'єктивності всіх складових за ключовими нормами часу того чи іншого виробництва, тобто тим, питома вага нормованих трудовитрат у який є найбільшою [178].

Раціональне використання інформаційних ресурсів може бути забезпечене за рахунок інформатизації управлінської діяльності та використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в управлінні підприємством.

В умовах сьогодення матеріальному стимулюванню працівників підприємств як основній складовій частині загальної системи мотивації притаманні риси попередньої адміністративно-командної системи господарювання. Через відсутність прямої залежності розміру премії від конкретних результатів роботи працівників структурних підрозділів підприємства вона перестала виконувати свою головну – стимулюючу функцію, і перетворилась на просту надбавку до посадового окладу. Відсутність науково обґрунтованої системи планування, організації, мотивації та контролю діяльності підприємства, а також виважених критеріїв роботи працівників його структурних підрозділів призвели до «зрівнялівки» в системі преміювання.

Отже, виникає об'єктивна необхідність створення науково обґрунтованого механізму мотивації праці персоналу переробних підприємств, тобто можливості за допомогою дієвих важелів і стимулів підвищити зацікавленість працівників продуктивно і якісно працювати, сприяти піднесенню їх конкурентоспроможності, забезпечити якісне оновлення трудового менталітету. Необхідний інструментарій мотиваційного механізму, здатний поєднати цілі і результати діяльності персоналу.

Сьогоднішній етап розвитку українського суспільства характеризується цілою низкою проблем та диспропорцій у соціально-економічній структурі суспільства, які не вирішуються навіть запроваджуваними останнім часом прогресивними реформами в усіх сферах діяльності держави.

В умовах, що склалися в Україні на нинішньому етапі її розвитку, проблема мотивації особистості набула важливого значення, бо вирішення завдань, які стоять перед суспільством, можливе лише за умови створення належної мотиваційної основи, здатної спонукати персонал підприємств до ефективної діяльності. Тобто в підприємницькій діяльності мають застосовуватися такі форми і методи стимулювання людини, які б підвищували результативність її роботи [96].

Широко вивчаються закономірності дії мотивацій і побудови методів та механізмів реалізації мотивації щодо підвищення продуктивності трудової діяльності в працях економістів-класиків та українських вчених А. Сміта, Ф. Гілбрета, А. Врума, А. Маслоу, Ф. Герцберга, Д. МакГрегора, А. Афоніна, Р. Оуена, О. Кузьміна, О. С. Віханського, Г. А. Дмитриєнка, І. В. Мішурова, Н. П. Любомудрової, В. П. Сладкевича, однак низка питань, пов'язаних з системним дослідженням матеріальної мотивації та її взаємозв'язку з аспектами морального мотивування, повністю не розкриті.

Мотивація є однією із функцій управління, яка відіграє важливу роль в сучасному менеджменті. Вона зорієнтована на створення таких ситуаційних умов, за яких задовольняються найважливіші потреби людей, забезпечується суспільна оцінка їх трудового внеску. Тому мотивацію доцільно розглядати не

лише як систему форм і методів спрямованого впливу на свідомість людей, створених умов праці, а як комбінацію цих компонентів, що є відтворювальними факторами виробничої ситуації.

Аналіз публікацій та власні дослідження у сфері мотивації обумовлюють необхідність виокремлення деяких підходів до визначення сутності мотивації. Зокрема, сучасні визначення поняття «мотивація» можна згрупувати в шість окремих підходів, які схематично наведено на рисунку (рис.4.6).

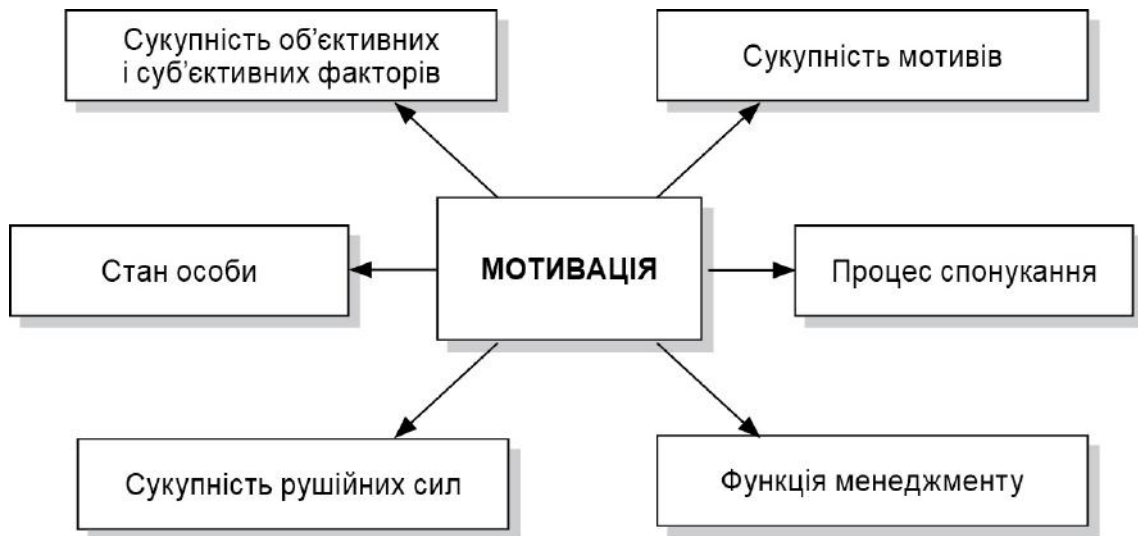

Рис. 4.6. Підходи до визначення поняття «мотивація»

**Примітка: адаптовано автором на основі [96].*

Достатньо поширеним є підхід, орієнтований на визначення мотивації як сукупності мотивів. При цьому поняття «мотивація» зводиться лише до певного набору мотивів [46, с.55].

Розуміння змісту мотивацій – головний показник професійної майстерності доброго керівника. Знання про вчинки людей – необхідна передумова для того, щоб допомогти їм реалізувати власні мотиви та попередити випадки, коли мотивації можуть викликати певні ускладнення. Кожна людина має свої інтереси та потреби, цінності, у задоволенні яких полягає зміст людського життя [201].

Мотивація – це вид управлінської діяльності, який забезпечує процес спонукання особи до діяльності, спрямованої на досягнення особистих цілей чи цілей організації.

Теоретичний аналіз різноманітних моделей мотивації показав як позитивні, так і негативні аспекти їх використання, і це природний процес, оскільки в «теорії і практиці керівництва немає ідеальної моделі стимулювання, яка відповідала б різноманітним потребам індивідів» [229]. Проблема вивчення мотивацій лише з психологічного аспекту не дає можливості чітко визначити, що ж спрямовує людину до діяльності. Однак дослідження поведінки особистості у процесі активності подає певні загальні трактування мотивації діяльності суб'єкта, вони дають змогу розробляти прагматичні моделі.

Різнманітні теорії мотивації вчені розподіляють на дві категорії:

- змістовні (теорія потреб Туган-Барановського, ієрархія потреб Маслоу, теорія потреб Маккеланда, двофакторна теорія Герцберга);
- процесійні (теорія сподівань Врума, теорія справедливості, комплексна процесійна теорія Портера і Лоулера).

Ця класифікація традиційно застосовується у різних країнах. Зокрема, всім відомі такі моделі, як: «батюга та пряника», первинної та вторинної потреби, внутрішньої та зовнішньої винагороди, факторна модель стимулювання, теорія справедливості, сподівання, соціальної справедливості тощо. Існуючі моделі мотивації надзвичайно різноманітні за своєю спрямованістю та ефективністю, причому більшість з них придатні для використання лише у комерційному секторі [96].

Для чіткого розуміння та дефініції теорій змістовних та процесійних мотивацій потрібно засвоїти трактування засадничих понять – потреб, інтересів. Психологія і соціологія розглядають спонукання як поведінкове виявлення потреб, сконцентрованих на досягненні цілей.

З практичного досвіду відомо, що мотивація – це сукупність зовнішніх і внутрішніх рушійних сил, що спонукають людину до свідомого вибору будь-якого типу дій, обумовлюють межі і форми діяльності та надають їй чітку орієнтацію на досягнення поставлених цілей.

Підхід до мотивації кожної окремо взятої людини різний, бо мотивації можуть змінюватися протягом життя, тому треба змінювати й систему

спонукальних заходів до праці, що вимагає їхнього вивчення і класифікації. Однак, необхідно вибирати найбільш спільні риси мотивації, які будуть характерні для цілого колективу, щоб формувати систему мотивації, яка б задовольнила і працівників, і керівництво, і власників. На нашу думку, має використовуватися комплексна мотивація персоналу, бо системний підхід спричиняє створення у персоналу матеріальних, організаційних і моральних мотивів, що відповідають цілям підприємства.

Мотивація персоналу тісно переплітається з прийняттям управлінських рішень, керуванням підприємством загалом. Сучасний виробничий процес вимагає від працівника більшої відповідальності, старанності, творчого ставлення до роботи. Складність стимулювання й управління такими діями обумовлює необхідність вивчення мотиваційного процесу, розуміння сутності, змісту і логіки якого сприяє активізації високопродуктивної праці, максимальному задоволенню потреб працівників, розвитку їхнього творчого потенціалу, який можна плідно застосувати в інтересах підприємства.

Можна виділити такі основні шляхи покращання мотиваційного процесу з метою удосконалення системи управління підприємством.

По-перше, не встановлювати обмеження за національністю, статевими ознаками, зростом або вірою. Річ не лише в тому, що це незаконно – такий підхід обмежує можливості пошуку талановитих людей. Якщо буде створено на підприємстві атмосферу, в якій різноманітність цінується, менеджер отримає різні точки зору і варіанти вирішення проблем.

По-друге, як показує зарубіжний досвід, на нарадах керівництва насамперед слід обговорювати не досягнення співробітників, а промахи і недоліки з метою напрацювання шляхів усунення встановлених помилок. В іноземних компаніях широко використовується метод застосування інформаторів для складання точної ситуаційної оцінки атмосфери підприємства; суб'єктами цих процесів є колеги і найближчі підлеглі.

По-третє, залучати людей до цінностей і культури компанії можна по різному. У Cisco Systems завдання, що стоять перед компанією, – всі до

одного – записані на маленькій картці, яку абсолютно всі службовці постійно носять з собою. Боб Ітон (Daimler Chrysler), навпаки, стверджує: «Ми не віримо в гасла і не вішаємо їх на стіни, тому що вони і так всім відомі. Ми носимо їх усередині себе» [76]. На нашу думку, кожен співробітник знає, що компанія має постійно удосконалюватися, щоб вийти на певний рівень, і працює над цим, отримуючи як матеріальні, так і моральні винагороди.

Однак, надмірне заохочення конкуренції усередині команди може розколоти колектив. Краще, якщо закладений в співробітниках дух суперництва та прагнення до лідерства вдасться перекласти з внутрішнього середовища на зовнішнє. Персонал має бути одним цілим, а не боротися один з одним. Тому конкурси «Кращий за професією» всередині колективу можуть призвести до небажаних результатів, тим більше, якщо будуть допущені факти несправедливого оцінювання.

По-четверте, слід зберегти неформальну обстановку в колективі. Не допускати зверхності, спілкуватися з людьми не на рівні посад, а на людському рівні.

По-п'яте, необхідно цінувати своїх працівників, заохочувати позитивні починання в колективі, нагороджувати героїв і винахідників, не залишати поза увагою дрібниць, що можуть вплинути на атмосферу чи спонукають замкнутися в собі працівника.

По-шосте, багато що залежить від особи керівника. Саме він встановлює клімат в компанії, заряджає працівників своїм ентузіазмом. У його силах зробити так, щоб підлеглі вважали понеділок за кращий день тижня. Якщо керівник готовий разом із співробітниками, працювати над новими проектами, вони можуть звернути гори [96].

Однак, що б ми не говорили, матеріальне мотивування праці сьогодні на першому плані. Якщо керівник відповідно оцінить роботу працівників, які працювали над прогресивними проектами, то в майбутньому він матиме справжніх помічників та відданих справі людей. Практика показує, що матеріальне стимулювання працівників підприємств набуло здебільшого рис,

притаманних адміністративно-командній системі господарювання. Через відсутність прямої залежності розміру премії від конкретних результатів роботи працівників структурних підрозділів підприємства вона перестала виконувати свою головну функцію – стимулюючу – і перетворилась на звичайну надбавку до посадового окладу. Кожен співробітник має відчувати свою потрібність в організації, важливість власної праці та обсяги вкладу у загальну справу. Якщо ж ці фактори відсутні, не на належному рівні ведеться мотивація та контроль діяльності підприємства, немає науково-обґрунтованої системи планування, організації соціально-економічного захисту працівників, а також виважених критеріїв роботи працівників його структурних підрозділів – все це призводить до зневіри персоналу, втрати бажання якісно виконувати свою роботу, а часом до пошуку нового місця праці, де їх належно оцінюватимуть. А це все спричинює виникнення загроз економічній безпеці діяльності підприємства на мікрорівні, які, крім того, залежать від зовнішньої політики держави, розвитку економіки на макрорівні, рейтингу ведення державою бізнесу.

Питання матеріальної мотивації працівників неможливо розглядати відокремлено, відірвано від внутрішнього і зовнішнього середовища, має бути системний підхід до оцінювання діяльності працівника крізь призму різних аспектів мотивації праці.

Системний підхід – це не набір яких-небудь принципів для керівників, а спосіб мислення відносно організації й управління. Система – це деяка цілісність, що складається з взаємозалежних часток, кожна з яких робить свій внесок до характеристик цілого. Потужні складові складних систем часто самі є системами, їхні частки називаються підсистемами. За системного підходу до мотивації необхідно враховувати всі чинники, які впливають на працю: створення умов, внутрішнє і зовнішнє середовище, форма оплати праці, обґрунтованість виплат, досконалість положення про преміювання тощо.

Для підтримки трудового потенціалу персоналу необхідно створити цілу систему заходів, які підвищать ефективність його використання, а саме:

- 1) надання допомоги лінійному менеджменту для розвитку персоналу і

кращого використання трудового потенціалу підприємства. Спеціаліст у сфері управління людськими ресурсами має бути висококваліфікованим радником і консультантом вищого менеджменту;

2) суттєва зміна системи мотивації, найважливішими принципами якої повинні стати: формування системи відповідності оплати праці реальному внеску працівника в загальні результати, підтримка і стимулювання творчої і інноваційної діяльності працівників;

3) від підвищення кваліфікації до розвитку людських ресурсів через створення умов для підвищення професійної компетентності працівників, застосування системи безперервного навчання персоналу на підприємстві та розроблення цільових комплексних програм;

4) збільшення уповноважень працівників, делегування влади підлеглим на підприємстві. Збільшення влади підвищує мотивацію до виконання завдань, оскільки працівники самі підвищують ефективність своєї роботи, обирають шляхи виконання завдань і застосовують свої творчі здібності.

Зазначені напрями не є вичерпними, але вони, безперечно, найважливіші, бо саме вони піднімуть функцію використання трудового потенціалу на якісно новий рівень.

Створення сильного «мотиваційного поля» є першим і основним завданням менеджера. Кожний керівник, незалежно від рівня його повноважень, має пам'ятати про наступне: необхідно намагатись «прив'язати» всіх своїх підлеглих до підприємства, для чого потрібно розробити систему мотивації, враховуючи всі п'ять рівнів «мотиваційного поля»; треба працювати з факторами, які впливають і на задоволеність, і на ступінь незадоволеності роботою. При цьому необхідно спочатку знизити незадоволеність і лише потім підвищити задоволеність працівників; в основу формування сильного «мотиваційного поля» повинен бути поставлений принцип справедливості. Всі системи управління персоналом повинні бути зрозумілими і прозорими для кожного працівника.

Працівник постійно бажає самовиразитися, тому необхідно визнавати працю кожного окремого працівника надавати можливість самореалізації, даючи йому змогу самостійно приймати рішення з питань, які відносяться до його компетенції, консультувати інших працівників та ін.

Отже, через мотивацію окремого працівника на робочих місцях формувати єдину команду, яка буде забезпечувати економічну безпеку підприємства.

Результати проведеного дослідження свідчать про необхідність матеріального стимулювання працівників до ефективної діяльності та розроблення на його основі дієвих систем морального заохочення. Тобто доцільним є пошук альтернативних способів мотивування, які ефективно поєднують методи як матеріальної, так і нематеріальної мотивації трудової діяльності, забезпечують максимальну відповідність інтересів працівників і керівництво та досягнення на цій основі стратегічних цілей підприємства.

Для удосконалення мотивації праці на підприємствах вважаємо за необхідне провести такі заходи:

1. Розроблення мотиваційного механізму, який передбачає встановлення матеріальної винагороди з урахуванням кваліфікації працівника.

Безумовно, мотиваційному механізму оплати праці надається велика роль, але постійне підвищення рівня оплати праці не сприяє як підтриманню активності працівників на належному рівні, так і росту продуктивності праці.

Застосування цього методу може бути корисним щодо досягнення короткострокових підвищень продуктивності праці у виробництві. Врешті-решт відбувається певні накладки або звикання до цього виду впливу. Однобічний вплив на робітників лише грошовими методами не може сприяти довгостроковому підвищенню продуктивності праці.

Керівництво підприємства має «структурувати» своє мотиваційне поле, додержуючись відповідної послідовності: від нижчих рівнів – до вищих. Чим більше при цьому створено «мотиваційних кіл», тим сильнішим буде

«мотиваційне поле» організації; відповідно кращими роботодавцями стають ті організації, які можуть створити для своїх підлеглих всі п'ять рівнів.

Індивідуальні «профілі потреб» працівників дуже відрізняються, крім того – це динамічна освіта: коли задовільнились потреби одного рівня, у людини активізується потреба наступного. А, отже, в неї змінюються провідні мотиви і ефективно впливати на неї, не враховуючи цих змін, не можна. Тому важливо, щоб підприємство розвивало «мотиваційні кола» різними рівнями. Таке поле дасть можливість кожному працівнику не лише задовольняти актуальні для нього в даний момент потреби, але отримувати перспективу для розвитку.

2. Наступний напрямок поліпшення мотивації праці – удосконалення організації праці – містить ставлення цілей, розширення робочих функцій, збагачення праці, виробничу ротацію, застосування гнучких графіків, поліпшення умов праці.

Тут мова повинна йти як про усунення різних перебоїв у роботі, так і про застосування нових, досконаліших форм організації праці і виробництва, які є мотиваторами високопродуктивної праці.

До цієї групи мотиваторів можна віднести:

а) розширення «вертикального набору» обов'язків, тобто забезпечення більшої автономності і відповідальності працівника у виконанні дорученої справи, включення в його обов'язки деяких функцій планування і контролю за якістю вироблюваної продукції;

б) розширення «горизонтального набору» обов'язків, тобто внесення більшої різноманітності в роботу у межах однієї функції;

в) виробничу ротацію працівників, тобто зміна професій з метою зниження монотонності праці.

Постановка цілей припускає, що правильно поставлена ціль через формування орієнтації на її досягнення мотивує працівника.

На підприємстві має бути високою корпоративна культура працівників. Тривалий час працюючи в незадовільних санітарно-гігієнічних умовах, людина

не вміє та й не хоче правильно організувати своє робоче місце. Тому пропонується стан робочого місця щодня оцінювати за бальною шкалою. Працівники зацікавлені у постійній підтримці свого місця в доброму стані, тому що тоді тарифна частина його зарплатні збільшується на 10%. Застосування такої системи підвищує рівень культури виробництва та сприяє зростанню продуктивності праці.

Той факт, що в міру професійного зростання людина прагне задовольняти різноманітні потреби не тільки матеріального характеру, пояснює зростання останнім часом частки працівників, які надають перевагу нематеріальним мотивам. Отже, система заохочення, крім матеріальних стимулів, повинна передбачати і методи морального заохочення до праці, які забезпечують вагоме збільшення виробітку [96].

Отже, в розглянутій системі мотивації підприємства, яка скерована на підвищення ефективності виробництва, формування таких форм і методів оплати і стимулювання трудової діяльності, які б цілеспрямовано сприяли розвитку творчої ініціативи і підприємливості робітників, підвищує їх матеріальну зацікавленість в продуктивній праці, а врешті-решт – забезпечує стійке функціонування підприємства в сучасних умовах господарювання.

Удосконалення системи матеріального заохочення працівників підприємства вважаємо оптимальним через використання такої системи оплати праці, в основу якої покладено єдину тарифну сітку з корегувальним коефіцієнтом, за рахунок чого розмір заробітної плати працівника змінюється залежно від ступеня виконання поставлених завдань. Поряд з матеріальним заохоченням пропонується використовувати систему нематеріального стимулювання персоналу, яка підсилює позитивний вплив матеріальної мотивації і дає змогу одночасно задовольняти різні потреби працівників.

Процес мотивації праці на підприємстві слід розглядати як комплексний процес, який складається з декількох компонентів, серед яких виокремлюються оплата праці, нормування, оцінка персоналу, нематеріальні методи заохочення, система оцінки ефективності існуючих методів заохочення праці [96].

Особливості стратегічного управління персоналом полягають у створенні стимулів, за допомогою яких працівник пов'язуватиме власні перспективи з перспективами розвитку підприємства.

Формування в Україні ринкової економіки, розбудова її інфраструктури, створення дієвих механізмів господарювання для всіх суб'єктів ринку та соціальні перетворення в державі зумовлюють суттєві зміни в організації страхової справи, яка буде розглянута нами у наступному розділі.

Висновки до розділу 4

1. Встановлено – фінансування раціонального використання ресурсів переробних підприємств за рахунок платежів, згідно чинного законодавства, централізується на спеціальному бюджетному рахунку. Аналіз засвідчив, що в силу напруженого соціально-економічного стану країни фактичне виділення коштів на ці цілі складає 2,5-4,5% від законодавчо встановлених норм. Аналогічна ситуація бюджетного фінансування, забезпечення умови раціонального ресурсокористування спостерігається і на регіональному рівні.

2. В умовах вільного ринку у постконфліктній ситуації ліквідність ресурсів обумовлює необхідність раціонального планування підприємств та координування виплат за борговими зобов'язаннями з метою уникнення тимчасової неплатоспроможності. В рамках цієї проблеми запропоновано методику оцінки ступеня ліквідності основних фондів з урахуванням коефіцієнта ліквідності, що враховує комплексну оцінку якості ресурсу.

3. Проведені нами дослідження свідчать про безпідставність теорії вчених, які вказують на необхідність нарахування амортизаційних відрахувань на основні фонди. Справедливість цього пояснення ґрунтується на тому, що при правильному використанні ресурсів не має кінцевого терміну користування. Пошук джерел фінансування на відновлення якісних параметрів ресурсу слід розглядати через призму амортизації капітальних витрат на їх поліпшення. У цьому зв'язку капітальні витрати на поліпшення ресурсу пропонується віднести до третьої групи основних фондів, що дозволить активізувати надходження

коштів на спеціальний рахунок.

4. Страхування є механізмом фінансування розвитку інноваційної діяльності переробних підприємств. З цією метою необхідно привести у відповідність до міжнародних стандартів чинне страхове законодавство, врахувати директиви Європейського союзу по страховій діяльності, створити інститут захисту суб'єктів господарювання з питань страхування майнових прав, запровадити обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників.

5. Створення на підприємстві зацікавленості умов для раціонального використання ресурсів передбачає виділення та дотримання критеріїв раціональності для формування системи матеріальної і моральної мотивації праці в ресурсощадному сенсі. В сучасних умовах розрізняють технічну, економічну, соціальну, юридичну й контекстуальну раціональність рішень щодо використання ресурсів.

6. Виникає об'єктивна необхідність створення науково обґрунтованого механізму мотивації праці персоналу переробних підприємств, тобто можливості за допомогою дієвих важелів і стимулів підвищити зацікавленість працівників продуктивно і якісно працювати, сприяти піднесенню їх конкурентоспроможності, забезпечити якісне оновлення трудового менталітету. Необхідний інструментарій мотиваційного механізму, здатний поєднати цілі і результати діяльності персоналу.

Основні положення розділу викладено у наступних джерелах [117, 118, 119, 149, 150, 153, 154, 155, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 172].

РОЗДІЛ 5

НАЙВАЖЛИВІШІ КОМПОНЕНТИ СУСПІЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕСУРСОЩАДНИХ МЕХАНІЗМІВ В УМОВАХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ

5.1. Екологічні, соціальні та економічні ефекти організації ресурсоощадної діяльності. Вторинна переробка відходів виробництва як чинник ефективності господарювання

З часу набуття Україною незалежності ресурсоощадна проблема є постійно актуальною. Вона носить системний, міжгалузевий і загальнодержавний характер на мікро-, мезо- та макрорівнях. Зволікання з її розв'язанням не лише знижує конкурентоспроможність переробних підприємств, а й несе загрозу для навколишнього природного середовища та здоров'я людей, негативно впливає на соціально-економічний розвиток країни. Високу енерго- та ресурсоемність вітчизняної продукції зумовлюють не тільки власне виробничі процеси, а й те, що частина ресурсного і енергетичного потенціалу консервується у відходах, а відповідні витрати лягають саме на продукцію.

Протягом останніх десяти років загальні обсяги утворення промислових і побутових відходів в Україні безперервно зростали (за винятком кризового 2009 року). Згідно з оновленою державною статистикою, у 2013 році у сфері виробництва і споживання утворилося 419,2 млн. т відходів (табл. 5.1).

Переважає частина утворених відходів (417,5 млн. т, або 99,6%) IV класу небезпеки; 1,1 млн. т, або 0,3% відходи III класу небезпеки. Відходи I та II класів небезпеки становили відповідно 5,0 тис. та 506,5 тис. т. За даними Державної служби статистики України, загальний обсяг накопичення відходів на 2014 рік становив 13,3 млрд. т.

Найбільші ризики пов'язані з небезпечними відходами I–III класів небезпеки, обсяг утворення яких в Україні протягом 2000 – 2008 рр. коливався

в межах 2,6–2,3 млн. т, у 2009 році становив 1,23 млн. т, а у 2013 – 1,66 млн. т. Обсяг накопичення цих відходів на початок 2014 року склав 20,59 млн. т.

Таблиця 5.1

**Основні показники утворення та поводження з відходами
в Україні у 2013 році**

Показник утворення / напрям поводження	Кількість відходів		
	I–IV класи небезпеки, млн. т	Зокрема	
		I–III класи небезпеки, млн. т	Відносно 2009, %
Абсолютні обсяги утворення	419,2	1,66	134,9
Обсяги утилізації	145,7	0,64	77,8
Видалено у спеціально відведені місця	336,9	0,31	91,9
Видалено у місця неорганізованого зберігання	0,86	0,04	50,0
Обсяг накопичення	13 267,5	20,59	98,7

**Примітка: складено автором на основі даних Державної служби статистики України.*

На початок 2013 року залишок непридатних пестицидів та агрохімікатів становив близько 20,5 тис. т. У 2014 році додатково вивезено ще 7 175,8 т (за даними Мінприроди на 1 грудня). Розміщені вони на 4075 складах різних форм власності, де умови зберігання не відповідають вимогам екологічної безпеки [41].

Небезпечною є також велика група токсичних відходів гірничих, нафтохімічних, енергетичних підприємств та об'єктів військово-промислового комплексу. Це, зокрема, гексахлорбензол, галогенізовані матеріали, стійкі органічні забруднювальні речовини (поліхлоровані дифеніли тощо), мононітрохлорбензол, кислі гудрони та нафтошлами, відходи, що містять важкі метали та інші.

Значну загрозу для навколишнього природного середовища та здоров'я людини становлять медичні відходи, які несуть потенційний ризик поширення інфекцій. Щорічний обсяг їх утворення складає майже 350 тис. т.

В Україні зростають обсяги утворення та вивезення на полігони твердих побутових відходів (ТПВ). За даними Мінрегіонбуду у 2010 році їх утворилося близько 50 млн. м³ (11–12 млн. т). Послугами з вивезення охоплено лише 74%

населення. Основну масу ТПВ заховують на полігонах та звалищах, з 4,5 тис. яких більшість не відповідає нормам екологічної безпеки. Лише 4% ТПВ спалюють на сміттєспалювальних заводах.

Разом з тим відходи набувають значення вторинного сировинного резерву ряду галузей промисловості, будівництва та енергетики. Їх залучення у господарський обіг має відігравати важливу роль у забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки [41].

Сфера вторинного ресурсокористування в Україні перебуває в стадії формування. Починаючи з 2000 року, абсолютні показники свідчать про стійку динаміку зростання. Загалом з 2000 по 2007 роки обсяги використання відходів збільшились на 250%. Ця тенденція перервалася у 2009 і 2011 роках. В абсолютному вимірі обсяги використання відходів як вторинної сировини становили 110–120 млн. т (за номенклатурою відходів згідно з формою статзвітності 14-мпт без урахування брухту металів), а за державною статистичною звітністю 2010 року склали близько 145 млн. т (34,8 % від загального утворення). Однак в обсязі утилізації домінують мінеральні відходи (71,5%). Це головним чином розкриті породи і відходи збагачення корисних копалин, використання яких для будівництва насипів, дамб, доріг в європейській практиці, як правило, не вважають утилізацією.

Найбільш важливою ресурсною складовою є залишкові продукти кінцевого споживання, до яких належать папір та картон, склобій, вторинні полімерні та текстильні матеріали, зношені шини, відпрацьовані нафтопродукти та деякі інші. Ці ресурси розосереджені по всій території України. Рівень їх використання залежить від налагодженості системи збирання і заготовляння. Згідно з даними статистичної звітності (за формою 14-мпт) протягом 2008–2012 років загалом зберігалася тенденція до збільшення обсягів збирання, заготовляння та використання паперу та картону, сировини полімерної вторинної та зношених шин (крім склобою).

Порівнюючи дані щодо використання вторинної сировини з наявними ресурсами (що визначаються обсягами їх утворення у всіх сферах виробництва

та життєдіяльності), можна зробити висновок стосовно недостатності їх залучення в господарський обіг. Це зумовлено низкою проблем, характерних для України та її регіонів, серед яких нерозвиненість та недосконалість інфраструктури вторинного ресурсокористування, низька мотивація щодо діяльності з утилізації відходів, неузгодженість дій органів влади різних рівнів, а також недостатність фінансових ресурсів.

Система збирання відходів недосконала та носить фрагментарний характер, правове регулювання поводження з відходами як вторинними ресурсами, а також економічні інструменти, які стимулюють збільшення використання відходів, практично відсутні.

Розрив, що склався між обсягами накопичення відходів та заходами, спрямованими на запобігання їх утворенню, збільшення обсягів утилізації, знешкодження та видалення, поглиблює екологічну кризу, надає їй перманентного характеру і стає гальмівним чинником для економіки країни.

Причини, що призвели до надзвичайного загострення проблеми відходів в Україні, носять системний характер. Крім загальноекономічних чинників, слід відзначити нерозвиненість інфраструктури, недостатній технологічний розвиток як базових галузей промисловості так і сфери поводження з відходами, неефективність керування у цій сфері, низьку ефективність організаційно-економічного механізму поводження з відходами. Останнє стосується, зокрема, відсутності дієвих економічних засобів заохочення (стимулювання) підприємств щодо вирішення проблеми відходів, недостатнього рівня природоохоронного моніторингу, незадовільного фінансового забезпечення. Зокрема, ліміти на утворення й розміщення відходів не стали справжнім важелем для підприємств щодо поводження з відходами, а платежі за їх розміщення не забезпечили акумулювання коштів, достатніх для вирішення проблеми [41].

Наявна в Україні господарська практика не забезпечує раціонального керування як поводженням з відходами, так і ресурсоспоживанням загалом. Це особливо проявляється у відсутності комплексного підходу до керування

ресурсами й відходами в їх єдності. Саме він є основою високого рівня узгодженості екологічних і соціальних питань, розвитку ефективної підприємницької діяльності, раціонального використання, збереження і відновлення природних ресурсів, що є запорукою сталого розвитку.

В рамках чинної в Україні системи керування відходами загалом вживають заходи з поступового ліквідування осередків найбільш токсичних відходів та будування окремих об'єктів інфраструктури із збирання та перероблення відходів як вторинної сировини. Протягом останніх років обсяги фінансування з державного бюджету в абсолютному вимірі збільшилися, але значною мірою вони були разові і мали характер субсидій. Дії уряду і місцевих органів влади не є сталими, а заходи і цільові витрати залишаються фрагментарними. Використання переважно бюджетних джерел фінансування звужує інвестиційні можливості та гальмує виконання відповідних проектів. Відтак фінансування сектору відходів залишається нестійким, а регіональні і локальні програми не забезпечуються належними обсягами фінансування. Орієнтація на оплату послуг із знешкодження відходів переважно за кордоном є стратегічно недалекоглядною, оскільки зумовлює необхідність спрямування на ці цілі значних обсягів видатків з державного бюджету і блокує створення власної інфраструктури.

Діючий організаційно-економічний механізм недостатньо стимулює розвиток системи рециклінгу відходів та використання відповідних ресурсних можливостей. Загалом він не забезпечує системного розв'язання проблеми і створення всіх складових національної інфраструктури. У стратегічній перспективі чинна система керування відходами несе ризик надто уповільненого вирішення завдань з ліквідації екологічних загроз, пов'язаних з відходами, і консервації багатьох з них, що негативно впливатиме на якість життя людей [41].

Можливості діючої системи керування відходами і відповідного організаційно-економічного механізму щодо покращення ситуації у зазначеній сфері практично себе вичерпали. Такий стан речей призводить до поглиблення

екологічної кризи й загострення соціально-економічної ситуації в суспільстві та зумовлює необхідність реформування та розвитку з урахуванням вітчизняного та світового досвіду правової та організаційно-економічної систем, що регулюють поводження з відходами.

В цьому контексті варто звернутися до ключових положень сучасного європейського законодавства. Воно передбачає нові концептуальні підходи як до проблеми скорочення кількості відходів, так і до їх використання.

Рада ЄС у своїй директиві (2008/98/ЄС) пропонує п'ятиступеневу ієрархію пріоритетів керування відходами, яка має бути втілена державами-членами в межах їх національної політики:

- 1) попередження виникнення відходів (найбажаніший варіант);
- 2) повторне використання;
- 3) переробка (рециклінг);
- 4) інша утилізація (в тому числі енергетичне відновлення);
- 5) безпечне розміщення або захоронення як крайній випадок.

Директива запроваджує підхід, який враховує весь життєвий цикл продукції та матеріалів, а не тільки стадію відходів, а також зосереджує увагу на зменшенні впливу відходів та поводження з ними на довкілля. Впровадження директиви повинно сприяти наближенню ЄС до «суспільства рециклінгу (утилізації)», уникаючи утворення відходів чи використовуючи їх як ресурси. Окрім того, директива пропонує заохочувати підприємства утилізувати відходи та використовувати перероблені матеріали для збереження природних ресурсів.

При реалізації пріоритету першого порядку акцент роблять на зміні технологічного процесу й продукції з тим, щоб мінімізувати загальне утворення відходів. Це здійснюють шляхом контролю і оцінки залучених у виробничий процес природних ресурсів, відповідно продукції й відходів, на всіх етапах життєвого циклу: від процесу виробництва до кінцевого споживання. Основною технологічною вимогою стає застосування «найкращої з доступних технологій», що включає застосування маловідходних технологій,

використання менш шкідливих речовин, відновлення та переробку відходів та ін.

Нові концептуальні підходи визначають ключове завдання – створення цілісної системи поводження з відходами в рамках сучасної ідеології ресурсоощадності. Мінімізація відходів та вторинне ресурсокористування мають стати одним із пріоритетів довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку.

В концептуальному плані щодо відходів споживання ставлять за мету досягнення «нульового рівня відходів» як за рахунок мінімізації утворення, так і шляхом рециклінгу, повторного використання, відновлення чи утилізації.

В методологічному аспекті інтегрований підхід до керування ресурсами та поводження з відходами має охоплювати два етапи:

- 1) до того, як власне відходи утворилися;
- 2) після їх утворення.

Перший етап передбачає технічне переоснащення виробничого комплексу на основі інноваційної моделі технологічного розвитку, впровадження економічних важелів витискування багатовідхідних технологій (оподаткування використання первинної сировини, екологічні податки на ресурси тощо), особливо пов'язаних з небезпечними відходами. До цього слід додати посилення відповідальності утворювачів відходів шляхом упровадження фінансової стратегії для самофінансування сектору відходів в контексті встановлення «повної вартості утилізації» та реалізації в повному обсязі принципу «забруднювач платить» (в тому числі, підвищення нормативів плати за розміщення відходів до рівня, що буде спонукати до вирішення проблеми відходів та їх утилізації) [41].

Методологія інтегрованого керування має виходити з розгляду системи альтернативних рішень, проектів тощо, які оцінюють за критеріями екологічності, технічної можливості та економічної доцільності. Зазначену методологію застосовують, виходячи з концепції життєвого циклу продукції й

матеріалів. Така концепція дозволяє перенести акцент з аналізу «на виході» на комплексний підхід до раціонального використання природних ресурсів.

Зазначені пріоритети мають лягти в основу формування єдиної концептуально узгодженої та науково обґрунтованої державної політики і в Україні як на національному, так і галузевому, регіональному і місцевому рівнях. Однак в умовах України зазначені концептуальні засади є стратегічною перспективою, а у середньостроковий період вони можуть бути лише започатковані в рамках діючої системи поводження з відходами. Впровадження зазначених концептуальних засад має орієнтуватись на можливості держави та бізнесу щодо мобілізації фінансових джерел. Лише за таким підходом розв'язання проблеми є реальним і дозволить забезпечити суттєве підвищення рівня екологічної безпеки, активізувати ресурсний напрям поводження з відходами і створити необхідні передумови для будівництва базових об'єктів інфраструктури.

Такий підхід забезпечуватиме системне і поступальне розв'язання проблем у сфері поводження з відходами, спираючись, зокрема, на реалізацію в його рамках переваг програмно-цільового методу планування завдань і концентрацію зусиль на їх виконанні. В стратегічному плані вирішення проблеми відходів в Україні має базуватись на наступній системі пріоритетів:

- ліквідація «гарячих точок» і очищення території України від осередків зберігання високотоксичних відходів (зокрема непридатних пестицидів та продуктів діяльності колишніх хімічних виробництв), що становлять найбільшу загрозу навколишньому природному середовищу та здоров'ю людей;
- створення вітчизняних промислових потужностей зі знешкодження і знищення небезпечних відходів, будівництво відповідних об'єктів інфраструктури, передусім спеціальних полігонів (реалізація пілотних проектів);
- розвиток системи заготовляння та роздільного збирання відходів для вторинного перероблення та компостування, будівництво сортувальних сміттєпереробних комплексів і підвищення якості надання послуг поводження

з відходами для населення;

- приведення у відповідність до екологічних стандартів об'єктів полігонного захоронення відходів із упорядкуванням наявних звалищ, будівництвом нових санітарних полігонів і організацією виробництва біогазу;

- створення і підтримка вітчизняної конструкторсько-технологічної, проектної та виробничо-промислової бази щодо інфраструктури поводження з відходами (забезпечення їх знешкодження, збирання, сортування, вторинної переробки та виробництва продукції із вторинної сировини).

Зважаючи на нагальність розв'язання екологічних проблем, зокрема на першочерговість вирішення завдань із створення сучасної інфраструктури поводження з відходами, у середньостроковій перспективі Україна має орієнтуватись на можливості держави та бізнесу щодо мобілізації фінансових джерел. Це передбачає широке використання приватної ініціативи і залучення відповідного інвестиційного капіталу, створення комплексної і дієвої системи сприяння підприємству у сфері заготовляння та рециклінгу відходів, запровадження адекватного податкового регулювання тощо. Роль держави у цій справі має полягати у підтримці вітчизняного науково-технічного і промислового потенціалу і забезпеченні його активного залучення до створення інфраструктурних об'єктів [41].

Зазначені концептуальні засади мають бути втілені в практику шляхом виконання комплексів відповідних завдань.

Перший із них стосується знищення найбільш небезпечних категорій відходів та створення потужностей із їх знешкодження. Відповідна інфраструктура має включати окремі установки (в тому числі, пересувні) та полігони з устаткуванням для перероблення чи утилізуванню відходів різного походження, а також об'єкти для остаточного захоронення відходів. Окрему інфраструктуру треба створювати для медичних відходів. При цьому необхідно забезпечити формування системи послуг щодо поводження з небезпечними відходами та відповідну логістику, а також проведення дієвого ліцензійного і екологічного контролю у цій сфері.

Наступний комплекс завдань передбачає створення організаційно-виробничих систем заготівлі та утилізації окремих категорій найбільш ресурсоцінних відходів, зокрема відпрацьованих мастил (олив), зношених шин і гумових відходів, пакувальних матеріалів і тари, транспортних засобів, електричного та електронного обладнання, батарей і акумуляторів тощо. Це вимагатиме створення територіально-виробничих комплексів з перероблення відходів у регіональних центрах і координації їх розвитку на рівні територіально-адміністративної одиниці.

Одним з визначальних чинників є врегулювання діяльності, пов'язаної з використанням вторинних ресурсів (рециклінгом матеріалів) загалом, а також пакувальних матеріалів [41].

Одним з найважливіших є комплекс завдань, спрямованих на створення всіх складових інфраструктури поводження з побутовими відходами (роздільне збирання, транспортне обслуговування, сортувальні і сміттєпереробні комплекси, об'єкти енергетично ефективної утилізації). Співвідношення тих чи інших технологічних рішень та конкретних схем базуватиметься на регіональних стратегіях поводження з ТПВ у залежності від чисельності жителів у населеному пункті та аналізу потоків відходів.

Важливою складовою впровадження роздільного збирання побутових відходів є проведення освітньої роботи серед населення, консультацій з громадськими організаціями, декларування екологічних наслідків і забезпечення відкритого доступу до екологічної інформації.

Доцільним є запровадження механізмів стимулювання процесів розроблення, опрацювання на пілотних об'єктах та просування на ринок вітчизняних конкурентоспроможних технологій та обладнання, призначених для сфери поводження з ТПВ, у тому числі сортувальних комплексів для виділення з побутових відходів вторинної сировини.

Враховуючи, що полігонне захоронення відходів буде домінувати ще довгий час, важливим є комплекс завдань стосовно упорядкування полігонів у

відповідності з екологічними вимогами, реконструкція і будівництво нових сучасних об'єктів за стандартами безпеки.

Запобігання чи максимально можливе зменшення негативного впливу на довкілля місць розміщення відходів чи об'єктів видалення протягом усього періоду їх життєвого циклу має базуватися на дотриманні відповідних вимог, правил та процедур. Вони стосуються проведення ідентифікації та класифікації полігонів, технічної оцінки діючих полігонів, відповідності вимогам екологічної безпеки за європейськими стандартами, проведення моніторингу та контролю за виробничою діяльністю полігонів, прийняття відходів на полігон для захоронення, а також закриття полігонів.

Актуальними завданнями для всіх економік світу є розроблення та впровадження маловідходних, ресурсощадних, безпечних та екологічно чистих технологій. Це можна досягти застосуванням економічних важелів, спрямованих: на поступове припинення використання багатовідхідних технологій; запровадження оподаткування використання первинної сировини, ресурсоемних процесів та продукції; розвиток механізмів стимулювання відповідної інноваційної діяльності [41].

Ефективність реалізації зазначених пріоритетів значною мірою залежить від дієвості фінансових механізмів регулювання, спрямованих на збалансованість бюджетних джерел, недержавних інвестицій та інших позабюджетних коштів, насамперед шляхом:

- підтримки державно-приватного партнерства і його стимулювання, зокрема, бюджетними інвестиціями на початковій стадії;
- створення умов для ефективної діяльності приватного сектору у сфері поводження з відходами як вторинною сировиною;
- запровадження стимулюючого податкового регулювання.

Актуальним для України завданням є формування єдиного з ЄС нормативно-правового та інформаційного простору у сфері поводження з відходами і забезпечення переходу на міжнародні регламенти – класифікацію і облік відходів, їх перевезення, захоронення і знешкодження з дотриманням

вимог екологічної безпеки. Реалізація такого підходу потребуватиме також розроблення та подальшого прийняття законодавчих актів щодо вторинних матеріальних ресурсів і застосування організаційно-економічних механізмів їх залучення у господарський обіг [41].

Нині все гострішою стає проблема раціонального ресурсокористування в переробних галузях аграрного сектора. Процеси переробки сільськогосподарської сировини переводяться на безвідходний цикл виробництва, заснованого на комплексному використанні природно-сировинних ресурсів і технологічних відходів (додаток б).

Проблема переведення процесів переробки сільськогосподарської сировини на безвідходний цикл виробництва має два взаємопов'язаних аспекти – економічний і екологічний. Перший аспект пов'язаний з розширенням ресурсних можливостей за рахунок більш глибокої, комплексної переробки сільськогосподарської сировини і залучення на цій основі невикористаних відходів як джерела одержання продукції харчування, кормів і добрив. Переробка сільськогосподарської сировини зараз – одна з багатовідходних галузей народного господарства. Тільки в Україні поточний вихід відходів і побічних продуктів щорічно становить близько 50 млн. т. Ці відходи містять сотні тисяч тонн цукру, білка, харчових кислот і масел, вітамінів та багато інших цінних речовин, виробництво яких здійснюється на спеціалізованих підприємствах. Нині промисловій переробці піддаються не більше 22% відходів [271].

Другий аспект проблеми полягає у пошуку нових організаційно-економічних принципів розвитку галузі, що враховують екологічний чинник. Зараз він все більше впливає на формування технологічної структури переробки сільськогосподарської сировини. Організація безвідходного виробництва розглядається у зв'язку з охороною навколишнього середовища.

Разом з тим, екологізація підприємств цукрової, масложирової, консервної та інших переробних галузей агропромислового комплексу є одним з найбільш вузьких місць. І причини тут не стільки у відсутності відповідних

технологій, скільки в недостатній орієнтації господарського механізму на безвідходний тип виробництва, який дає можливість погоджувати екологічні й економічні чинники розвитку.

При викладенні матеріалу даного розділу під відходами виробництва розумітимуться рештки сировини і матеріалів, що утворюються при виготовленні основної продукції, які при виході з виробничого процесу не мають споживчої вартості, останню вони набувають лише в результаті докладання до них додаткової праці.

Необхідно відзначити, що масове переведення діючого виробництва на безвідходну технологію у найближчому майбутньому неможливе. Однак переведення переробної промисловості АПК на принципи безвідходності цілком ймовірні, що пояснюється наявністю наукових і технічних рішень для утилізації практично всіх відходів виробництва.

Тепер з відходів переробки сільськогосподарської продукції можна одержати понад 100 найменувань різних продуктів харчування, кормів, добрив та іншої продукції. Причому з одного й того ж виду відходів у багатьох випадках можна одержувати різні за якістю продукти. Наприклад, мелясу (відходи цукрової промисловості), поряд з використанням в основному виробництві для одержання спирту і хлібопекарських дріжджів, можна застосовувати для виробництва з неї глютамінової і лимонної кислот та інших цінних продуктів. З полісахаридовмісних відходів (соняшникова і зернова лузга, оболонки соєвих бобів тощо) сучасна технологія дає можливість одержувати технічні й харчові вуглеводи, різні спирти, розчинники, гліцерин, кормові дріжджі, органічні кислоти, феноли тощо [271].

У деяких випадках вартість відходів перевищує навіть вартість продукту, в результаті виготовлення якого одержані дані відходи. Так, при виробництві томатного соку і концентрованих томатопродуктів як відходи виробництва залишається насіння, яке є цінною сировиною для виготовлення томатної олії. При цьому вартість 1 т рафінованої олії помідорів у 2,5 рази вища вартості 1 т томатного соку.

Нині відходи переробки технічних і олійних культур становлять близько 95% загального обсягу сільськогосподарської сировини, що переробляється в умовах підприємств переробної промисловості. Це меляса, буряковий жом, дефекат (фільтраційний осад), буряковий бій і хвостики буряків, макуха і шроти соняшникові, соняшникова лузга, фосфатидні концентрати, мелясна (післяспиртова) брага, післядріжджова мелясна брага. Ці речовини по-різному забруднюють навколишнє середовище. Так, свіжий жом для навколишнього середовища безпечний. Однак при зберіганні в природних умовах більше трьох діб він скисає. При цьому виділяється неприємний запах, утворюється жомова вода, яка легко загниває і утворює отруйний сапонін.

Невикористаний дефекат скидається у відвали. В результаті зменшуються площі сільськогосподарських угідь, засмічуються ґрунт і підґрунтові води, розмножуються збудники парші буряків. Крім того, відвали дефекату є джерелом неприємного запаху.

Невикористану в подальшому у промисловій переробці мелясну (післяспиртову) брагу утилізують шляхом скидання на поля фільтрації, що призводить до нераціонального використання земельних угідь. Органічні сполуки, що містяться в бразі, потрапляючи на поля фільтрації, розкладаються, забруднюючи повітря. Маючи високу біологічну активність, брага часто забруднює і водойми.

Якщо відходи післядріжджової браги не піддають подальшій обробці і скидають на поля фільтрації, відбувається її розкладання. При цьому отруюється повітря в радіусі декількох кілометрів.

З відходів переробки плодоовочевих культур і винограду найбільш багато численні за своїм складом відходи овочеконсервного виробництва, потім – витерки і насіння помідорів, яблучні вижимки, плодови кісточки, картопляна мезга, картопляний сік, виноградні вижимки і насіння. Серед них найбільш небезпечний для навколишнього середовища картопляний сік. Тепер на деяких картопляно-крохмальних підприємствах картопляний сік після багаторазового розведення (сокову воду) з відстійників виводять у каналізацію

при вмісті в ньому 0,4 – 0,8% сухих речовин. Стічні води, які мають високу біологічну активність, потрапляючи у водойми, забруднюють їх, що призводить до знищення рибних ресурсів.

Відходи переробки зернових культур у структурі вторинних матеріальних ресурсів становлять менше 5%. Серед них зернові домішки, зернові відходи, сплав ячменю, солодові паростки, пивна дробина, залишкові пивні дріжджі, кукурудзяний екстракт, кукурудзяні зародки, кукурудзяна мезга, глютен.

На природу можуть негативно впливати залишкові пивні дріжджі й кукурудзяний екстракт. При наявній технології утилізації залишкових дріжджів значна їх частина потрапляє у стічні води. Стоки, в яких містяться живі й мертві дріжджові клітини, є одним з основних забруднювачів навколишнього середовища пивоварного виробництва.

Кукурудзяний екстракт застосовують як компонент сирих кукурудзяних кормів. Однак влітку реалізація сирих кормів обмежена, тому частину рідкого екстракту скидають у стічні води, що підвищує забрудненість стічних вод кукурудзозокрохмальних заводів.

Нині велику увагу приділяють екологізації виробництва і зниженню забруднення навколишнього середовища за допомогою розширення обсягу і асортименту переробки й цільового використання відходів виробництва.

Відходи переробки технічних і олійних культур є одним з найдешевших джерел кормового і харчового білка, сировиною для виробництва медичних препаратів, кормових добавок, спирту. Так, один з великих забруднювачів – дефекаат можна використовувати для меліорації кислих ґрунтів, які тільки в Україні займають близько 11 млн. га.

Мелясну брагу використовують для одержання кормових дріжджів. Після вирощування дріжджів і їх відділення утворюється відхід – післядріжджова брага, яку частково застосовують для одержання кормового вітаміну В. Іншим способом утилізації післядріжджової браги є внесення її на сільськогосподарські угіддя у вигляді поливів. Використовують брагу і для виробництва органо-мінеральних добрив.

Вуглекислий газ, що утворюється на спиртових заводах, застосовують для одержання зрідженої вуглекислоти.

Жом, як правило, згодують худобі в натуральному вигляді. Однак більш раціональним способом його зберігання з найменшими втратами поживних речовин є сушіння. Воно дає можливість зберегти початкову кількість поживних речовин свіжого жому у незмінному вигляді.

Меясу останнім часом використовують для виробництва кормового концентрату лізину, однієї з найважливіших незамінних амінокислот, що входять до складу білків тваринного походження. Виробництво його в усьому світі збільшується, тому що основні конкуруючі з ним рибне і соєве борошно все більше використовують для збагачення харчових продуктів.

Жом і шрот, які одержують у масложировій промисловості, використовують на корм. Соняшникову лузгу застосовують на маслозаводах як технологічне паливо для котелень і сушарок, бо в ній міститься олія, перспективним напрямом її утилізації є згодовування тваринам виготовленого з неї борошна. В 1 т лузги міститься 40 кг олії, поживна цінність її як грубого корму значно вища, ніж інших грубих кормів.

Найбільш раціональний шлях застосування соняшnikового соапстіку – введення в шрот на підприємствах олійно-жирової промисловості і використання останнього для виробництва комбікормів.

Відходи переробки плодоовочевих культур і винограду залежно від хімічного складу можна використовувати для одержання харчових, кормових і технічних продуктів. Так, з яблучних вижимок одержують пектин, який є цінною сировиною, для виробництва харчових напівфабрикатів, які використовують у консервній і кондитерській галузях [271].

Понад 80% побічних продуктів і відходів плодово-ягідної і овочевої сировини згодують тваринам у свіжому або консервованому вигляді. Доцільніше збагачувати їх кормами, які містять білки, що засвоюються (жом, висівки, дріжджі тощо).

Насіння з помідорів містить до 30% олії, тому найбільш доцільно виробляти з нього олію. Використовують для цього і плодові кісточки. Кісточкову шкаралупу, одержану при виробництві олії, майже повністю застосовують для виготовлення кісточкової кришки, яку широко використовують для очищення нагару і корозії двигунів внутрішнього згорання і парових турбін, бо вона порівняно з іншими полірувальними матеріалами не пошкоджує поверхні кольорових металів і сплавів. Кісточкову шкаралупу застосовують також при виробництві активованого вугілля, виробляють з неї фурфурол – цінну сировину для хімічної промисловості.

З мезги картоплі одержують концентровані сухі корми.

Відходи і побічні продукти переробки зернових культур також майже повністю залучають для господарських потреб. Найбільш раціональна структура їх використання склалася в крохмально-мелясній промисловості. Так, зародки насіння кукурудзи повністю переробляють на кукурудзяну олію, а велику й дрібну мезгу, глютен і фільтрпресові осади використовують для виробництва сухих кукурудзяних кормів. Із стержнів одержують фурфурол, а залишений після цього агримус (лігнін) можна ефективно застосовувати як добриво. Із лігніну створили також теплоізолюючі суміші, які використовують у будівництві [271].

Таким чином, досягнутий рівень розвитку науки і техніки дає можливість переробляти всі без винятку побічні продукти і відходи виробництва переробних галузей агропромислового комплексу. Нині не існує технічних обмежень для повного і раціонального їх використання. Потрібний швидший перехід галузі на безвідходний тип виробництва, що підвищить економічні показники галузі, вирішить проблему раціонального ресурсокористування при переробці сільськогосподарської сировини, сприятиме охороні навколишнього середовища.

Під впливом діяльності людини знаходиться всі види ресурсів. Найбільш інтенсивно використовуються ресурси в АПК та переробної промисловості.

Сучасні системи енергетично збиткові, а переробна промисловість належить до одного з найбільших енергоспоживачів. У США 17% виробленої в країні енергії витрачається в переробній промисловості [421].

Отже, однією із негативних рис сучасної системи є енергетична збитковість, яка сьогодні в умовах обмеження мінеральних джерел енергії знаходить свій все більш негативний прояв.

Внаслідок такого «комплексу» технічних заходів продукція переробних підприємств виробляється дуже низької якості.

Взагалі виявився ілюзорним процес, досягнутий за рахунок інтенсифікації галузі. За останні 10 років виробництво продукції зросло на 25%, але ринкові ціни на неї зросли на 100%, а реальні доходи підприємств збільшились лише на 15%.

Треба відзначити, що усі альтернативні системи мають один суттєвий недолік – вони не інтенсивні за своєю сутністю, і це одразу знецінює їх корисні і правильні положення. Існуюча інтенсивна система базується на прискоренні всіх технологічних процесів. Це досягається значним парком техніки на всіх операціях. Девіз цієї системи – найбільший випуск продукції в найкоротші строки. Все інше – якість продукції, безпека навколишнього середовища якщо і не другорядне, то, підпорядковане завданню максимізації виробництва продукції. І тому будь-яка критика індустріальної системи залишається переважно без зворотного відгуку, хоча певні досягнення є, але вони залишаються не помітними. На наше глибоке переконання, існуючі альтернативні системи не прийдуть на зміну сучасній інтенсивній системі до тих пір, поки вони не доведуть свою перевагу економічно.

Необхідно, щоб альтернативні системи виробляли продукцію, принаймні, не в менших обсягах за інтенсивну систему, але за нижчими цінами і за вищою екологічно чистою якістю.

До цього часу створити таку систему не змогли вчені провідних країн світу, і лише в останні десятиріччя контури такої системи створені. Ця система базується на так званих ЕМ технологіях.

Сама назва «ЕМ» – «ефективні мікроорганізми» – викликає питання: чому саме мікроорганізмам приділяється така велика роль у проблемі виживання біосфери? І що означає «ефективні»? Мікроорганізми – найдрібніші живі істоти, розміри яких вимірюються мільйонними частками міліметра.

Враховуючи вищесказане, перспективним напрямком розвитку ресурсоощадної діяльності переробних підприємств в Україні є використання інноваційних технологій і в контексті цього розроблено концептуальні положення такого розвитку (рис.5.1). В цих положеннях на підставі принципу постійного удосконалення враховано засади національної стратегії енерго- і ресурсоощадності (з метою максимальної відповідності їм), діючі нормативно-правові акти з питань ресурсоощадної діяльності (з метою забезпечення відповідності чинному законодавству), міжнародні нормативно правові документи з виробництва органічної продукції, та синтез позитивних сторін традиційних й інноваційних технологій.

Кон'юнктура ринку продуктів харчування спонукає до розвитку виробництва в напрямку зростання обсягів продукції та підвищення її якості. Ці завдання можливо забезпечити на основі використання ресурсоощадних технологій, які з одного боку забезпечують економію матеріальних ресурсів, а з іншого – відновлюють якісні характеристики ресурсів підприємств.

Ресурсна база переробних підприємств в Україні має ряд особливостей, які необхідно враховувати для розвитку ресурсоощадної діяльності. В Україні ще не створені в повній мірі необхідні передумови стрімкого розвитку ресурсоощадної діяльності в умовах переробних підприємств. З цією метою необхідно вирішити низку проблем і головними серед них є:

- розробка концепції розвитку ресурсоощадної діяльності переробних підприємств;
- підготовка висококваліфікованих фахівців;
- якісний моніторинг ресурсної бази переробних підприємств;
- забезпечення охорони, відтворення та відновлення ресурсів;
- науково-технічне та технологічне забезпечення ресурсоощадності.

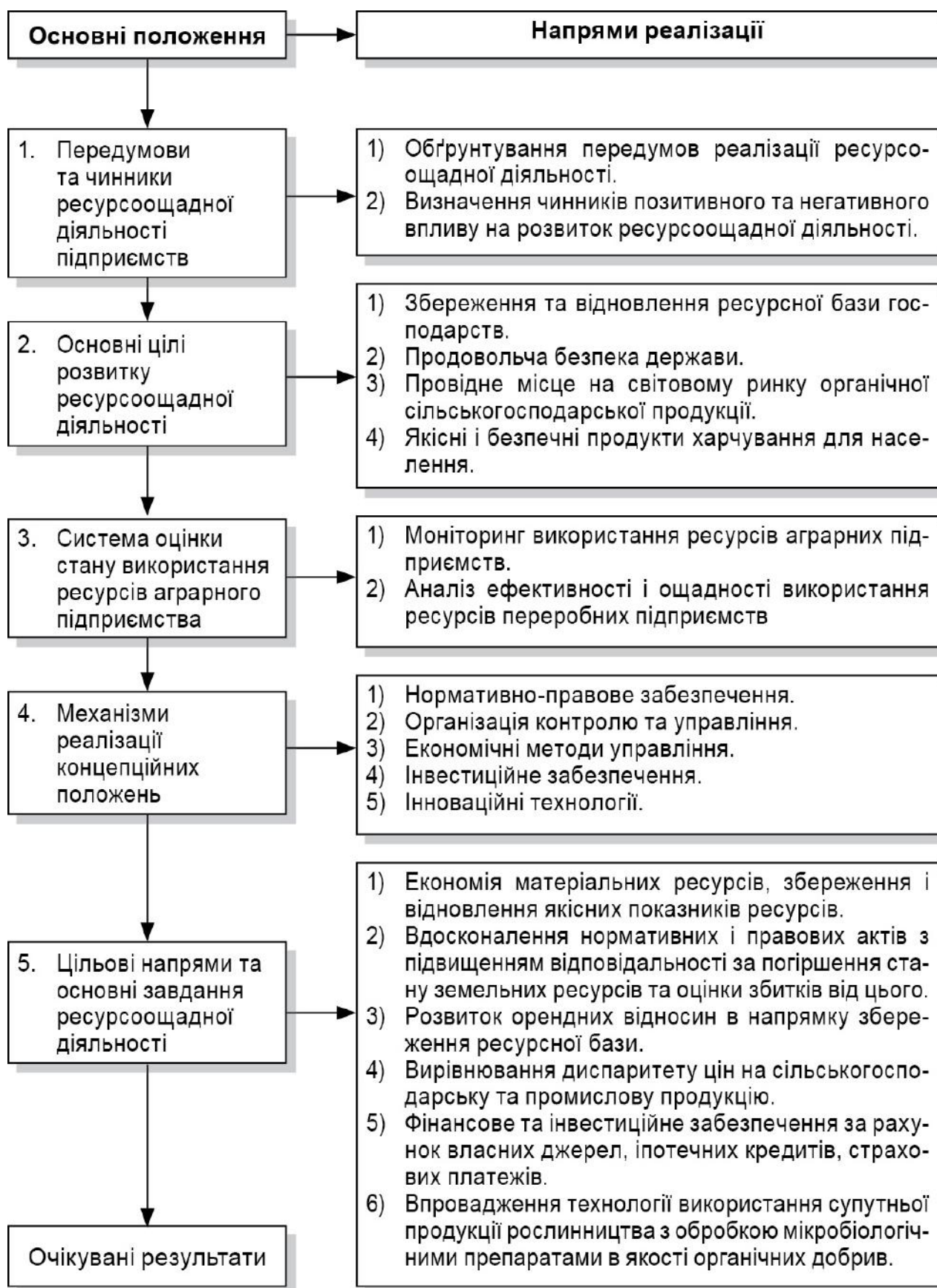

Рис. 5.1. Основні концептуальні положення розвитку ресурсоощадної діяльності в умовах переробних підприємств

*Примітка: розробка автора.

Разом з тим, вже створено ряд передумов, що сприятимуть розвитку ресурсоощадної діяльності переробних підприємств:

- вступ України до СОТ та ЄС, та інших світових і європейських структур, які дотримуються ідеології ресурсоощадної діяльності;
- наявність значного інтелектуального потенціалу і перспективних розробок;
- наближення внутрішніх цін на матеріальні і паливо-енергетичні ресурси до світових.

Основні цілі розвитку ресурсоощадної діяльності є наступні:

1) Збереження і відновлення ресурсної бази переробних підприємств. Відтворювальні процеси матеріально-технічних ресурсів переробних підприємств за роки ринкових трансформацій значно погіршилися. Інвестиції в основний капітал скоротилися у порівняльних цінах в 10 разів. Основним джерелом ринкових ресурсів стали власні кошти підприємств. Чисельність зайнятих порівняно з 1990 роком скоротилося на 1759 тис. осіб. Якісний стан ресурсів погіршився. При чому темпи негативних тенденцій прискорилися (по Тернопільській області у 4,3 рази). Отже, негативні тенденції розвитку ресурсної бази переробних підприємств зумовили необхідність активізації ресурсоощадної діяльності.

2) Продовольча безпека держави. Самозабезпеченість України продуктами харчування, створення резервів на випадок надзвичайних ситуацій неможливі без інтенсифікації використання ресурсів підприємств, одним із елементів якої є ресурсоощадна діяльність.

3) Провідне місце на світовому ринку екологічної продукції. Попит на продовольство в світі постійно зростає і зокрема на органічні продукти харчування теж. Країни з розвинутою ринковою економікою надають Україні консультаційну і фінансову допомогу.

4) Якісні і безпечні продукти харчування для населення. Ресурсоощадна діяльність з використанням органічного землеробства підвищує якість продуктів харчування, покращує здоров'я населення.

Оцінка стану використання ресурсів забезпечується як на державному рівні (моніторинг енергетичних ресурсів, трудових ресурсів), так і на рівні підприємства (моніторинг матеріальних, технічних ресурсів). Удосконалення системи оцінки використання ресурсів йде по напрямках організаційних заходів. Аналіз ефективності використання ресурсів доповнюється показниками (коефіцієнт ефективності використання природно-ресурсного потенціалу та ін.).

Механізми реалізації забезпечуються системою нормативно-правових, організаційних, економічних, інвестиційних технічних і технологічних засобів і заходів, спрямованих на раціональне, комплексне та економне споживання цих видів ресурсів підприємств, виходячи з існуючого рівня розвитку продуктивних сил, з одночасним зменшенням антропогенного навантаження на навколишнє середовище. Ці механізми діють в комплексі і лише об'єднання в оптимальному співвідношенні забезпечить максимальний ефект ресурсоощадної діяльності.

У результаті виконання концептуальних положень ресурсоощадності передбачається:

- розв'язати завдання економічної реформи в напрямку підвищення ефективності використання ресурсів переробних підприємств;
- здійснити раціоналізацію ресурсокористування та зробити підприємства інвестиційно привабливими;
- збільшити фінансування ресурсоощадної діяльності з усіх можливих джерел;
- впровадити інноваційні технології ресурсоощадної діяльності переробних підприємств;
- формування стратегії управління ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств.

5.2. Еколого-економічна ефективність раціонального використання ресурсів

З кожним роком в Україні все більш гостро постають питання енергоощадності, ефективного використання ресурсів, утилізації відходів. Кількість і різноманітність відходів зростає швидкими темпами, поряд з розвитком промисловості і зростанням споживання енергії. Разом з тим, органічна складова відходів являє собою постійно поновлюване джерело енергії, яке може бути використане для вироблення як теплової, так і електричної енергії. Сьогодні розвиток енергетики має бути спрямований на максимально можливе заміщення викопного палива альтернативними поновлюваними джерелами енергії. Особлива увага приділяється використанню біологічних видів палива у зв'язку їх з широкою поширеністю, доступністю і екологічною безпекою. Використання органічної частини відходів досить успішно вирішує питання дефіциту енергії в країнах Євросоюзу, у США, Японії та інших розвинених країнах [301].

Аналіз ефективності впровадження управлінських рішень з питань енергоощадності та підвищення рівня використання енергетичного потенціалу переробного підприємства пропонується проводити за допомогою бальної оцінки через порівняння планового чи нормативного рівня енерговитрат того чи іншого виду ресурсу, скоригованого на рівень досягнення фактичного виробничого результату, з фактичною величиною енерговитрат (для аналізу ефективності використання складових енергетичного потенціалу переробного підприємства при виконанні окремих технологічних операцій) та інтегрального показника енергетичної ефективності використання ресурсів у виробничому процесі (для аналізу ефективності використання енергетичного потенціалу господарства і його складових при виробництві певного виду продукції) [329].

Переходячи до оцінки ефективності функціонування механізму енергоощадності підприємства пропонуємо використовувати комплексний показник інтегральної ефективності. У широкому значенні ефективність

означає співвідношення результатів та витрат. Розрізняють різні види ефективності відповідно до об'єктів управління, це рівною мірою стосується і ефективності енергоощадності на мікрорівні.

Ефект сам по собі недостатньо характеризує результативність діяльності людини з суспільної точки зору. Для більш повної її характеристики важливо знати, з якими витратами отримано ефект, тобто в що обійшовся результат не лише окремому суб'єкту господарювання, а й суспільству в цілому [329].

Однакові витрати можуть дати різний ефект і, навпаки, той самий ефект може бути досягнутий різними витратами. Ціль суспільного виробництва – одержання більшого ефекту з найменшими трудовими, матеріальними і грошовими витратами. Саме тому отриманий результат порівняти з тими витратами, за допомогою яких він отриманий, тобто віднести ефект (результат) до витрат, зіставити одну абсолютну величину – ефект (результат) з іншою абсолютною величиною – витратами. Таке зіставлення дає відносну величину – ефективність.

Ефективність функціонування механізму енергоощадності в найбільш загальному вигляді можна представити за допомогою комплексного інтегрального показника, який визначається як співвідношення суми результатів (ефектів), отриманих від реалізації енергоощадних заходів, до витрат, понесених на їх реалізацію, та представити за допомогою формули 5.1:

$$E_{me} = \frac{\sum P_{eH}}{\sum Z_{eH}}, \quad (5.1)$$

де E_{me} – ефективність функціонування механізму енергоощадності підприємства; $\sum P_{eH}$ – сума результатів, отриманих від реалізації енергозберігаючих заходів; $\sum Z_{eH}$ – сума затрат, понесених на реалізацію енергозберігаючих заходів.

Результати від реалізації енергоощадних заходів будуть виражатись різними ефектами, зокрема виділимо економічний, соціальний та екологічний:

– економічний ефект виникає в результаті отриманої економії

енергетичних ресурсів, що зменшує собівартість продукції переробки;

- соціальний ефект виявляється у покращенні умов праці робітників. Проте, в результаті запровадження енергоощадної техніки та технології може виникнути і від’ємний соціальний ефект в результаті скорочення (вивільнення) працівників.

- екологічний ефект отримуємо в результаті зменшення забруднених ґрунтів та інших шкідливих викидів у навколишнє середовище. Даний ефект можна оцінити шляхом визначення суми, на яку попереджені збитки за рахунок реалізації енергоощадних заходів.

Затрати на реалізацію енергоощадних заходів складатимуться з поточних виробничих затрат та затрат на управління енергоощадністю. Відповідно до поточних виробничих затрат належать: вартість енергетичних та інших ресурсів; витрати на експлуатацію, включаючи вартість ремонтів, заробітну плату робітників та відрахування від неї; інші витрати, передбачені нормативними документами з розрахунку собівартості; амортизаційні відрахування.

Класифікація затрат на управління енергоощадністю може бути здійснена за наступними ознаками:

- на оплату праці: заробітна плата керівників і спеціалістів; заробітна плата технічного та обслуговуючого персоналу; премії та доплати з фонду матеріального стимулювання за виконання поставлених завдань з раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів та досягнення планового рівня їх економії;

- на техніку управління: носії інформації та предмети управлінської праці; засоби перетворення, обробки інформації та оснащення процесів управління; умови праці тощо;

- на організацію та забезпечення управління: науково-дослідні роботи та наукова організація управління; підготовка та підвищення кваліфікації кадрів управління; заходи з удосконалення управління;

– інші витрати: службові відрядження та пересування; поштово-телеграфні, телефонні та канцелярські витрати; утримання легкового транспорту та ін.

Більш достовірно ефективність функціонування організаційно-економічного механізму ресурсоощадності переробного підприємства пропонується розрахувати за формулою 5.2:

$$E_{\text{оемр}} = \frac{(E_{\text{ек}} + E_{\text{екл}} + E_{\text{с}})}{(Z_{\text{уп}} + Z_{\text{пв}})}, \quad (5.2)$$

де $E_{\text{ек}}$, $E_{\text{екл}}$, $E_{\text{с}}$ – відповідно економічний, екологічний та соціальний результати реалізації енергоощадних заходів; $Z_{\text{уп}}$ – затрати на управління енергоощадністю; $Z_{\text{пв}}$ – поточні виробничі затрати на реалізацію енергоощадних заходів.

Кінцева ефективність функціонування механізму енергоощадності значною мірою залежить від управління енергоощадністю в цілому на підприємстві. Так, побудова досконалої системи планування енергоощадних заходів, організація в просторі і в часі їх реалізації, мотивація працівників до раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів, можуть стати вагомим чинником підвищення ефективності енергоощадності на підприємстві.

Ресурсоощадність та охорона навколишнього середовища – поняття, які визначають пріоритетні напрямки економічного та соціального розвитку на перспективу. Вирішення екологічних проблем, що постійно загострюються, а також проблем стійкого забезпечення виробництва сировинними та паливно-енергетичними ресурсами вимагає реального підвищення їх соціально-економічного статусу та розробки на цій основі довгострокової стратегії перебудови народного господарства з метою кардинального зниження природомісткості суспільного виробництва і зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

Економічний і соціальний прогрес у сучасному суспільстві базується на трьох основних компонентах: матеріально-енергетичних ресурсах, технологіях

та людських чинниках. Стурбованість передової громадськості поглибленням економічної та екологічної кризи в державі, вичерпністю природних ресурсів спонукає до цілеспрямованого пошуку шляхів зниження обсягів використання ресурсів, які надходять до економічної системи та залишають її. Це має бути головною метою і концепцією розробки та реалізації ресурсоощадних програм.

Незалежна Україна отримала в спадщину енергоємну та матеріаломістку економіку: ресурсомісткість продукції нашої країни перевищує світовий рівень у 2-3 рази, а енергоємність – у 6-9 разів. Останні оцінки показують, що за допомогою впровадження сучасних технологій у галузі раціонального ресурсокористування, ефективність використання природних ресурсів підвищується у 4 рази.

Еколого-економічним проблемам ресурсоощадності багато уваги приділялось в роботах наших вітчизняних дослідників. Проте перехід до нової стратегії вирішення екологічних проблем можливий тільки тоді, коли між державою та підприємництвом установлюється консенсус, заснований на усвідомленні економічної доцільності інвестування в екологічноприйнятні проекти [335].

Завдяки детальному науковому аналізу взаємозв'язку головних складових системи «людина - суспільство - виробництво - природа» було виявлено найбільш важливу умову їх взаємодії, тобто: природне середовище тільки тоді задовольнятиме потреби розвитку національного господарства, коли розвиток господарства буде відповідати потребам природно-ресурсного потенціалу.

Дослідження принципів та методичних положень сталого розвитку і раціонального використання природних ресурсів дозволили сформулювати дефініційну основу ресурсоощадності.

Поняття ресурсоощадності необхідно тлумачити як наукову, практичну, організаційну, комерційну та інформаційну діяльність, спрямовану на бережливе, раціональне, комплексне використання та економне споживання всіх видів ресурсів, виходячи з існуючого рівня розвитку техніки та технології,

з одночасним зниженням техногенного навантаження на навколишнє середовище.

Ефективна політика заощадження ресурсів в Україні може бути реалізована тільки за умов існування економічного механізму регулювання ресурсоощадності [335].

На основі науково-методичних положень обґрунтовується необхідність створення механізму управління процесами ресурсоощадності на основі врахування еколого-економічної ефективності заощадження відповідних ресурсів.

Цей механізм має передбачати врахування комплексного впливу економічних, екологічних та соціальних ефектів ресурсоощадності, а також дію мотиваційного інструментарію, який би створював адекватні умови заохочення в ресурсозберігаючій політиці для окремих господарських суб'єктів.

Показник еколого-економічної ефективності заощадження певного виду ресурсу пропонується визначати за формулою (5.3):

$$\Pi_{ee} = \frac{E_{повн.е.е.}}{B_{р.з}}, \quad (5.3)$$

де $B_{р.з.}$ – повні витрати на реалізацію заощадження даного виду ресурсу; $E_{повн.е.е.}$ – повний еколого-економічний ефект заощадження даного виду ресурсу, який у свою чергу визначається за формулою (5.4):

$$E_{повн.е} = E_{пр} + E_{неп}, \quad (5.4)$$

де $E_{пр}$ – прямий ефект ресурсоощадності (може визначений ціною відповідного виду ресурсу); $E_{неп}$ – непрямий еколого-економічний ефект ресурсоощадності.

У загальному вигляді комплексна величина непрямого еколого-економічного ефекту може бути виражена формулою:

$$E_{неп} = E_{в.р} + E_{в.в.р} + E_{у.р} + E_{т.з} + E_{н.с} + E_{з.в} + E_{з.е} + E_{п.з}, \quad (5.5)$$

де $E_{в.р}$ – ефект запобігання економічним збиткам від впливу на довкілля на стадіях виробництва (відтворення) відповідного ресурсу; $E_{в.в.р}$ – ефект запобігання економічним збиткам від впливу на довкілля на стадіях виробництва (відтворення) вихідних ресурсів, що використовуються для

виробництва (відтворення) ресурсу, який заощаджується; $E_{y,p}$ – ефект запобігання економічним збиткам від впливу на довкілля на умовних стадіях утилізації (захоронення) відходів (залишків) ресурсу, що заощаджується; $E_{m,z}$ – ефект запобігання збиткам від впливу на довкілля процесів умовного транспортування та зберігання ресурсу, що заощаджується; $E_{n,c}$ – ефект запобігання збиткам від впливу на довкілля внаслідок можливого виникнення надзвичайних ситуацій на стадіях умовного виробництва, транспортування та зберігання ресурсу, що заощаджується; $E_{z,g}$ – ефект замикаючих витрат, полягає в тому, що, як правило, кожна гранична одиниця ресурсу має вироблятися (видобуватися, відтворюватися) у більш складних умовах (вичерпання ресурсів, погіршення екологічної ситуації тощо); заощадження ресурсу означає запобігання вище зазначеному ефекту, а отже, умовне отримання більш дешевого ресурсу; $E_{z,e}$ – зовнішньоекономічний ефект складається зі зменшення імпортного навантаження на економіку країни за тими видами ресурсів, що імпортуються (для України особливо актуальним є імпорт паливних ресурсів), збільшення експортного потенціалу за тими видами ресурсів, які можуть експортуватися; $E_{n,z}$ – ефект потенціалу зростання, зміст якого полягає в можливості збільшення інвестування в майбутні економічні цикли за рахунок заощадження в існуючих економічних процесах.

При розробці стратегії ресурсоощадного розвитку конкретних господарських суб'єктів повинна враховуватися дія чинників зовнішнього середовища. Взаємодія мікро- і макрорівнів управління здійснюється через систему інформаційного забезпечення (рис.5.2) [335].

Рис. 5.2. Схема взаємодії рівнів механізму управління процесами ресурсоощадного розвитку

*Примітка: адаптовано автором на основі [335].

Комплексний характер проблем ресурсощадності потребує комплексного державного і регіонального управління цими процесами. Основні функції такого управління наведені на рис.5.3.

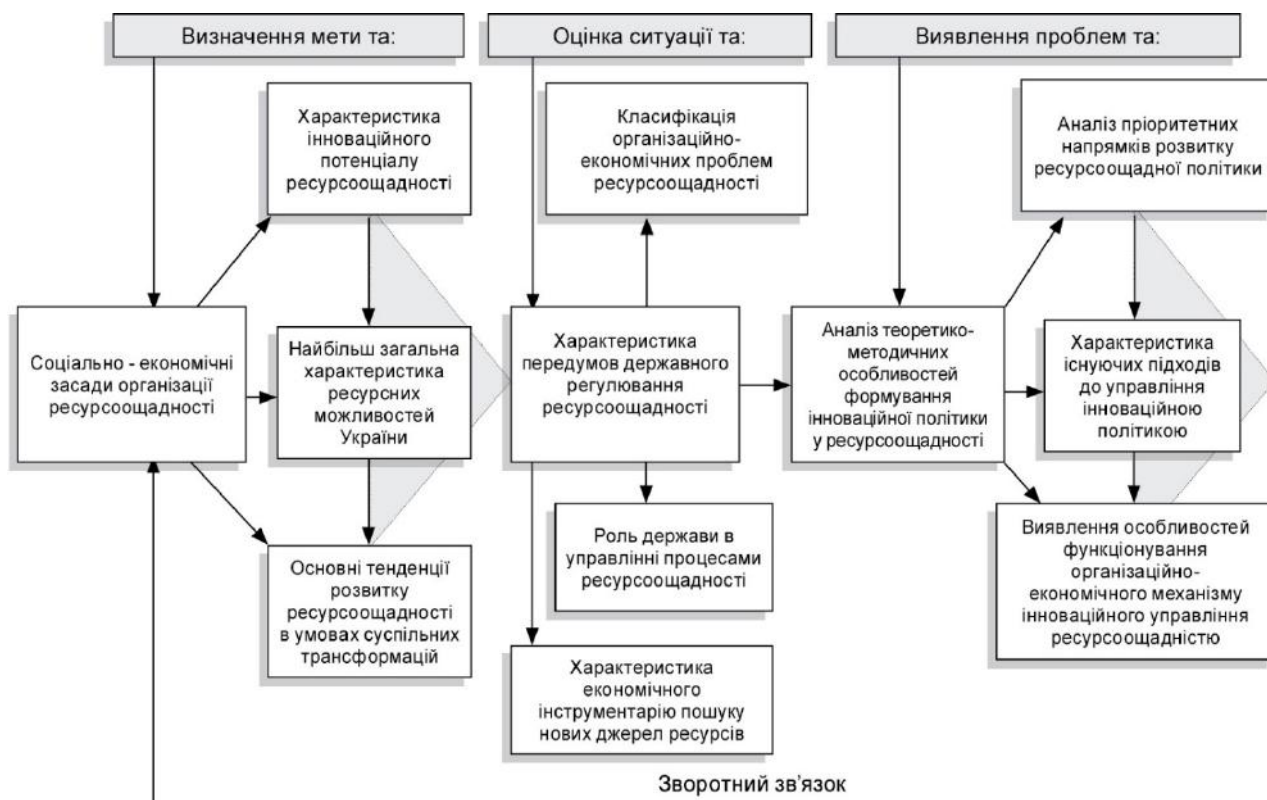
Рис. 5.3. Основні функції управління процесами ресурсощадного розвитку
*Примітка: адаптовано автором на основі [335].

Перехід до ресурсощадного розвитку України сприяє забезпеченню стійкого розвитку як її регіонів, так і в цілому національної економіки. Це передбачає формування ефективної просторової структури економіки країни при дотриманні балансу інтересів усіх регіонів, що обумовлює необхідність розробки і реалізації програм ресурсощадності для кожного регіону, а також подальшу інтеграцію цих програм при проведенні державної політики у сфері ресурсощадності.

Виходячи з вище означеного нами пропонується інноваційний ланцюг етапів прийняття управлінських рішень з ресурсощадності (рис.5.4).

Підвищення ефективності ресурсощадності в багатьох випадках, забезпечується досконалістю управління на переробному підприємстві. В згаданому випадку необхідно не тільки використовувати визначення відносної економії кожного виду витрат виробничих ресурсів, а й чинники, що впливають на рівень ресурсощадності та використання ресурсів. Цей підхід, в свою чергу передбачає збільшення організаційної та методичної робіт, удосконалення методів обліку ресурсів та планування їх використання.

Етапи прийняття управлінських рішень в умовах ресурсоощадності

Продовження: Етапи прийняття управлінських рішень в умовах ресурсоощадності

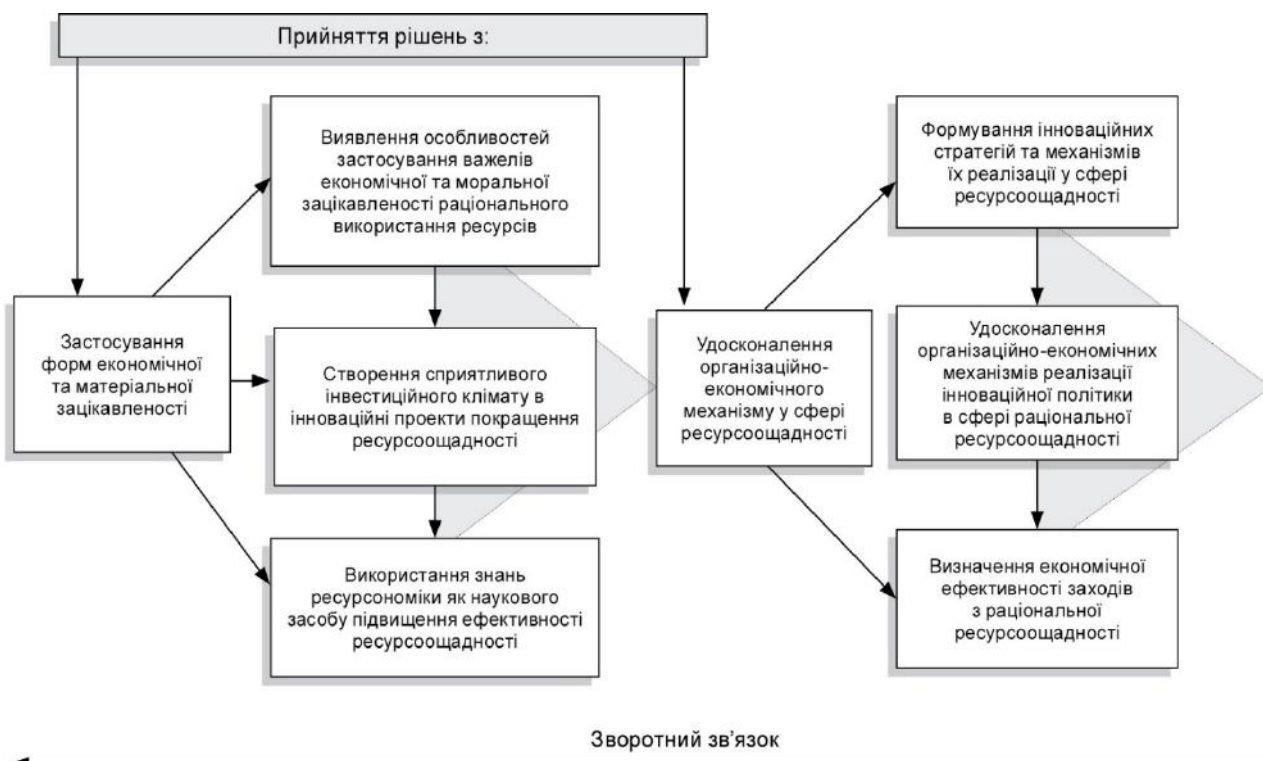

Рис. 5.4. Інноваційний ланцюг дослідження проблем та прийняття управлінських рішень з ресурсоощадності [48]

Проблеми, які розв'язуються в кожному регіоні, значною мірою повинні відповідати державним завданням, але при цьому необхідно враховувати місцеві особливості, які зокрема передбачають:

- формування регіонального господарського механізму, що регулює соціально-економічний розвиток, у тому числі ресурсокористування і ресурсоощадність;
- реконструкцію регіональної промислової системи з урахуванням ємностей локальних екосистем;
- здійснення заходів для розвитку соціальної інфраструктури з урахуванням санітарно-епідеміологічного стану [335].

У роботі обґрунтовано, що в умовах обмеженості фінансових ресурсів виникає необхідність у визначенні пріоритетності рішень стосовно раціонального використання ресурсів, вибору серед багатьох варіантів найбільш ефективних. Розроблено методичний підхід ранжування ресурсоощадних заходів на мікроекономічному рівні за критеріями, які наведені в табл. 5.2.

Таблиця 5.2

Критерії ранжування ресурсоощадних заходів

1. Термін окупності				
до 6 міс.	до 1 року	2 -3 р.	4 – 5 р.	більше 5 р.
5 балів	4 бали	3 бали	2 бали	1 бал
2. Індекс рентабельності				
1 – 1,2	1,3-1,5	1,6-1,8	більше 1,8	
4 бали	6 балів	8 балів	10 балів	
3. Фінансова ризикованість				
мінімальна	підвищена		висока	
10 балів	5 балів		1 бал	
4. Стадії життєвого циклу товару				
зародження (винахід і транспортування)	зростання (проект)	зрілість (виробництво)	спад (утилізація)	
10 балів	8 балів	6 балів	4 бали	
5. Ступінь екологічної шкідливості				
безризиковий	мінімальний	підвищений	критичний	недопустимий
5 балів	4 бали	3 бали	2 бали	1 бал

**Примітка: складено автором.*

При цьому враховується вагомість кожного показника, яка визначається за десятибальною шкалою (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Вагомість показників ранжування проектів

Показник	1	2	3	4	5
Вагомість, балів	8	10	9	7	6

**Примітка: складено автором.*

Результуючим показником буде інтегральний коефіцієнт пріоритетних заходів:

$$K_{int} = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n \alpha_j \cdot \beta_{ij}}{n}, \quad (5.6)$$

де α_j – вагомість j -го показника за десятибальною шкалою; β_{ij} – оцінка i -м експертом; $j=1,2,\dots,5$ – кількість параметрів, що оцінюється; $i=1,2,\dots,n$ – кількість експертів.

Значення інтегрального коефіцієнту пріоритетності заходів знаходиться в інтервалі:

$$91 \leq K_{int} \leq 330$$

На основі інтегрального коефіцієнту пріоритетності заходів визначається рівень пріоритетності локального проекту комплексу переробних підприємств «Забезпечення енергоефективності системи тепlopостачання» (рис.5.5).

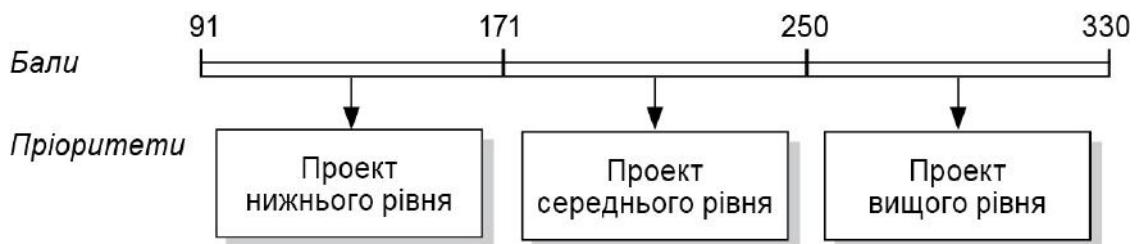

Рис. 5.5. Схема визначення рівня пріоритетності проектів ресурсощадності на основі інтегрального коефіцієнту пріоритетності заходів

Практичні розрахунки інтегрального коефіцієнту пріоритетності виконані на прикладі локального проекту комплексу переробних підприємств «Забезпечення енергоефективності системи тепlopостачання» (табл. 5.4).

Таблиця 5.4

**Еколого-економічні показники за варіантами локального проекту
комплексу переробних підприємств**

Показник	Значення	
	варіант 1	варіант 2
Загальний обсяг інвестицій, млн. дол.	168	118
Період окупності проекту, років	4	3
Зменшення витрат за рік, млн. дол./рік	37,6	29,3
Чиста теперішня вартість проекту, млн. дол.	69,7	40,9
Внутрішня норма прибутку, %	23,4	21,2
Економія палива, тис.т у.п/рік	204,6	127
Збиток, якого можна запобігти, тис. дол./рік	182	157
Інтегральний коефіцієнт пріоритетності заходів	206	178

**Примітка: складено автором.*

Результати розрахунків (табл. 5.4) показують, що доцільно вибрати варіант 1, який має більш вагоме значення інтегрального коефіцієнту пріоритетності заходів.

Результати досліджень дозволяють зробити такі висновки:

– у сучасних умовах дефіциту ресурсів сформульовані теоретичні та методичні підходи щодо оцінки ресурсоощадного потенціалу мають стати основою здійснення інвестування проектів з ресурсоощадності;

– ключовим чинником економічної оцінки ефективності ресурсоощадності має бути величина комплексного еколого-економічного ефекту, який забезпечують ресурсоощадні заходи;

– у складі комплексного ефекту ресурсоощадності доцільно враховувати такі еколого-економічні та соціально-економічні складові:

- а) ефект запобігання економічним збиткам від впливу на людину та довкілля на стадіях виробництва (відтворення) самого ресурсу або засобів, необхідних для його отримання чи після реалізаційної утилізації;
- б) ефект запобігання еколого-економічним збиткам від можливих надзвичайних ситуацій, процесів виробництва або утилізації продуктів, отриманих із первинних ресурсів; ефект, викликаний феноменом замикаючих витрат;

в) ефект вивільнення від необхідності створення допоміжної інфраструктури; зовнішньоекономічні ефекти; ефекти додаткового потенціалу економічного зростання;

– за умов обмеженості інформації для обґрунтування рішень про впровадження ресурсоощадних заходів на мікроекономічному рівні може бути застосований експертний метод еколого-економічного оцінювання проекту на основі інтегрального коефіцієнту. Метод дає можливість визначити пріоритетність рішень і вибрати найбільш ефективний варіант; важливим чинником прийняття рішень щодо вибору оптимального варіанта фінансування ресурсоощадного заходу є врахування рівня пріоритетності, до якого відносять проект. На основі цього показника доцільно розраховувати рівень пріоритетності ресурсоощадних заходів;

– ефективна реалізація всіх переваг ресурсоощадності можлива за умов переведення зовнішніх (екстернальних) для господарчих суб'єктів (підприємств або територій) ефектів ресурсоощадності у внутрішні (інтернальні) для цих суб'єктів ефекти за допомогою адекватних економічних інструментів;

– заощадження ресурсів є найбільш ефективним способом забезпечення відповідних потреб, ніж їх первинне виробництво з використанням природних ресурсів. За більшістю видів ресурсів ефект їх заощадження співвідноситься з ціною самого ресурсу, а за деякими (водні, лісові) - перевищує їх ціну в декілька разів [335].

Створення системи управління ресурсоощадністю є нелегким завданням у зв'язку зі складністю організації цього процесу, витратою часу і нескінченністю процесу управління. Визнання і розуміння проблем ресурсоощадності є необхідними передумовами для здійснення наступних етапів управління ресурсоощадністю: угоди, політики, організації, планування і реалізації дій з удосконалення цього механізму управління. Основною метою еколого-економічного механізму управління ресурсоощадністю на територіальному рівні є досягнення територією стійкого розвитку шляхом

використання ресурсоощадних технологій, що забезпечують мінімізацію техногенного навантаження на природне довкілля, досягнувши стійкого економічного росту.

Головними причинами, що призводять до критично високої ресурсомісткості валового внутрішнього продукту в Західному та Подільському регіонах і відповідно до загрозливого стану довкілля, є:

- застаріла технологія виробництва та устаткування;
- несприятлива структура виробництва з переважанням матеріаломістких, енергоємних і збиткових виробництв;
- відсутність необхідних рециркуляційних систем використання ресурсів, включаючи системи переробки відходів;
- відсутність відповідного правового та економічного механізмів;
- відсутність відповідного контролю за охороною довкілля;
- недостатній кваліфікаційний рівень працівників.

Для успішного подолання вказаних проблем необхідно надалі вдосконалювати нормативно-правову базу ресурсоощадності в Західному та Подільському регіонах, а також в Україні у цілому, формувати розуміння економічної і соціальної значущості ресурсоощадності для сталого розвитку, ширше залучати всі соціальні групи до процесів ухвалення рішень і реалізації самої політики ресурсоощадності, підвищувати ефективність використання економічних механізмів стимулювання, впровадження ресурсоощадних заходів.

При цьому основними напрямками удосконалення економічного стимулювання ресурсоощадності в Західному та Подільському регіонах є:

- стимулювання раціонального використання природних ресурсів і застосування ресурсо- і енергозберігаючих технологій з метою зниження дії на довкілля до екологічно безпечного рівня;
- створення необхідних фінансово-економічних умов для ефективного функціонування природно-ресурсного комплексу і забезпечення відтворення

поновлюваних природних ресурсів на стійкій основі;

- залучення інвестицій у проекти ресурсоощадності.

Реалізація запропонованих напрямів стимулювання ресурсоощадності забезпечить його швидке впровадження в практику господарювання підприємств і організацій, сприяючи стабілізації економічної ситуації і досягненню сталого розвитку.

Дослідження еколого-економічних аспектів реалізації ресурсоощадних заходів на територіальному рівні дозволяє знайти важелі, цілеспрямована дія на які може забезпечити значний ріст економічної мотивації до ресурсоощадності на підприємствах різних галузей і сфер діяльності. У методичному відношенні це означає удосконалення оцінки еколого-економічного ефекту ресурсоощадності для конкретного підприємства, що дозволить виявити основні чинники ресурсоощадності, підвищити ресурсоефективність виробництва. Реалізація ресурсоощадних заходів на підприємстві супроводжується отриманням еколого-економічного ефекту, що свідчить про економічну і екологічну доцільність здійснення ресурсоощадності на мікроекономічному рівні.

Комплексний підхід до ресурсоощадності на мікроекономічному рівні припускає здійснення заходів щодо підвищення ресурсоефективності виробництва в різні періоди, у зв'язку з чим виникає необхідність обліку чинника часу в розрахунках еколого-економічної ефективності. Як критерій відбору оптимальних ресурсоощадних заходів, що реалізуються впродовж тривалого періоду часу, може використовуватися приведений на передбачуваний початок реалізації ресурсоощадних проектів дисконтований еколого-економічний ефект

$$E_{\partial}^{e.e} = \sum_{t=1}^T \frac{E_t^{e.e}}{(1+r)} \rightarrow \max, \quad (5.7)$$

де T – період отримання еколого-економічних ефектів ресурсоощадності, років;
 $E_t^{e.e}$ – еколого-економічний ефект від реалізації комплексу ресурсоощадних

заходів, отриманий підприємством в t -му році; r – норматив приведення різночасних витрат (дисконтування).

У процесі відбору господарюючим суб'єктом ресурсощадних заходів може виникнути ситуація, коли при обмеженому бюджеті отримання порівнянних за величиною дисконтованих еколого-економічних ефектів досягається при різних обсягах капітальних вкладень. У цьому випадку критерієм оптимального вибору може виступати коефіцієнт еколого-економічної ефективності ресурсощадного заходу, що показує, яка величина ефекту доводиться на одиницю капітальних вкладень при реалізації ресурсощадного заходу. Цей коефіцієнт відображається за формулою:

$$k^{e.e} = \frac{E_{\delta}^{e.e}}{\sum_{t=1}^T \frac{K_{\delta onm}}{(1+r)^t}}, \quad (5.8)$$

де $K_{\delta onm}$ – коефіцієнт допустимості.

Ресурсощадні заходи, що характеризуються найбільшими значеннями $k^{e.e}$, забезпечують найбільший приріст прибутків підприємства при їх реалізації та відповідно можуть бути визнані найбільш ефективними [335].

Визнання територіальними органами влади важливості проблеми ресурсощадності і створення ними сприятливих економічних умов для здійснення ресурсощадних заходів у територіальних господарюючих суб'єктів є важливою передумовою реалізації державної політики ресурсощадності.

Оцінку еколого-економічної ефективності ресурсощадності на рівні Західного та Подільського регіонів необхідно здійснювати у наступних напрямках:

- проведення повної інтегральної оцінки ефективності інвестицій у ресурсощадності в рамках території, оцінка екологічної, економічної, соціальної ефективності ресурсощадності;
- прогнозування кінцевого результату ресурсощадності для території з метою підвищення зацікавленості в цьому виді діяльності потенційних учасників ресурсощадних процесів;

– оптимальний розподіл інвестицій за об'єктами, галузями територіального господарства, що забезпечує максимізацію еколого-економічного ефекту ресурсоощадності.

Розгляд методичних основ управління механізмами ресурсоощадності дозволяє перейти до дослідження проблем управління ресурсоощадністю у регіонах України і вироблення рекомендацій щодо удосконалення управлінських механізмів.

Алгоритм еколого-економічного механізму управління ресурсоощадністю переробних підприємств наведений на рис.5.6.

Таким чином, запропонований еколого-економічний механізм управління ресурсоощадністю на територіальному рівні дозволяє вирішувати наступні завдання:

- 1) проведення моніторингу територіальних проблем (соціальних, екологічних, економічних тощо), розв'язання яких може бути забезпечене за рахунок ресурсоощадності;
- 2) оцінка еколого-економічної ефективності ресурсоощадних заходів для окремих підприємств і території в цілому;
- 3) формування оптимального набору територіальних ресурсоощадних проектів, комплексного територіального еколого-економічного ефекту, що забезпечує максимізацію комплексного територіального еколого-економічного ефекту;
- 4) узгодження інтересів території і підприємств при реалізації ресурсоощадних проектів за допомогою перерозподілу еколого-економічних ефектів ресурсоощадності між ними;
- 5) обґрунтування застосування конкретного виду еколого-економічного інструментарію;
- 6) забезпечення реалізації ресурсоощадних заходів на території, що характеризуються максимальною еколого-економічною ефективністю як за рахунок засобів господарюючих суб'єктів, так і за рахунок бюджетних коштів.

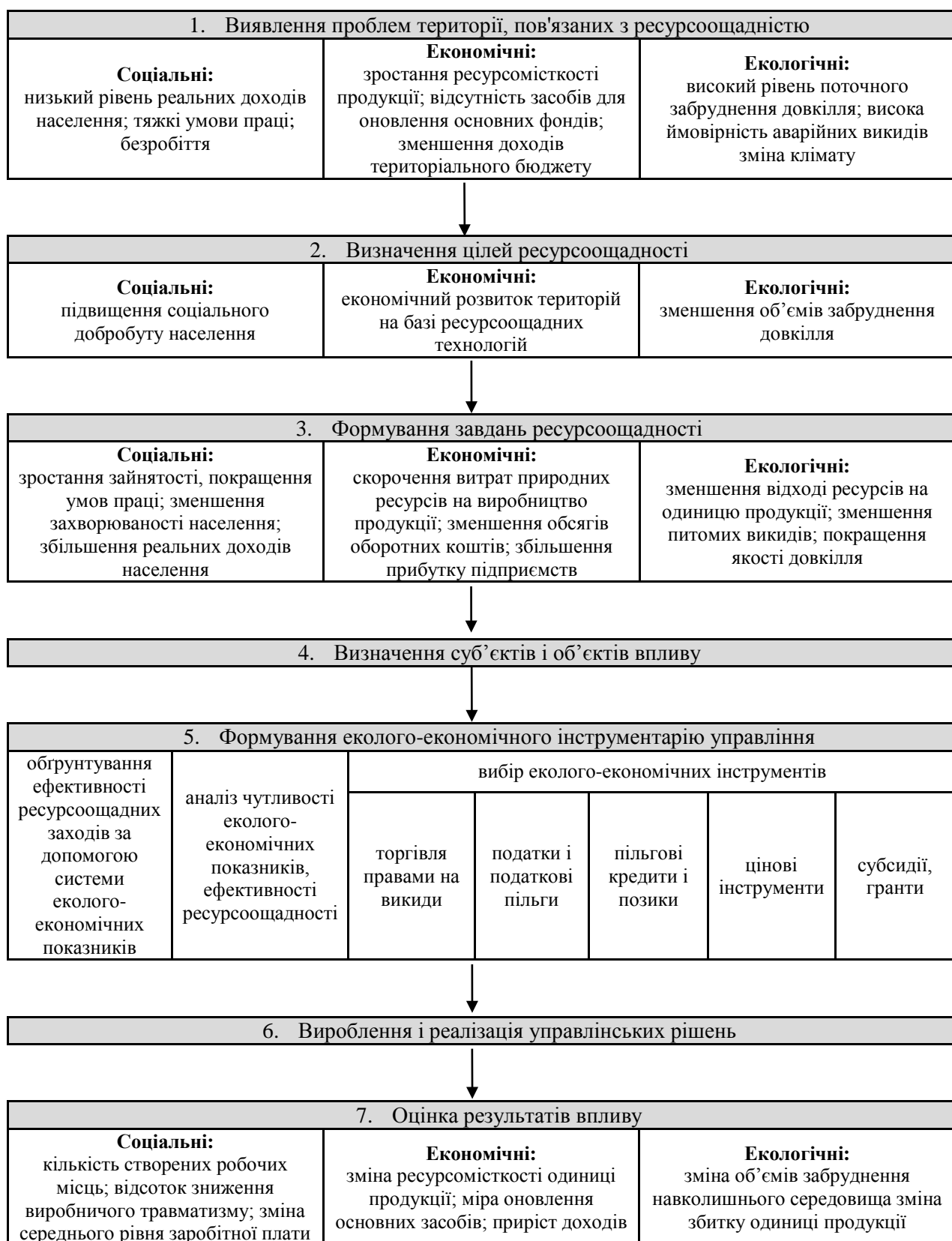

Рис. 5.6. Процес формування соціально-економічного та екологічного механізмів управління ресурсоощадністю в умовах переробних підприємств

*Примітка: розробка автора.

Переробна промисловість переробляє багатокomпонентну сировину, в основному, сільськогосподарського походження з метою одержання з неї, як правило, одного якого-небудь компонента: цукру – із цукрового буряка, крохмалю – з картоплі й зерна, рослинного масла – з насіння соняшника, ріпака та ін.

При цьому для одержання основної продукції сировина використовується лише на 15-30%, інша частина залишається у відходах. Практично всі ці відходи є вторинними сировинними ресурсами (ВСР), тому що містять найцінніші речовини – вітаміни, клітковину, білок, мікроелементи.

Однак, вміст сухих речовин у вторинних сировинних ресурсах переробної промисловості становить усього 5-10%, вони дуже нестійкі при зберіганні, швидко закисають, зброджуються, втрачаючи цінні компоненти та забруднюючи навколишнє середовище. Зберігання їх у такому стані можливо без втрат тільки протягом 2-3 діб. Тому виникає необхідність підвищити ступінь і глибину переробки сировини за рахунок більше повного витягу з неї всіх корисних компонентів, забезпечивши при цьому одержання додаткової товарної продукції.

Рішенню цієї проблеми сприяє раціональне використання вторинних ресурсів, що утворюються. Аналіз ресурсного потенціалу вторинної сировини, його складу й використання за кордоном та і в Україні дає можливість провести ранжування ВСР і виявити найбільш перспективні напрями її використання. Залучення вторинної сировини здійснюється за наступними основними напрями:

1. У галузях переробної промисловості – для вироблення додаткової продукції харчового, кормового й технічного призначення або як додаткові компоненти до неї.

2. У ряді інших галузей агропромислових комплексів (хімічної, фармацевтичної тощо) – як сировина або компоненти для одержання продукції.

У цей час структурна та інвестиційна політика в переробній промисловості України орієнтована на використання ВСР, в основному, в

непереробленому вигляді, у результаті чого втрачається до 40% цінних поживних речовин.

Більше 70% ВСР використовується для годування тварин в природному вигляді і тільки 15-20% направляється на промислову переробку. Недостатнє й нераціональне використання ВСР призводить до більших втрат поживних речовин.

Дослідження визначається об'єктивною необхідністю вирішення проблеми комплексного використання сировини, ВСР і відходів, що утворюються при переробці сировини. У сучасних умовах одним зі шляхів інтенсифікації переробних підприємств є впровадження нових мало- і безвідходних технологій і виробництв. Це припускає не тільки підвищення ступеня й повноти переробки сировини з більш повним витягом з неї корисних компонентів, але й залучення в переробній промисловості в обіг відходів виробництва з метою додаткового одержання з них товарної продукції. Чим вище рівень матеріалоємності виробництва, тим більш пріоритетне ресурсощадності.

Проблема раціонального використання ВСР має два взаємозалежних аспекти – економічний і екологічний. Якщо перший з них пов'язаний з розширенням ресурсних можливостей переробної промисловості, з підвищенням ефективності використання первинної сировини, то другий – з безперервним ростом негативного впливу відходів виробництва на навколишнє середовище.

Екологічні проблеми розвитку переробних підприємств нерозривно пов'язані із завданнями її інтенсифікації.

Зовсім недавно проблеми економіки й екології сприймали як протилежні. На сучасному етапі виникла необхідність взаємообумовленого й взаємовигідного сполучення економічних і екологічних інтересів, що стало підставою для проведення даного дослідження.

Виробничий досвід показує, що використання більшості відходів і ВСР технічно здійснене й економічно вигідне. Однак, аналіз стану використання ВСР і відходів у народному господарстві показує, що рівень використання,

особливо рівень промислової переробки, ще недостатньо високий. Слабо використовується вітчизняний і зарубіжний досвід щодо утилізації відходів, відсутній налагоджений облік і звітність про наявність, утворення й використання відходів.

Рішення проблеми лежить у необхідності проведення екологізації виробництва, тобто в розробці й впровадженні мало- і безвідходних технологічних процесів, замкнених циклів водо- та енергоспоживання, технологічних схем комплексного використання сировини й відходів.

Важливим моментом є необхідність створення діючого еколого-економічного механізму, який би стимулював перехід переробної промисловості на ресурсощадний режим виробництва. Зараз переробним підприємствам найчастіше не вигідно використати мало- та безвідходні технології й випускати екологічно чисту продукцію, тому що це вимагає значних додаткових інвестицій і знижує рентабельність виробництва. Тому необхідно переглянути інвестиційну політику щодо цього в переробній промисловості.

Підвищення ефективності використання ВСР і відходів можливо лише при наявності повної й достовірної інформації про їх номенклатуру, класифікацію, якісні і кількісні показники, ефективні методи утилізації на основі передових ресурсощадних технологій, розроблених у нашій країні й за кордоном, що знижують антропогенне навантаження на навколишнє середовище й дозволяють успішно вирішувати гострі екологічні проблеми.

У той же час, наявні знання й практичний досвід використання ВСР і відходів не одержали належного узагальнення й систематизації, що створює значні труднощі на шляху екологізації виробництва. Зараз між підприємствами, навіть у рамках однієї галузі агропромислового комплексу (АПК), зруйновані колишні наукові, інформаційні й економічні зв'язки. Тому особливу актуальність має висвітлення даних питань у спеціальній літературі, створення довідників і методик.

Цілями дослідження являється виявлення і обґрунтування еколого-економічної ефективності переробки ВСР та вивчення впливу комплексного використання сировини на екологічний стан навколишнього середовища.

Ефективне й комплексне використання сировини на практиці означає не тільки розширення сировинної бази, раціональне ведення господарства, але й додаткове одержання багатьох нових видів продукції, досить необхідних народному господарству й особливо галузям переробної промисловості, що використовують ВСР як добавку до основної сировини. При сучасному розвитку науки й техніки з відходів і ВСР переробних підприємств можна одержати понад 100 найменувань різної продукції і добавок.

Крім того, комплексне використання матеріально-сировинних ресурсів сприяє економії праці, зниженню норм витрат сировини, матеріалів, заробітної плати та інших виробничих витрат на одиницю продукції комплексних виробництв, а це впливає на ріст обсягів випуску продукції й зниження собівартості всього випуску продукції і її одиниці.

З огляду на те, що в перспективі ставиться завдання переходу переробної промисловості на ресурсощадну безвідходну технологію, необхідно під цим кутом зору проводити атестацію підприємств, їхню модернізацію, реконструкцію, а також нове будівництво.

5.3. Моделювання процесу підвищення ефективності виробництва від впровадження інноваційних ресурсощадних заходів відповідно до Європейських вимог

Сучасний етап розвитку національного виробництва пов'язаний з вибором пріоритетних напрямків розвитку економічної політики України та її інтеграції в ЄС. В той же час, фактичне усунення держави від контролю над використанням ресурсів в приватизованій сфері і ціноутворенням, дефіцит державних інвестицій для освоєння сучасних технологій і технічного переозброєння не дозволяє забезпечити планомірний і повноцінний розвиток підприємств на основі державного регулювання. Ресурсощадність дозволяє

досягти підприємству сталого рівня економічного розвитку, зменшити антропогенне навантаження, що суттєво покращить стан навколишнього середовища. На сучасному етапі постає необхідність застосування передових інноваційних ресурсощадних технологій, але через брак коштів, з кожним роком все більше загострюються проблеми раціонального використання ресурсів у виробництві, що знижує рівень конкурентоспроможності національних підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Основні причини низької ефективності ресурсощадності в Україні не стільки у недостатці теоретичних, технологічних і технічних розробок, скільки у недостатності фінансових джерел для впровадження таких розробок, інертності суспільного мислення, включаючи керівників всіх рангів, наукового і інженерного корпусу і більшості населення у сфері побутового споживання, які помилково уявляли, що ресурси праці і природи невичерпні.

Найважливішими напрямками ресурсощадності в контексті підвищення економічної ефективності є: зниження енерго- і матеріаломісткості продукції, скорочення і ліквідація втрат сировини та енергії, поліпшення якості продукції, ресурсозабезпечення виробництва за рахунок розширення залучення вторинних ресурсів в господарський обіг.

Для широкомасштабної реалізації зазначених напрямів ресурсощадності необхідне формування організаційно-економічного механізму стимулювання ресурсощадності, раціонального ресурсокористування і охорони навколишнього середовища, як на макрорівні (державні програми) так і на рівні самого підприємства (формування спецфондів). Як відомо, найважливішими критеріями сучасного, конкурентоздатного виробництва є зниження рівня його ресурсоемності, безвідходності і підвищення екологічності. Складові етапи моніторингу конкурентоспроможності виробництва повинні містити наступні основні елементи:

- аналіз і оцінку ефективності ресурсощадності в промисловості;
- розробку якісно нової системи показників ефективності господарської діяльності за рівнем екологічності, безвідходності і ресурсоемності

виробництва;

- формування системи економічної зацікавленості в економії ресурсів, розширенні використання вторинних ресурсів;

- розробку екологічного інструментарію системи ефективного впровадження ресурсоощадності на підприємствах.

Зважаючи на формування етапів моніторингу основними принципами державної промислової політики у сфері ресурсоощадності і ресурсозабезпечення повинні бути:

- створення економічних і правових умов зацікавленості в ресурсоощадності юридичних і фізичних осіб;

- державне регулювання діяльності з ресурсоощадності на основі застосування нормативно-технічних, економічних і правових заходів управління;

- пріоритетність вимог ресурсоощадності при здійсненні господарської, управлінської або іншої діяльності, пов'язаної із добуванням, переробкою, транспортуванням і використанням ресурсів;

- мінімізація відходів виробництва на основі утилізації і рециркуляції, впровадження ресурсоощадних процесів;

- поєднання методів економічного стимулювання ресурсоощадності і фінансової відповідальності за неефективне використання природних ресурсів і нанесення шкоди навколишньому середовищу [406].

При визначенні ефективності діяльності конкретного переробного підприємства розглядають формування доходів підприємства, які отримуються за рахунок оперування ресурсами-чинниками виробництва: основними засобами (*ОЗ*), оборотними засобами (*ОбЗ*) та нематеріальними активами (*НМА* – права на користування нематеріальними ресурсами, що переносять свою вартість або її частину на одержуваний продукт за участю живої праці). Якщо у такому процесі відбувається вивільнення капіталу і праці, має місце їх

пряма відносна економія. Пряма чи відносна економія чинників виробництва виникає, коли показники їх використання в кінці року вищі за його початок.

Сумарну вартість тих складових виробленої продукції, яку в розглянутому періоді одержано за рахунок відносно зекономлених ресурсів, слід розглядати як економічний ефект (*EE*) ресурсоощадності.

Чим більша питома вага останнього у фактичній вартості виробленої та реалізованої продукції (*ВП*), тим вищий коефіцієнт економічної ефективності виробництва (*KE*).

Отже, задача зводиться до кількісного визначення величини цього ефекту, яку можна розв'язати, спираючись на засади системності, трансформації і відносності.

1. Системність. Об'єкт дослідження розглядається як виробнича система, вхідні параметри якої – залучені до виробництва ресурси, що стають його чинниками: трудові чинники – робоча сила, знаряддя праці – *ОЗ* та *НМА*, предмети праці – *ОбЗ*. Вихідний параметр (кінцевий результат) на рівні економіки підприємства – валовий дохід (*ВД*).

2. Трансформація (перетворення). Економічні ресурси – потенційні складові майбутнього результату. У процесі виробництва *ОЗ*, *НМА* та *ОбЗ* переносять свою вартість на новостворену продукцію, формуючи за участю живої праці, кінцевий результат.

Розглянемо показники, що визначають внесок окремої одиниці кожного ресурсу при формуванні вартості продукції, що виробляється. Так, якщо на вході виробничого процесу маємо вартість *ОЗ* (Φ_{oz}), то на виході – їхню споживчу частку (A_{oz} – амортизація *ОЗ*). Відношення цих показників свідчить, що в періоді, який розглядається, кожна одиниця *ОЗ* перенесла на новостворену вартість продукції частину своєї вартості, яка являє собою середню норму амортизації залучених до виробництва *ОЗ* (H_{oz}).

Вартість виробленої продукції можна подати як суму перенесеної вартості залучених до виробництва ресурсів:

$$ВД = Ш \cdot В + \Phi_{oz} \cdot H_{oz} + \Phi_{нма} \cdot H_{нма} + \Phi_{обз}, \quad (5.8)$$

де $Ш$ – кількість зайнятих працівників, чол.; B – обсяг чистого доходу, що припадає на 1-го працівника, грош. од.; Φ – вартість певного виду активу, грош. од.; H – норма амортизації залученого до виробництва активу, %.

3. Відносність. В економічному аналізі застосовано поняття відносної економії ресурсів (вивільнення капіталу і праці внаслідок росту віддачі $OЗ$, HMA , $ОбЗ$, продуктивності праці) у 2-х періодах. Відносна економія $OЗ$ ($E_{OЗ}$), HMA (E_{HMA}), $ОбЗ$ ($E_{ОбЗ}$) чисельності зайнятих ($E_{ш}$) визначаються відповідно:

$$\begin{aligned} E_{OЗ} &= \Phi_{OЗ(0)} \cdot I_{вд} - \Phi_{OЗ(1)}, \\ E_{HMA} &= \Phi_{HMA(0)} \cdot I_{вд} - \Phi_{HMA(1)}, \\ E_{ОбЗ} &= \Phi_{ОбЗ(0)} \cdot I_{вд} - \Phi_{ОбЗ(1)}, \\ E_{ш} &= \Phi_{ш(0)} \cdot I_{вд} - \Phi_{ш}, \end{aligned} \quad (5.10)$$

де 0, 1 – початок і кінець періодів; $I_{вд}$ – індекс обсягу випуску продукції ($ВД_1/ВД_0$).

Таким чином відносна економія ресурсів (ресурсоощадності) знаходить своє відбиття в узагальнюючому показнику економічної ефективності виробництва.

Участь у виробництві $OЗ$, HMA , $ОбЗ$ і працівників відбивається у показниках, що характеризують спосіб та інтенсивність перенесення вартості 3-х перших чинників і рівень продуктивності 4-го при формуванні обсягів виробництва.

Управління ресурсоощадністю в системі управління підприємством є відносно самостійною підсистемою, що містить сукупність специфічних інструментів, правил, структурних органів, інформації і процесів, націлених на підготовку і забезпечення виконання планів ресурсоощадності. При управлінні ресурсоощадністю здійснюється обґрунтований вибір основних напрямків ресурсоощадності на підприємстві в цілому і для кожної структурної одиниці зокрема. Головною рисою ресурсоощадної діяльності підприємства на сьогодні повинна бути орієнтація на проведення комплексу заходів, які швидко реалізуються, охоплюють різні сторони його діяльності та дозволяють досягти

максимального ефекту економії. Об'єктивні умови для їх здійснення, повинна забезпечити цілісна система управління ресурсоощадністю на підприємстві (рис.5.7).

Рис. 5.7. Взаємозв'язок елементів системи управління ресурсоощадністю на переробному підприємстві

**Примітка: адаптовано автором на основі [336].*

На нашу думку, під системою управління ресурсоощадністю на переробному підприємстві слід розуміти сукупність дій щодо здійснення впливу управлінських органів (суб'єкту управління) на процес ресурсоощадності (об'єкт управління) за допомогою реалізації функцій, спрямованих на досягнення постійного підвищення ефективності використання

всіх ресурсів підприємства і, як наслідок, підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності. Ефективність процесу управління ресурсоощадністю залежить від того, за яким принципом формується система управління [336].

Таким чином, становлення ефективної системи управління ресурсоощадністю на підприємстві є сукупністю заходів, що забезпечують баланс між кінцевими результатами праці, характеризуються зростанням продуктивності, раціональним використанням ресурсів і їх економією – з одного боку і збільшенням об'єму реалізації продукції (робіт, послуг), – з іншого.

Процес становлення системи управління ресурсоощадністю на підприємстві повинен:

- включати підвищення матеріальної зацікавленості працівників у зростанні ефективності праці, зниженні собівартості одиниці продукції за рахунок раціонального використання ресурсів;

- дозволяти вести чіткий облік трудових і матеріальних витрат у процесі виробництва, проводити заходи технічного, організаційного і економічного характеру (застосування нової техніки і технологій, автоматизація виробництва, організація праці і виробництва, підвищення рівнів кваліфікації кадрів і їх мотивації та ін.);

- забезпечувати зростання продуктивності і економічного ефекту у вигляді доходу (прибутку).

Реалізація даних положень дозволить створити якісно нову ефективну систему управління ресурсоощадністю на підприємстві.

Метою розвитку інноваційної системи підприємства є удосконалення організаційних елементів та ефективного функціонування господарського комплексу промислового підприємства, де головним джерелом стійкого економічного розвитку виступають шлях до нових знань та їх технологічне застосування.

Під інноваціями розуміється процес трансформації витрат у випуск із метою генерування продукції, що характеризується більш високою якістю й

більш низькими витратами, ніж раніше. Інноваційно розвинуте підприємство освоює виробничі ресурси з метою виділитися серед конкурентів, а потім використовує ці ресурси для виробництва більш високоякісних і дешевих товарів, що, перш за все, є джерелом його конкурентних переваг. Інноваційні перетворення на переробному підприємстві – досить складні процеси, що важко реалізуються, навіть у період вагової державної підтримки підприємств. Основними проблемами, що стримують інноваційний розвиток підприємств, виступають: слабка організація управління інноваційними процесами, відсутність методичного забезпечення планування інноваційної діяльності та ін. [352, 353]. Крім того, стримування діяльності зумовлено недосконалістю системи інформаційного забезпечення інноваційних технологічних рішень, зокрема з ресурсоощадності.

Для переходу переробних підприємств на рівень інноваційного розвитку потрібне удосконалення процесу виробництва продукції, процесу переробки відходів та комплексного застосування природної сировини на основі механізму ресурсоощадності. Це може бути за допомогою досягнення динамічної рівноваги його технологічних, економічних, фінансових, соціальних та екологічних параметрів [131, 403]. Інноваційна діяльність на переробному підприємстві спрямована на створення економічних умов розвитку підприємства, покращення його фінансового стану, оснащення технікою нового покоління [402].

За видами економічної діяльності у 2012 році найбільша кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації, припадає на переробну промисловість – 1113 (95,9% від загальної кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації) [66]. Загалом, в умовах промислових підприємств України спостерігається динаміка зниження інноваційних технологій, що впроваджуються (у 2009-2010 роках), але за цей період кількість ресурсоощадних технологій зростає в динаміці, про що свідчать дані рис.5.8.

Значне зниження останнього показника спостерігається у 2012 році, але, відповідно обсягам утворення відходів промисловими підприємствами України

за цей період, дану ситуацію можна пояснити. Дані, зображені на рис.5.8, свідчать, що переробні підприємства України впроваджують інноваційні та ресурсоощадні технології, які, зокрема, стосуються переробки та утилізації відходів. На даний час існує значна кількість науково-технічних розробок та технологій для підприємств переробної промисловості з утилізації відходів переробного виробництва. Ці технології засновані на меншому споживанні енергії, природних ресурсів та їх комплексному використанні, що позитивно відображається на економічних показниках роботи підприємства [189].

Рис. 5.8. Інноваційні ресурсоощадні процеси в аспекті поводження з відходами в Україні, 2000-2013 рр.

*Примітка: складено автором на основі даних Державної служби статистики України.

Впровадження таких технологій потребує певного, адаптованого до сучасних умов, функціонального механізму ресурсоощадності. Під функціональністю механізму ресурсоощадності розуміється дієвість, або здатність виконувати своє призначення, тобто спроможність бути основою управління еколого-економічним потенціалом. Досліджуючи вплив інноваційних чинників на функціональність механізму ресурсоощадності, виникла необхідність застосування інформаційного забезпечення, тому що науково-дослідна інноваційна діяльність, насамперед, здійснюється на його основі.

Трактування поняття «інформаційне забезпечення» як загальної категорії можна прослідити у нормативно-правових документах, де трактується як сукупність форм документів, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягів, розміщення і форм існування інформації, яка використовується в інформаційній системі при її функціонуванні, а також організація банків даних [190]. Інформаційне забезпечення – важливий елемент автоматизованих інформаційних систем обліку, призначений для відображення інформації, що характеризує стан керованого об'єкта і є основою для прийняття управлінських рішень [362]. У більш поширеному вигляді інформаційне забезпечення включає в себе: інформаційний масив; потоки інформації; засоби збору, зберігання, відновлення, обробки й видачі інформації.

Інформаційне забезпечення на переробному підприємстві – це сукупність інформації за джерелами, яка підлягає використанню в процесі управління еколого-економічним потенціалом підприємств, а саме інформація про сучасні новітні технології ресурсоощадності, джерела фінансових екологічних доходів тощо.

Метою створення інформаційного масиву з інноваційних технологій (а саме ресурсоощадності) є підвищення ефективності застосування еколого-економічного потенціалу на переробному підприємстві за рахунок пошуку та раціональної систематизації інформації, її правильного розподілу залежно від установлених цілей і завдань. Інформаційний масив повинен забезпечити: прямий обіг споживачів до збереженої інформації й можливість її багаторазового використання; оперативний пошук і видачу інформації із запиту; запобігання відхиленням і втраті інноваційної еколого-економічної інформації.

Інформаційне забезпечення може використовуватись безпосередньо споживачами після формування інформаційного масиву, а може й після наукової обробки (рис.5.9). Наукова обробка передбачає створення науково-дослідницького забезпечення, а саме нових методик, інструментів розрахунку стосовно еколого-економічного напрямку.

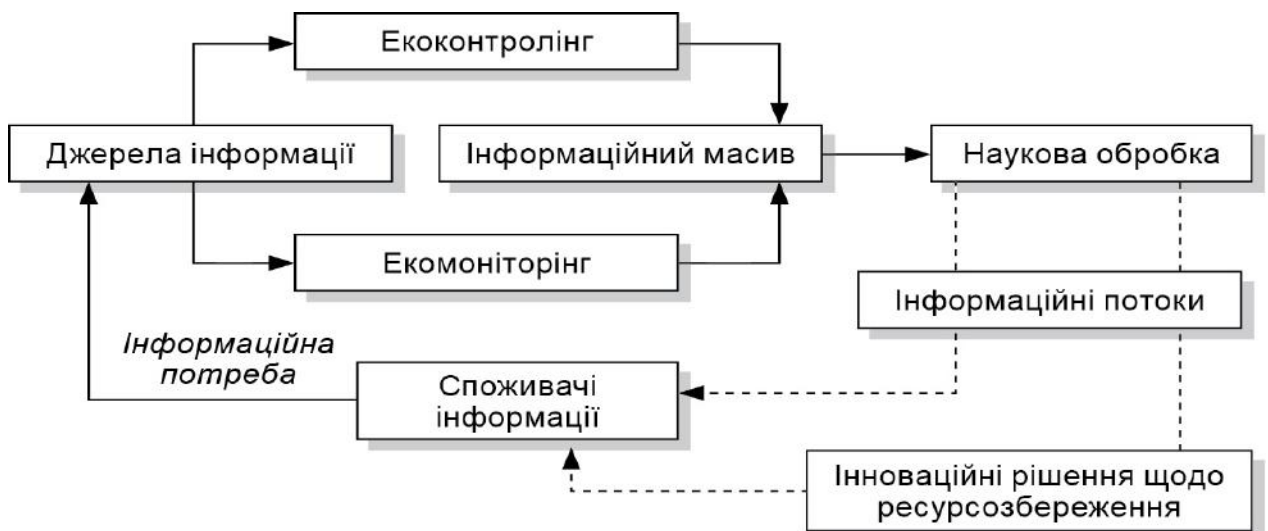

Рис. 5.9. Структура інформаційного забезпечення механізму ресурсоощадності
 *Примітка: адаптовано автором на основі [50].

Під інформаційним забезпеченням механізму ресурсоощадності розуміють певним чином упорядковану сукупність інформації, яку формують і використовують на різних стадіях даного процесу. Основою інформаційного забезпечення механізму ресурсоощадності є екологічна та економічна інформація, що характеризує виробничу, природоохоронну і фінансово-господарську діяльність суб'єктів контролю.

Оскільки механізм ресурсоощадності пов'язаний з технологічним впровадженням, ця обставина пояснює взаємозалежність з інформацією, яка може надходити з зовнішніх та внутрішніх джерел. Інноваційний чинник на підприємствах може здійснюватися через дослідницьке або інформаційне поле. Для першого варіанту здійснення інноваційного чинника потрібно впровадити систему матеріального стимулювання дослідницької діяльності на підприємстві [367]. А новітні ресурсоощадні методи саме розглядаються через інформаційне поле (тобто застосування існуючого або удосконаленого технічного рішення) [50].

Раціоналізація інформаційних потоків необхідна для виключення дублювання інформації через структурні підрозділи на підприємстві, мінімізувати маршрут її проходження. Заключним етапом формування інформаційного забезпечення є організація технологічного процесу переробки інформації, що включає: формування документообігу; визначення складу

операцій з переробки інформації, використаної при досягненні цілей ресурсоощадності; вибір комплексу технічних засобів з переробки інформації, що використовується для планово-прогнозних розрахунків а також впровадження механізму ресурсоощадності на підприємстві [40].

Для реалізації механізму ресурсоощадності на практиці, в умовах переробних підприємств необхідно впровадити певні технологічні процеси (технології), які можуть бути розроблені зусиллями ІТР на підприємстві, або за умов участі в інформаційному просторі, що дозволить знайти відповідні технологічні рішення. У структурі механізму ресурсоощадності є інформаційне забезпечення, що доводить вплив інноваційних чинників на даний механізм через інформаційне середовище.

У процесі формування системи інформаційного забезпечення важливим є визначення ступеня придатності даної системи для досягнення різних цілей і розв'язання різних завдань з ресурсоощадності та підвищення еколого-економічного потенціалу переробного підприємства. Це можна здійснити за допомогою інформаційних моделей.

Відповідно до цього, формування інформаційного забезпечення системи планування здійснюється в три етапи:

- 1) розподіл всієї сукупності інноваційної еколого-економічної інформації за видами використання;
- 2) створення інформаційного масиву й раціоналізація інформаційних потоків;
- 3) організація технологічного процесу з переробки інформації.

Інноваційний розвиток переробних підприємств, перш за все, має підвищити науково-технічний рівень виробництва, забезпечити ефективне використання усіх видів ресурсів при впровадженні нової техніки, технологічних процесів та інших інновацій [66, 131, 266].

Таким чином, можна представити етапи формування документообігу щодо процесу ресурсоощадності: стисла декларація (прийняття концепції ресурсоощадності на підприємстві, тобто сукупності напрямів організації

процесу); розгорнута програма дій (обґрунтування програми екологічної безпеки); інструкція (регламентація інформаційно-аналітичної роботи з проектами щодо ресурсоощадності); електронні документи – інформаційний масив (створення автоматизованих баз даних з заходів та проектів стосовно ресурсоощадності); техніко-економічне обґрунтування (відбір ресурсоощадних проектів для їх подальшої реалізації); звіт (контроль результатів виконання заходів та проектів з ресурсоощадності).

На переробному підприємстві джерелом інноваційної еколого-економічної інформації повинен бути підрозділ, до якого поступає і формується дана інформація (картотеки, фонди НТІ і НТД, архівні дані). Споживачами інформації у даному випадку виступають підприємства (функціональні підрозділи, що займаються управлінням еколого-економічним потенціалом, основою якого є механізм ресурсоощадності).

З викладеного можна зробити висновок, що функціонування системи інформаційного забезпечення механізму ресурсоощадності, а саме використання інформації про інноваційні методи переробки відходів виробництва, зумовлює необхідність розробки відповідної стратегії щодо кількісної оцінки еколого-економічного потенціалу підприємств, а також обґрунтування економічного ефекту від впровадження інноваційних елементів механізму ресурсоощадності у діяльність підприємства.

Глобалізація та активізація інноваційного процесу у сучасній світовій економіці, викликають необхідність інноваційного розвитку й інтелектуалізації виробництва, ринку та всієї економічної системи України, оскільки сприяють прогресивній зміні соціально-економічної структури суспільства і виробництва. Інноваційний тип розвитку припускає домінування науково-технічного прогресу в системі чинників виробництва, який став могутнім двигуном у вирішенні складних економічних та соціальних проблем. Наукові дослідження визначили зростаючу роль НТП в розвитку економіки і суспільства. До початку ХХ століття чинник праці забезпечив 48% економічного зростання, тоді як на частку чинника капіталу припало 22% і

чинника технологічного прогресу – 33%. У першій половині ХХ сторіччя на долю всіх чинників виробництва – капіталу, праці і технологічного прогресу – доводилося приблизно по третині загального економічного зростання, а в кінці 70-х років частка технологічного прогресу досягла 70% [427, с.14]. У розвинених країнах внесок науково-технічного прогресу у приріст ВВП складає від 75% до 100% [427, с.14]. З розповсюдженням інформаційно-комунікаційних технологій ситуація змінюється ще істотніше. НТП впливає на інноваційну діяльність і відображає дії підприємств, що спрямовані на прогресивне оновлення техніко-технологічної бази, використання нововведень, нових способів і форм реалізації потенціалу суб'єкта господарювання, що, у свою чергу, впливає на зниження витрат ресурсів та підвищення ефективності виробництва.

Отже, у цьому зв'язку, впровадження інновацій стає важливим чинником науково-технічного та економічного розвитку виробництва.

Так, за проведеними розрахунками у 2007 році питома вага реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізації складала 4,8%, а в останні роки величина цього показника не досягала 4%. Крім того, з 2008 по 2012 роки в Україні зменшилося виробництво нових видів продукції, зокрема нових видів техніки, а також скоротилося впровадження нових технологій. За даними Держдепартаменту інтелектуальної власності, щорічно в країні видається 15-20 тисяч патентів, проте застосування знаходить не більше 1%. У Тернопільській області також спостерігалось істотне зниження цих показників. Так кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю у 2008 році склало – 108, у 2009 – 72, у 2010 – 75, у 2011 – 75, у 2012 – 66, у 2013 – 70, у 2014 – 63, а їх частка в загальній кількості підприємств дорівнювала 3,55%, 2,22%, 2,27%, 2,24%, 1,94%, 2,08%, 1,9% відповідно.

А в умовах глобалізації економічне зростання та конкурентоспроможність підприємств і країни в цілому, визначається їх здатністю генерувати та швидко впроваджувати інновації. В інноваційному розвитку України найважливішу роль відіграють промислові підприємства,

оскільки саме вони здійснюють інноваційну діяльність. Крім того, суб'єкти господарювання є носіями організаційного ресурсу, який активізує їх потенціал, створює умови, необхідні для реалізації наявних можливостей.

На сучасному етапі інновації стають головним засобом ресурсоощадності та зростання ефективності виробництва, необхідною умовою підвищення якості та кількості продукції, появи нових товарів та послуг, що сприяє прогресивному розвитку і поліпшенню результатів роботи підприємств.

Таким чином, впровадження інновацій стає невід'ємною частиною виробничої та підприємницької діяльності.

Також необхідність інноваційного розвитку промислового комплексу України викликана високим рівнем інноваційного зростання в світовій економіці, та застарілою техніко-технологічною базою переробних підприємств. Активізація інноваційної діяльності вітчизняних переробних підприємств у напрямку ресурсоощадності стає ще актуальнішою у зв'язку з інтеграцією України в систему світового господарства та її вступом до Всесвітньої торгової організації.

Важливість цього процесу у відновному зростанні економіки України зростає з урахуванням кризових явищ економічної системи, обумовлених крім всього, ще і технічним відставанням промисловості України, що викликає необхідність переорієнтації виробничого потенціалу на створення конкурентоспроможних підприємств. Проте, на думку багатьох вчених, криза також як і стабільний стан, необхідний системі для її розвитку. Криза розглядається як переломний момент у розвитку системи, яка створює умови та забезпечує простір для нового. Вона змінює тенденції життєдіяльності системи, руйнує її стійкість і радикальним чином оновлює. А інновації впливають на динаміку економічного зростання, відкривають нові можливості для розширення економіки, і в той же час, ослабляють можливість продовження цього розширення в традиційних напрямках.

Відповідно до теорії Й. Шумпетера, інновації супроводжуються творчим руйнуванням економічної системи, викликаючи її перехід з одного стану рівноваги в інше [443].

М. Менш вважає, що орієнтуючись на поточний прибуток, підприємці керуються економічною кон'юнктурою, упускаючи з поля зору довгострокові альтернативи технічного розвитку, і впровадження інновацій в виробництво відбувається в результаті різкого падіння ефективності інвестицій в традиційні напрями, коли вже накопичені надмірні потужності, які крім того, мають значний моральний і фізичний знос. В цьому випадку впровадження інновацій стає єдиною можливістю прибуткового вкладення коштів і в результаті інновації дозволяють подолати кризовий процес.

Інноваційний процес можна представити як певний вид діяльності підприємств, яка створює послідовний ланцюжок подій, що бере початок від інноваційної ідеї і приводить до її практичної реалізації шляхом створення інноваційного продукту, застосування його в практичній сфері та реалізації на ринку.

Успішне впровадження інновацій на підприємстві, залежить від чинників, що здатні або загальмувати, або прискорити інноваційний процес. Чинник виступає як рушійна сила економічних і виробничих процесів, оскільки є істотним об'єктивним причинним явищем, або процесом у виробництві, під впливом якого змінюється рівень його ефективності. До чинників відносяться умови, причини, параметри, показники, що роблять вплив на економічний процес і результати цього процесу [30]. В економічній літературі приводяться наступні основні чинники, що впливають на розвиток інноваційного процесу, які приведені в таблиці 5.2 [479].

У результаті аналізу чинники, що впливають на заощадження ресурсів, а також характеризують інноваційний розвиток підприємства, розподілено на дві групи, які складаються із зовнішніх та внутрішніх для підприємства чинників. Для здійснення практичної оцінки ступеня впливу чинників запропоновано

конкретні економічні показники, які є окремими складовими певного чинника групи.

Таблиця 5.5

Основні чинники, що перешкоджають чи сприяють інноваційній діяльності переробних підприємств

Група чинників	Чинники, що перешкоджають інноваційній діяльності	Чинники, що сприяють інноваційній діяльності
Економічні, технологічні	Недолік коштів для фінансування інноваційних проєктів, слабкість матеріальної і науково-технічної бази, відсутність резервних потужностей, домінування інтересів поточного виробництва	Наявність резерву фінансових і матеріально-технічних засобів, прогресивних технологій, необхідної господарської та науково-технічної інфраструктури
Політичні, правові	Обмеження з боку антимонопольного, податкового, амортизаційного, патентно-ліцензійного законодавства	Законодавчі заходи (особливо пільги), що заохочують інноваційну діяльність, державна підтримка інновацій
Соціально-психологічні, культурні	Перебудова нової роботи та способів поведінки діяльності, порушення стереотипів і традицій, що склалися, боязнь невизначеності, та покарань за невдачу	Визнання, забезпечення можливостей самореалізації, звільнення творчої праці, нормальний психологічний клімат в трудовому колективі
Організаційно-управлінські	Стала організаційна структура компанії, зайва централізація, авторитарний стиль управління, переважання вертикальних потоків інформації, відомча замкнутість, трудність міжгалузевих і міжорганізаційних взаємодій, жорсткість в плануванні, орієнтація на складені ринки, орієнтація на короткострокову окупність, складність узгодження інтересів учасників інноваційних процесів	Гнучкість оргструктури, демократичний стиль управління, переважання горизонтальних потоків інформації, самопланування, допущення коректувань, децентралізація, автономія, формування цільових робочих груп

**Примітка: складено автором на основі [449].*

Виходячи з вищевикладеного для вивчення розвитку інноваційної діяльності підприємств і її впливу на заощадження ресурсів, пропонується наступна класифікація внутрішніх чинників, обумовлених інноваційним процесом (рис. 5.10). Необхідність звуження кола чинників, які безпосередньо включаються в економічний механізм, викликана тим, що облік широкого складу чинників в організаційно-економічному механізмі інноваційної діяльності з ресурсоощадності на підприємстві зробить його дуже громіздким і

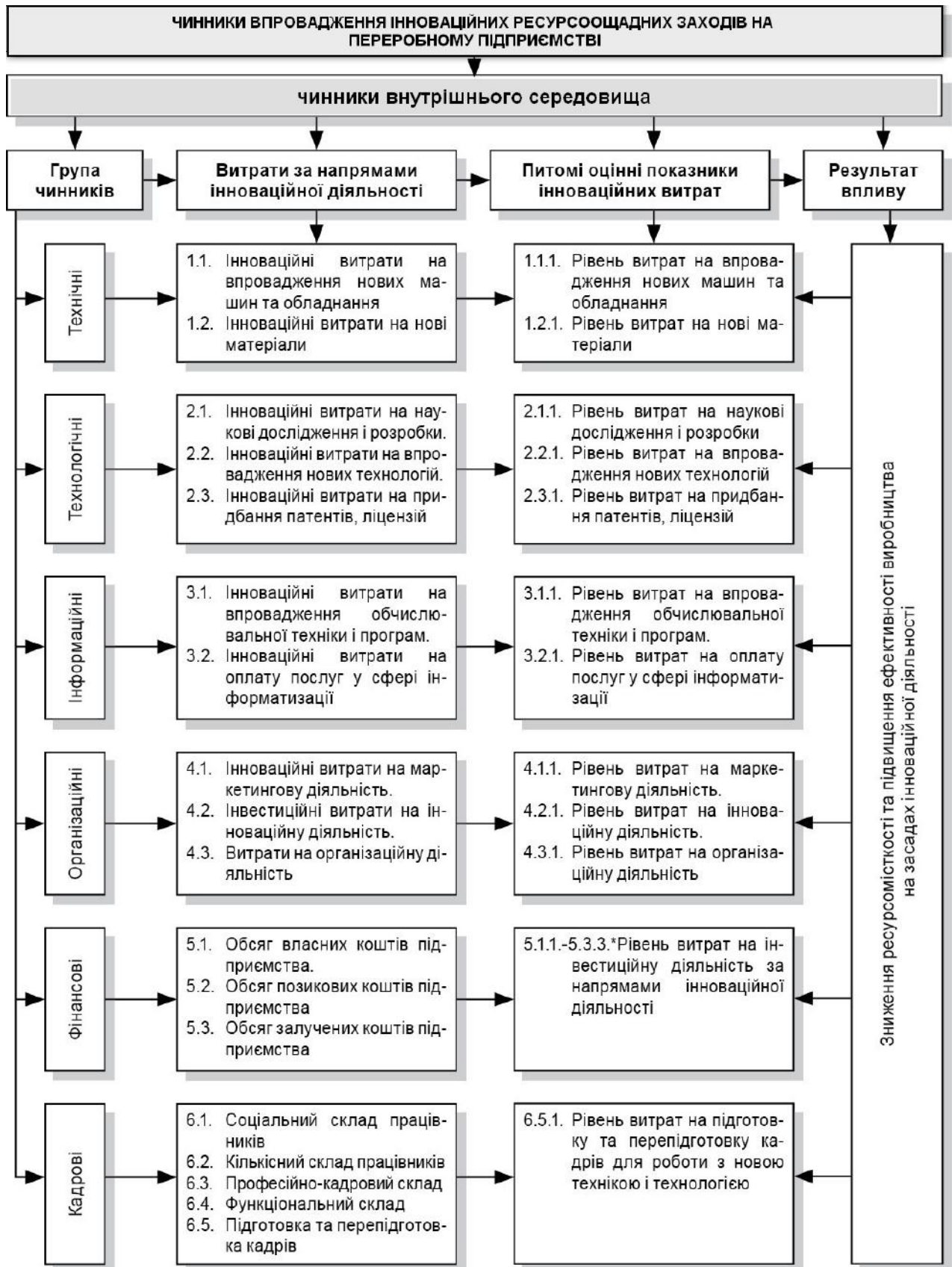

Рис. 5.10. Чинники впровадження інноваційних ресурсощадних заходів на переробних підприємствах відповідно до Європейських вимог

*Примітка: адаптовано автором на основі [449].

слабо керованим. Виходячи із необхідності забезпечення управління даними чинниками з боку підприємства, логічним є обмеження дослідження внутрішніми чинниками, що являють собою напрями інноваційної діяльності, які впливають на збереження ресурсів підприємства, безпосередньо відображають його інноваційну політику та характеризують сферу виробництва. Тому провідними є:

- рівень витрат на інноваційну діяльність підприємств;
- рівень інноваційних витрат на придбання нових машин, обладнання, установок, інших видів виробничих фондів;
- рівень інноваційних витрат на впровадження нових технологій;
- рівень витрат на проведення досліджень і розробок.

На нашу думку, ресурсоощадність є процесом зниження витрат всіх видів виробничих ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових, енергетичних та ін.), що забезпечує зростання ефективності виробництва, шляхом найбільш раціонального їх використання за рахунок оновлення техніко-технологічної бази та прогресивного розвитку підприємства, що відображено на рис.5.11 комплексна схема-модель функціонування ресурсоощадного організаційного механізму в умовах різногалузевої належності переробних підприємств харчової промисловості.

Аналіз ефективності використання такого провідного матеріального ресурсу, як основні виробничі фонди, а також трудових ресурсів підприємств показав, що за період 2009-2014 років у сфері виробництва України спостерігалася тенденція збільшення фондівдачі, за рахунок чого більшою мірою і відбувся приріст продукції, що випускалася, зросла фондоозброєність та продуктивність праці, відповідно знизилася фондомісткість, але показники капіталомісткості виробництва стали вищими. Проте за останній період спостерігалася тенденція зниження обсягу інвестицій, спрямованих на прогресивне оновлення основних виробничих фондів, що негативно вплинуло на вказані показники. Впровадження різного роду нововведень на вітчизняних

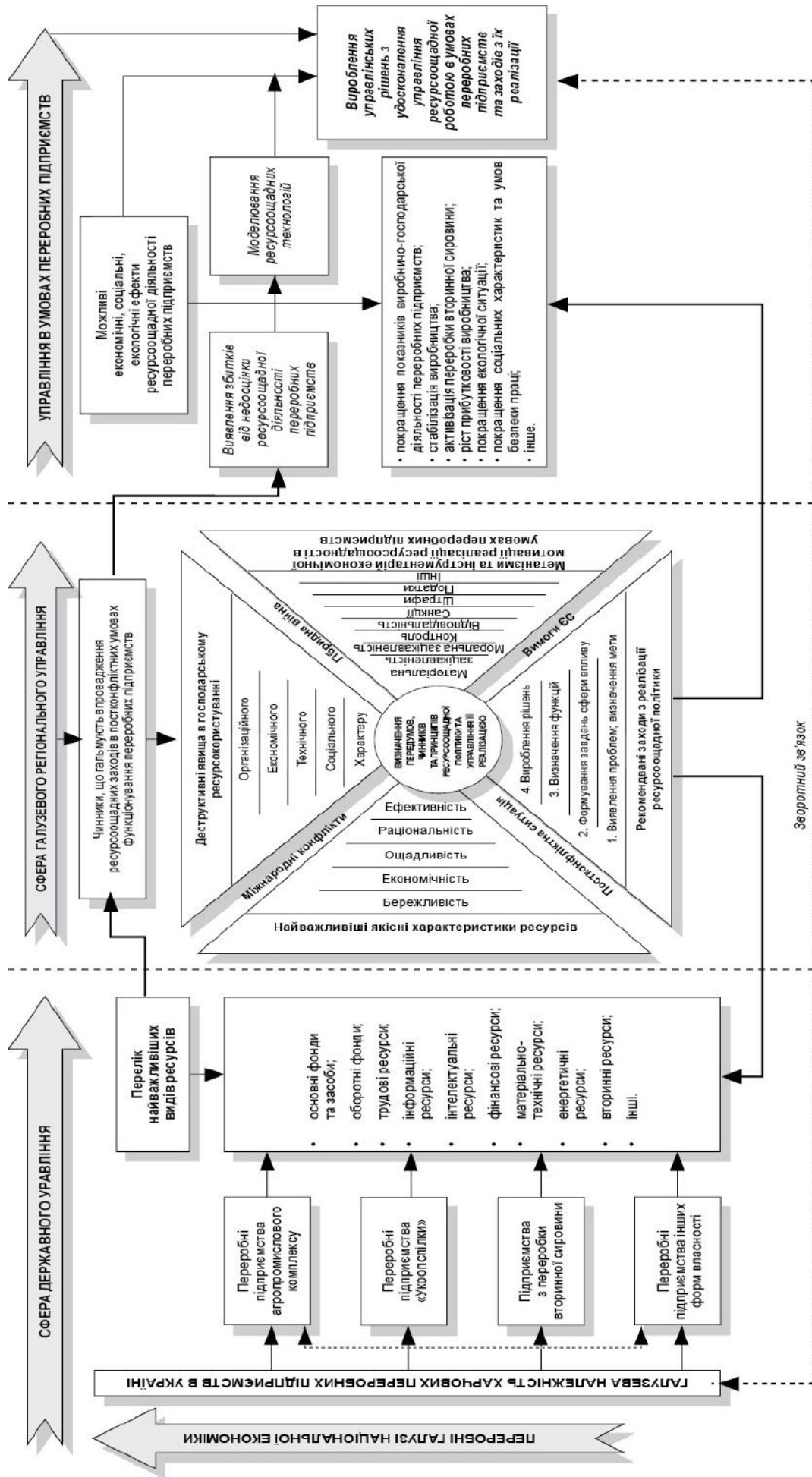

Рис. 5.11. Комплексна схема-модель функціонування ресурсоощадного організаційно-економічного механізму в умовах різногалузевої належності переробних підприємств харчової промисловості

*Примітка: розробка автора.

переробних підприємствах, як правило, здійснюється час від часу, а не на постійній основі, це обумовлене низькою інноваційною активністю в Україні.

Так у розвинених країнах (наприклад, Німеччині) питома вага промислових підприємств, які здійснювали інноваційну діяльність, ще в 1999 році досягала 70% [427], і надалі спостерігалось її збільшення, а в нашій країні за останні десять років цей показник не перевищував 10-12%. Однією з причин такої низької інноваційної активності підприємств в Україні, разом з недоліком фінансових ресурсів, а також невизначеністю і високим ризиком інноваційної діяльності, є відсутність належного досвіду в управлінні нововведеннями і ефективного цілісного організаційно-економічного механізму інноваційної діяльності з ресурсоощадності, який передбачав би чітку впорядкованість його елементів та ефективність їх взаємодії. Оскільки «проходження по інноваційному шляху розвитку економіки вимагає створення системи науково-інноваційної діяльності і механізмів її функціонування, адекватних поставленим цілям» [377]. Такий механізм повинен складатися, перш за все, з наступних елементів, які відображають послідовність операцій в результаті його використання (рис.5.12):

- цільове управління інноваційною діяльністю з ресурсоощадності; визначення завдань, функцій і форм інноваційної діяльності з ресурсоощадності на підприємстві;
- визначення чинників інноваційного розвитку підприємства на основі інноваційної діяльності;
- моделювання взаємодії і визначення ступеня впливу інновацій на економічні показники роботи підприємства;
- оптимізація процесу ресурсоощадності і ефективності діяльності підприємства на основі інновацій;
- формування величини і структури інвестицій в інновації на основі індикаторів результативності інноваційної діяльності;
- планування інноваційної діяльності.

Рис. 5.12. Організаційно-економічний механізм забезпечення інноваційної діяльності з ресурсоощадності на переробному підприємстві

**Примітка: розробка автора.*

Стратегічними цілями управління інноваційною діяльністю підприємства, спрямованою на ресурсоощадність, є зниження витрат ресурсів виробництва та підвищення його ефективності. Стратегічними інструментами служать: інноваційно-інвестиційна політика підприємства, нові знання і технології, нові основні виробничі фонди, капітал підприємства і фінансові ресурси, що забезпечують інвестиції в матеріальні і нематеріальні активи, ресурси виробництва. А ресурсоощадність, особливо в умовах ринкової кризи, викликає необхідність забезпечення заходів щодо зниження витрат виробництва. Тому, процес управління інноваційною діяльністю, спрямованою на заощадження ресурсів і забезпечення економічного зростання складається з наступних дій:

- аналізу та оцінки впливу інновацій на економічні показники підприємства;

– прогнозування величини показників ресурсомісткості та ефективності виробництва залежно від впровадження нововведень, їх оптимізації і планування;

– регулювання величини і структури інвестицій в інновації для досягнення цільових показників.

З метою забезпечення ефективності даного процесу на вітчизняних підприємствах повинні створюватися відповідні системи реалізації вказаних функцій, тобто необхідно приділяти окрему увагу створенню ефективного механізму інноваційного розвитку підприємства, як в теорії, так і на практиці.

Механізм інноваційної діяльності з ресурсоощадності ґрунтується на стратегічному плануванні, яке є алгоритмом дій, пов'язаних в просторі і в часі, націлених на виконання стратегічних завдань, що виходять із стратегії підприємства. Дія механізму заснована на управлінні інноваційною діяльністю шляхом формування необхідного обсягу інвестицій за її напрямками, які вимірюються рівнем витрат на інновації і впливають на зниження ресурсомісткості та зростання ефективності виробництва, а також забезпечують поліпшення результатів роботи підприємства. Тому виявлення та пояснення закономірності зміни досліджуваних економічних показників під впливом чинників інноваційної діяльності, а також оцінка їх взаємозв'язку, можуть бути проведені за допомогою економіко-математичного моделювання на основі функції цілі. Оскільки цільова функція є математичним виразом деякого критерію якості якого-небудь процесу у порівнянні з іншим, і дозволяє уявити процеси, що відбуваються, і взаємозв'язки між ними у вигляді економетричної моделі.

З метою визначення впливу кожного чинника інноваційної діяльності на економічні показники, а також ступеня їх взаємодії, складається кореляційна залежність даних параметрів, яка описується за допомогою регресійної моделі:

$$I = F\left(\frac{I_i}{K_i}\right) + B_i, \quad (5.11)$$

де: $F(I_i / K_i) = f(K_i)$ – функція регресії I_i на K_i ; I_i – залежна (з'ясовна) змінна або показник витрат ресурсів; K_i – незалежна (пояснююча) змінна або рівень витрат за напрямками інноваційної діяльності підприємства; $f(K_i)$ – детермінована не випадкова компонента процесу; B_i – випадкова компонента процесу.

На величину витрат ресурсів (I_i) впливають такі вхідні величини як рівень загальних витрат на інновації (K_1), рівень інноваційних витрат на впровадження нових машин, обладнання та інших технічних засобів (K_2), рівень інноваційних витрат на впровадження нових технологій (K_3), рівень витрат на проведення досліджень і розробок (K_4) в розрахунку на одного працівника, а також рівень загальних витрат на інновації (K_5), рівень інноваційних витрат на впровадження нових *ОВФ* (K_6), рівень інноваційних витрат на впровадження нових технологій (K_7), рівень витрат на проведення досліджень і розробок (K_8) в розрахунку на одну гривню реалізованої продукції. Регресійна модель має вираз математичної формули, яка пояснює взаємозалежність вказаних показників, та описує кількісне співвідношення показників інноваційної і виробничої діяльності. Визначення закономірностей впливу інноваційних витрат на заощадження ресурсів підприємства дозволяє провести оцінку інноваційної діяльності і розрахувати прогностичні показники ресурсомісткості та ефективності виробництва залежно від величини інвестицій в інновації, тобто за допомогою регресійних моделей можливо встановити зміну величини витрат виробничих ресурсів за рахунок зміни рівня витрат на інновації. Це дає можливість управління економічними показниками, що характеризують ресурсомісткість та ефективність виробництва, шляхом встановлення необхідного обсягу капітальних вкладень для досягнення запланованого кінцевого результату роботи підприємства.

Таким чином, за результатами дослідження можна зробити висновок, що доцільно розглядати інновації як впроваджені в процесі виробництва нововведення у вигляді інноваційних продуктів і технологій з метою скорочення витрат ресурсів підприємства та підвищення ефективності його функціонування, а ресурсоощадності як процес зниження витрат всіх видів

виробничих ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових, капітальних та ін.), що забезпечує зростання ефективності виробництва, шляхом найбільш раціонального їх використання за рахунок оновлення техніко-технологічної бази та прогресивного розвитку підприємства.

Крім того, встановлені чинники інноваційної діяльності, що являють собою рівень витрат за напрямками інноваційної діяльності і впливають на ресурсомісткість та ефективність виробництва, дозволяють сформувати систему показників витрат ресурсів виробництва і витрат на інновації, моделювати та прогнозувати взаємодію виробничої і інноваційної діяльності підприємства на основі цільових функцій, а також оптимізувати отримані результати. Що, у свою чергу, дає змогу створення механізму управління інноваційною діяльністю, яка забезпечує процес ресурсоощадності і сприяє поліпшенню результатів роботи підприємства відповідно до вимог сьогодення при входженні до ЄС.

Висновки до розділу 5

1. Сучасна інтенсивна система господарювання в умовах переробних підприємств характеризується високою енерговитратністю. Зростання витрат енергоресурсів не забезпечує пропорційного зростання продукції виробництва. Тобто традиційні чинники матеріального виробництва не відповідають вимогам сталого розвитку переробних підприємств. Визначальним чинником такого розвитку є формування інноваційних технологій на основі прогресивної економіки, інформації, що забезпечують синергетичний ефект у використанні ресурсів підприємств.

2. На заміну інтенсивній системі господарювання пропонуються альтернативні системи, які спрямовані на ресурсоощадність. Не зважаючи на те, що альтернативні системи господарювання забезпечують нижчу рентабельність від традиційних, все ж їх використання носить перспективний характер, оскільки досягається умова екологізації природних екосистем.

3. Підвищення економічної ефективності альтернативних екологічних

систем господарювання досягається шляхом використання інноваційних технологій, суть використання яких полягає в ресурсоощадному використанні ресурсів. Використання цих засобів відкриває значні перспективи в відтворенні якісного стану ресурсів переробних підприємств.

4. Зважаючи на нагальність розв'язання екологічних проблем, зокрема на першочерговість вирішення завдань із створення сучасної інфраструктури поводження з відходами, у середньостроковій перспективі Україна має орієнтуватись на можливості держави та бізнесу щодо мобілізації фінансових джерел. Це передбачає широке використання приватної ініціативи і залучення відповідного інвестиційного капіталу, створення комплексної і дієвої системи сприяння підприємству у сфері заготовляння та рециклінгу відходів, запровадження адекватного податкового регулювання тощо. Роль держави у цій справі має полягати у підтримці вітчизняного науково-технічного і промислового потенціалу і забезпеченні його активного залучення до створення інфраструктурних об'єктів.

5. Основними напрямками удосконалення економічного стимулювання ресурсоощадності в Західному та Подільському регіонах є: стимулювання раціонального використання природних ресурсів і застосування ресурсо- і енергоощадних технологій з метою зниження дії на довкілля до екологічно безпечного рівня; створення необхідних фінансово-економічних умов для ефективного функціонування природно-ресурсного комплексу і забезпечення відтворення поновлюваних природних ресурсів на стійкій основі; залучення інвестицій у проекти ресурсоощадності.

6. Оцінку еколого-економічної ефективності ресурсоощадності на рівні Західного та Подільського регіонів необхідно здійснювати у наступних напрямках: проведення повної інтегральної оцінки ефективності інвестицій у ресурсоощадність в рамках території, оцінка екологічної, економічної, соціальної ефективності ресурсоощадності; прогнозування кінцевого результату ресурсоощадності для території з метою підвищення зацікавленості в цьому виді діяльності потенційних учасників ресурсоощадних процесів;

оптимальний розподіл інвестицій за об'єктами, галузями територіального господарства, що забезпечує максимізацію еколого-економічного ефекту ресурсоощадності.

7. Еколого-економічний механізм управління ресурсоощадністю на територіальному рівні дозволяє вирішувати наступні завдання: проведення моніторингу територіальних проблем (соціальних, екологічних, економічних тощо), розв'язання яких може бути забезпечене за рахунок ресурсоощадності; оцінка еколого-економічної ефективності ресурсоощадних заходів для окремих підприємств і території в цілому; формування оптимального набору територіальних ресурсоощадних проектів, комплексного територіального еколого-економічного ефекту, що забезпечує максимізацію комплексного територіального еколого-економічного ефекту; узгодження інтересів території і підприємств при реалізації ресурсоощадних проектів за допомогою перерозподілу еколого-економічних ефектів ресурсоощадності між ними; обґрунтування застосування конкретного виду еколого-економічного інструментарію; забезпечення реалізації ресурсоощадних заходів на території, що характеризуються максимальною еколого-економічною ефективністю як за рахунок засобів господарюючих суб'єктів, так і за рахунок бюджетних коштів.

8. Процес становлення системи управління ресурсоощадністю на підприємстві повинен: включати підвищення матеріальної зацікавленості працівників у зростанні ефективності праці, зниженні собівартості одиниці продукції за рахунок раціонального використання ресурсів; дозволяти вести чіткий облік трудових і матеріальних витрат у процесі виробництва, проводити заходи технічного, організаційного і економічного характеру (застосування нової техніки і технологій, автоматизація виробництва, організація праці і виробництва, підвищення рівнів кваліфікації кадрів і їх мотивації та ін.); забезпечувати зростання продуктивності і економічного ефекту у вигляді доходу (прибутку).

9. Функціонування системи інформаційного забезпечення механізму ресурсоощадності, а саме використання інформації про інноваційні методи

очищення вод (або переробки інших відходів виробництва), зумовлює необхідність розробки відповідної стратегії щодо кількісної оцінки еколого-економічного потенціалу підприємств, а також обґрунтування економічного ефекту від впровадження інноваційних елементів механізму ресурсоощадності у діяльність підприємства.

10. Стратегічними цілями управління інноваційною діяльністю підприємства, спрямованою на ресурсоощадність, є зниження витрат ресурсів виробництва та підвищення його ефективності. Стратегічними інструментами служать: інноваційно-інвестиційна політика підприємства, нові знання і технології, нові основні виробничі фонди, капітал підприємства і фінансові ресурси, що забезпечують інвестиції в матеріальні і нематеріальні активи, ресурси виробництва, а ресурсоощадність, особливо в умовах ринкової кризи, викликає необхідність забезпечення заходів щодо зниження витрат виробництва.

Основні положення розділу висвітлено у таких джерелах [119, 120, 143, 144, 146, 151, 152, 154, 155, 156, 158, 159, 162, 164, 166, 172, 173].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичні узагальнення та розроблено методологічні підходи щодо вирішення наукової проблеми управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств в постконфліктних умовах. Результати дослідження дозволили зробити наступні висновки та пропозиції теоретичного, методологічного і науково-прикладного характеру:

1. Аналізуючи існуючі тенденції розвитку використання ресурсів, встановлено, що перспективним напрямом управління та організації ресурсоощадною діяльністю в національній економіці є стратегія розвитку переробних підприємств, яка синтезує позитивні сторони системи, знижуючи деградаційні процеси.

2. Встановлено, що деструктивні явища ресурсовикористання в умовах переробних підприємств – це будь-які постконфліктні події і процеси, що порушують раціональне використання і відтворення ресурсної бази. У контексті ресурсів вони призводять до погіршення їх якісних характеристик, втрат засобів виробництва. З позицій системного підходу проведено класифікацію деструктивних явищ за такими ознаками, як час прояву, територіальний масштаб, тенденції розвитку, напрям впливу, джерела походження. Встановлено, що наслідки дії деструктивних явищ зумовлюють такий стан ресурсів, як природний, рівноважний, кризовий, критичний і катастрофічний, що визначає масштаб негативних змін і комплекс заходів управління та організації ресурсоощадною діяльністю.

3. Історичний розвиток ресурсоощадної діяльності переробних підприємств у контексті економічної науки віддзеркалює той факт, що використання ресурсів тривалий час мало антропоцентричний характер, розглядаючи ресурси як елемент для отримання максимального прибутку. Екстенсивне використання ресурсів в умовах адміністративно-командної системи було обґрунтовано існуючою, на той час, доктриною радянської науки,

орієнтованою на зростання обсягів виробництва, у результаті чого було порушено гармонізацію відносин суспільства. Доведено необхідність в умовах ринкових трансформацій виробництва розробки концептуальних основ та механізмів розвитку ресурсоощадної діяльності переробних підприємств, в основі яких є інноваційні технології, які гармонійно поєднують інтенсифікацію виробництва, раціональне використання ресурсів і високу якість продукції.

4. Встановлено, що ресурсоощадна діяльність переробних підприємств являє собою систему технічних, технологічних, організаційних, економічних, соціальних заходів і засобів спрямованих на раціональне використання усіх видів ресурсів, виходячи з існуючого рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин з екологічно безпечним впливом на навколишнє середовище. Чинники управління та організації ресурсоощадною діяльністю справляють свій вплив лише в комплексі на основі об'єднання в оптимальному співвідношенні техніко-технологічних, організаційних і соціально-економічних чинників, що забезпечує сталий розвиток переробного виробництва у постконфліктних умовах.

5. Виявлено основні принципи управління та організації ресурсоощадною діяльністю підприємств, зміст яких полягає у системності, комплексності, цілісності, довгострокової перспективи, нормативності, взаємовідповідальності, інформаційності, врахування вартості упущених можливостей, платності, економічного стимулювання, відшкодування збитків, «забруднювач сплачує». Встановлено, що реалізація ресурсоощадної діяльності досягається шляхом моніторингу, який включає такі етапи, як спостереження, аналіз, прогнозування змін, інформаційна підтримка управлінського рішення. У контексті аналізу даних моніторингу вдосконалено систему оцінки ефективності використання ресурсів на підставі показника, який являє собою відношення грошової оцінки ресурсу до вартості продукції. Запропоновано інтегральний показник ефективності використання ресурсного потенціалу як співвідношення обсягу виробництва до сукупних витрат кожного виду ресурсів.

Ефективність використання ресурсного потенціалу переробної галузі визначається як сума коефіцієнтів ефективності використання ресурсного потенціалу кожного підприємства.

6. Ретроспективний аналіз розвитку переробних підприємств показав, що в міру удосконалення засобів, розширення асортименту продукції і зміною соціально-економічних формацій суспільства вершиною деградаційних процесів став період соціалістичного способу господарювання, який знайшов своє продовження в умовах ринкової економіки. Такі деструктивні явища складають продовольчу і національну загрозу країні.

7. З метою зменшення негативних наслідків при використанні ресурсів переробних підприємств у постконфліктних умовах запропоновано відповідні організаційно-економічні механізми та розроблено методологічні підходи визначення збитків, зумовлених погіршенням якісного стану виробництва за певний період на основі статистичних даних.

8. Для організації відшкодування збитків, зумовлених деградацією ресурсного потенціалу запропоновано корегування, зміни та доповнення до нормативно-правових актів, які розкривають відмінність формулювань: «збитки від погіршення економічного стану» та «недоодержаний дохід».

9. Встановлено, що однією з причин недостатнього ресурсного забезпечення переробних підприємств в постконфліктних умовах є диспаритет цін продукції аграрного сектора і промисловості. Для зменшення диспаритету цін держава повинна забезпечити рівні умови для функціонування господарства і промисловості. Стандарт середньої норми прибутку на продукцію повинен прийматися на рівні норми прибутку від промислового капіталу. Усунення диспаритету цін досягається завдяки протекціоністській політиці держави у формі державних програм, з відповідним їх фінансуванням, спрямованих на збільшення попиту на продукцію або зниження витрат виробництва, закупівлі або надання під нього кредиту для гарантування та підтримки цін, субсидування переробного виробництва.

10. Доведено, що забезпечення переробних підприємств фінансовими ресурсами, страховими виплатами повинно здійснюватися за умови регламентації їх господарської діяльності на підставі програм, проектів. При цьому оцінка збитків, заподіяних страховим випадком, визначається на підставі даних оцінки заподіяних збитків. Встановлено, що бюджетне фінансування заходів з раціонального використання ресурсів в Україні складає лише 2,5-4,5% від норми передбаченої законом України, а з прийняттям чинного Податкового кодексу України взагалі не підтримується централізоване та цільове використання коштів, що надходять від сплати податку.

11. Враховуючи пріоритетні напрями стратегії енерго- і ресурсоощадності державою розроблено концептуальні положення розвитку ресурсоощадної діяльності переробних підприємств. Доведено, що в основі впровадження ресурсоощадних технологій є інноваційність виробництва, яка ґрунтується на використанні новітніх технологій.

12. Встановлено, що запропонований організаційно-економічний механізм управління та організації ресурсоощадною діяльністю переробних підприємств в постконфліктних умовах дозволяє вирішувати наступні завдання: оптимізувати витрати ресурсів на переробному підприємстві при виробництві нових видів продукції; здійснити моніторинг виробничих, соціальних, економічних та екологічних проблем, що виникають на підприємстві, вирішення яких можливе за рахунок інноваційних ресурсоощадних технологій; підвищити рівень та покращити умови продуктивності праці на підприємстві, за рахунок ресурсоощадних технологій; оцінити результати ресурсоощадності на підприємстві, як за окремими ресурсоощадними заходами, так і за видами ресурсів, визначати внесок окремих підрозділів підприємства та працівників у загальний результат ресурсоощадності; зацікавити працівників підприємства, перш за все проектувальників нових виробів, у постійному пошуку та реалізації резервів ресурсоощадності, шляхом створення ефективної системи заохочень;

максимізувати прибуток переробних підприємств, підвищити рівень конкурентоспроможності продукції та посилити позиції підприємства на ринку за рахунок систематичного виявлення та використання наявних резервів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції: монографія / [М. Бетлій, О. Бородіна, Т. Зінчук та ін.] ; за ред. О. Бородіної. – Ужгород : ІВА, 2006. – 496 с.
2. Актуальные проблемы устойчивого развития: монография / [В. А. Акимов, Е. В. Бридун, М.Ю. Ватагин и др.] ; под общ. ред. И. В. Недина. – Киев : Знание Украины, 2003. – 405 с.
3. Амосов О. Ю. Проблема ресурсоощадності в Україні та шляхи її вирішення / О. Ю. Амосов, Н. Л. Гавкалова // Теорія та практика державного управління / О. Ю. Амосов, Н. Л. Гавкалова, 2011. – Вип. 3 (34). – С. 1–5.
4. Амоша О. І. Концептуальні орієнтири промислової політики України (на середньострокову перспективу) [Електронний ресурс] / О. І. Амоша. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/EProm/2008_43/st_43_01.pdf.
5. Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики: монографія / В. І. Андрейцев. – Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2011. – 373 с.
6. Андреева Г. І. Економічний аналіз: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / Г. І. Андреева. – Суми: УАБС, 2007. – 230 с.
7. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В. Г. Андрійчук. – Київ : Київський національний економічний університет, 2006. – 292 с.
8. Андрушків Б. М. Економічна та майнова безпека підприємства та підприємництва. Антирейдерство: монографія / Б. М. Андрушків, Л. Я. Малюта, О. А. Сороківська та ін. – Тернопіль : Тернограф, 2008. – 424 с.

9. Андрушків Б. М. Прикладні аспекти ринку інновацій: навчально-методичний посібник для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю 8.050209 «Менеджмент інноваційної діяльності» / Б. М. Андрушків, Л. М. Мельник, Л. Я. Малюта. – Тернопіль : Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, 2010. – 375 с.
10. Андрушків Б. М. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства: навчально-методичний посібник для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» / Б. М. Андрушків, Л. Я. Малюта, Л. М. Мельник. – Тернопіль : Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, 2010. – 270 с.
11. Аншина М. Проблемы стандартизации и проектной деятельности в области ИТ [Електронний ресурс] / М. Аншина, В. Бузмаков // Корпоративные системы. – 2007. – № 1. – Режим доступу до ресурсу: http://www.cfin.ru/itm/standards/st_troubles.shtml.
12. Ареф'єва О. В. Економічні засади формування потенціалу підприємства / О. В. Ареф'єва, Т. В. Харчук // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 7 (85). – С. 71–76.
13. Астапова Г. В. Организационно-экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины / Г. В. Астапова, Е. А. Астапова, Д. П. Лойко. – Донецк: ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2001. – 526 с.
14. Афонченкова Т. М. Формування економічного механізму енергозбереження сільськогосподарськими підприємствами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата економ. наук за спеціальністю 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Т. М. Афонченкова – Київ, 2008. – 22 с.
15. Бабенко В. О. Методика використання інформаційних технологій при стратегічному управлінні сільськогосподарських підприємств / В. О. Бабенко // Збірник наукових праць Харківського національного

- аграрного університету «Вісник ХНАУ» / В. О. Бабенко. – Харків : ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, 2009. – (Серія Економіка АПК і природокористування; вип. 11). – С. 60–68.
16. Базилевич В. Д. Страхова справа / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – [5-те вид. стер.]. – Київ : Знання. – 2005. – 352 с.
 17. Баканов М. И. Теория экономического анализа: учебник / М. И. Баканов, А. Д. Шеремет. – [4-е изд., доп. и перераб.]. – Москва : Финансы и статистика, 2006. – 416 с.
 18. Банєва І. О. Особливості методики моніторингу ресурсів розвитку аграрних підприємств / І. О. Банєва // Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал. – № 3 (29), 2012.
 19. Банєва І. О. Основи моніторингу ресурсів розвитку аграрних підприємств [Електронний ресурс] / І. О. Банєва – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ptsau.kiev.ua/files/list/edition/ed.-rzkteozapk.pdf>.
 20. Батенко Л. П. Планування діяльності підприємства / Л. П. Батенко, М. А. Белов. – Київ : КНЕУ, 2005 – 254 с.
 21. Бачевський Б. Є. Потенціал і розвиток підприємства: навчальний посібник / Б. Є. Бачевський, І. В. Заблодська, О. О. Решетняк. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 400 с.
 22. Беглиця В. П. Формування ідеологічного поля страхування як консенсусна умова розвитку інноваційної діяльності / В. П. Беглиця, О. Б. Кузьменко // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2007. – (Економічні науки; т. 64; вип. 51). – С. 60–64.
 23. Безверхова Е. В. Ресурсосберегающие технологии как основа инновационного развития отрасли растениеводства / Е. В. Безверхова, В. Г. Русский // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2010. – № 9. – С. 45–48.

24. Безуглий М. Реформа аграрної галузі [Електронний ресурс] / М. Безуглий // Діловий вісник. – 2011. – № 1. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ucci.org.ua/synopsis/dv/2011/dv1109141.ua.html>.
25. Березін О. В. Теорія і практика забезпечення ефективного використання потенціалу торговельних підприємств: монографія / О. В. Березін, Ю. В. Карпенко. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2012. – 203 с.
26. Бистряков І. Природні ресурси як чинник активізації еколого-економічної діяльності / І. Бистряков // Економіст. – 2011. – № 4. – С. 18–22.
27. Блауберг К. В. Проблемы целостности и системный подход / К. В. Блауберг. – Москва : Эдиториал УРСС, 1997. – 448 с.
28. Бобылев С. Россия на пути антиустойчивого развития? / С. Бобылев // Вопросы экономики. – 2004. – № 2. – С.43–54
29. Бойко О. В. Сільськогосподарські підприємства: реорганізація та створення: монографія / О. В. Бойко. – Київ : Юрінком Інтер, 2000. – 56 с.
30. Борисов А. Б. Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. – Москва : ЗАО «Книжный мир», 2009. – 860 с.
31. Борисова В. А. Відтворення природного ресурсного потенціалу АПК: економічні аспекти / В. А. Борисова. – Суми : Довкілля, 2003. – 372 с.
32. Борисова В. А. Економічне відтворення природного ресурсного потенціалу АПК :автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора економ. наук : спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / В. А. Борисова. – Миколаїв, 2003. – 36с.
33. Булеев И. П. Формирование организационно-экономического механизма управления предприятием по обработке цветных металлов / И. П. Булеев. – Донецк : ИЭП АН Украины, 1993. – 225 с.
34. В'юн В. Г. Суперечності – основна рушійна сила взаємодії людського суспільства та природи і закономірність гармонійного етапу їх взаємовідносин / В. Г. В'юн, О. Б. Кузьменко // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2002. – (Економічні науки; т. 19; вип. 6). – С. 20–22.

35. Валентинов В. Л. Регулювання міжгалузевих відносин в системі аграрної політики / В. Л. Валентинов. – Київ : ІАЕ, 2003. – 332 с.
36. Веклич О. А. Економічний механізм ресурсокористування: аналіз дієвості / О. А. Веклич // Вісник НАН України. – 2001.– № 8. – С. 7–14.
37. Веклич О. А. Теоретико-концептуальні основи «екологічної» характеристики ресурсосбереження / О. А. Веклич // Механізм регулювання економіки, економіка ресурсокористування, економіка підприємства та організація виробництва. –2000. – вип. 1. – С. 17–25.
38. Веклич О. О. Сучасний стан та ефективність економічного механізму екологічного регулювання / О. О. Веклич // Економіка України. – 2003. – № 10. – С. 62–70.
39. Веклич О. Підвищення стимулюючої ролі екологічного оподаткування в Україні / О. Веклич // Економіка України. – 2002. – № 12. – С. 29–37.
40. Версан В. Г. Информация и качество: опыт проектирования системы управления / В. Г. Версан, А. Г. Коломнин. – Москва : Экономика, 1989. – 79 с.
41. Виговська Г. П., Міщенко В. С. Концептуально-методологічні засади вирішення проблеми відходів в Україні [Електронний ресурс] / Г. П. Виговська, В. С. Міщенко – Режим доступу до ресурсу: <http://waste.ua/cooperation/2012/vigovska.html>
42. Виговська Г. П., Міщенко В. С. Нормативно-правове врегулювання рециклінгу матеріалів РВПС України [Електронний ресурс] / Г. П. Виговська, В. С. Міщенко – Режим доступу до ресурсу: <http://www.eco-mir.net/show/333/>
43. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні та практичні аспекти) / [В. Трегобчук, А. Юзефович, Д. Крисанов та ін.]. – К. : Інститут економіки НАН України, 2003. – 259 с.
44. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК: теоретичні і практичні аспекти / [В. Трегобчук, А. Юзефович, Д. Крисанов

- та ін.]; відпов. ред. В. М. Трегобчук. – Київ : Інститут економіки НАНУ, 2003. – 259 с.
45. Віленчук О. М. Формування системи страхування екологічних ризиків / О. М. Віленчук. – Житомир : ДВНЗ «Державний агроекологічний ун-т». – 2007. – 260 с.
 46. Вітвіцький В. В. Нормативна продуктивність – основа раціонального використання ресурсів / В. В. Вітвіцький // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 9. – С.43–50.
 47. Вовк І. Аналіз механізмів ресурсоощадності на підприємствах машинобудівної галузі / І. Вовк, Ю. Вовк // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2009. – Вип. 1 (2). – С. 42–46.
 48. Вовк І. Особливості формування організаційно-економічного механізму ресурсозбереження в умовах соціально-економічної трансформації підприємств / І. Вовк, О. Погайдак // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2012. – Вип. 2 (7). – С. 315–326.
 49. Вовк Ю. Я. Організаційно-економічний механізм управління раціональним використанням ресурсів [Електронний ресурс] / Ю. Я. Вовк – Режим доступу до ресурсу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11vuyrvr.pdf>.
 50. Воляк Л. Р. До облікового відображення екологічних інновацій у природоохоронну діяльність. / Л. Р. Воляк // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. Вип. 181(2), 2013. – С. 51-58.
 51. Воронкова А. Е. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация / А. Е. Воронкова. – Луганск : ВНУ, 2000. – 315 с.
 52. Воронцов А. П. Ресурсозбережение в АПК: учебное пособие / А. П. Воронцов. – Москва : ЮРКНИГА, 2006. – 208 с.
 53. Гагрень Ф. О. Моделювання паритетності в економічних стосунках між

- виробниками сільськогосподарської продукції та переробними галузями / Ф. О. Гагрень // Продуктивність агропромислового виробництва. економічні науки. Вип. 25. – 2014, С. 91-95.
54. Газуда М. В. Особливості функціонування механізму управління відтворювальним ресурсокористуванням / М. В. Газуда // Інноваційна економіка. – 2010. – № 1 (15). – С. 39–42.
 55. Газуда М. В. Управління використанням відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві: теорія і практика / М. В. Газуда // Агроінком. – 2014. – № 1-3. – С. 61–67.
 56. Гайдуцький П. І. Формування та розвиток аграрного ринку / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 4–14.
 57. Галіцин В. К. Системи моніторингу: монографія / Галіцин В. К. – Київ : КНЕУ, 2000. – 231с.
 58. Галузева програма розвитку садівництва України на період до 2025 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.minagro.gov.ua>
 59. Голуб А. Проблемы изъятия рентных доходов / А. Голуб, А. Маркандия, Е. Струкова // Вопросы экономики. – 1998. – № 6. – С. 148–159.
 60. Горлачук В. В. Еколого-економічні проблеми раціонального землекористування Західної України. – Львів :Вища школа, 1996. – 212 с.
 61. Горшков М. А. Управлінський зміст ресурсного потенціалу аграрного сектору [Електронний ресурс] / М. А. Горшков – Режим доступу до ресурсу:http://mev.khnu.km.ua/load/2013/1_regionalni_mekhanizmi_formuvannja_konkurentnogo_potencialu_ta_perspektivi_jikh_vikoristannja/upravliniskij_zmist_resursnogo_potencialu_agrarnogo_sektoru/31-1-0-207
 62. Господарський кодекс України. Науково-практичний коментар. Стаття 149. Використання природних ресурсів суб'єктами господарювання [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://uazakon.ru/ukr/gku/149/default.htm>

63. Гришова И. Ю. Аналитическое обеспечение управления структурой оборотных активов молокоперерабатывающих предприятий / И. Ю. Гришова, М. Ю. Щербата // Вектор науки ТГУ. Серия: экономика и управление. – Тольятти. – Россия. – 2013. – № 2. – С. 23–26.
64. Гришова І. Ю. Зміцнення фінансової складової економічної безпеки підприємства / І. Ю. Гришова, Т. С. Шабатура // Облік і фінанси. – 2013. – № 1 (59). – С. 99–104.
65. Гришова І. Ю. Вплив інституціональної структури на розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств / І. Ю. Гришова, О. О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2 (7). – С. 47–51.
66. Даниленко С. М. Аналіз сучасного стану та ефективності фінансового забезпечення наукових досліджень та інновацій в Україні / С. М. Даниленко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. – Кіровоград : Кіровоградський національний технічний університет, 2010. – (Економічні науки; вип. 17). – С. 215–223.
67. Данилишин Б. М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України: монографія / Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, В. М. Міщенко. – Київ : РВПС України, 1999. – 716 с.
68. Данилова А. С. Формирование ресурсного потенциала торговых предприятий малого бизнеса и оценка эффективности его использования : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. эконом. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством: теория управления экономическими системами; макроэкономика; экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами; управление инновациями; региональная экономика; логистика; экономика труда» / А. С. Данилова. – Красноярск, 2011. – 24 с.
69. Дацій О. І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України / О. І. Дацій. – Київ : Ін-т аграр. економіки, 2004. – 426с.

70. Дейнеко О. А. Технология управленческих работ в машиностроении / О. А. Дейнеко. – Москва : Машиностроение, 1987. – 192 с.
71. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
72. Дешеева Н. В. Системные аспекты воспроизводства ресурсного потенциала аграрного производства региона / Н. В. Дешеева // Научный журнал КубГАУ. – 2012. – № 77 (03). – С. 72–75.
73. Джуччі Р. Значення ринку страхування для економічного розвитку України: аналіз та рекомендації для економічної політики / Р. Джуччі, Ф. Хенке // Страхова справа. – 2004. – № 1. – С. 70–75.
74. Докучаєв В. В. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві [Електронний ресурс] / В. В. Докучаєв – Режим доступу до ресурсу: http://b-ko.com/book_392_glava_5_1.3._%D0%9E%D0%B1%D1%94%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D0%BD%D0%B5%EF%BF%BD.html
75. Драган І. В. Реалізація маркетингового потенціалу сільськогосподарських підприємств в контексті забезпечення їх стійкого розвитку [Електронний ресурс] / І. В. Драган – Режим доступу до ресурсу: <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=4014>
76. Драницина Е. Практические советы по мотивации [Електронний ресурс] / Е. Драницина. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.info-site.ru/>
77. Дрожжин Д. Ю. Механізм державного регулювання енергоефективності в Україні [Електронний ресурс] / Д. Ю. Дрожжин // Державне будівництво. – 2012. – № 2. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/db/2012-2/doc/2/06.pdf>
78. Дубов В. И. Совершенствование законодательной базы в интересах оптимального природопользования / В. И. Дубов // Вестник Московского университета. – 2000. – № 4. – (Серия 6. Экономика). – С.67–79.

79. Дудар Г. Т. Формування системи реалізації молока та молокопродуктів в умовах ринку: дис. ... канд. економ. наук: 08.00.04 [Електронний ресурс] / Г. Т. Дудар – Режим доступу до ресурсу: <http://ukrmodno.com.ua/health/rozdil-1-teoretiko-metodologichni-zasadi-formuvannya-sistemi-r/main.html>
80. Дудкін П. Д. Організаційно-економічний механізм розвитку інноваційно-логістичних систем у навчально-науково-виробничому комплексі : автореф. дис.на здобуття наук.ступеня канд. економ. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» (за видами економічної діяльності) / П. Д. Дудкін. – Тернопіль, 2009. – 20 с.
81. Дудолад А. С. Политика энергосбережения: межстрановой и региональный аспекты / А. С. Дудолад// Энергосбережение, энергетика, энергоаудит. – 2006. – № 7. – С. 13–17.
82. Дудукало Г. О. Формування організаційно-економічного механізму ефективного управління підприємством [Електронний ресурс] / Г. О. Дудукало. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.masters.donntu.edu.ua/2013/iem/buchkovskaya/41.pdf>
83. Дусановський С. Л. Економічні основи розвитку АПК в ринкових умовах / С. Л. Дусановський, Є. М. Білан. – Тернопіль : Збруч, 2003. – 182 с.
84. Економіка підприємств АПК: навч. посіб. для вузів / за ред. С. Л. Дусановського, В. М. Олійника, Т. Г. Дудара. – Тернопіль :Книжково-журнальне видавництво «Тернопіль» 1997. – 260 с.
85. Економіка підприємства: підручник / за ред. Л. Г. Мельник. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. – 648 с.
86. Економіка сільського господарства / за ред. В. П. Мертенса. – Київ : Урожай, 1995. – 288 с.
87. Економічна енциклопедія: у3 т. Т. 3. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.

88. Економічний аналіз / за ред. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир : ПП «Рута», 2003. – 680 с.
89. Економічний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://yandex.ua/yandsearch?text=http%3A%2F%2Fabc.informbureau.com%2Fhtml%2Foicssenoaaiiue_iaoaiesi.html.&clid=1959251&lr=285
90. Експрес випуск від 06.02.2015р. № 30/0/11вн-15 // Офіційний сайт державної служби статистики України [Electronic Resource]: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Електрон. дан. , 2015.
91. Енергетична стратегія України на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 145-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/145-2006-%D1%80>
92. Єременко-Григоренко О. А. Организационно-экономический механизм управления хозяйственной деятельностью предприятия: дис. ... канд. эконом. наук: 08.06.01 / Єременко-Григоренко Олеся Андреевна. – Донецьк, 1999. – 266 с.
93. Євтух П. Автоматизована система диспетчерського керування електропостачанням районних електромереж. / П. Євтух, Б. Оробчук, О. Рафалюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 615.– (Електроенергетичні та електромеханічні системи). – С. 190–194.
94. Єрмаков О. Ю. Напрямки раціонального використання ресурсів підприємств / О. Ю. Єрмаков, В. О. Герасіна. – Київ, 2006. – 502 с.
95. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Я. А. Жаліло. – Київ : НІСД. 2003. – 224 с.
96. Живко З. Б. Проблематика матеріальної мотивації праці в сучасному менеджменті підприємства [Електронний ресурс] / З. Б. Живко – Режим доступу до ресурсу: http://vlp.com.ua/files/39_8.pdf
97. Жовтянський В. А. Роль і місце енергоощадності в енергетичній стратегії України / В. А. Жовтянський // Енергоінформ. – 2000. – № 19. – С. 12 – 14.

98. Жовтянський В. А. Стан виконання Комплексної державної програми енергоощадності та перспективи її послідовної реалізації / В. А. Жовтянський // Проблеми загальної енергетики. – 2000. – № 2. – С. 36 – 41.
99. Задольский А. Оценка эффективности деятельности предприятия / А. Задольский // Экономика Украины. – 1995. – № 12. – С. 79–81.
100. Закон України «Про внесення змін в Закон України «Про оподаткування підприємств» від 01.07.2004 № 1957–IV // Налоги и бухгалтерский учет. – 2004. – № 64 (726). – Август.
101. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/601-17>
102. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 22.12.2011 № 4218-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
103. Закон України «Про інноваційну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
104. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
105. Закон України «Про лізинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1381-15>
106. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 01.12.98 N 284-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 2-3. – Ст. 20.
107. Закон України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності» від 13.12.1991 № 1977-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12. – Ст. 165.
108. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011 № 3715-VI.
109. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 № 85/96 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.

110. Закон України № 1676-IV від 09.04.2004 р. «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 32. – Ст. 384.
111. Захаркин А. А. Эколого-экономическая оценка технологических решений в машиностроении : дис. ... канд. эконом. наук: 08.08.01 / Захаркин Алексей Александрович. – Сумы, 2003. – 209 с.
112. Земельний кодекс України: станом на 1 верес. 2012 р. / Офіц. текст. – Київ : Паливода А. В., 2012. – 126 с. – (Кодекси України).
113. Зміцнення та ефективне використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств: монографія / [Шебанін В. С., Червен І. І., Шебаніна О. В., Кареба М. І.] ; за ред. В. С. Шебаніна, І. І. Червена. – Миколаїв : МДАУ, 2010. – 205 с. 1
114. Иванов Н. И. Методические подходы к решению проблемы ресурсосбережения / Н. И. Иванов, Л. Т. Хижняк, Д. В. Липницкий. –Донецк : Институт экономики промышленности НАН Украины, 1997. – 28с.
115. Ищенко Е. Прибыль как критерий эффективности функционирования предприятия / Е. Ищенко// Економіст. – 2005. – № 8. – С. 90–92.
116. Irina, Kinash. The essence of the economic mechanism of energy saving processing plants // European Applied Sciences, September, 2015, 9 – pp. 79-80.
117. Irina, Kinash. Using rational direction of resources of the enterprise // European Journal of Economics and Management Sciences, «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna. №4, 2015, – pp. 37-40.
118. Irina, Kinash. Innovations in the context increase efficiency resursosberezhenyua enterprises // East European Scientific Journal, Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe. Warszawa. №2, 2015, – pp. 20-24.
119. Irina, Kinash. Organization of system resource saving management in enterprise // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences, «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna. 11-128 (4) 2015, - pp. 109-111.
120. Irina, Kinash. Criteria management efficiency of resource potential processing

- enterprises // Paradigmata poznani, November, 2015, 4 – pp. 86-89.
121. Іваненко А. П. Трансфер технологій як засіб сприяння сталому соціально-економічному і еколого-економічному зростанню України, фінансово-організаційний механізм його забезпечення / А. П. Іваненко // Механізм регулювання економіки, економіка ресурсокористування, економіка підприємства та організація виробництва. – Суми, 2003. – Вип. 4. – С. 83–101.
 122. Іваненко Б. М. Формування організаційно-економічного механізму функціонування виробничого об'єднання в ринкових умовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Б. М. Іваненко. – Донецьк, 1997. – 29 с.
 123. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: навч. посіб. / С. М. Ілляшенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2003. – 278 с.
 124. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / [Саблук П. Т. та ін.]. – Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. – 704 с.
 125. Інноваційна діяльність в Україні: монографія / [А. М. Гуржій, Ю. В. Каракай, З. О. Петренко та ін.]. – КИЇВ : УкрШТЕІ, 2006. – 152 с.
 126. Інноваційна політика: навчальний посібник / [Б. М. Андрушків, Ф. В. Бортняк, Ю. Я. Вовк та ін.] ; за заг. ред. Б. М. Андрушківа. – Тернопіль : ТзОВ «Терно-Граф», 2012. – 484 с.
 127. Інноваційно-комплексні шляхи розвитку малого підприємництва: монографія / [Андрушків Б. М., Крамар І. Ю., Мариненко Н. Ю. та ін.]. – Тернопіль : ТНТУ ім. І. Пулюя, 2011. – 343 с.
 128. Інновації в Україні: пропозиції до політичних заходів (вересень 2011). – Київ : Фенікс, 2011. – 18 с.
 129. Іпполітова І. Я. Процес ресурсозбереження як складова ефективного управління нафтогазовидобувними підприємствами / І. Я. Іпполітова //

- Економіка промисловості. – Донецьк : ІЕП НАН України. – 2002. – № 2. – С. 101–105.
130. Іпполітова І. Я. Теоретичні основи управління ресурсоощадністю на підприємстві / І. Я. Іпполітова // Економіка промисловості: зб. наук. пр. / НАН України ІЕП. – Донецьк, 2004. – С. 303–314.
131. Кабанов А. І. Роль держави та ринкових механізмів у здійсненні інноваційного розвитку вугільної галузі / А. І. Кабанов, Ю. З. Драчук, О. М. Єременко // Економічний вісник Донбасу. – 2007. – № 4 (10). – С. 4–11.
132. Качинський А. Б. Сучасні проблеми екологічної безпеки України / А.Б. Качинський. – Київ, 1994. – 48 с.
133. Кирич Н. Б. Досвід ФРН у вирішенні екологічних проблем та у впровадженні нетрадиційних джерел енергії / Б. Ф. Бойко, Н. Б. Кирич, О. В. Сінгалевич. – Тернопіль : ОДА, 1997. – С. 8–15.
134. Кирич Н. Б. Інноваційна діяльність в умовах міжнародного науково-технічного співробітництва. / Н. Б. Кирич, Н. Є. Юрик // Інноваційна економіка. – 2010. – № 4 (18). – С. 8–13.
135. Кирич Н. Б. Інноваційна діяльність підприємств та організацій як метод стабілізації економіки регіонів України / Н. Б. Кирич, Б. М. Андрушків, О. Б. Погайдак // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 1 (15). – С. 23 – 25.
136. Кирич Н. Б. Організація безпечних умов праці в невиробничій сфері та побуті / Н. Б. Кирич // Інформаційний збірник «Безпечна життєдіяльність населення – необхідна умова успішності економічного розвитку суспільства». – Тернопіль : ОП ТВПК Збруч, 1996. – С. 70–74.
137. Кирич Н. Б. Ресурсокористування як чинник безпечної життєдіяльності людини в суспільстві / Н. Б. Кирич // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 1998. – № 6. – С.11–12.
138. Кирич Н. Б. Розвиток ринку праці та державне регулювання соціально-трудових відносин і соціальної сфери / Н. Б. Кирич // Програма зайнятості

- населення Тернопільської області на 1998 рік. – Тернопіль : ОДА, 1997. – С. 8–15.
139. Кирич Н. Б. Організаційно-економічний механізм забезпечення стабільного розвитку переробних підприємств (на прикладі ДАК "Хліб України"): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра економ. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Н. Б. Кирич – Київ, 2008. – 41 с
140. Кирич Н. Б. Організаційно-економічний механізм забезпечення стабільного розвитку переробних підприємств (на прикладі ДАК "Хліб України"): дис. ... д-ра економ. наук: 08.00.04 / Н. Б. Кирич – Київ, 2008. – 388 с.
141. Кінаш¹ І. А. Енергозбереження як чинник економічного розвитку підприємства / І.А. Кінаш // Інноваційна економіка: науково-виробничий журнал. – № 3 [58], 2015. – С. 81–86.
142. Кінаш І. А. Інноваційні засади розвитку переробних підприємств з використанням енергоощадних технологій / І.А. Кінаш // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні засади сталого розвитку національного господарства». – Кам'янець-Подільський, 2014.
143. Кінаш І.А. Аналіз енергоощадності машинобудівних підприємств України / І.А. Кінаш // Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – № 8 [34], 2012. – С. 34–40.
144. Кінаш І.А. Аналіз ресурсного потенціалу переробних підприємств / І.А. Кінаш // Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – № 4 [30], 2012. – С. 90–96.
145. Кінаш І.А. Вплив диспаритету цін на ресурсне забезпечення переробних підприємств / І.А. Кінаш // Електронне наукове фахове видання Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

¹ Прізвище Кінаш змінено на Ясінецька на підставі свідчення про шлюб №147660 від 18.05.2016р.

- «Глобальні та національні проблеми економіки». Вип. 8, – Миколаїв, 2015. – С.423–426.
146. Кінаш І.А. Вторинне ресурсокористування, як чинник ефективної ресурсощадної діяльності / І.А. Кінаш // Науковий журнал «Економічний форум» Луцького національного технічного університету. Вип. 5 – Луцьк: ЛНТУ, 2015. – С.104–108.
147. Кінаш І.А. Енергоощадність як стратегія розвитку переробних підприємств АПК / І.А. Кінаш // Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – № 6 [32], 2012. – С. 46–53.
148. Кінаш І.А. Інноваційні технології в системі управління ресурсощадністю в умовах переробних підприємств / І.А. Кінаш // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Нормативні, управлінські та міжнародні аспекти соціально-економічного розвитку».– Львів, 2014.
149. Кінаш І.А. Інтенсифікація – як фактор ресурсощадності переробних підприємств / І.А. Кінаш // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Економічні механізми стимулювання соціально-економічного розвитку».– Ужгород, 2013.
150. Кінаш І.А. Інформаційні технології в управлінні сучасним переробним підприємством в контексті ресурсощадності / І.А. Кінаш // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми інноваційної діяльності в Україні».– Київ, 2013.
151. Кінаш І.А. Методичні підходи до оцінки ефективності ресурсного потенціалу переробних підприємств / І.А. Кінаш // Вісник ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування»: збірник наукових праць Харківського національного аграрного університету. – № 9, 2012. – С.313–318.
152. Кінаш І.А. Основні підходи оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу переробного підприємства / І.А. Кінаш // Науковий вісник Буковинського державного економічного університету. Економічні

- науки: збірник наукових праць. Вип. 29. – Чернівці: Технодрук, 2015. – С. 73–83.
153. Кінаш І.А. Особливості функціонування переробних підприємств в умовах трансформаційної економіки / І.А. Кінаш // Сталий розвиток економіки: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – № 4 [14], 2012. – С. 66–69.
154. Кінаш І.А. Показники ефективності використання складових ресурсного потенціалу в умовах переробного підприємства / І.А. Кінаш // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Вип. 14, Ч. 1 – Херсон: ХДУ, 2015. – С.68–71.
155. Кінаш І.А. Регулювання процесів ресурсозбереження на основі удосконалення економічного механізму / І.А. Кінаш // Вісник Одеського національного університету. Економіка. Вип. 5, Том. 20 – Одеса: ОНУ, 2015. – С.119–122.
156. Кінаш І.А. Ресурсоощадність харчових переробних підприємств / Н. Б. Кирич, І. А. Кінаш // Матеріали Міжнародної науково-технічної конференції «Стан і перспективи харчової науки та промисловості».– Тернопіль, 2015.
157. Кінаш І.А. Ресурсоощадність, як стратегії сталого економічного розвитку переробних підприємств / І.А. Кінаш // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні наукові погляди на економічний розвиток країни: теорії та пропозиції».– Ужгород, 2015.
158. Кінаш І.А. Роль та місце гідроенергетики в енергоощадності / І.А. Кінаш// Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал. – №1 (27), 2012. – С. 66–70.
159. Кінаш І.А. Стратегія стійкого розвитку аграрного сектору економіки на основі підвищення ефективності управління ресурсним потенціалом / І.А. Кінаш // Економіка та управління АПК: збірник наукових праць. Вип. 7 (93). – Біла Церква: БНАУ, 2012. – С. 119–123.
160. Кінаш І.А. Структура виробничого потенціалу підприємства / І.А. Кінаш // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 40-

річчю кафедри обліку і аудиту «Бухгалтерський облік, аналіз і аудит та управління економічними процесами в світовій і національній економіці : історія, сучасність, перспективи».– Кам'янець-Подільський, 2014.

161. Кінаш І.А. Структурно-сутнісна характеристика інноваційно-активного переробного підприємства / І.А. Кінаш // Науковий вісник Буковинського державного економічного університету. Економічні науки: збірник наукових праць. Вип. 28. Ч. 4 – Чернівці: БДФЕУ, 2015. – С. 66–69.
162. Кінаш І.А. Сутність інвестиційної складової у сфері раціонального ресурсокористування та охороні навколишнього середовища / І.А. Кінаш // Матеріали II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Формування стратегії науково-технологічного, екологічного і соціально-економічного розвитку суспільства».– Тернопіль, 2013.
163. Кінаш І.А. Управління сільськогосподарським підприємством з використанням інформаційних технологій / І.А. Кінаш // Сталий розвиток економіки: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – № 2 [12], 2012. – С. 50–53.
164. Кінаш І.А. Формування та використання виробничого потенціалу переробних підприємств / І.А. Кінаш // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Вип. 11, Ч. 5 – Херсон: ХДУ, 2015. – С.48–51.
165. Кінаш І.А. Шляхи вирішення проблем ресурсів в умовах переробних підприємств / І. А. Кінаш // Матеріали Міжнародного інвестиційного форуму-виставки з енергоефективності та енергоощадності.– Тернопіль, 2015.
166. Кінаш І. А. Багатокомпонентний, функціонально-логістичний підхід до формування моделі управління чинниками підвищення ефективності промислового підприємства у постконфліктний період / І.А. Кінаш, Р.П. Шерстюк, О.Б. Погайдак, О.І. Кузьмак // Сталий розвиток економіки: Міжнародний науково-виробничий журнал. –№ 4 [29], 2015. – С.44–53.
167. Кінаш І. А. Бар'єри на шляху впровадження енергоефективності та енергозбереження підприємств / І.А. Кінаш // Сталий розвиток економіки:

- Міжнародний науково-виробничий журнал. –№ 3 [28] , 2015. – С.185–190.
168. Кінаш І. А. Диверсифікаційні засоби забезпечення стабільного розвитку переробних підприємств в умовах економічних трансформацій / Н. Кирич, І. Кінаш, О. Погайдак // Монографія. – Тернопіль: Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя, 2010. – 524 с.
169. Кінаш І. А. Енергоощадність: напрями розвитку (проблеми, задачі, рішення) / [Б.М. Андрушків, В.С. Федорейко, І.С. Іскерський, І.А. Кінаш, У.М. Митник, В.А. Паляниця, О.Б. Погайдак, І.І. Стойко, Р.П. Шерстюк, О.Б. Бойко, С.М. Юрків]; за ред. Н.Б. Кирич – Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2015.– 202с.
170. Кінаш І. А. Інноваційні технології у контексті підвищення ефективності використання ресурсної бази переробних підприємств / Н. Б. Кирич, І. А. Кінаш // Економіка і управління: науковий журнал. –№ 3, (67), 2015. – С. 52–63.
171. Кінаш І. А. Наш завтрашній день. Пошук шляхів управління розвитком області / [Б.М. Андрушків, О.Б. Бойко, Н.Б. Кирич, І.А. Кінаш, Г.Х. Мельник, Л.М. Мельник, У.М. Митник, В.А. Паляниця, О.Б. Погайдак, І.І. Стойко, Р.П. Шерстюк]; за заг. ред. Б.М. Андрушківа – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-граф»,., 2015.– 196с.
172. Кінаш І. А. Постконфліктні механізми управління та інструментарій організації ресурсоощадною роботою / І.А. Кінаш // Монографія. – Тернопіль: Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя, 2015. – 571 с.
173. Кінаш І. А. Екологічний менеджмент: еколого-економічні засади раціонального ресурсокористування: Навчальний посібник / Н.Б. Кирич, І. А. Кінаш, О. Б. Погайдак – Тернопіль: Терно-граф, 2011. – 268с.
174. Ковалко М. П. Енергозбереження – пріоритетний напрямок державної політики України / М. П. Ковалко, С. П. Денисюк. – Київ : УЕЗ, 1998. – 506 с.

175. Ковальова Ю. О. (Крихтіна Ю. О.) Критерії комплексної економічної оцінки ефективності ресурсозберігаючих технологій на залізничному транспорті та по господарству сигналізації і зв'язку / Ю. О. Ковальова (Ю. О. Крихтіна) // Вісник ХНУ ім. Каразіна. – 2002. – № 551, Ч. 2. – С. 79–83.
176. Козаченко А. В. Принципиальные подходы к организации управления знаниями в современных предприятиях / А. В. Козаченко, О. В. Гуськова // Прометей. – Донецьк : СПТОВ «ДЕГІ», ІЕПІ НАНУ, 2003. – Вип. 3 (12). – С. 95–105.
177. Козловський В.О., Дончак Л.Г. Внутрішній економічний механізм виробничих підприємств: монографія / В. О. Козловський, Л. Г. Дончак. – Тернопіль: Крок, 2013. – 203с.
178. Конащук В. Л., Дусенко О. О. Напрями та резерви раціонального використання ресурсів підприємства [Електронний ресурс] / В. Л. Конащук, О. О. Дусенко – Режим доступу до ресурсу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_6_097.pdf
179. Кононенко Г.С. Проблеми економічного розвитку підприємств харчової промисловості [Електронний ресурс] / Г. С. Кононенко – Режим доступу до ресурсу: <http://intkonf.org/kononenko-gs-problemi-ekonomichnogo-rozvitku-pidприємств-harchovoyi-promislovosti/>
180. Конституція України. – Харків : ФОП Стеценко І.І., 2009. – 40 с.
181. Концепція Державної цільової програми розвитку овочівництва та переробної галузі до 2020 року» [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики України. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?11059129>
182. Коньгин А. А. Фермерское хозяйство США / А. А. Коньгин. – Москва : Агропромиздат, 1989. – 207 с.
183. Копистко О. В. Теоретичні основи конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції / О. В. Копистко // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 61–63.

184. Корчемний М. Енергозбереження в агропромисловому комплексі / М. Корчемний, В. Федорейко, В. Щербань – Тернопіль : Підручники, посібники, 2001. – 974 с.
185. Костирко І. Г. АПК України: стан та шляхи реформування [Електронний ресурс] / І. Г. Костирко, Т. І. Топішко. – Режим доступу до ресурсу: <http://eprints.oa.edu.ua/1022/APK.pdf>]164
186. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібник. / Н. С. Краснокутська. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
187. Краснокутська Н. С. Управління потенціалом торговельного підприємства: монографія / Н. С. Краснокутська. – Харків: ХДУХТ, 2012. – 322 с.
188. Краткий словарь иностранных слов. – Москва : «Сов. Энциклопедия», 1966. – 384 с.
189. Крейнин Е. В. Перспективы и возможности замены газа углём в электроэнергетике / Е. В. Крейнин // Уголь. – 2007. – № 11. – С. 24–27.
190. Кримінальний кодекс України : станом на 18 січ. 2011 р. – Офіц. текст. – Київ : Паливода А. В., 2011. – 212 с. – (Кодекси України).
191. Крюкова І.О. Стратегія інноваційного розвитку пріоритетних галузей аграрного виробництва / І.О. Крюкова, В.О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 4 (9). – С. 133-141.
192. Кузьменко О. Б. Диспаритет цін як фактор обмеження розвитку екологічно безпечного землекористування [Електронний ресурс] / О. Б. Кузьменко – Режим доступу до ресурсу: <http://www.sworld.education/index.php/ru/component/content/article/51-economy-of-prirodopolzovaniya-and-guard-of-environment/2983-kuzmenko-on>
193. Кузьменко О. Б. Еколого-економічна оцінка використання супутньої продукції зернових культур / О. Б. Кузьменко // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць: в 6 т. Т. 2. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – С. 449–454.

194. Кузьменко О. Б. Методичні рекомендації щодо оцінки збитків внаслідок погіршення якісного стану ґрунтів під час оренди / О. Б. Кузьменко // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С.61–64.
195. Кузьменко О. Б. Розвиток аграрного землекористування на території Північного Причорномор'я / О. Б. Кузьменко // Збірник наукових праць національного наукового центру «Інститут землеробства УААН». – Київ :ВД «ЕКМО», 2007. – С.42–51.
196. Кузьменко О. Б. Земля в економічній теорії як чинник продуктивних сил і виробничих відносин / О. Б. Кузьменко // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. – (Економічні науки; т. 89; вип. 76). – С. 158–161.
197. Кузьменко О. Б. Ресурсоощадна діяльність аграрних підприємств в умовах інтенсифікації використання земельних ресурсів: теорія, методологія, практика: монографія / О. Б. Кузьменко. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – 357 с.
198. Кузьменко О. Б. Проблема збереження і відтворення гумусу в ґрунтах Миколаївської області / О. Б. Кузьменко // Наукові праці. Випуск 68 Том 81. – Миколаїв– С. 95-98.
199. Кузьменко О. Б. Теоретичні основи визначення деструктивних явищ в землекористуванні аграрних підприємств / О. Б. Кузьменко // Вісник Дніпропетровського університету. Науковий журнал. Серія «Економіка». Вип. 6(4). – Дніпропетровськ: ДНУ, 2012. – С. 140–145.
200. Кульман А. Экономические механизмы / А. Кульман. – Москва : АО Изд. группа «Прогресс», «Универс», 1993. – 192 с.
201. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции / А. Н. Леонтьев // Психология мотивации и эмоции. – Москва, 2002. – С. 52–79.
202. Либа О. Д. Ефективність використання ресурсного потенціалу підприємства. Критерій оцінки і інструменти підвищення [Електронний ресурс] / О. Д. Либа – Режим доступу до ресурсу: http://www.rusnauka.com/18_EN_2009/Economics/48786.doc.htm

203. Липунцов Ю. П. Управление процессами. Методы управления предприятием с использованием информационных технологий / Ю. П. Липунцов. – Москва : ДМК Пресс; Компания АйТи, 2003. – 224 с.
204. Ліпич Л. Г. Формування стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств: монографія / Л. Г. Ліпич, А. О. Фатенок-Ткачук. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Л. Українки, 2010. – 220 с.
205. Лузан Ю. Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: монографія / Ю. Я. Лузан. – Київ : ННЦ Ін-т аграр. економіки, 2010. – 470 с.
206. Лук'яненко Д. Г. Спільний європейський економічний простір: гармонізація мегарегіональних суперечностей: монографія / Д. Г. Лук'яненко, В.І. Чужиков. – Київ : КНЕУ, 2007. – 544 с.
207. Лысенко Ю., Егоров П. Организационно-экономический механизм управления предприятием // Экономика Украины. – 1997. – № 1. – С. 86–87.
208. Мазин Ю. А. Экологические издержки производства в Украине: монография / Ю. А. Мазин. – Сумы : РИО «АС-Медиа», 2003. – 72с.
209. Мазін Ю. О. Чинники вибору цільових галузей для інвестування в ресурсощадності / Ю. О. Мазін, І. М. Сотник: матеріали Науково-технічної конференції викладачів, співробітників, аспірантів і студентів факультету економіки та менеджменту, (Суми, 18-29 квітня. – Суми : Вид-во СумДУ, 2005. – С. 147–148 с.
210. Мазін Ю. О. Економічні основи управління інноваційною ресурсозберігаючою політикою в машинобудуванні : дис. ... канд. економ. наук :08.02.02 / Мазін Юрій Олександрович. – Суми, 2005. – 222 с.
211. Мазін Ю. О. Економічні основи управління інноваційною ресурсозберігаючою політикою в машинобудуванні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.02.02. »Економіка та

- управління науково-технічним прогресом, інвестиційні та інноваційні процеси» / Ю. О. Мазін. – Суми, 2005. – 22 с.
212. Макроэкономическая статистика: Учеб. Пособие / [Салин В. Н., Медведев В. Г., Кудряшова С. И., Шпаковская Е. П.]. – Москва : Дело, 2000. – 336 с.
213. Максимова В. Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства – системний підхід до розвитку: монографія / В. Ф. Максимова. – Київ : АВРІО, 2005. – 264 с.
214. Малік М. Й. Підприємництво у розвитку аграрного ринку / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2007. – № 11. – С. 38–49.
215. Мандзюк О. М. Сутність та особливості організаційно-економічного механізму трансформації відносин власності / М. О. Мандзюк // Вісник національного університету водного господарства та природокористування. – 2011. – № 2. – С. 139-144.
216. Маркс К. Экономические рукописи 1857-1859 годов / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – Т. 46., Ч. 1. – М., 1968.
217. Маслова Г. Н. Проблеми підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів / Г. Н. Маслова // Економіка та право. – 2009. – № 1. – С. 146-150.
218. Маслова Г. Н. Проблеми підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів / Г. Н. Маслова // Економіка та право. – 2009. – № 1. – С. 146-150.
219. Матвійчук Л. Ю. Економічний аспект раціонального використання та охорони туристичних ресурсів / Л. Ю. Матвійчук // Вісник Сумського державного університету. – 2011. – № 2. – (Серія Економіка). – С. 28–38.
220. Матеріали офіційного сайту Національного банку України [Електронний ресурс] / Національний банк України. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bank.gov.ua>
221. Матушкин М. А. Внутрифирменное управление материальными ресурсами / М. А. Матушкин. – Саратов : Саратовский государственный социально-экономический университет, 2000. – 376 с.

222. Мацибора В. І. Економіка сільського господарства: підручник / В. І. Мацибора. – Київ : Вища школа, 1994. – 415 с.
223. Мезенцева О. М. Напрями підвищення ефективності ресурсного забезпечення підприємств торгівлі / О. М. Мезенцева // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 1. – С. 90–95.
224. Мельник Л. Г. Эколого-экономические основы ресурсозбережения: монография / Л. Г. Мельник, С. А. Скоков, И. Н. Сотник. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2006. – 229 с.
225. Мельник Н. О. Історія розвитку ресурсоощадності на Україні [Електронний ресурс] / Н. О. Мельник. – Режим доступу до ресурсу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=28366>
226. Мельник О. Г. Діагностика діяльності машинобудівного підприємства на засадах системи економічних індикаторів: монографія / О. Г. Мельник. – Львів : Видавництво ДП «Видавничий дім «Укрпол», 2009. – 188 с.
227. Месель-Веселяк В. Я. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2007. – № 12. – С. 8–14.
228. Месель-Веселяк В. Я. Про вдосконалення міжгалузевих економічних відносин в економіці України / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – № 6. – С. 8–16.
229. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон М. Альберт, Ф. Хедоури. – Москва : Дело, 2002. – 704 с.
230. Методика підрахунків збитків від спалювання пожнивних решток / [С. Ю. Булигін, Д. О. Тимченко, Н. В. Байрак та ін.]. – Харків : ІГА, 2000. – 18 с.
231. Методика проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств та організацій, № 81 від 27.06.97р. 43
232. Методические рекомендации по оценке ресурсосберегающей эффективности прогрессивных наукоемких технологий / [В. Т. Еврецкий,

- М. А. Корнилова, О. А. Лесина и др.] // Аудит и финансовый анализ. – 1998. – № 2. – С. 188–205.
233. Методичні рекомендації оцінки впливу змін економічних факторів на результативні показники прибутку, рентабельності виробництва і реалізації продукції (робіт, послуг) / [Н. М. Григор, О. В. Крехівський, Н. Л. Ніколаєнко та ін.]. – Київ : ДП ДІКТЕД, 2007. – 140 с.
234. Микитенко В. В. Формування комплексної системи управління енергоефективністю в галузях промисловості: монографія / В. В. Микитенко. – Київ : Видавничо-поліграфічна компанія «Екс.Об.», 2004. – 336 с.
235. Михасюк І. Аграрний сектор АПК: проблеми і шляхи вирішення / І. Михасюк, Є. Масто́вець. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2001. – С. 27.
236. Мица Н.В. Сутність та проблеми енергозбереження в Україні / Н. В. Мица // Сталій розвиток економіки, 2011. – № 4. – С.40-47.
237. Мишенин Е. В. Организационно-экономический механизм экологизации аграрной сферы / Е. В. Мишенин, И. Н. Ришняк, П. В. Тархов // Вісник Сумського національного аграрного університету. – Суми, 2002. – (Серія Економіка і менеджмент; вип. 1-2). – С. 77–81.
238. Мілов О. В., Хоменко М. І. Реформування енергоринку як передумова енергоощадної економіки України [Електронний ресурс] / Мілов О. В., Хоменко М. І. – Режим доступу до ресурсу: <http://eprints.kname.edu.ua/30957/1/117.pdf>
239. Мойса М. Я. Система організаційно-управлінських та економічних заходів забезпечення рентабельного виробництва в аграрних підприємствах: монографія / М. Я. Мойса. – Одеса : Імідж-Прес, 2010. – 165 с.
240. Моніторинг довкілля: підручник / [Боголюбов В. М., Клименко М. О., Мокін В. Б. та ін.] ; під ред. В. М. Боголюбова [2-е вид. перероб. доп.] – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 232с.

241. Моніторинг макроекономічних та галузевих показників / [Шедина Н. А., Богуславська Т. В., Полякова В. В. та ін.]. – Київ : Мінекономіка, 2001. – 106с.
242. Мороз Ю. Ю. Моніторинг фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств України [Електронний ресурс] / Ю. Ю. Мороз. – Режим доступу до ресурсу:http://nbuv.gov.ua/portal/socgum/vzhdtu_ecjn/2009_3158.pdf81
243. Москаленко В. П. Финансово-экономический механизм промышленного предприятия: научно-методическое издание / В. П. Москаленко, О. В. Шипунова. – Сумы : Довкілля, 2003. – 176 с.
244. Моторин Р. М. Статистика для економістів: навч. посібник / Р. М. Моторин, Е. В. Чекотовський. – Київ : Знання, 2009. – 460 с.
245. Мочерний С. В. Економічний словник-довідник / С. В. Мочерний. – Київ : Феліна, 1995. – 180 с.
246. Музиченко О. В. Проблеми інноваційної діяльності у АПК України [Електронний ресурс] / О. В. Музиченко – Режим доступу до ресурсу:
<http://intkonf.org/muzichenko-ov-problemi-innovatsiynoyi-diyalnosti-u-apk-ukrayini/>
247. Мягких І. М. Аналіз та оцінка використання ресурсного потенціалу в системі споживчої кооперації / І. М. Мягких // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1 (91). – С. 136–142.
248. Набатова Ю. О. Основи процесу формування ресурсних стратегій діяльності підприємств / Ю. О. Набатова // Зимові читання, присвячені видатним вченим в галузі бухгалтерського обліку, аналізу і контролю проф. П. П. Німчинова та проф. І. В. Малишева: ІХ Всеукраїнська наукова Internet-конференція, (23-24 лютого 2011 р.) : тези. – Житомир, ЖДТУ, 2011. – С. 126–127.
249. Набатова Ю. О., Бабенко-Левада В. Г. Процес формування ресурсозберігаючої політики фінансових суб'єктів господарювання в умовах економічної кризи [Електронний ресурс] / Ю. О. Набатова, В. Г. Бабенко-Левада – Режим доступу до ресурсу:
<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3813>

250. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник Державної служби статистики України. – Київ : Інформ.-вид. центр Держстату України, 2011. – 282 с.
251. Науково-методичні рекомендації з адаптації системи моніторингу ґрунтів земель сільськогосподарського призначення з європейськими стандартами та нормативами: основні положення. – Київ : Мінагрополітики ; Центр держзродючість, 2006. – 23 с.
252. Недін І. В. Криза управління в електроенергетиці та першочергові заходи її подолання / І. В. Недін, Д. Я. Орича // Енергетика та ринок. – 1998. – № 3-4. – С. 26–30.
253. Нижник В. М. Тенденції та оцінка чинників підвищення ефективності функціонування підприємств машинобудування : монографія / В. М. Нижник, М. В. Ніколайчук. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – 359 с.
254. Новак А. Я. Як підняти українську економіку: монографія / А. Я. Новак. – Київ : Гнозіс, 2007. – 344 с.
255. Новий курс: реформи в Україні 2010-2015: національна доповідь / за ред. В. М. Гейця. – Київ : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
256. Новікова Н. І. Механізм інноваційної реструктуризації вугільного виробництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.02.02 «Економіка та управління науково-технічним прогресом» / Н. І. Новікова. – Донецьк, 2004. – 20 с.
257. Олійник Л. Г. Оновлення техніко-технологічної бази підприємств легкої промисловості [Електронний ресурс] / Л. Г. Олійник – Режим доступу до ресурсу: http://www.rusnauka.com/ONG_2006/Economics/17956.doc.htm
258. Осипов П. В. Интегральный производственный потенциал пищевой промышленности / П. В. Осипов. – Одесса : Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2004. – 289 с.
259. Особливості адаптації вітчизняного законодавства до умов та вимог функціонування європейських суб'єктів господарювання (Інноваційно-правові колізії розвитку національної економіки) / [Б. М. Андрушків,

- О. Б. Бойко, О. М. Владимир та ін.] ; за заг. ред. Б. М. Андрушківа. – Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2015.– 344 с.
260. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
261. Оцінка економічного потенціалу підприємств роздрібної торгівлі: монографія / [Н. О. Власова та ін.]. – Харків : ХДУХТ, 2011. – 189 с.
262. Паламарчук М. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії / М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук. – Київ : Знання, 1998. – 416 с.
263. Пархомець М. К. Організаційно-економічні основи розвитку молокопродуктового підкомплексу в ринкових умовах: монографія / М. К. Пархомець. – Тернопіль : Екон. думка, 2005. – 346 с.
264. Пасхавер Б. Цінова ситуація та цінова політика в агросфері // Економіка України. – 2001. – № 1. – С. 59–67.
265. Перспективи енергозабезпечення України в контексті світових тенденцій: монографія / [Шевцов А. І., Земляний М. Г., Дорошевича А. З. та ін.] ; за ред. А. І. Шевцова. – Дніпропетровськ : РФ НІСД, 2008. – 208 с.
266. Петровська Т. Е. Наукова складова інноваційного розвитку вугледобувних підприємств України / Т. Е. Петровська // Економіка промисловості. – 2009. – № 4. – С. 87–94.
267. Петруха С. А. Экономика предприятия / С. А. Петруха. – Москва : Московский экономический университет, 2003. – 502 с.
268. Петти У. Экономические и статистические работы. / У. Петти. –Москва : СОЦЭКГИЗ, 1940. – 324 с.
269. Пивоварчук І. Д. Управління витратами виробництва в забезпеченні конкурентоспроможності промислової продукції (на прикладі машинобудування Одеської області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.07.01«Економіка промисловості» / І. Д. Пивоварчук. – Одеса, 2001. – 19 с.
270. Писаренко В. М. Агроекологія: навч. посіб. / В. М. Писаренко,

- П. В. Писаренко, В. В. Писаренко. – Полтава, 2008. - 256 с
271. Писаренко В. Н., Писаренко П. В., Писаренко В.В. Безотходные технологии при переработке сельскохозяйственной продукции [Электронный ресурс] / В. Н. Писаренко, П. В. Писаренко, В. В. Писаренко – Режим доступа до ресурсу: http://www.agromage.com/stat_id.php?id=579
272. Підлісецький Г. М. Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрного сектора / Г. М. Підлісецький, М. І. Толкач // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 65– 66.
273. Погайдак О. Б. Формування системи управління якістю послуг комунально-побутових підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра економ. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)»/ О. Б. Погайдак – Маріуполь, 2015. – 40 с.
274. Податковий кодекс України: станом на 2 грудня 2010 р. [Електронний ресурс]. –Режим доступу до ресурсу:<http://zakon.rada.gov.ua>.
275. Подсолонко В. А. Рациональное ресурсопользование в экономике окружающей среды / В. А. Подсолонко // Ученые записки ТНУ. – 2000. – Вып. 8 (45). – С. 32–42.
276. Половнікова С. Ю. Необхідність ресурсоощадної економічної моделі ринкових форм в Україні / С. Ю. Половнікова // Теорії мікро-макроекономіки: зб. наук. праць. – Київ : Академія муніципального управління, 2001. – Вип. 8. – С. 55–59.
277. Половнікова С. Ю. Проблема зниження енергоємності у перехідний період України / С. Ю. Половнікова // Теорії мікро-макроекономіки: зб. наук. праць. – Київ : Академія муніципального управління, 1999. – С. 180–184.
278. Половнікова С. Ю. Ресурсоощадності в розширеному відтворенні трансформаційної економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / С. Ю. Половнікова. – Дніпропетровськ, 2003. – 16 с.

279. Половнікова С. Ю. Теоретичні засади формування механізму ресурсозбереження / С. Ю. Половнікова // Держава та регіони. – 2004. – № 6. – С. 209–210.
280. Половнікова С. Ю. Формування джерел надходжень коштів до спеціалізованих фондів енергоощадності / С. Ю. Половнікова // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Проблеми та перспективи розвитку фінансів місцевого самоврядування в Україні»]. – Дніпропетровськ : ДДФЕІ, 2002. – 250 с.
281. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3. «Звіт про фінансові результати»: Затв. наказом Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р. № 87 // Галицькі контракти. – 1999. – № 32.
282. Положення «Про матеріальне стимулювання колективів і окремих працівників підприємств, організацій та установ за економію паливно-енергетичних ресурсів у суспільному виробництві» (Наказ Держкоменергозбереження та Мінекономіки 21.06.2000 N 47/127)
283. Попович П. Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання: підручник / П. Я. Попович. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 454 с.
284. Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1993 р. № 284 // Екологія і закон. Економічне законодавство України : у 2-х кн. Кн 1. – Київ : Юрінком Інтер, 1998. – С. 361.
285. Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України» від 13.07.1999 № 916-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 37. – Ст. 336.
286. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/243-2010-%D0%BF/page>

287. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/>
288. Потенціал підприємства: формування: підручник / [Касьянова Н.В., Солоха Д.В. та ін.] – Київ: Центр учбової літератури, 2013. – 248 с.
289. Прадун В. П. Економіко-екологічні основи сталого розвитку регіональних агропромислових комплексів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. доктора економ. наук : спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / В. П. Прадун. – Львів, 2005. – 41 с.
290. Праховник А.В. Ефективне енерговикористання в Україні: основні проблеми та шляхи їх вирішення / А. В. Праховник, Є. В. Іншеков // Управління енерговикористанням: збірник доповідей / за заг. ред. А.В. Праховника. – Київ : Альянс за збереження енергії, 2001. – С. 19–35.
291. Пріб К. А. Механізми стабілізації діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах фінансово-економічних криз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра економ. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / К. А. Пріб – Київ, 2012. – 34 с.
292. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період. – Київ : ННЦ «ІАЕ» УААН, 2008. – 100 с.
293. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємства у транзитивній економіці: монографія / за ред. С. М. Ілляшенка. – Суми : Університетська книга, 2005. – 582 с.
294. Продан Ю. В. Державне регулювання електроенергетики та формування тарифної і цінової політики України / Ю. В. Продан // Енергоінформ. – 2001. – № 45. – С. 5–6.
295. Продиус Ю. И. Экономика предприятия / Ю. И. Продиус. – Одесса : Черноморье, 2002. – 414 с.

296. Проект Закону України «Про енергоефективність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=35895%20124
297. Пропозиції щодо змін та доповнень до «Енергетичної стратегії України на період до 2030 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.doingbusiness.org/EconomyRankings/>.
298. Процишин В. Родючій землі потрібні інновації / В. Процишин // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 5 (4403). – С. 1–2.
299. Пугач А. М. Напрями діяльності органів державної влади України по запровадженню заходів управління інформаційними послугами в аграрній сфері [Електронний ресурс] / А. М. Пугач – Режим доступу до ресурсу: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=derzhavne-upravlinnya-udoskonalennya-ta-rozvytok&s=ua&z=906>
300. Путренко В. В. Особливості територіальної організації системи ресурсоощадності на регіональному рівні / В. В. Путренко // Український географічний журнал. – 2009. – № 2. – С. 19–24.
301. Пуцентейло П. Р. Еколого-економічні аспекти використання відходів деревини / П. Р. Пуцентейло, М. Б. Свинтух // Інноваційна економіка № 2, 2013. – С. 135-139.
302. Рапцун Н. В. Економічний механізм енергоощадності і фінансування енергоощадних проектів / Н. В. Рапцун, Г. Г. Панченко, Я. Я. Карцев // Матеріали конференції [«Проблеми енергосбереження в законодавстві і стандартах»]. – Київ, 1996. – С. 9–11.
303. Реструктуризація промисловості України у процесі посткризового відновлення: аналітична доповідь / [Собкевич О. В., Сухоруков А. І., Савченко В. Г. та ін.] ; за ред. Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2011. – 112 с.
304. Ресурсний потенціал аграрної сфери: проблеми та завдання ефективного використання: аналітична доповідь / [О. В. Собкевич, В. М. Русан, А. Д. Юрченко та ін.]. – К. : НІСД, 2013. – 76 с.

305. Ресурсозбереження та економічний розвиток України: Формування механізмів переходу суб'єктів господарювання України на базі ресурсозберігаючих технологій: монографія / за заг. ред. І. М. Сотник. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 551 с.
306. Ресурсономіка – новітня наука в системі виживання людства / Б. М. Андрушків, Н. Б. Кирич, І. І. Стойко, І. П. Вовк, Ю. Я. Вовк.
307. Ресурсономіка: теоретичні та прикладні аспекти: монографія / [Б. М. Андрушків, Ю. Я. Вовк, О. Б. Погайдак та ін.]. – Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2012. – 456 с.
308. Ресурсоощадності. Порядок встановлення показників ресурсозбереження у документації на продукцію: ДСТУ 3052-95 (ГОСТ 30167-95). – [Чинний від 1997.01.01]. – Київ : Держстандарт України, 1996. – 61 с. – (Національний стандарт України).
309. Ресурсосбережение: эколого-экономический аспект / [Н. И. Конищева, Н. А. Кушникович, Л. В. Рожков и др.]. – Киев : Наукова думка, 1992. – 212 с.
310. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо // Рикардо Д. Сочинения: в 3 т. Т. 1 / Д. Рикардо – Москва : Госполитиздат, 1955. – 360 с.
311. Розвиток вітчизняного аграрного сектору в контексті організаційно-правових відносин [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://nadoest.com/rozvitok-vitchiznyanogo-agrarnogo-sektoru-v-konteksti-organiza-stor-3>
312. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підручник / [Дорогунцов С. І., Заяц Т. А., Пітюренко Ю. І. та ін.] ; за заг. ред. С. І. Дорогунцова.–Київ : КНЕУ, 2007.– 992 с.
313. Розміщення продуктивних сил України: підручник / [Качан Є. П., Ковтонюк М. О., Петрига М. О. та ін.] ; за ред. Є. П. Качана.–Київ : Вища школа, 1998. – 375 с.

314. Россоха В. В. Теоретико-методичні засади формування, розвитку та оцінювання виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства / В. В. Россоха. – Київ : ННЦ ІАЕ, 2009. – 94 с.
315. Руда О. В. Вплив фінансово-грошових відносин на розвиток захисних функцій національного виробництва в умовах трансформаційної економіки / О. В. Руда // Міжнародна науково-методична конференція молодих економістів-кібернетиків [«Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід»], (Тернопіль, 6-8 жовтня 2011 р.): матеріали. – Тернопіль, 2011. – С. 262–264.
316. Руда О. В. Економічне моделювання в умовах кризи / О. В. Руда // Міжнародна науково-методична конференція молодих економістів-кібернетиків [«Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід»], (Тернопіль, 23-25 вересня, 2010 р.): матеріали. – Львів, 2010. – С. 98–99.
317. Руденко М. Д. Енергія прогресу / М. Д. Руденко. – Тернопіль : Джура, 2005. – 412 с.
318. Рябець, К. А. Деякі проблеми правового регулювання водокористування / К.А. Рябець // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 12. – С. 92–96.
319. Сааджан И. А. Страхование экологических рисков: принципы и экономический механизм / И. А. Сааджан, С. К. Харичков. – Одесса : Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований. – 2006. – 160с.
320. Саблук П. Т. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: інформаційно-аналітичний збірник / П. Т. Саблук. – Київ : ІАЕ УААН, 2003. – Вип. 5. – 764 с.
321. Саблук П. Т. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології / П. Т. Саблук М. Й. Малік, В. Л. Валентинов. – Київ : ІАЕ, 2002. – 294 с.
322. Саблук П.Т. Проблеми цінового паритету та еквівалентного обміну / П.Т.Саблук // Агроінком.–Київ, 1997.–№ 10-12.–С. 15–18.

323. Сайко В. Ф. Системи обробітку ґрунтів в Україні / В. Ф. Сайко // Збірник наукових праць Національного наукового центру «Інститут землеробства УААН». – К. : ЕКМО, 2007. – Вип. 1. – С. 3–10.
324. Сайко В.Ф. Системи обробітку ґрунту в Україні // В. Ф. Сайко, А. М. Малієнко. – Київ : ЕКМО, 2007. – 44 с.
325. Сафонов Т. А. Екологічні основи ресурсокористування: навч. посіб. / Т.А. Сафонов. – Львів : «Новий Світ – 2000», 2006, – 248 с.
326. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 37883 від 11.04.2011. Ресурсономіка – новітня наука в системі виживання людства / Б. Н. Андрушків, Н. Б. Кирич, І. І. Стойко, І. П. Вовк, Ю. Я. Вовк.
327. Севастьянов Р. В. Проблеми та перспективи енергозбереження на промислових підприємствах / Р. В. Севастьянов // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. Вип. 1(2). – 2013, С. 107-110.
328. Сизонова І. В. Енергетичний аналіз як передумова енергозбереження в сільському господарстві І. В. Сизонова // Вісник ХНАУ. Серія: економіка АПК і природокористування. – 2004. – № 2. – С. 210-214.
329. Сизонова І. В. Організаційно-економічні основи енергозбереження в сільському господарстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата економ. наук за спеціальністю 08.07.02 / І. В. Сизонова – Суми, 2005. – 20 с.
330. Синяк Ю. В. Энергосбережение и экономический рост / Ю. В. Синяк // Проблемы прогнозирования. – 1999. – № 3. – С. 50.
331. Синякевич І. Економічні інструменти екополітики: теорія і практика / І. Синякевич // Економіка України. – 1999. – № 10. – С. 78–83.
332. Сичевський М. П. Вдосконалення організаційного механізму розвитку харчової і переробної промисловості [Електронний ресурс] / М. П. Сичевський – Режим доступу до ресурсу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/10624>
333. Сільське господарство України у 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

334. Сільченко А. І. Державна інноваційна політика в умовах формування інноваційної моделі розвитку / А. І. Сільченко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – № 1 (9). – С. 31–36
335. Скоков С. А. Эколого-экономическое регулирование процессов ресурсосбережения: дис. ... канд. эконом. наук: 08.08.01 / Скоков Сергей Алексеевич. – Сумы, 2002. – 190 с.
336. Скрильник А. С., Хохлова Д. М., Кривенко В. О. Організаційно-економічні основи підвищення енергоефективності підприємств: апробація європейського досвіду [Електронний ресурс] / А. С. Скрильник, Д. М. Хохлова, В. О. Кривенко – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4695>
337. Скринський Р. М. Методичний підхід до економічного оцінювання інвестиційної привабливості підприємств машинобудування / Р. М. Скринський // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 185–192.
338. Скрипниченко В. А. Інноваційне забезпечення енергозбереження [Електронний ресурс] / В. А. Скрипниченко – Режим доступу до ресурсу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=27877>
339. Скупар Г. М. Організаційно-економічний механізм управління конкурентоспроможністю підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. эконом. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економіки» / Г. М. Скупар. – Донецьк, 2000. – 23 с.
340. Слободян Н. Я. Теоретичні засади організаційно-економічного механізму функціонування підприємств [Електронний ресурс] / Н. Я. Слободян – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/theoretical%20aspects.pdf>
341. Словарь-справочник менеджера / под ред. М. Г. Лапусты. – Москва : Инфра-М, 1996. – 608 с.
342. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – Київ : Головна редакція УРЕ, 1974. – 776 с.

343. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов /А.Смит // Антология экономической классики: в 2-х т.Т. 1.–Москва, 1991. – С. 154.
344. Собур С. В. Шляхи підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства / С. В. Собур // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Науковий прогрес та процес розвитку країни в аспекті євроінтеграції» – Вінниця, 2015.
345. Совицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия / Г. В. Совицкая. – Минск : Экоперспектива, 2007. – 358 с.
346. Сокольська Т. В. Відтворення ресурсного потенціалу агросфери як чинника економічного зростання / Т. В. Сокольська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. Вип. 5(1), 2014. – С. 273-276.
347. Соловій І. П. Землекористування: еколого-економічні проблеми, конфлікти, планування: навч. посіб. / І. П. Соловій. – Львів : Афіша, 2005. – 400 с.
348. Сотник І. М. Еколого-економічні механізми мотивації ресурсощадності: монографія / І. М. Сотник. – Суми : ВВП «Мрія» ТОВ, 2008. – 230 с.
349. Сотник І. М. Моделювання макроекономічних чинників ресурсощадності в Україні [Електронний ресурс] / І. М. Сотник // Механізм регулювання економіки, 2009. – № 4. – Режим доступу до ресурсу: http://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/2009_4_1/4_3.pdf
350. Сотник И. Н. Особенности формирования эколого-экономического механизма управления территорией рыночных условиях / И. Н. Сотник // Зб. наук. праць Дон-ДУУ «Екологічний менеджмент як складова частина сталого розвитку». – Донецьк, 2004. – (Серія Державне управління; т. 5. вип. 33.). – С. 128–139.
351. Сотник И. Н. Эколого-экономические основы управления энергосбережением : дис. ...канд. экон. наук: 08.08.01 / Сотник Ирина Николаевна. – Сумы, 2002. – 217 с.

352. Стариков А. П. Методы оценки инновационного потенциала угледобывающего предприятия / А. П. Стариков // Уголь. – 2006. – № 3. – С. 57–59.
353. Стариков А.П. Пути совершенствования инновационного развития угольных компаний / А. П. Стариков // Уголь. – 2007. – № 11. – С. 3–4.
354. Статистичний збірник «Регіони України» 2013 / за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2013. – 783 с.
355. Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О.Г. Осауленка. – Київ : ТОВ «Август Трейд», 2011. – 560 с.
356. Статистичний щорічник України за 2013 р. / за ред. О.Г. Осауленка – Київ : Державна служба статистики України, 2014. – 527 с.
357. Стец І. І. Потенціал і розвиток підприємства: навчальний посібник / І. І. Стец. – Тернопіль : Економічна думка, 2010. – 674 с.
358. Стойко І. Аналіз досвіду здійснення інноваційної політики зарубіжними країнами [Електронний ресурс] / І. Стойко, Ю. Вовк, О. Юрчак // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 2 (5). – Режим доступу до ресурсу: [http:// sepd.tntu.edu.ua](http://sepd.tntu.edu.ua).
359. Стойко І. І. Кредитно-модульний курс «Інноваційний менеджмент»: навчально-методичний посібник / І. І. Стойко, П. Д. Дудкін – Тернопіль : ТНТУ імені Івана Пулюя, 2010. – 165 с.
360. Стойко І. Науково-технічна діяльність малого бізнесу (закордонний досвід) [Електронний ресурс] / І. Стойко // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 1 (4). – Режим доступу до ресурсу: <http://sepd.tntu.edu.ua>.
361. Стойко І. Стратегічні і тактичні принципи формування пріоритетів державної науково-технічної політики передових країн / І. Стойко // Матеріали Регіональної науково-практичної конференції [«Інноваційні підходи в управлінні навчально-науково-виробничими системами в умовах суспільних та інституційних трансформацій»], (Тернопіль, 19 травня 2011 р.). – Тернопіль: ТНТУ, 2011. – С. 76.

362. Стоколоса Т. М. Інформатизація та інформаційне забезпечення: підходи до трактувань понять / Т. М. Стоколоса // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18. – С. 296–301.
363. Стратегія інноваційного розвитку України на 2009-2018 роки та на період до 2039 року. Державне агентство України з інвестицій та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.in.gov.ua/>
364. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр. в умовах глобалізаційних Викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: www.pir.dp.ua/uploads/StrategizInnovRazvitiya.
365. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://minagro.gov.ua/ru/node/7644>
366. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України: монографія / [Амоша О. І., Аптекарь С. С., Білопольський М. Г. та ін.] ; за ред. О. І. Амоші. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. – 848 с.
367. Суходоля О. М. Запровадження в Україні системи енергоефективного маркування побутових товарів / О. М. Суходоля // Енергоінформ. – 2001. – № 29. – С. 3–6.
368. Суходоля О. М. Розвиток нормативно-правової бази енергоощадних проєктів / О. М. Суходоля // Енергоінформ. – 2001. – № 1. – С. 2–3.
369. Суходоля О. М. Україна на шляху до Європи: адаптація законодавства у сфері енергоощадності до вимог законодавства Європейського Союзу / О. М. Суходоля // Енергоінформ. – 2001. – № 36. – С. 4–5.
370. Талах Т. А. Загальні підходи до комплексної оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства / Т. А. Талах // Економічні науки. Сер.: Економіка та менеджмент. Вип. 9(2), 2012. – С. 506-518.

371. Талах Т. А. Особливості загальної оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу / Т. А. Талах // Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси. Вип. 9(3), 2012. – С. 371-379.
372. Таран В.А. Ресурсосбережение – новый символ социально-экономического и научно-технического прогресса / В. А. Таран, А.В.Богатырев // Машиностроитель. – 2003. – № 12. – С. 8–19.
373. Таранюк К. В. Розвиток фінансового механізму еколого-збалансованого розвитку регіону / К. В. Таранюк // Вісник СумДУ. – 2009. – № 2. – (Серія Економіка). –С. 144.
374. Теоретична сутність корпоративних відносин та корпоративного управління / В. І. Голіков // Економіка і прогнозування. – 2001. – № 2. – С. 52–64.
375. Терминология и глоссарий WfMC. Спецификация коалиции по управлению workflow (Workflow management coalition). – Москва : Весть-МетаТехнология, 2000. – 112 с.
376. Тихонов А. Г. Економіко-екологічні аспекти інтенсифікації у землеробстві / А. Г. Тихонов. – Київ : Урожай, 1990. – 150 с.
377. Ткаченко В. А. Философия оперативного управления виртуальным предприятием: монография / [В. А. Ткаченко, Б. И. Холод и др.] ; под ред. В. А. Ткаченко. – Днепропетровск : МОНОЛИТ, 2010. – 448 с.
378. Ткачук А. В. Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств. / А. В. Ткачук //– Матеріали сьомої міжфакультетської науково-практичної конференції молодих вчених «Формування стратегії розвитку аграрного сектора регіону»
379. Толковый словарь «Инновационная деятельность». Термины инновационного менеджмента и смежных областей (от А до Я) / [отв. ред. В. И. Суслов]. – Новосибирск : Сибирское научное издательство, 2008. – 224 с.
380. Топіха І. Н. Економіка аграрних підприємств: курс лекцій / І. Н. Топіха. – Миколаїв : Видавничий відділ МДАУ, 2005. – 317 с.

381. Транченко Л. В., Транченко О. М. Впровадження конкурентоспроможних інноваційних засобів у сільськогосподарське виробництво / Л. В. Транченко, О. М. Транченко// Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць. Випуск 25. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – С. 60-65.
382. Транченко Л. В. Організаційно-економічний механізм управління підприємств машинобудівної галузі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата економ. наук за спеціальністю 08.06.01 – «Економіка, організація і управління підприємствами» / Л. В. Транченко – Київ, 2005. – 22с.
383. Трегобчук В. М. Проблеми формування ресурсного потенціалу національного АПК в умовах ринкової економіки / В. М. Трегобчук // Ресурсний потенціал АПК у ринковій економіці: теорія і практика формування. –Київ : [б.в.], 1996. – С. 8–17.
384. Третяк А. М. Наукові основи економіки землекористування / А. М. Третяк, В. М. Другак. – Київ : ЦЗРУ, 2003. – 337 с.
385. Турченко Д. К. Формирование энергосырьевой безопасности Украины: монографія / Д. К. Турченко. – Донецк: НАН України. Інститут економіки промисленности, 2007. – 348 с.
386. Указ Президента України «Про Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України» від 12.05.2011 № 583/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 28. – С. 124.
387. Указ Президента України «Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки від 28.04.2004 № 493/2004. – Київ :ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416с.
388. Україна в рейтингу Всесвітнього економічного форуму-2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://ua.fru.org.ua/ukraina-u-dzerkali-rejtingu-vsesvitnogo-ekonomichnogo-forumu-2011/>

389. Українська радянська енциклопедія: в 13 т. Т. 9. – Київ : Головна редакція УРЕ, 1987. – 560 с.
390. Український радянський енциклопедичний словник: в 3 т. Т. 3. – Київ : Головна редакція УРЕ, 1987. – 736 с.
391. Ульянич Ю. В. Основи формування ресурсного потенціалу підприємств АПК та підвищення рівня їх капіталізації / Ю. В. Ульянич // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва № 81(2). – Умань, 2013. – С. 39-46
392. Ульянченко О. В. Управління ресурсним потенціалом в аграрному секторі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра економ. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / О. В. Ульянченко – Київ, 2008. – 40с.
393. Ульянченко О. В. Управління ресурсним потенціалом в аграрному секторі економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора економ. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. В. Ульянченко. – Київ, 2008. – 38с.
394. Ульянченко О. В. Формування та використання ресурсного потенціалу в аграрному секторі: монографія / О. В. Ульянченко. – Харків :Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва, 2006. – 357 с.
395. Ульянченко О. В. Стратегія стійкого розвитку аграрного сектору економіки на основі підвищення ефективності управління ресурсним потенціалом [Електронний ресурс] / О. В. Ульянченко, В. Є. Тітова. –Режим доступу до ресурсу: http://www.btsau.kiev.u/files/list/edition/ed_icoj/xxhtd.pdf
396. Федішин Б. П. Економіка енергетики: навчальний посібник для студентів енергетичних спеціальностей вищих навчальних закладів / Б. П. Федішин – Тернопіль : Астон, 2003. – 160 с.
397. Федішин Б. П. Управління інноваційними проектами: посібник / Б. П. Федішин, І. Б. Федішин – Тернопіль : Астон, 2010 – 372 с.

398. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посіб. / О. С. Федонін, І. М. Рєпіна, О. І. Олесюк. – Київ : КНЕУ, 2004. – 316 с.
399. Федорак В. І., Даляк Н. А. Вплив науково-технічного прогресу на ефективність роботи нафтогазового комплексу [Електронний ресурс] / В. І. Федорак, Н. А. Даляк – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_9_40
400. Федорусь Ю. В. Підвищення ефективності промислових підприємств переробної галузі України [Електронний ресурс] / Ю. В. Федорусь – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3933>
401. Федулова Л. Перспективи інноваційно-технологічного розвитку промисловості України / Л. Федулова // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 24–36.
402. Фесенко І. А. Особенности инновационных процессов на угледобывающих предприятиях / И. А. Фесенко // Вісник Східноукраїнського національного університету. – 2001. – № 12 (46). – С. 221–225.
403. Фесенко І. А. Методологія управління розвитком вугільної промисловості // І. А. Фесенко. – Донецьк : ІЕП НАН України, 2010. – 490 с.
404. Финансовый менеджмент: теория и практика / под ред. Е. С. Стояновой. – Москва : Перспектива, 2003. – 656 с.
405. Фінанси сільськогосподарських підприємств (посібник з питань фінансових відносин у ринкових умовах) / за ред. М. Я. Дем'яненка. – Київ : ІАЕ, 2000. – 604 с.
406. Халіна В. Ю., Міхайлечко І. М. Теоретичні аспекти ресурсозбереження: сутність, напрями та проблеми впровадження [Електронний ресурс] / В. Ю. Халіна, І. М. Міхайлечко – Режим доступу до ресурсу: <http://repository.vsau.org/getfile/9001.pdf>
407. Харів П.С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів: монографія / П. С. Харів. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 326 с.

408. Харламова Г. О. Вплив інвестицій на економічне зростання / Г. О. Харламова // Фінанси України. – 2005. – № 3. – С. 57–64.
409. Харламова О. В. Економічні основи використання матеріальних ресурсів (на прикладі підприємств водопровідного господарства) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / О. В. Харламова. – Харків, 2000. – 18 с.
410. Хвесик М. А. Економіко-правове регулювання природокористування / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, Ю. П. Кулаковський. – Київ : Кондор, 2004. – 524 с.
411. Хвесик М. А. Інституціональна модель ресурсокористування в умовах глобальних викликів: монографія / М. А. Хвесик, В. А. Голян. – Київ : Кондор, 2007. – 480 с.
412. Хижа Н. М. Диспаритет цін: чинники і сфери формування та шляхи подолання / Н. М. Хижа // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 189. – С. 265–269.
413. Хлистов Р. П. Проблеми розвитку внутрішнього ринку наукомісткої продукції машинобудування / Р. П. Хлистов // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 5 (35). – С. 129–139.
414. Хлобистов Є. В. Фінансові механізми екологічної політики / Є. В. Хлобистов // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2004. – Вип. 3-4. – С. 744–752.
415. Хокен П. Естественный капитализм: грядущая промышленная революция / П. Хокен, Э. Ловинс, Х. Ловинс. – Москва : Наука, 2002. – 459 с.
416. Хомин І. П. Ціновий механізм регулювання розвитку аграрного ринку України (теорія і практика) [Електронний ресурс] / І. П. Хомин – Режим доступу до ресурсу: <http://www.uk.x-pdf.ru/5ekonomika/25152-1-udk-3384395-cinoviyy-mehanizm-regulyuvannya-rozvitku-agrarnogo-rinku-ukraini-teoriya-praktika-homin-ken-kriviy-vikl.php>

417. Хумарова Н. И. Ресурсосбережение как доминанта экологизации регионального развития (на примере Приморских регионов) / Н. И. Хумарова // *Nowoczesno sronowoczesnoscs poleczen stwooby watels kiew europies rodkowejwschodniej.* – Lublin : Wydawnictwo KUL, 2007. – Т. 2. – С. 491–496.
418. Цабієв О. М. Екологічна безпека: конспект лекцій / О. М. Цабієв, М. Б. Бизова. – Одеса : Вид-во ОНПУ «Наука і техніка», 2005. – 139 с.
419. Царенко О. М. Еколого-економічні проблеми розвитку агропромислового виробництва / О. М. Царенко. – Київ : Вища школа, 1998.–295 с. 122
420. Царенко О. М. Економіка розвитку: підручник / О. М. Царенко, Н. О. Бей, І. І. Дяконова. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. –590 с.
421. Царенко О. М. Навколишнє середовище та економіка природокористування: навч. посіб. / О. М. Царенко, Ю. А. Злобін. – Київ : Вища школа, 1999.–176 с.
422. Ціни, витрати, прибутки агро виробництва та інфраструктури продовольчих ринків / за ред. О. М. Шпичака. – Київ : ІАЕ, 2000. – 585 с.
423. Чапек В. Н. Экономика природопользования / В. Н. Чапек. – Москва : ПРИОР, 2001. – 375 с.
424. Чорната Л. С., Фіщук Н. Ю. Проблема диспаритету цін на аграрному ринку [Електронний ресурс] / Л. С. Чорната, Н. Ю. Фіщук – Режим доступу до ресурсу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=38406>
425. Чукіна. І. В. Організаційно-економічний механізм у системі управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств / І. В. Чукіна // *Економічний аналіз: збірник наукових праць Тернопільського національного економічного університету Том 15. – №3. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. – С. 230-236.*
426. Чумакова Т. М. Аналіз сучасного стану машинобудівного комплексу / Т. М Чумакова // *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. –2011. – № 2. –С. 58–62.*

427. Чухно А. А. Науково-технологічний розвиток як об'єкт дослідження еволюційної економічної теорії / А. А. Чухно // Економіка України. – 2008. – № 1. – С. 12–23.
428. Чухно А. А. Інституціонально-інформаційна економіка [Електронний ресурс] / А. А. Чухно. – Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.ws/12631113/ekonomika/tehnologichni_ukladi_sutnist_osoblivosti_rozvitku
429. Чухно А. А. Сучасні фінансово-економічні кризи: природа, шляхи і методи подолання / А. А. Чухно // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 124.
430. Шаманська О. І. Сучасні підходи до оцінювання ефективності управління ресурсним потенціалом підприємства / Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»
431. Шаповал А. І. Методичні підходи до формування ефективної системи управління ресурсозбереженням на підприємстві / А. І. Шаповал, А. О. Шаповал // Механізм регулювання економіки. № 2. – 2010. – С. 185-192.
432. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки: навчальний посібник / Л. А. Швайка. – Київ : Знання, 2006. – 435 с.
433. Шибанін В.С., Шибаніна О.В. Ретроспектива трансформації сільськогосподарських підприємств та основні напрями підвищення їх ефективності [Електронний ресурс] / В.С. Шибанін, О.В. Шибаніна – Режим доступу до ресурсу: <http://www.stattionline.org.ua/agro/43/4931-retrospektiva-transformaci%D1%97-silskogospodarskix-pidpriyemstv-ta-osnovni-napryami-pidvishhennya-%D1%97x-efektivnosti.html>
434. Шевчук А. В. Учет экологического фактора в процессе приватизации / А.В. Шевчук // Вестник Московского университета. – 1999. – № 2. – (Серия 6. Экономика). – С. 35–53.
435. Шемшученко Ю. Екологічне право України. Академічний курс: підручник / Ю. С. Шемшученко. – Київ : Юридична думка, 2008. – 720 с.
436. Шинкаренко В. Г. Управление конкурентноспособностью предприятия / В. Г. Шинкаренко, А. С. Бондаренко. – Харьков : Изд. ХНАДУ, 2003. – 186 с.

437. Ширягіна О. Є. Формування та використання прибутку підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата економ. наук за спеціальністю 08.00.08 – «Гроші, фінанси і кредит» / О. Є. Ширягіна – Київ – 2007. – 20с.
438. Шляхи і методи прийняття управлінських рішень (психологічні аспекти менеджменту) / Б. М. Андрушків, Н. Б. Кирич, В. А. Паляниця, В. А. Мельник // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. – Кіровоград : Кіровоградський національний технічний університет, 2009. – (Економічні науки; вип. 16). – С. 11–14.
439. Шпичак О. М. Сільське господарство України на початку та в кінці ХХІ ст. / О. М. Шпичак. – Київ : ІАЕ, 2000. – 74 с.
440. Шталь Т. В. Комплексна оцінка ресурсного потенціалу підприємств роздрібної торгівлі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.07.05 «Економіка торгівлі та послуг» / Т. В. Шталь. – Харків, 2006. – 18 с.
441. Шуботович Т. А. Теоретичні основи конкурентоспроможності аграрних підприємств / Т. А. Шуботович // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 1. – С. 84–87.
442. Шульга Ю. І. Щодо удосконалення державного управління в питаннях проведення державної політики енергоощадності в регіонах / Ю. І. Шульга, О. М. Суходоля, В. Д. Білодід // Енергоінформ. – 2002. – № 1 (132). – С. 4–5.
443. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – Москва : Прогресс, 1992. – 211 с.
444. Щегорцов В. Энциклопедический словарь менеджера предприятия / В. Щегорцов, В. Таран, В. Хозов. – Москва : МСЭУ, 2003. – 328 с.
445. Щербак В. Г. Управление персоналом предприятия: наукове видання / В. Г. Щербак. – Харків : ХНЕУ, 2005. – 220с.
446. Щербань В. П. Социально-экономические проблемы аграрного производства / В. П. Щербань // Вісник аграрної науки Причорномор'я. Спеціальний випуск: у 2 т. Т. 1.–2001.– С. 17–24.

447. Щодо розвитку науково-технічного потенціалу промислового сектору України:аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/677/>
448. Экономия энергии – новый ее источник (экономические возможности и альтернативные технологии) / под общ. ред. К.М. Мейер-Абиха. – Москва : Прогресс, 1982. – 384 с.
449. Юдіна О. І. Економічний механізм інноваційної діяльності з ресурсозбереження на підприємстві [Електронний ресурс] / О. І. Юдіна – Режим доступу до ресурсу: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2011-9_0-pages-56_63.pdf
450. Юзефович А. Е. Використання ресурсного потенціалу сільського господарства України / А. Е. Юзефович // Ресурсний потенціал національного АПК: оцінка, економічний механізм відтворення та оновлення. –Київ : [б.в.], 1997. – С. 5–9.
451. Юзефович А. Э. Эффективность использования производственного потенциала в сельском хозяйстве / А. Э. Юзефович. – Москва : Экономика, 1983. – 208 с.
452. Юрик Н. Є. Антикризова стратегія підприємства машинобудівної галузі : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / ЮрикНаталія Євгенівна. – Тернопіль, 2011. – 243 с.
453. Янковий О.Г., Кошельок Г.В. Фактори формування прибутку підприємства / О. Г. Янковий, Г. В. Кошельок // Вісник соціально-економічних досліджень: збірник наукових праць. Вип. 3 (43), С. 298-305
454. About Organic Food [Електроннийресурс]// The Food Standards Agency. – Режимдоступудо ресурсу: <http://www.food.gov.uk/>
455. Battelle’s Top 10 Strategic Technologies For 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://electronicdesign.com/article/components/battelle-s-top-10-strategic-technologies-for-20201>

456. Charnes A. Measuring the efficiency of decision making units/A. Charnes, W. Cooper, E. Rhodes//European Journal of Operational Research. – 1978. – № 2. – P. 429–444.
457. Climate change: the challenges for agriculture / European Commission Directorate-General for Agriculture and Rural Development. – Brussels, 2008. – 35 p.
458. Connor D.J. Crop ecology: productivity and management in agricultural systems / David J. Connor, Robert S. Loomis, Kenneth G. Cassman. – New York : Cambridge University Press, 2011. – 546 p.
459. Dart P.J. Non-symbiotic nitrogen fixation and soil fertility / P. J. Dart, S.P. Wani // Sbid. – Simp. Pap. – 1999. – V. 12. – P. 3–17.
460. Dobson A. The Green Political Thought / A. Dobson. – London; New York, 1995. – 440p.
461. Doing Business 2010 report Economy Rankings [Электронныйресурс]. – Режимдоступудоресурсу: <http://www.doingbusiness.org/EconomyRankings/>.
462. International Energy Agency «Key World Energy Statistics», 2008
463. International Energy Agency «Key World Energy Statistics», 2009
464. International Energy Agency «Key World Energy Statistics», 2010
465. International Energy Agency «Key World Energy Statistics», 2011
466. International Energy Agency «Key World Energy Statistics», 2012
467. International Energy Agency «Key World Energy Statistics», 2013
468. International Energy Agency «Key World Energy Statistics», 2014
469. Farrell M. J.The measurement of productive efficiency / M. J. Farrell//Journal of the Royal Statistical Society, Series A. – 1957. – 120. – P. 253–281.
470. John P. Biodynamic agriculture: The Journey from Koberwitz to the World, 1924-1938 / Paull John //Journal of organic systems. – 2011. – № 6 (1). –P. 27–41.
471. Lissitsa A. Анализ Оболочки Данных (DEA) – Современная методика определения эффективности производства. IAMO Discussion Paper №50 Halle (Saale) [Электронный ресурс] / A. Lissitsa, T. Babitcheva. – Режим доступа до

ресурсы: <http://www.iamo.de/iamo/publikationen/dokumenty-predstavlennye-na-obsuzhdenie-discussion-papers.html>

472. Low-input sustainable agriculture using ecological management practices / David Pimentel, Thomas W. Culliney, Imo W. Buttlar, Douglas J. Reinemann, Kenneth B. Beckman // *Agriculture, ecosystems and environment*. – 1989. – № 27. – P. 3-24.
473. Mayer A. Thinking Small / A. Mayer, W. Cook // *Newsweek*. – 1975. – June 2. – P. 56.
474. Meadows D. H. *The Limits to Growth* / D. H. Meadows. – New York : Potomac Associates, 1972.
475. McClellan III James E. *Science and Technology in World History* / James E. McClellan, Harold Dorn. – Baltimore : Johns Hopkins university press, 2006. – 478 p.
476. Nully P. How to Keep OPEC on Its Back / P. Nully // *Fortune*. – 1986. – May 26. – P. 88.
477. Pepper D. *Modern Environmentalism: An Introduction* / D. Pepper. – London; New York, 1996.
478. *Science, technology and innovation in Europe*. – Luxembourg, 2011. – 164 p.
479. Wiktionary: mathematicalmodel [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: http://en.wiktionary.org/wiki/mathematical_model.
480. *The Global Competitiveness Report 2009-2010* [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: www.weforum.org

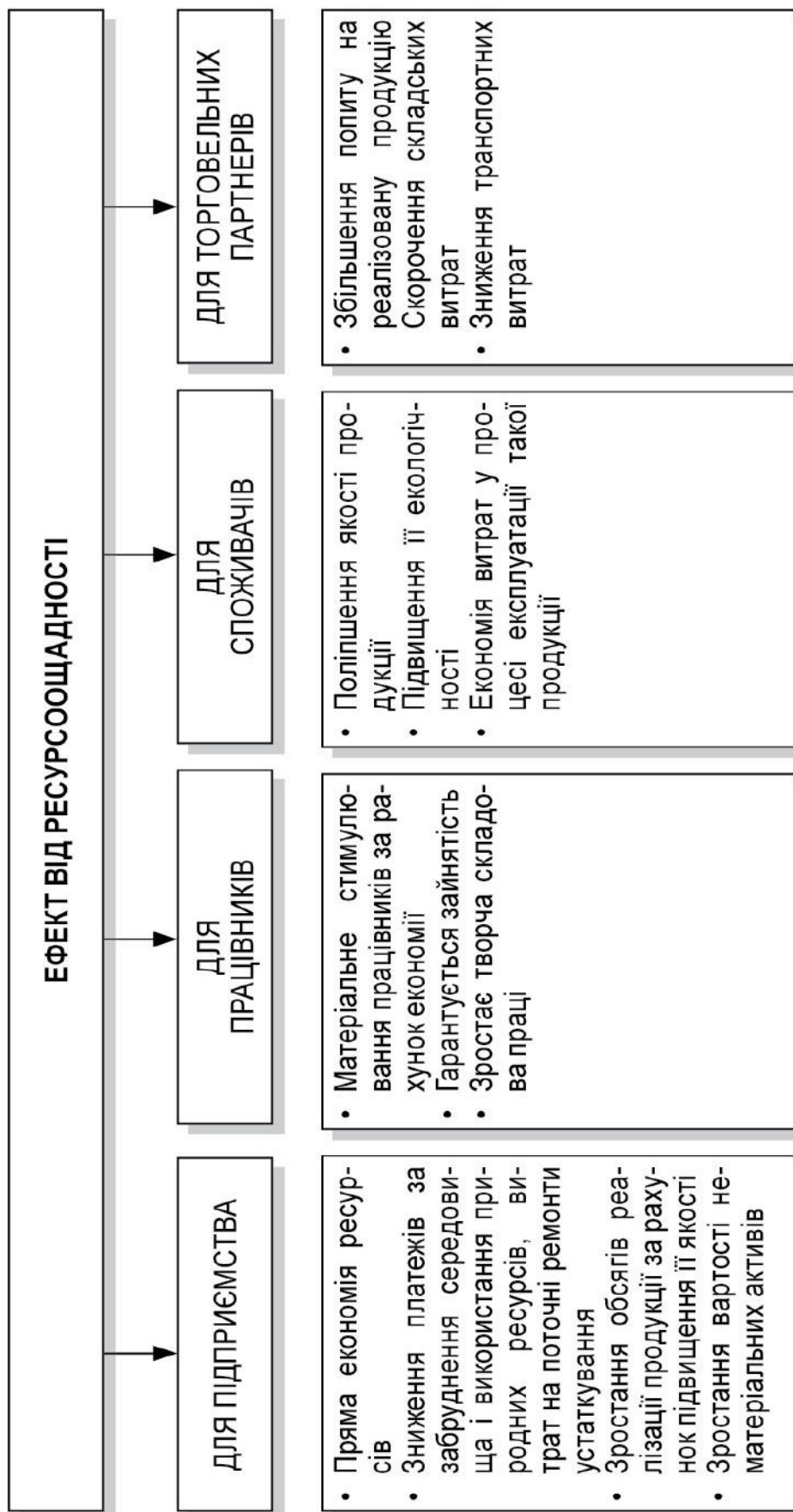
ДОДАТКИ

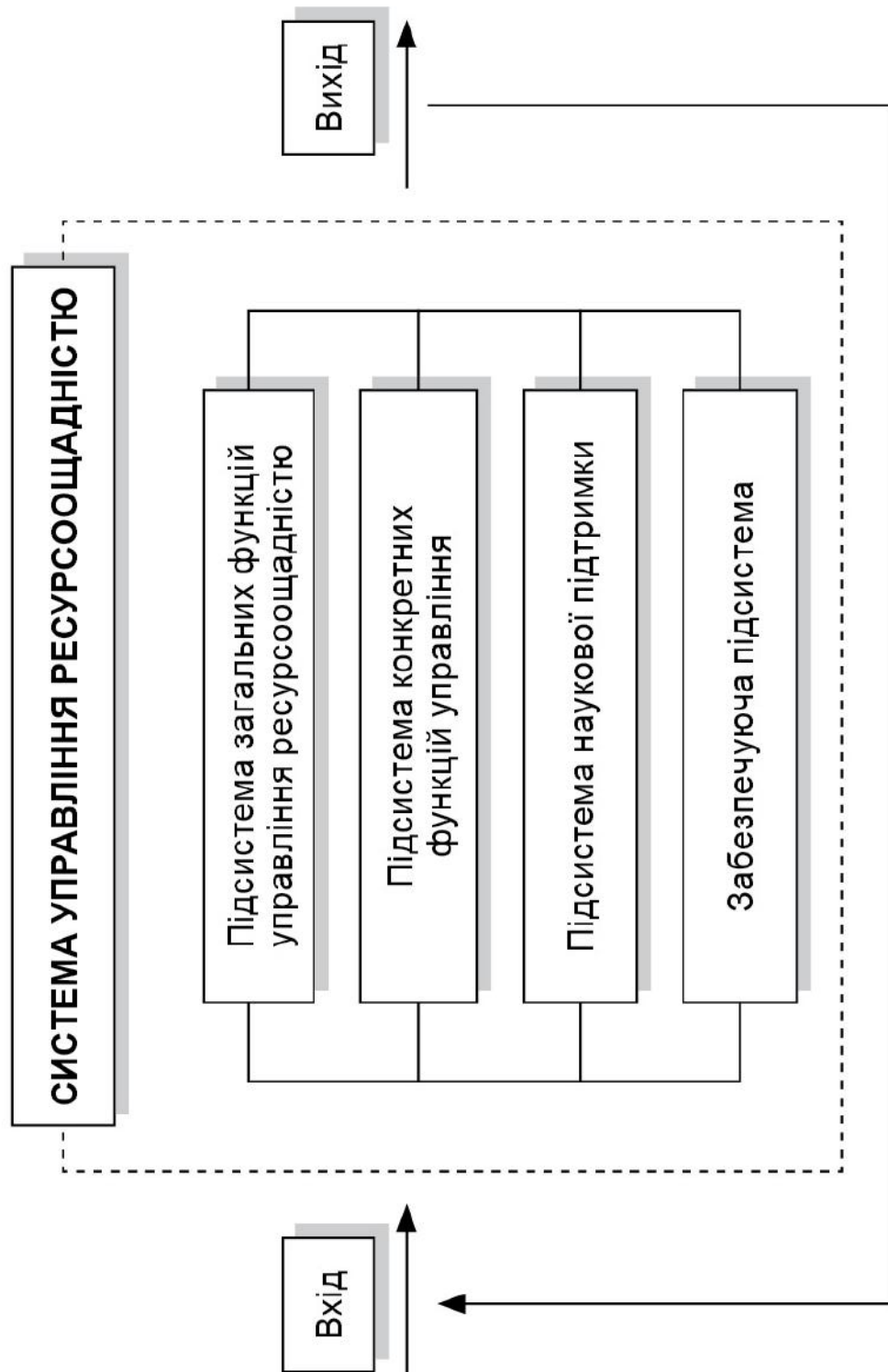
ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ З ПОЧАТКУ ІСНУВАННЯ ЛЮДСТВА ДО СЬОГОДЕННЯ

Епоха	Вік/уклад	Період домінування	Регіон/країні-лідери	Характеристика ресурсів, технологій та типів виробництва	Обсяги ресурсовикористання та їх вплив на довкілля
Доісторичний час	Кам'яний вік	2,6 млн.р. – 10 тис.р. до н.е.	Європа	Переважає використання каменю у простих знаряддях праці та зброї.	Мінімальне ресурсовикористання. Вплив на довкілля відсутній.
	Мідний вік	3500 – 1700 рр. до н. е.	Європа, Близький Схід, Східна Азія, Давня Америка	Використання міді, розвиток шахтного виробництва металічних руд та каменю, виробництво цінних товарів з них, диверсифікація виробництва (матеріали виробляються в одному місці та постачаються у віддалені регіони).	Мінімальне ресурсовикористання. Вплив на довкілля відсутній.
	Бронзовий вік	3000 – 500 р.р. до н.е.	Європа, Близький Схід, Азія, Давня Америка	Виробництво більш складного сплаву – бронзи з міді та олова, розвиток експорту бронзи у віддалені регіони. Бронза складає основу комерції.	Мінімальне ресурсовикористання. Вплив на довкілля відсутній.
Античні часи	Залізний вік	2000 до н.е.	Європа	Розповсюдження металургії заліза та виробництва металевих виробів, що сприяло удосконаленню техніки для землеробства, іригаційних, підвищенню врожайності земель.	Мінімальне ресурсовикористання. Вплив на довкілля відсутній.
		VII ст. до н.е. – V ст.н.е.	Грецька та Римська імперії	Виникнення гончарного та ковальського ремесла, формування основ товарного виробництва.	Мінімальне ресурсовикористання. Вплив на довкілля незначний.
Середні віки		V-XV ст. н.е.	Європа	Різкий стрибок у розвитку техніки та технологій, збільшення числа нововведень у засобах виробництва, що сприяло економічному зростанню. Менш ніж за сторіччя з'явилося більше винаходів ніж за минулу тисячу років (винайдено чавун, доменні печі, вогнестійну зброю, компас, окуляри, порох, шовк). Ривок у розвитку медицини та поява організованого професійного навчання – університетів, проте в цілому наука знаходилася в занепаді. У XII ст. на всю Європу припало не більше 10 вчених, в XIII — не більше 15, в XIV — менше 25. У виробництві переважає ремісничий тип.	Середні обсяги ресурсовикористання. Вплив на довкілля незначний.
Новий час (до 1917 р.)		кін. XV ст. – поч. XX ст.		Прорив у сфері астрономії – геліоцентрична система всесвіту змінило геоцентричну. Розвиток вуглевидобутку та металургії. Використання вугілля в опаленні та виробничих процесах. Поява книгодрукування здійснює революцію на швидкість тиражування, поширення інформації та її доступність. Поява мануфактурного типу виробництва – розмежування ручної праці призводить до підвищення продуктивності праці.	Середній обсяг ресурсовикористання. Вплив на довкілля незначний.

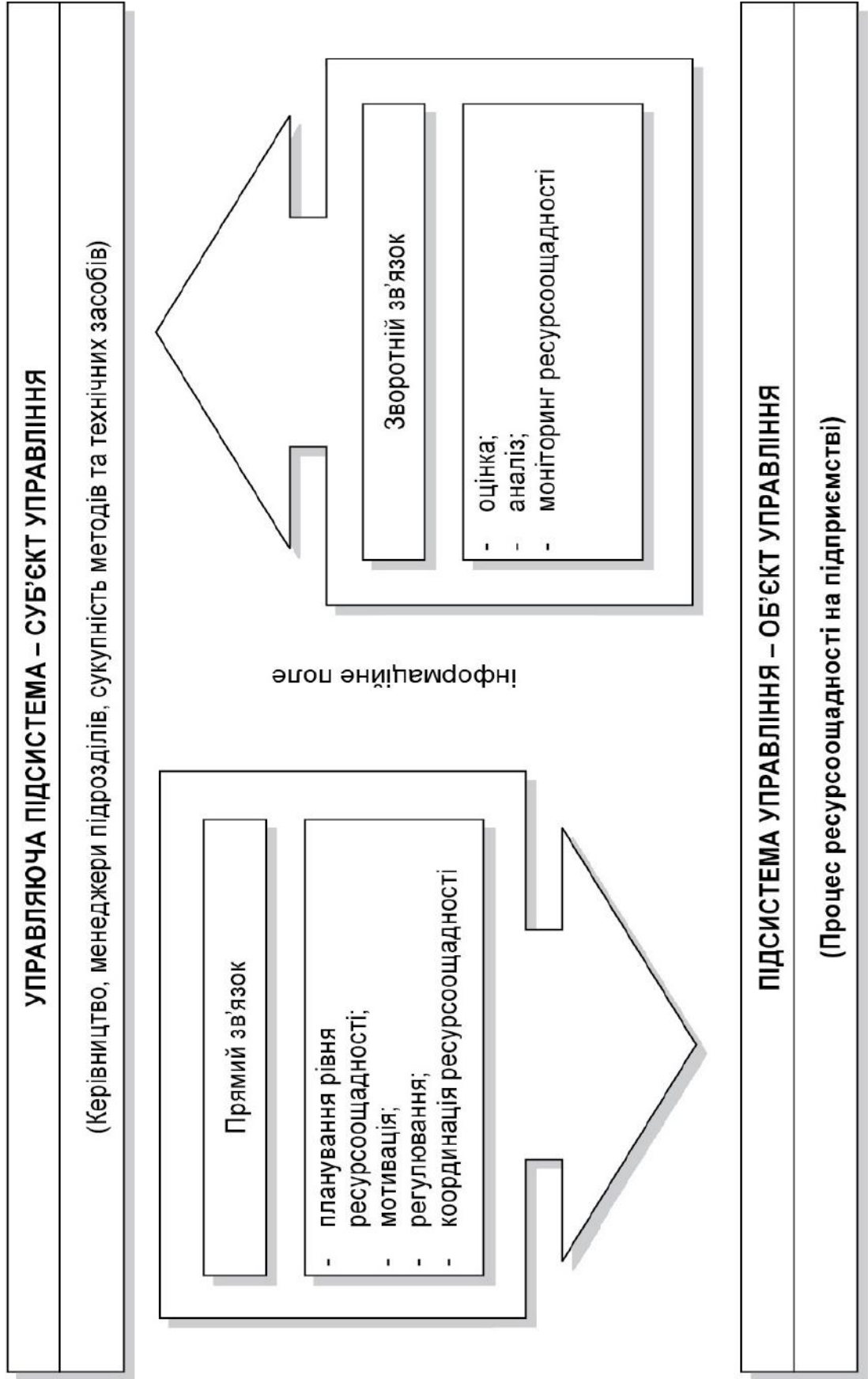
Технологічні уклади, що визначили розвиток технологій приманих певним історичним етапам					
1	1770-1830 рр.	Великобританія, Франція, Бельгія	Водяний двигун, виплавка чавуну і обробка заліза, будівництво каналів	Середній обсяг ресурсовикористання. Екстенсивний спосіб ресурсовикористання. Збільшення впливу на довкілля.	
2	1840-1880 рр.	Великобританія, Франція, Бельгія, США, Німеччина	Паровий двигун, вугільна промисловість, машино- та верстатобудування, чорна металургія	Середній обсяг ресурсовикористання. Екстенсивний спосіб ресурсовикористання. Збільшення впливу на довкілля.	
3	1890-1930 рр.	Великобританія, Франція, США, Німеччина	Електротехнічне і важке машинобудування, виробництво сталі, неорганічна хімія, важке озброєння, кораблебудування, лінії електропередач, стандартизація Винайшли поліграф, тепловоз, телебачення	Вище середнього. Екстенсивний спосіб ресурсовикористання, що впливає на зміни у довкіллі.	
4	1940-1980 рр.	США, Західна Європа, Японія	Синтетичні матеріали, органічна хімія, кольорова металургія, автомобілебудування, атомна енергетика. Винайшли турбореактивний двигун, антибіотики, ПК, атомну бомбу, транзистор, голографія, атомна електростанція, калькулятор. Супутник, інтегральну схему, лазер тощо.	Високе. Інтенсифікація ресурсовикористання (поява матеріалів-замінників), нарощування обсягів ресурсовикористання починають активно впливати на зміни у Довкіллі.	
5	1980-2020 рр.	США, ЄС, Японія, країни Південно- Східної Азії	Обчислювальна техніка, телекомунікації, роботобудування, мікро- оптиковолоконні технології, штучний інтернет, біотехнології. Винайшли мобільний телефон, інтернет, високотемпературні надпровідники, створення квантового комп'ютеру, андронного колайдери.	Дуже високе. Інтенсивний спосіб ресурсовикористання, що глобально впливає на зміну довкілля є стійкою тенденцією.	
6	2020 -... р.р.	США, ЄС, Японія	Медицина на генетичному рівні, потужні джерела енергії засновані на інтегрованих зелених технологіях, всебічна інформатизація та наномашинізація, модульоване сільське господарство, над інтелектуальні товари та техніка, розвиток надчуттів людини.	Мінімізація використання вичерпних ресурсів. Дематеріалізація виробництва - матеріальні потоки змінюють інформаційні.	
Новітній час					

ЕФЕКТ ВІД РЕСУРСООЩАДНОСТІ НА ПЕРЕРОБНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

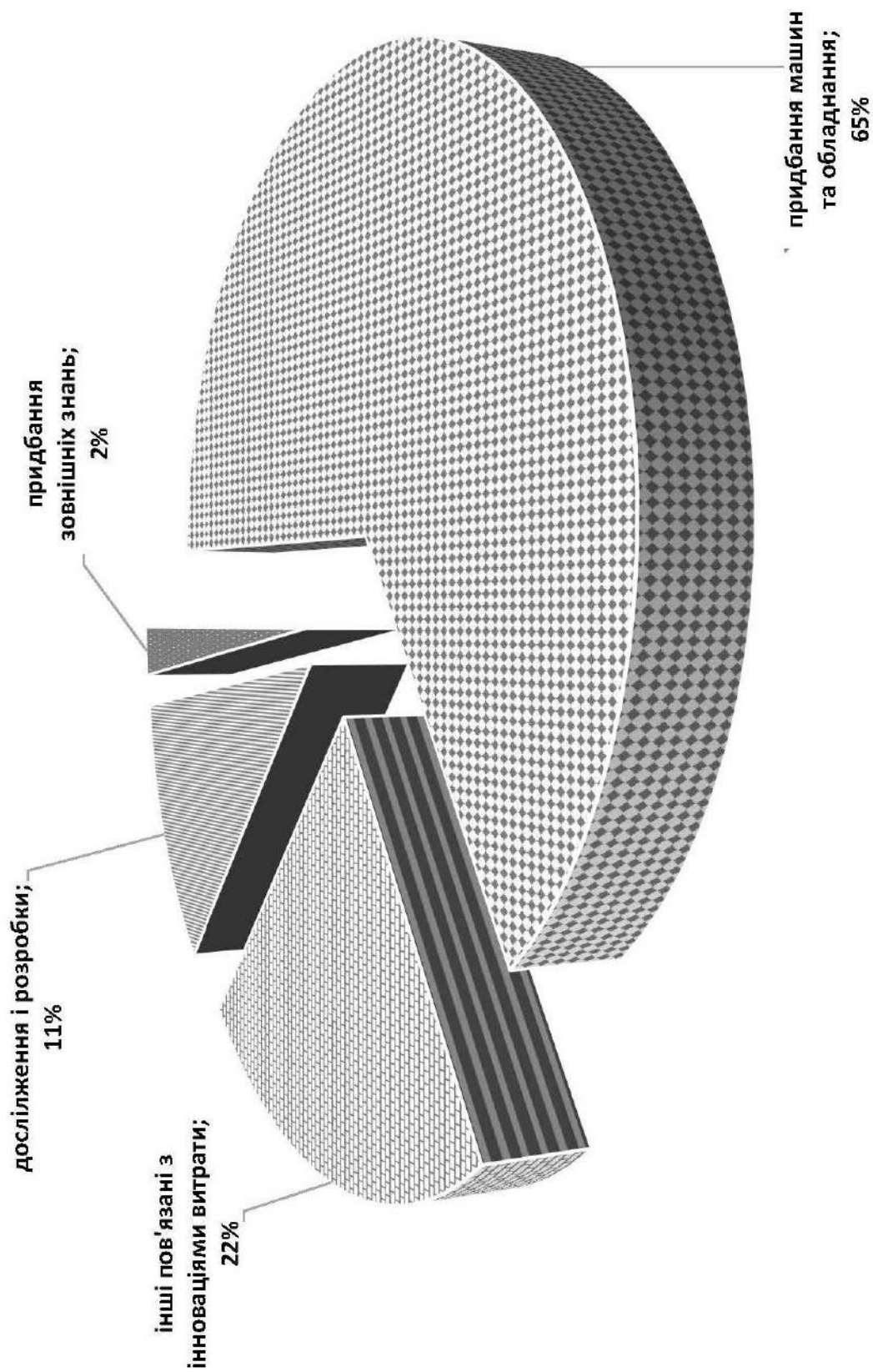

ВНУТРІШНЯ СИСТЕМА ПОБУДОВИ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСООЩАДНОСТІ*Зворотній зв'язок*

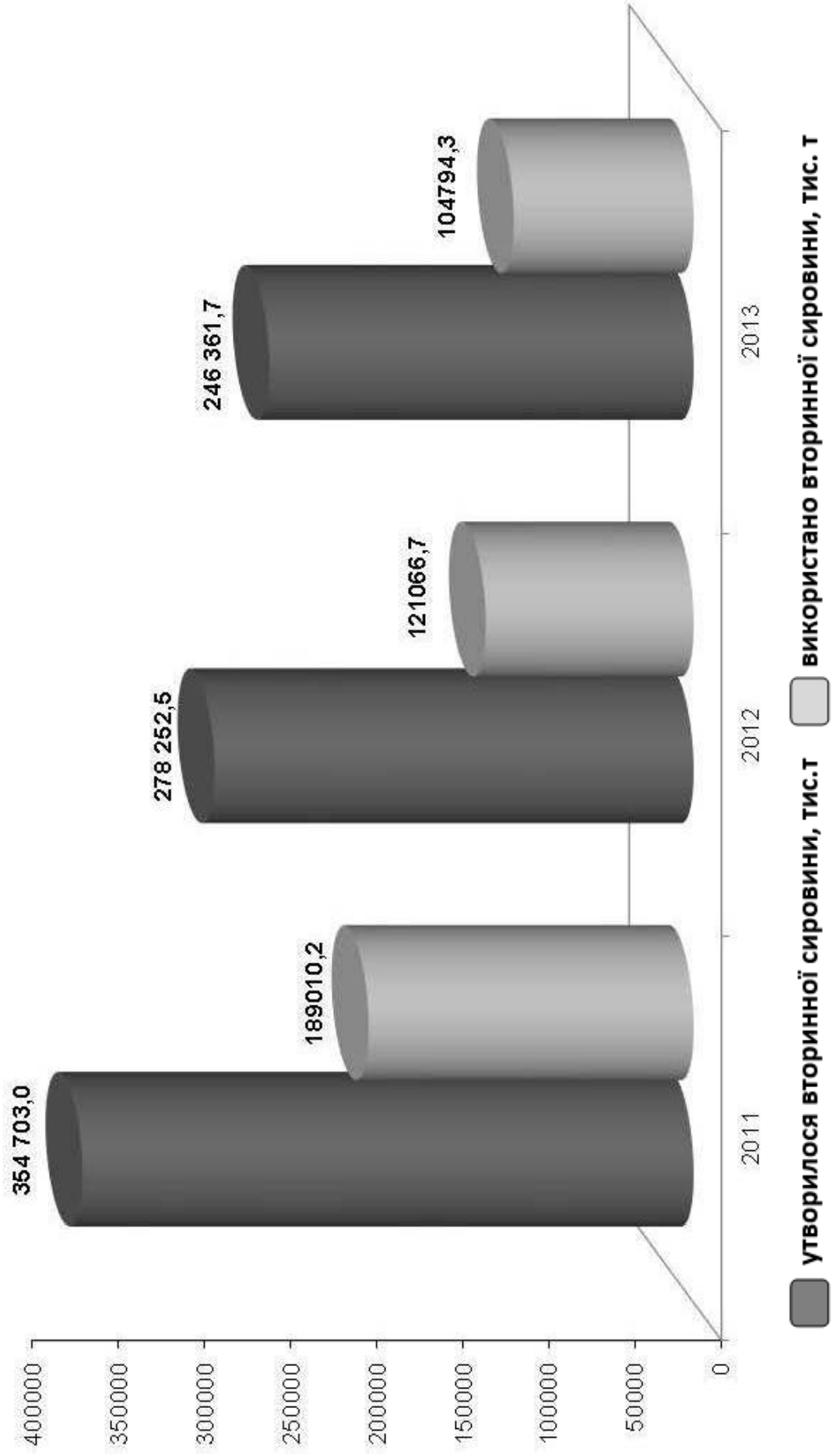
ЗВ'ЯЗОК СУБ'ЄКТА Й ОБ'ЄКТА УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ РЕСУРСООЩАДНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

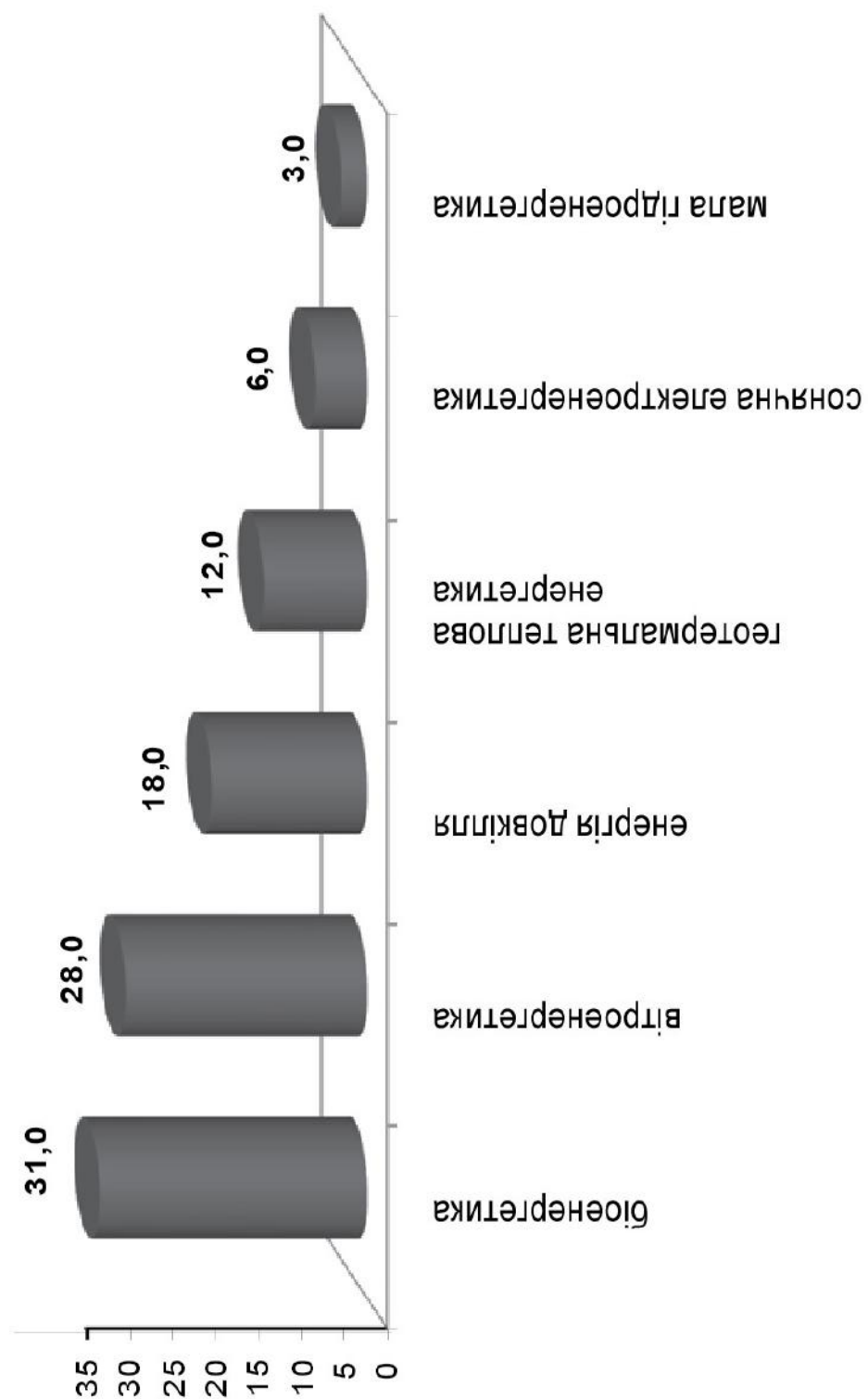
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВ, СПРЯМОВАНІ НА РЕСУРСООЩАДНІСТЬ

**ЗАГАЛЬНІ ОБСЯГИ УТВОРЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ВТОРИННОЇ СИРОВИНИ В УКРАЇНІ,
2011-2013рр.**

**ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ З ВИРОБЛЕННЯ ЕНЕРГОНОСІЇВ
З ВІДНОВЛЮВАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ ТА
АЛЬТЕРНАТИВНИХ ВИДІВ ПАЛИВА**

ВИПУСК ТА ВАЛОВА ДОДАНА ВАРТІСТЬ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

(у фактичних цінах; млн.грн.)

ВИПУСК								
	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього	5567	10789	13338	17434	23100	23556	27484	35077
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	2060	2784	3086	3793	4900	5341	6149	8785
Рибальство, рибництво	1	1	1	1	3	7	10	10
Добувна промисловість	12	41	55	103	235	149	206	284
Переробна промисловість	1413	2931	3752	4614	6316	5790	6713	8342
Виробництво та роз поділення електроенергії, газу та води	226	284	364	476	616	674	875	923
Будівництво	230	539	729	1078	1575	1153	1440	1484
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	404	1042	1280	1689	2250	2688	2899	3902
Діяльність готелів та ресторанів	24	67	101	122	145	141	169	232
Діяльність транспорту та зв'язку	431	1045	1339	2152	2247	2132	2578	3693
Фінансова діяльність	65	176	196	304	482	560	555	603
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	101	299	425	564	806	1017	1246	1568
Державне управління	154	429	555	713	1072	1125	1343	1364
Освіта	254	655	806	1030	1380	1595	1875	2148
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	148	353	437	543	682	809	1030	1217
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	44	143	212	252	391	375	396	522
ВАЛОВА ДОДАНА ВАРТІСТЬ								
	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього	2347	4738	5944	7755	9984	10709	12123	15168
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	810	1158	1247	1512	1907	2206	2358	3448
Рибальство, рибництво	0	0	0	0	1	2	3	3
Добувна промисловість	4	17	24	53	130	71	107	149
Переробна промисловість	302	651	928	1163	1435	1308	1322	1418
Виробництво та роз поділення електроенергії, газу та води	96	122	149	190	243	266	315	325
Будівництво	86	199	262	358	399	318	477	459
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	280	698	854	1068	1481	1661	1853	2499
Діяльність готелів та ресторанів	11	24	47	56	69	61	77	107
Діяльність транспорту та зв'язку	257	515	680	1088	1113	1186	1431	2007
Фінансова діяльність	41	121	139	213	343	401	408	381
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	62	166	227	304	443	525	641	823
Державне управління	94	306	406	518	774	845	953	991
Освіта	187	447	562	718	950	1090	1236	1441
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	94	230	292	363	460	549	712	821
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	23	84	127	151	236	220	230	296

СТРУКТУРА ВИПУСКУ ТА ВАЛОВОЇ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

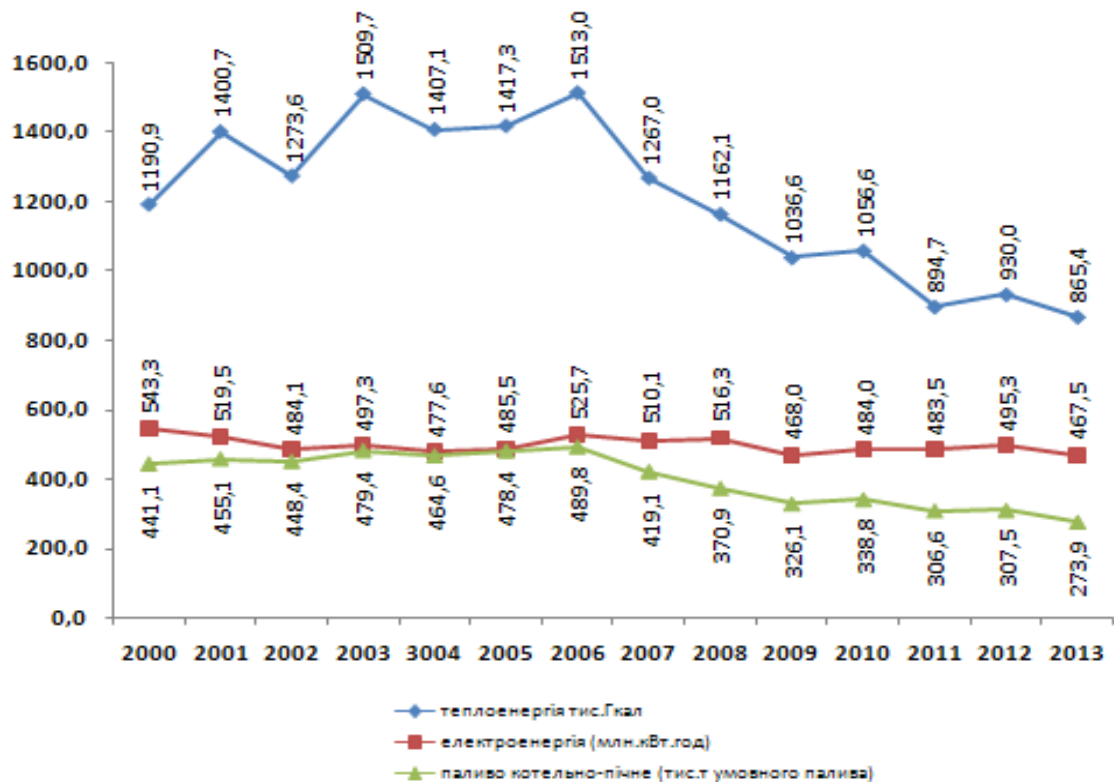
(відсотків)

ВИПУСК								
	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	37,0	25,8	23,1	21,8	21,2	22,7	22,4	25,1
Рибальство, рибництво	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Добувна промисловість	0,2	0,4	0,4	0,6	1,0	0,6	0,8	0,8
Переробна промисловість	25,4	27,2	28,1	26,5	27,4	24,6	24,4	23,8
Виробництво та роз поділення електроенергії, газу та води	4,0	2,6	2,7	2,7	2,7	2,9	3,2	2,6
Будівництво	4,1	5,0	5,5	6,2	6,8	4,9	5,2	4,2
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	7,3	9,6	9,6	9,7	9,7	11,4	10,6	11,1
Діяльність готелів та ресторанів	0,4	0,6	0,8	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7
Діяльність транспорту та зв'язку	7,7	9,7	10,0	12,3	9,7	9,0	9,4	10,5
Фінансова діяльність	1,2	1,6	1,5	1,7	2,1	2,4	2,0	1,7
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	1,8	2,8	3,2	3,2	3,5	4,3	4,5	4,5
Державне управління	2,8	4,0	4,2	4,1	4,6	4,8	4,9	3,9
Освіта	4,6	6,1	6,0	5,9	6,0	6,8	6,8	6,1
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2,7	3,3	3,3	3,1	3,0	3,4	3,8	3,5
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	0,8	1,3	1,6	1,5	1,7	1,6	1,4	1,5
ВАЛОВА ДОДАНА ВАРТІСТЬ								
	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	34,5	24,4	21,0	19,5	19,1	20,6	19,4	22,7
Рибальство, рибництво	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Добувна промисловість	0,2	0,4	0,4	0,7	1,3	0,7	0,9	1,0
Переробна промисловість	12,9	13,7	15,6	15,0	14,4	12,2	10,9	9,4
Виробництво та роз поділення електроенергії, газу та води	4,1	2,6	2,5	2,5	2,4	2,5	2,6	2,1
Будівництво	3,7	4,2	4,4	4,6	4,0	3,0	3,9	3,0
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	11,9	14,7	14,4	13,8	14,8	15,5	15,3	16,5
Діяльність готелів та ресторанів	0,5	0,5	0,8	0,7	0,7	0,6	0,6	0,7
Діяльність транспорту та зв'язку	10,9	10,9	11,5	14,0	11,2	11,1	11,8	13,2
Фінансова діяльність	1,7	2,5	2,3	2,7	3,4	3,7	3,4	2,5
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	2,6	3,5	3,8	3,9	4,4	4,9	5,3	5,4
Державне управління	4,0	6,5	6,8	6,7	7,8	7,9	7,9	6,6
Освіта	8,0	9,4	9,5	9,3	9,5	10,2	10,2	9,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4,0	4,9	4,9	4,7	4,6	5,1	5,9	5,4
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	1,0	1,8	2,1	1,9	2,4	2,0	1,9	2,0

ВИКОРИСТАННЯ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ

	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Усього, тис.т умовного палива	1546,9	822,5	880,0	677,8	617,6	628,4	574,7
у тому числі, відсотків							
паливо котельно-пічне	45,8	53,6	54,4	50,0	49,6	48,9	47,7
теплоенергія	35,9	24,9	27,7	26,8	25,0	25,5	25,9
електроенергія	18,3	21,5	17,9	23,2	25,4	25,6	26,4

ДИНАМІКА ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТА В ОРГАНІЗАЦІЯХ

ІНДЕКСИ ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ЗА ОСНОВНИМИ ВИДАМИ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА 2013 РІК

	Відсотків до попереднього року
Промисловість	99,5
Добувна та переробна промисловість	99,4
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	110,6
Переробна промисловість	99,1
з неї	
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	95,6
текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	84,8
виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	102,9
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	109,1
виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	116,2
виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	101,7
виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	124,5
металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	101,9
машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування	97,4
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	100,8

ІНДЕКСИ ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ У ВИРОБНИЦТВІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ, НАПОЇВ ТА ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ ЗА ВИДАМИ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА 2013 РІК

	Відсотків до попереднього року
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	95,6
тому числі	
виробництво м'яса та м'ясних продуктів	134,1
перероблення та консервування риби, ракоподібних і моллюсків	56,0
перероблення та консервування фруктів і овочів	95,0
виробництво олії та тваринних жирів	640,2
виробництво молочних продуктів	91,0
виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів	99,3
виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів	98,9
виробництво інших харчових продуктів	63,6
виробництво готових кормів для тварин	109,5
виробництво напоїв	103,3

ВИРОБНИЦТВО ОКРЕМИХ ВИДІВ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ ТА НАПОЇВ

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Вироби ковбасні, тис.т	18,6	4,5	7,4	1,2	1,2	1,3	1,0	1,0
Сири жирні, тис.т	8,9	4,6	4,1	5,4	6,1	5,1	4,7	4,5
Борошно, тис.т	215,9	169,7	125,6	74,2	67,0	63,7	59,3	60,0
Крупи, тис.т	6,7	9,3	8,0	6,8	7,9	6,6	8,3	7,5
Хліб та вироби хлібобулочні, тис.т	163,9	46,0	20,2	18,8	15,7	15,6	14,4	13,6
Цукор білий кристалічний, тис.т	442,4	238,9	152,5	183,1	147,7	208,0	208,9	132,3
Горілка з вмістом спирту менше 45,4%, тис.дал	939	1678	303	280	249	157	102	76
Пиво, тис.дал	4729	1386	1397	1614	1467	1238	1388	1449
Води натуральні мінеральні, тис.дал	1340	620	1367	983	1886	1741	1460	1219
Напої безалкогольні, тис.дал	3176	364	368	552	628	652	642	573

ВИРОБНИЦТВО НАЙВАЖЛИВІШИХ ВИДІВ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ, НАПОЇВ НА ОДНУ ОСОБУ

	2011	2012	2013
М'ясо великої рогатої худоби свіже чи охолоджене, кг	2,2	1,8	1,4
М'ясо великої рогатої худоби заморожене, кг	4,9	4,8	8,0
М'ясо свиней свіже чи охолоджене, кг	0,9	0,5	0,6
М'ясо свійської птиці свіже чи охолоджене, кг	1,0	1,1	1,0
Вироби ковбасні, кг	1,2	0,9	0,9
Соки фруктові та овочеві, кг	13,4	14,4	13,6
Овочі консервовані натуральні, кг	2,2	1,6	1,1
Олія соняшникова нерафінована та її фракції, крім фракцій зі зміненим хімічним складом, кг	0,3	0,5	3,4
Молоко рідке оброблене (пастеризоване, стерилізоване, гомогенізоване, топлене, пептизоване), кг	24,7	23,6	25,3
Молоко та вершки, жирністю більше 6%, неконцентровані та непідсолоджені, кг	0,4	0,2	0,3
Масло вершкове, кг	3,5	4,4	3,7
Сир свіжий неферментований (недозрілий і невитриманий), уключаючи сирну сироватку та кисломолочний сир, кг	0,5	0,3	1,0
Сири жирні, кг	4,7	4,4	4,2
Йогурт та інші ферментовані чи сквашені молоко та вершки, кг	14,4	16,9	18,6
Борошно, кг	59,0	55,1	55,9
Крупи, кг	6,1	7,7	7,0
Хліб та вироби хлібобулочні, кг	14,4	13,3	12,7
Цукор білий кристалічний, кг	192,5	193,9	123,3
Спреди та суміші жирові, що містять масову частку загального жиру від 50% до 85%, у тому числі молочного жиру в жировій фазі не менше, ніж 25%, кг	0,4	0,4	0,3
Води натуральні мінеральні негазовані, л	5,9	4,9	4,9
Води натуральні мінеральні газовані, л	10,2	8,7	6,8
Напої безалкогольні, л	6,0	6,0	5,3

Додаток 13

НАДХОДЖЕННЯ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА НА ПЕРЕРОБНІ ПІДПРИЄМСТВА

(тис.т)

	2005	2010	2011	2012	2013
Зернові культури					
Надійшло – всього	249,5	235,3	261,7	259,9	321,1
у тому числі від сільськогосподарських підприємств	109,5	163,7	86,8	113,4	226,9
господарств населення	2,7	2,6	1,5	2,2	2,3
інших господарських структур	137,3	69,0	173,4	144,3	91,9
із загального обсягу за видами культур					
пшениця	52,8	46,0	115,1	79,0	95,4
жито	19,2	37,3	1,1	6,1	5,7
кукурудза	144,2	141,7	136,7	162,2	209,5
ячмінь	22,1	5,8	3,2	5,8	3,5
овес	0,3	0,2	–	0,0	0,0
просо	0,4	–	–	–	–
гречка	4,0	4,0	5,5	6,4	6,8
зернобобові	3,1	0,2	0,1	0,2	0,1
Цукрові буряки (включаючи давальницьку сировину)					
Надійшло – всього	1476,1	1476,6	1757,5	1843,8	1076,7
у тому числі від сільськогосподарських підприємств	792,1	1287,1	1609,6	1713,5	885,6
господарств населення	389,4	189,4	147,9	130,3	36,5
інших господарських структур	294,6	0,1	–	–	154,6

Додаток 14

НАДХОДЖЕННЯ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА НА ПЕРЕРОБНІ ПІДПРИЄМСТВА

(тис.т)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Худоба та птиця (у живій вазі)								
Надійшло – всього	142,3	47,3	23,0	19,2	20,6	20,5	17,9	24,2
у тому числі від сільськогосподарських підприємств	140,8	37,5	3,0	4,3	5,9	13,4	11,6	13,7
господарств населення	1,5	9,8	20,0	14,9	14,3	7,0	6,1	10,3
інших господарських структур	–	–	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,1
із загального обсягу за видами								
велика рогата худоба	109,2	37,9	21,8	17,3	17,8	17,0	14,9	20,7
свині	13,8	2,5	0,4	1,1	1,7	2,0	1,1	1,4
птиця	1,6	0,1	0,1	–	1,0	1,5	1,8	2,0
Молоко та молочні продукти								
Надійшло - всього	505,2	215,6	105,6	176,0	184,5	187,8	208,7	187,0
у тому числі від сільськогосподарських підприємств	505,2	183,9	36,8	27,3	52,9	62,3	94,1	95,7
господарств населення	–	31,7	68,8	148,7	131,5	122,0	114,0	90,9
інших господарських структур	–	–	0,0	–	0,1	3,5	0,6	0,4

ВИРОБНИЦТВО ОКРЕМИХ ВИДІВ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ У 2013 РОЦІ

	Вироби ковбасні	Молоко рідке оброблене	Борошно	Хліб та вироби хлібобулочні	Сири жирні	Цукор білий кристалічний
Україна	294,1	961,3	2542,1	1559,7	164,9	1263,4
Автономна Республіка Крим області	14,6	7,2	137,0	56,6	0,1	–
Вінницька	6,0	304,3	188,3	49,3	8,9	299,1
Волинська	13,6	2	34,2	34,2	–	...
Дніпропетровська	52,3	47,1	143,8	172,9	2,8	–
Донецька	47,6	39,5	242,9	134,7	1,5	–
Житомирська	10,7	150,6	16,2	53,4	7,3	...
Закарпатська	...	–	20,4	15,6	...	–
Запорізька	11,2	35,7	87,7	67,8	0,9	–
Івано-Франківська	1,6	4,8	60,8	32,5	0,3	–
Київська	6,4	99,7	136,2	88,6	2,0	93,6
Кіровоградська	20,8	0,2	61,7	23,6	0,5	31,3
Луганська	18,1	20,0	150,9	59,8	0,3	–
Львівська	6,2	32,9	68,3	60,0	0,3	...
Миколаївська	0,9	17,3	40,3	30,3	10,2	...
Одеська	7,4	4,1	111,3	82,2	0,9	–
Полтавська	38,7	41,5	68,0	41,7	27,2	207,5
Рівненська	1,1	4,4	46,7	28,5	17,7	–
Сумська	1,2	...	84,2	50,9	24,5	–
Тернопільська	1,0	27,2	60,0	13,6	4,5	132,3
Харківська	18,0	31,1	272,5	96,2	4,8	37,8
Херсонська	...	12,2	86,3	31,5	5,8	–
Хмельницька	6,8	14,1	74,2	53,0	6,8	122,0
Черкаська	1,9	20,2	137,6	51,3	23,0	...
Чернівецька	4,5	...	18,7	26,1	...	–
Чернігівська	1,3	11,3	33,1	39,0	14,2	...
міста						
Київ	0,5	145,4	...	–
Севастополь	...	–	...	20,7	–	–

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ПУЛЮЯ

вул. Руська, 56, м. Тернопіль, 46001. Тел. (0352)52-41-81. Факс (0352)25-49-83
http://www.tntu.edu.ua, E-mail: univ@tu.edu.tc.ua. Код СДРПГОУ 05408102

29.09.2015

№ 2/28-2789

На №

від

ДОВІДКА

про внесок в науково – дослідну роботу

Видана здобувачеві Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, Міністерства освіти і науки України Кінаш Ірині Анатоліївни в тому, що дисертаційна робота: «Пост-конфліктні механізми управління та інструментарій організації ресурсоощадною роботою в умовах переробних підприємств», виконана у межах науково-дослідної роботи кафедри «Менеджмент інноваційної діяльності та підприємництва» за темою ВК-24-08 «Розроблення територіальних стратегій формування кластерних структур в умовах міжрегіональних інтеграцій» (номер державної реєстрації 0108U004123), у рамках науково-дослідної теми «Організаційно-економічний механізм управління ресурсним потенціалом підприємств сфери послуг в умовах трансформаційної економіки» (номер державної реєстрації 0112U002208).

Внеском Кінаш І.А. у виконання вказаних тем є розкриття економічної сутності ресурсоощадної діяльності в умовах переробних підприємств з позицій активізації Євроінтеграційних процесів у постконфліктний період та підготовка рекомендацій з формування системи управління та інструментарій організації рересурсоощадною роботою в умовах переробних підприємств у контексті підвищення рівня якості життя населення. Здійснено моделювання процесу підвищення ефективності виробництва від впровадження інноваційних ресурсоощадних технологій відповідно до Європейських вимог в умовах конкурентного середовища переробних підприємств.

Проректор з наукової роботи
д.т.н., професор

Р.М. Рогатинський

Керівник теми:
д.е.н., професор, завідувач кафедри
менеджменту інноваційної діяльності
та підприємництва

Б.М. Андрушків

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ПУЛЮЯ

46001, м. Тернопіль, вул. Руська, 56. Тел. (0352)52-41-81. Факс (0352)25-49-83
<http://www.tntu.edu.ua>, E-mail: univ@tu.edu.ua Код ЄДРПОУ 05408102

30.09.2015 № 2/28-2805 На № _____ від _____

ДОВІДКА

Про впровадження результатів наукового – дослідження
Кінаш Ірини Анатоліївни
у навчальний процес.

Видана здобувачеві Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, Міністерства освіти і науки України, Кінаш Ірині Анатоліївни в тому, що її дисертаційна робота: «Постконфліктні механізми управління та інструментарій організації ресурсоощадною роботою в умовах переробних підприємств», і зокрема розробки моделювання процесу підвищення ефективності виробництва від впровадження інноваційних ресурсоощадних технологій відповідно до Європейських вимог в умовах конкурентного середовища переробних підприємств; понятійно-категоріальний апарат; методичний інструментарій організації ресурсоощадної роботи в умовах переробних підприємств, у контексті підвищення рівня якості життя населення, використовуються у навчальному процесі університету при вивченні дисциплін: «Інноваційний менеджмент», «Стратегічний менеджмент», «Підприємництво» ін..

Перший проректор
Тернопільського національного технічного
університету імені Івана Пулюя

М.М Митник

УКРАЇНА

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ**

вул. Свободи, 70 м. Хмельницький, 29000

тел.: 79-46-33, факс 72-05-96, E-mail: khm_agro@mitel-ua.com. Код ЄДРПОУ: 33709631

16.07.2015р. № 01-01/1381

Д О В І Д К А

про впровадження результатів наукового дисертаційного дослідження
доцента кафедри інформаційних технологій
Подільського державного аграрно-технічного університету
Кінаш Ірини Анатоліївни

Департамент управління агропромислового розвитку Хмельницької обласної державної адміністрації розглянув і схвалив результати наукового дослідження Кінаш Ірини Анатоліївни з проблематики розробки механізму та системи економічних методів управління, які би мали вплив на організаційні та техніко-економічні фактори господарської та фінансової стабільності функціонування переробних підприємств.

При розробці перспективного плану соціально-економічного розвитку Хмельницької області враховуються окремі теоретико-методологічні положення та пропозиції автора роботи, щодо ефективності функціонування переробних підприємств області в умовах ресурсозбереження виробництва. Виходячи з наукових розробок та пропозицій Кінаш І.А. проведено оцінку та визначено перспективи розвитку переробних підприємств області в умовах активізації ресурсоощадної роботи виробництва. Особлива увага у процесі складання плану соціально-економічного розвитку Хмельниччини буде приділятися розробці організаційно-економічного механізму визначення ефективних напрямів і методів ресурсоощадності виробництва продукції переробних підприємств, які дозволять підприємству стабілізувати свій фінансовий стан.

Реалізація вказаних пропозицій дозволить підвищити ефективність функціонування переробних підприємств області в умовах активізації їх ресурсоощадної роботи та забезпечити стійку позитивну тенденцію їх розвитку.

Довідка видана для подання у спеціалізовану вчену раду з захисту докторських дисертацій.

Заступник директора Департаменту

В.Конончук

УКРАЇНА

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ**

Майдан Незалежності, Будинок рад, м. Хмельницький, 29005,
тел. (0382)76-51-52, факс 79-53-42, E-mail: khm_econ@ic.km.ua. Код ЄДРПОУ 25908410

08 липня 2015 року, №02-01 – 1351/15

Д О В І Д К А

**про впровадження результатів наукового дисертаційного дослідження
«Постконфліктні механізми управління та інструментарій організації
ресурсоощадною роботою в умовах переробних підприємств»
доцента кафедри інформаційних технологій
Подільського державного аграрно-технічного університету
Кінаш Ірини Анатоліївни**

Робота містить ґрунтовне опрацювання великого обсягу теоретичного та практичного матеріалу, всебічну характеристику проблематики розробки механізму та системи економічних методів управління, що мають вплив на організаційні та техніко-економічні фактори господарської та фінансової стабільності господарської діяльності переробних підприємств.

Власне аргументоване бачення автора механізму формування та використання підприємствами інструментів ресурсоощадності є однією з передумов для підвищення конкурентоспроможності переробних підприємств через зниження собівартості продукції, досягнення ними прагматичних цілей розвитку, сприяє виходу на нові ринки, в першу чергу – ринок Євросоюзу, та є продуктивним і спрямованим на забезпечення конкурентоспроможності регіональних економік і економіки України в цілому.

Результати наукового дослідження Кінаш І.А. мають значне практичне застосування, особливо для аналізу стану і тенденцій економічного розвитку переробних підприємств Хмельницької області, визначення перспектив їх господарсько-фінансової стабільності у контексті ресурсозбереження у виробництві та в контексті реалізації євроінтеграційних спроможностей України та її регіонів і рекомендовані Департаментом економічного розвитку і торгівлі Хмельницької облдержадміністрації для практичного використання підприємствами області.

Реалізація пропозицій науковця дозволить підвищити господарсько-фінансову ефективність функціонування переробних підприємств області в умовах ресурсоощадного виробництва та забезпечити стійку позитивну тенденцію їх розвитку.

Висновки та пропозиції запропоновані у дисертаційному дослідженні Кінаш І.А. використані при розробці Стратегії регіонального розвитку Хмельницької області на 2011-2020 рр. та проектів Плану реалізації Стратегії регіонального розвитку Хмельницької області на 2015-2017 рр. і Програми соціально-економічного розвитку Хмельницької області на 2015р., та будуть використовуватися надалі.

Довідка подана для подання до спеціалізованої вченої ради з захисту докторських дисертацій.

Директор Департаменту

Ю.В. Драч

УКРАЇНА

УПРАВЛІННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ РАЙОННОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
32300, м. Кам'янець-Подільський, вул. Огієнко, 74 тел. 9-11-35, тел./ факс 9-10-43
E-mail: kragroprom@ukr.net код ЄДРПОУ 23653710

17.09.2015 № 828/01-09

Д О В І Д К А

про впровадження результатів наукового дисертаційного дослідження
доцента кафедри інформаційних технологій
Подільського державного аграрно-технічного університету
Кінаш Ірини Анатоліївни

Управління агропромислового розвитку Кам'янець-Подільської райдержадміністрації Хмельницької області розглянуло і схвалило результати наукового дослідження Кінаш Ірини Анатоліївни з проблематики розробки механізму та системи економічних методів управління, які би мали вплив на організаційні та техніко-економічні фактори господарської та фінансової стабільності функціонування переробних підприємств району.

Окремі теоретико-методологічні положення та пропозиції автора роботи використовуються при формуванні планів та прогнозів Управління агропромислового розвитку Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Виходячи з наукових розробок та пропозицій Кінаш І.А. впроваджується комплекс заходів щодо стабілізації господарсько-фінансового розвитку переробних підприємств району в умовах ресурсоощадного виробництва. Особлива увага у процесі складання плану соціально-економічного розвитку Кам'янець-Подільського району буде приділятися розрахунку ефективності функціонування переробних підприємств у контексті ресурсозбереження виробництва.

Реалізація вказаних пропозицій дозволить підвищити ефективність функціонування переробних підприємств району в умовах активізації ресурсозберігаючого виробництва та забезпечити стійку позитивну тенденцію їх розвитку.

Довідка видана для подання у спеціалізовану вчену раду з захисту дисертацій.

Начальник управління
агропромислового розвитку

І.В.Гай

УКРАЇНА
ДУНАЄВЕЦЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
УПРАВЛІННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ

вул.Шевченка, 50, м. Дунаївці, індекс 32400, тел., (03858) 33-4-04, 3-17-52
E-mail:dunagro@ukr.net Код ЄДРПОУ 33522512

17.09.2015р. № 01-28/391
На № _____ від _____

Д О В І Д К А

про впровадження результатів наукового дисертаційного дослідження
доцента кафедри інформаційних технологій
Подільського державного аграрно-технічного університету
Кінаш Ірини Анатоліївни

Управління агропромислового розвитку Дунаєвецької райдержадміністрації Хмельницької області розглянуло і схвалило результати наукового дослідження Кінаш Ірини Анатоліївни з проблематики розробки механізму та системи економічних методів управління, які би мали вплив на організаційні та техніко-економічні фактори господарської та фінансової стабільності функціонування переробних підприємств району і на цій основі досягнення сталого розвитку суспільства.

При формуванні планів та прогнозів розвитку управлінням агропромислового розвитку Дунаєвецького району Хмельницької області використовуються окремі теоретико-методологічні положення та пропозиції автора роботи. Виходячи з наукових розробок та пропозицій Кінаш І.А. впроваджується комплекс заходів щодо підвищення ефективності і конкурентоспроможності продукції переробних підприємств району у контексті активізації ресурсоощадної роботи виробництва. Особлива увага у процесі складання плану соціально-економічного розвитку Дунаєвеччини буде приділятися розробці стратегії підвищення господарської стабільності переробних підприємств району з використанням ресурсозберігаючих технологій виробництва.

Реалізація вказаних пропозицій дозволить підвищити ефективність і стабільність функціонування переробних підприємств району в умовах активізації ресурсоощадної роботи виробництва та забезпечити стійку позитивну тенденцію їх розвитку.

Довідка видана для подання у спеціалізовану вчену раду з захисту докторських дисертацій.

Начальник управління
агропромислового розвитку

В.С. Шурипа

Товариство з обмеженою відповідальністю
«М'ЯСО-ПЕРЕРОБНИЙ ЗАВОД «ПОДІЛЛЯ»

Україна, Хмельницька область, Красилівський район, с. Волиця
р/р 26003118044866 в Філії АТ «ПриватБанк» МФО 414617 код 33526915

17.07.2015р. № 207. А

А К Т

про впровадження результатів наукового дисертаційного дослідження
доцента кафедри інформаційних технологій
Подільського державного аграрно-технічного університету
Кінаш Ірини Анатоліївни

Даний акт свідчить про те, що наукове дослідження Кінаш Ірини Анатоліївни знайшло своє відображення та впровадження у практику діяльності ТЗОВ МПЗ «Поділля» с. Волиця, Красилівського р-ну, Хмельницької області. Даним підприємством впроваджені наступні результати дисертаційного дослідження з проблематики розробки механізму та системи економічних методів управління, які би мали вплив на організаційні та техніко-економічні фактори господарської та фінансової стабільності функціонування переробних підприємств:

- теоретичні положення та практичні рекомендації щодо розроблення нових та удосконалення існуючих підходів управління стратегією підвищення господарсько-фінансової стабільності підприємства з застосуванням ресурсозберігаючих технологій виробництва;
- реалізація методичних рекомендацій щодо удосконалення формування ресурсоощадних підходів до ідей перерозподілу ресурсів між видами діяльності в процесі виробництва;
- застосування безвідходних та ресурсозберігаючих технологій виробництва.

Впровадження і використання зазначених результатів сприяє підвищенню ефективності виробництва та цим самим забезпечує господарсько-фінансову стабільність та конкурентоспроможність продукції підприємства.

Цей акт не є документом для фінансових розрахунків.

Директор ТЗОВ МПЗ «Поділля»:

Лешкевич М.І.

Товариство з обмеженою відповідальністю

«МІАМАКС-ІМПОРТ»

м. Красилів, Україна, Хмельницька область

21.08.15р.
№57.

А К Т

про впровадження результатів наукового дисертаційного дослідження
доцента кафедри інформаційних технологій
Подільського державного аграрно-технічного університету
Кінаш Ірини Анатоліївни

Даний акт засвідчує те, що наукове дослідження Кінаш Ірини Анатоліївни з проблематики розробки механізму та системи економічних методів управління, які би мали вплив на організаційні та техніко-економічні фактори господарської та фінансової стабільності функціонування переробних підприємств знайшло своє відображення та впроваджено у практику діяльності ТОВ «МІАМАКАС-ІМПОРТ» Красилівського району Хмельницької області.

Серед практичних результатів впровадження слід відзначити реалізацію методичних рекомендацій щодо удосконалення формування ресурсощадних підходів до ідей перерозподілу ресурсів між видами діяльності в процесі виробництва, що сприяє удосконаленню існуючих підходів управління стратегією підвищення господарсько-фінансової стабільності підприємства, з застосуванням безвідходних технологій виробництва

Цей акт не є документом для фінансових розрахунків.

Директор

Ю.В. Ципльонков